

Nr 3(76) 2019

ISSN 2544-7068

BEZPIECZNY BANK

Nr 3(76) 2019

ISSN 2544-7068

BEZPIECZNY BANK

BEZPIECZNY BANK jest czasopismem wydawanym przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny od 1997 roku, poświęconym zagadnieniom stabilności systemu finansowego, ze szczególnym uwzględnieniem systemu bankowego.

KOMITET REDAKCYJNY

prof. Jan Szambelańczyk - Redaktor Naczelny
prof. Małgorzata Iwanicz-Drozdowska
prof. Ryszard Kokoszcyński
prof. Monika Marcinkowska
prof. Krzysztof Opolski
dr Ewa Kulińska-Sadłocha
prof. Ewa Miklaszewska
Artur Radomski
Ewa Teleżyńska - sekretarz Redakcji

RADA PROGRAMOWO-NAUKOWA

Leszek Skiba - Przewodniczący
prof. Angel Berges Lobera
prof. Paola Bongini
prof. Santiago Carbo-Valverde
prof. Ladislau Dowbor
prof. Dariusz Filar
prof. Eugeniusz Gatnar
prof. Andrzej Gospodarowicz
prof. Marko Kośak
prof. Anzhela Kuznetsova
prof. Edgar Löw
prof. Leszek Pawłowicz
prof. Krzysztof Pietraszkiewicz
prof. Andrzej Sławiński
Zdzisław Sokal
prof. Rafał Sura

Artykuły publikowane w **BEZPIECZNYM BANKU** są recenzowane.
Za publikację naukową w **BEZPIECZNYM BANKU** Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego przyznał dwadzieścia punktów.
BEZPIECZNY BANK (online) ISSN 2544-7068
Wcześniejsze wydania **BEZPIECZNEGO BANKU** miały numer ISSN 1429-2939

REDAKCJA

Krystyna Kawerska

WYDAWCA

Bankowy Fundusz Gwarancyjny
ul. Ks. Ignacego Jana Skorupki 4
00-546 Warszawa

SEKRETARIAT REDAKCJI

Ewa Teleżyńska
Telefon: 22 583 08 78
e-mail: redakcja@bfg.pl

Informacje dotyczące wymogów formalnych i edytorskich dla autorów publikacji znajdują się na stronie: **www.bfg.pl**

Opracowanie komputerowe:
Dom Wydawniczy ELIPSA
ul. Inflancka 15/198, 00-189 Warszawa
tel. 22 635 03 01, e-mail: elipsa@elipsa.pl,
www.elipsa.pl

W numerze

Jan Szambelańczyk – <i>Od Redakcji</i>	6

Problemy i poglądy

Hubert Kostecki, <i>Zmiany wymogów regulacyjnych obowiązujących banki w Unii Europejskiej</i>	8
Ivanna Chaikowska, <i>Zasada zapewnienia zgodności i działania dyscyplinujące organów nadzoru bankowego w okresie pokryzysowym</i>	29
Krzysztof Kalicki, Aleksandra Górka, <i>Rynek walutowy a oprocentowanie kredytów mieszkaniowych w walutach obcych</i>	54
Marcin Idzik, Jacek Georgica, <i>Reputacja sektora bankowego w Polsce – wnioski z badania w 2019 r.</i>	75
Dariusz Adrianowski, <i>Ochrona konsumenta w świetle nowej ustawy o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami</i>	94
Dawid Rogoziński, <i>Procesowa ochrona praw ubezpieczonego-konsumenta w kontekście realizacji prawnego zabezpieczenia wierzytelności kredytowej ustanowionego na umowie ubezpieczenia</i>	113
Zbigniew Ofiarski, <i>Rejestr pośredników kredytu konsumenckiego formą ochrony prawnej konsumentów</i>	130

Miscellanea

Krzysztof Świeszczak, <i>Bank a FinTech – konkurencja czy współpraca?</i>	146
Kacper Biedny, <i>Corporate Governance w spółkach akcyjnych – studium przypadków</i>	160

Contents

.....

Jan Szambelańczyk – <i>A word from the Editor</i>	6

Problems and Opinions

Hubert Kostecki, <i>Changes of the regulatory requirements framework for banks in the European Union</i>	8
Ivanna Chaikowska, <i>Principles of regulatory compliance and the enforcement actions of banking supervision authorities in the post-crisis period</i>	29
Krzysztof Kalicki, Aleksandra Górka, <i>Functioning of the contemporary Foreign Exchange Market and its impact on the lending market in Poland</i>	54
Marcin Idzik, Jacek Georgica, <i>Reputation of the banking sector in Poland – conclusions from the 2019 survey</i>	75
Dariusz Adrianowski, <i>Mortgage loan and consumer protection in view of the new Act on Mortgage Loan and Supervision over Mortgage Brokers and Agents</i>	94
Dawid Rogoziński, <i>Process aspects of protecting the rights of the insured-consumer in the context of the implementation of the right from the loan collateral, which was established on the insurance contract</i>	113
Zbigniew Ofiarski, <i>Register of consumer credit intermediaries as a form of legal protection of consumers</i>	130

Miscellanea

Krzysztof Świeszczak, <i>Bank and FinTech – competition or cooperation?</i>	146
Kacper Biedny, <i>Corporate Governance in public Corporation – case studies.</i>	160

OD REDAKCJI

Bankierzy, bankowcy i bankowość generalnie na przestrzeni dziejów nie cieszyli się szczególnym szacunkiem ani wśród swych klientów, ani w całych społeczeństwach. I choć jest to oczywiście generalizacja pozbawiona cechy naukowego uogólnienia, to stosunkowo łatwo znaleźć jej empiryczne potwierdzenie we współczesnych społeczeństwach, a także w dominującej narracji medialnej. Znacznie rzadziej spotykamy się z refleksją, jak wyglądałby współczesny świat bez nowoczesnej bankowości, i to zarówno w zaspokajaniu potrzeb finansowych klienta indywidualnego, jak i podmiotów gospodarczych, instytucji oraz państwa.

Proces rozwoju finansowego systemów społeczno-ekonomicznych prowadzi z jednej strony do skomplikowania produktów i usług instytucji finansowych, a z drugiej – do coraz silniejszego wzajemnego uzależnienia stron czynności bankowych oraz tzw. podmiotów okołobankowych. W sytuacji rutynowego przebiegu współpracy z bankiem klient rzadko zastanawia się nad złożonością procedur i infrastruktury prawnej leżącej u podstaw danej transakcji. Często bez należytej staranności podpisywane są dokumenty potwierdzające zapoznanie się z odpowiednimi klauzulami umownymi i ich akceptację. Kwestia ta staje się jednak dość – a nawet bardzo – kłopotliwa, gdy dochodzi do sporów stron na tle postrzeganego naruszenia interesu lub korzyści, zwłaszcza klienta banku. Świadczą o tym np. skargi i zażalenia składane przez klientów m.in. do instytucji ochrony konsumenta lub ogniw sieci bezpieczeństwa. Warto rozważyć, czy tego typu zachowania nie stanowią specyficznego aspektu hazardu moralnego, w poszerzonej wersji tego zjawiska. Z kolei umasowienie takich procesów wcześniej czy później prowadzi do kryzysów, w których nie chodzi już tylko o interesy poszczególnych klientów, ale o bezpieczeństwo całego systemu. Wszystko to napędza spiralę regulacji, mających z jednej strony przeciwdziałać (a przynajmniej ograniczać) ryzyko mniejszych lub wielkich kryzysów, a z drugiej – sprzyjać profesjonalizacji zabezpieczeń instytucji finansowych przed ryzykiem strat w transakcjach z klientami. Czytając te – niemal oczywiste – uwagi o rynku finansowym, można w kolejnych artykułach tego numeru „Bezpiecznego Banku” odnaleźć ich egzemplifikację: począwszy od regulacji ostrożnościowych, przez złożoność ustalania średniego kursu walutowego, regulacje ustawowe pozycji klienta i banku w przypadku konfliktu, aż po dylematy wynikające ze współdzielenia rynku

przez bank i *FinTech*. Ponadto, w nawiązaniu do początku tego tekstu, szokiem dla wielu czytelników mogą być opinie klientów o reputacji banków w Polsce.

76 numer czasopisma „Bezpieczny Bank” jest poświęcony przede wszystkim problematyce regulacyjnej – zarówno ostrożnościowej, jak i infrastrukturze prawnej związanej z ochroną konsumentów usług bankowych.

W dziale „Problemy i poglądy” dwa początkowe artykuły traktują o regulacjach. Pierwszy syntetycznie charakteryzuje i ocenia zmiany wymogów regulacyjnych obowiązujących w bankach działających w krajach Unii Europejskiej w zakresie wyliczania kapitału, w tym kapitału wewnętrznego. Drugi traktuje o zasadzie zapewnienia zgodności w kontekście działań dyscyplinujących nadzoru bankowego wdrożonych w okresie po globalnym kryzysie finansowym. Trzecie opracowanie nawiązuje do problemów z kredytami walutowymi, a w szczególności do kontrowersji między bankami a UOKiK oraz postanowienia sądu w kwestii wyznaczania średniego kursu walutowego. Autorzy na podstawie analizy literatury, procedur i danych banku, z wykorzystaniem analiz porównawczych, dowodzą zasadności podejmowanych działań banku na tle praw rynku walutowego. Interesujące wyniki badań nad reputacją banków w Polsce na podstawie wyników badań empirycznych z bieżącego roku zawiera czwarte z prezentowanych opracowań. Kolejne trzy artykuły związane są z infrastrukturą prawną obrotu finansowego i ochroną konsumenta.

W dziale Miscellanea zamieszczamy dwa opracowania. Pierwsze dotyczy analizy relacji banków z fintechami w konwencji pytania: konkurencja czy współpraca. Zgodnie z opinią recenzentów tematyka ta powinna być kontynuowana i pogłębianą zarówno ze względu na jej znaczenie dla rynku finansowego, jak i dynamiki procesów. Drugie opracowanie zamieszczamy zgodnie z regulaminem konkursu Bankowego Funduszu Gwarancyjnego na najlepszą pracę magisterską. Tegoroczny laureat zajmował się tematem „Corporate governance w spółkach akcyjnych”, a artykuł jest fragmentem nagrodzonej pracy.

Życzę interesującej lektury.

Jan Szambelańczyk
redaktor naczelny

Problemy i poglądy

Hubert Kostecki*

ORCID: 0000-0002-9240-9326

Zmiany wymogów regulacyjnych obowiązujących banki w Unii Europejskiej

Streszczenie

W artykule scharakteryzowano zmiany w wymogach regulacyjnych dotyczących prowadzenia działalności bankowej w Unii Europejskiej, które zostały wprowadzone w drodze rewizji rozporządzenia CRR oraz dyrektywy CRD. Analizując znowelizowane przepisy, Autor wskazuje na najbardziej istotne regulacje z perspektywy sektora bankowego w Polsce i Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: CRR, CRD, wymogi kapitałowe, wymogi płynnościowe, NSFR, dźwignia finansowa, FRTB, SA-CCR, ryzyko rynkowe, ryzyko kredytowe, duże ekspozycje, filar II, bufor OSII, bufor ryzyka systemowego, fundusze własne.

JEL: G21, G28, K22

Changes of the regulatory requirements framework for banks in the European Union

Abstract

The article describes changes in regulatory requirements, introduced by way of revision of the CRR regulation and the CRD directive, for banks, which are conducting banking activities in the European Union. The author analyzes amendments in the regulatory framework and

* Absolwent prawa i ekonomii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, specjalista ds. adekwatności kapitałowej w wiodącym banku w Polsce.

indicates the most important requirements from the banking sector's perspective both in Poland and the European Union.

Key words: CRR, CRD, capital requirements, liquidity ratios, NSFR, leverage ratio, FRTB, SA-CCR, market risk, credit risk, large exposures, pillar II, OSII buffer, systemic risk buffer, own funds.

Wstęp

Komisja Europejska 23 listopada 2016 r. opublikowała projekt zmian przepisów rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 575/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wymogów ostrożnościowych dla instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych, zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012¹ (dalej: rozporządzenie CRR) oraz dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/36/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie warunków dopuszczenia instytucji kredytowych do działalności oraz nadzoru ostrożnościowego nad instytucjami kredytowymi i firmami inwestycyjnymi, zmieniająca dyrektywę 2002/87/WE i uchylająca dyrektywy 2006/48/WE oraz 2006/49/WE² (dalej: dyrektywa CRD). Celem proponowanych zmian w ramach prawnych określających wymogi regulacyjne dotyczące działalności instytucji kredytowych³ oraz firm inwestycyjnych jest zwiększenie odporności systemu finansowego na potencjalne szoki, głównie poprzez implementację rozwiązań opracowanych przez Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego (dalej: Komitet Bazylejski).

I. Zmiany w rozporządzeniu CRR

1. Wymóg stabilnego finansowania netto (NSFR)

Jedną z najistotniejszych zmian, wdrażanych przy okazji rewizji rozporządzenia CRR, jest wprowadzenie wiążącego wymogu stabilnego finansowania netto (ang. *Net Stable Funding Ratio*, NSFR)⁴, który dotychczas występował w rozporządzeniu jako wymóg sprawozdawczy.

Za jedną z ważniejszych przyczyn ostatniego kryzysu finansowego uznaje się nieodpowiednią strukturę finansowania działalności banków, które zbyt mocno polegały na finansowaniu krótkoterminowym, co powodowało, że aktywa o długim terminie zapadalności (np. kredyty hipoteczne) były finansowane głównie przez zobowiązania o krótkich terminach wymagalności. Obowiązujący dotychczas banki wymóg w zakresie płynności, czyli wymóg pokrycia płynności (ang. *Liquidity coverage ratio*, LCR), ma

¹ Dz.U. L 176 z 27.6.2013.

² *Ibidem*.

³ W dalszej części artykułu sformułowanie „instytucja kredytowa” jest używane zamiennie ze zwrotami „bank” i „instytucja”.

⁴ Art. 428a rozporządzenia CRR.

na celu zagwarantowanie utrzymywania przez banki odpowiedniego poziomu płynnych aktywów wysokiej jakości (ang. *high-quality liquid assets*, HQLA), odpowiadającego potencjalnym wpływom w ciągu 30 dni, nie uwzględnia on jednak niedopasowania wynikającego ze zróżnicowania terminów zapadalności aktywów i pasywów.

Nowy wymóg w postaci NSFR, wdrożony do rozporządzenia CRR na podstawie wytycznych Komitetu Bazylejskiego opublikowanych w październiku 2014 r.⁵, ma stanowić uzupełnienie dla wymogu LCR, zapewniając dopasowanie źródeł finansowania działalności bankowej do terminów zapadalności aktywów znajdujących się w bilansie banku w horyzoncie czasowym 12 miesięcy. NSFR stanowi iloraz sumy wartości dostępnych źródeł stabilnego finansowania banku (ang. *available stable funding*, ASF) oraz sumy wartości wymaganego stabilnego finansowania (ang. *required stable funding*, RSF)⁶.

$$\text{NSFR} = \frac{\text{ASF}}{\text{RSF}} > 100\%.$$

1.1. Dostępne stabilne finansowanie (ASF)

Dostępnym źródłom stabilnego finansowania (pasywów) przypisywane są odpowiednie współczynniki procentowe (wagi). Wagi te mają odzwierciedlać charakterystykę poszczególnych pasywów, w szczególności terminy zapadalności wynikające z warunków umownych, a także tendencję do wycofywania finansowania, rozumianą jako możliwość prawnego wyegzekwowania należności przez dłużnika z tytułu zobowiązania wobec banku w określonym czasie. W przypadku pozycji funduszy własnych i instrumentów dłużnych, które umownie dopuszczają opcję wykupu przed terminem wymagalności realizowaną przez inwestora, za datę zapadalności instrumentu należy przyjąć potencjalnie najwcześniejszy termin wymagalności. Natomiast w przypadku gdy realizacja opcji podlega wykonaniu według uznania emitenta, czyli banku, powinno się uwzględniać czynniki reputacyjne i oczekiwania rynkowe, które mogą wskazywać na to, że opcja zostanie zrealizowana, a tym samym przyjąć wcześniejszą datę wymagalności zobowiązania, niż wynikająca z umowy⁷. Wartość dostępnego stabilnego finansowania jest sumą wartości księgowych poszczególnych pasywów pomnożonych przez przypisane im współczynniki.

1.2. Wymagane stabilne finansowanie (RSF)

Podobnie jak w przypadku dostępnych źródeł finansowania, wymagane stabilne finansowanie również jest określane poprzez iloczyn wartości księgowej ekspozycji oraz przypisanych im współczynników. W przypadku kalkulacji zapotrzebowania

⁵ Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, *Basel III: the net stable funding ratio*, październik 2014 r., <https://www.bis.org/bcbs/publ/d295.pdf> (dostęp: 08.09.2019).

⁶ Art. 428b rozporządzenia CRR.

⁷ Art. 428j ust. 2 rozporządzenia CRR.

na stabilne finansowanie wartości współczynników są uzależnione od profilu płynności poszczególnych aktywów. Dlatego też najwyższe współczynniki przypisywane są aktywom charakteryzującym się najmniejszą płynnością oraz aktywom obciążonym (stanowiącym zabezpieczenie).

1.3. Aktywa i pasywa współzależne

Na potrzeby wymogu NSFR wyróżniono kategorię aktywów i pasywów współzależnych (ang. *Interdependent assets and liabilities*). Za zgodą organu nadzoru bank może uznać aktywa i pasywa za współzależne, jeżeli udowodni, że dane pasywo służy finansowaniu powiązanego aktywa, natomiast przepływy pieniężne generowane przez te aktywa służą do spłacania zobowiązania z tytułu współzależnego pasywa⁸. Skutkiem uznania pozycji pasywów i aktywów za współzależne jest przypisanie im zerowej wagi na potrzeby kalkulacji wartości dostępnych źródeł stabilnego finansowania oraz wymaganego stabilnego finansowania, co sprawia, że pozycje te są neutralne w kontekście kalkulacji wymogu NSFR⁹. Prawodawca podkreślił w szczególności współzależny charakter listów zastawnych oraz finansowanych przez nie kredytów o zbliżonym terminie zapadalności, co jest pewnym dostosowaniem rozwiązań wypracowanych przez Komitet Bazylejski w celu uwzględnienia specyfiki prowadzenia działalności bankowej na terenie Unii Europejskiej¹⁰.

1.4. Uproszczony wymóg stabilnego finansowania netto (sNSFR)

Prawodawca europejski zdecydował się ponadto wprowadzić uproszczoną metodę kalkulacji wymogu NSFR (ang. *simplified NSFR*)¹¹, który, za zgodą organu nadzoru, mogą stosować małe i niezłożone instytucje¹². Metoda uproszczona, w porównaniu do metody standardowej, zakłada mniejszą liczbę współczynników, które przypisywane są aktywom i pasywowi, a także agregację niektórych pozycji bilansowych, którym przypisuje się współczynniki (do jednego współczynnika przypisywanych jest więcej pozycji niż w przypadku metody standardowej). Tym samym przyjęte rozwiązanie istotnie ogranicza uciążliwość związaną z obowiązkami sprawozdawczymi w zakresie wymogu NSFR dla mniejszych banków, znacząco redukując ilość pozycji podlegających raportowaniu.

⁸ Szczegółowe warunki, które muszą zostać spełnione, aby uznać pozycje aktywów i pasywów za współzależne, zostały wymienione w art. 428f ust. 1 rozporządzenia CRR.

⁹ Art. 428r ust. 1 lit. f oraz art. 428as ust. 1 lit. d rozporządzenia CRR.

¹⁰ Art. 428f ust. 2 lit. c rozporządzenia CRR.

¹¹ Art. 428ai rozporządzenia CRR.

¹² Mała i niezłożona instytucja to bank, którego wartość bilansowa aktywów nie przekracza 5mld EUR (lub niższej wartości, jeżeli tak zdecyduje państwo członkowskie). Dodatkowe kryteria kwalifikujące banki do kategorii małych i niezłożonych instytucji zostały określone w art. 4 ust. 1 pkt. 145 rozporządzenia CRR.

2. Wymóg dźwigni finansowej (LR)

Kolejną zmianą w rozporządzeniu CRR jest wprowadzenie wiążącego wskaźnika dźwigni finansowej (ang. *leverage ratio*, LR), który, podobnie jak wymóg NSFR, był dotychczas jedynie wymogiem sprawozdawczym dla banków stosujących przepisy rozporządzenia. Wymóg dźwigni finansowej jest jedną z propozycji Komitetu Bazylejskiego, mającą stanowić odpowiedź na kryzys finansowy z 2008 r., kiedy to znaczna część banków nadmiernie lewarowała swoją działalność, finansując akcję kredytową instrumentami dłużnymi¹³. Intencją Komitetu Bazylejskiego było stworzenie rozwiązania o charakterze suplementarnym do obowiązujących do tej pory wymogów kapitałowych bazujących na ocenie ryzyka przypisywanej poszczególным aktywom (ang. tzw. *risk-based capital requirement*). W przeciwieństwie bowiem do pozostałych wymogów kapitałowych wymóg dźwigni finansowej obliczany jest według wartości bilansowej i pozabilansowej aktywów, w oderwaniu od związanego z nimi ryzyka.

Zgodnie z przyjętymi przepisami każdy bank stosujący rozporządzenie CRR jest zobowiązany utrzymywać wskaźnik dźwigni finansowej, będący ilorazem kapitału Tier 1¹⁴ banku (licznik) oraz sumy wartości aktywów i pozycji pozabilansowych (mianownik), na poziomie minimum 3%¹⁵. Organ nadzoru może nałożyć dodatkowy wymóg dźwigni finansowej w ramach filara II, jeżeli uzna, że wymóg w wysokości 3% jest niewystarczający w kontekście ryzyka, które generuje dana instytucja.

Rozwiązania przyjęte w rozporządzeniu CRR są zasadniczo zbieżne z tymi opracowanymi przez Komitet Bazylejski, poza kilkoma wyłączeniami wprowadzonymi przez europejskiego prawodawcę, wśród których należy wyróżnić wyłączenie ekspozycji z tytułu kredytów eksportowych objętych gwarancjami podmiotów publicznych¹⁶, czy ekspozycji związanych ze wspieraniem rozwoju, które nie są wliczane do sumy aktywów i pozycji pozabilansowych ustalanych na potrzeby wymogu dźwigni finansowej¹⁷.

Wymóg dźwigni finansowej nie powinien stanowić wyzwania dla polskiego sektora bankowego, który charakteryzuje się stosunkowo niskim poziomem lewarowania działalności. Zgodnie z informacjami podawanymi przez KNF jedynie w trzech bankach komercyjnych i trzynastu bankach spółdzielczych wskaźnik dźwigni finansowej w 2018 r. kształtował się poniżej poziomu 5%¹⁸.

¹³ Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, *Basel III leverage ratio framework and disclosure requirements*, styczeń 2014 r., s. 1, <https://www.bis.org/publ/bcbs270.pdf> (dostęp: 08.09.2019).

¹⁴ Kapitał zgodnie z definicją zawartą w art. 25 rozporządzenia CRR.

¹⁵ Art. 92 ust. 1 lit. d rozporządzenia CRR.

¹⁶ Chodzi o gwarancje udzielone przez podmioty wymienione w art. 114 ust. 2 i 4 oraz 116 ust. 4 rozporządzenia CRR.

¹⁷ Pełna lista wyłączeń wraz ze szczegółowymi warunkami jest zawarta w art. 429a ust. 1 rozporządzenia CRR.

¹⁸ https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/RAPORT_O_SYTUACJI_BANKOW_2018_65694.pdf (dostęp: 08.09.2019).

2.1. Wymóg dźwigni finansowej dla globalnych instytucji o znaczeniu systemowym

Rozporządzenie CRR przewiduje ponadto dodatkowy wymóg dla instytucji zaklasyfikowanych jako globalne instytucje o znaczeniu systemowym (ang. *global systemically important institution*, GSII) w wysokości 50% bufora globalnych instytucji o znaczeniu systemowym (bufor GSII). Niespełnianie tego wymogu będzie skutkowało ograniczeniami w zakresie wypłaty dywidendy oraz koniecznością przedłożenia planu ochrony kapitału organowi nadzoru¹⁹. Ponadto do 31 grudnia 2020 r. Komisja Europejska ma ocenić, czy podobny dodatkowy wymóg powinien zostać wprowadzony wobec innych instytucji o znaczeniu systemowym (ang. *other systemically important institution*, OSII)²⁰.

3. Przegląd księgi handlowej (FRTB)

3.1. Główne założenia przeglądu księgi handlowej

Jedną ze zmian przewidzianą w projekcie rewizji rozporządzenia CRR było wprowadzenie przepisów dotyczących tak zwanego przeglądu księgi handlowej banków (ang. *Fundamental Review of the Trading Book*, FRTB) opracowanego przez Komitet Bazylejski²¹. Zasadniczym celem zaprojektowanych rozwiązań było zagwarantowanie, że banki, szczególnie te, które istotnie angażują się w działalność na rynkach kapitałowych, będą utrzymywały wystarczający kapitał do pokrycia potencjalnych strat wynikających ze zmian cen instrumentów finansowych. W szczególności dążono do jasnego rozgraniczenia portfela handlowego oraz portfela bankowego, po to, aby wyeliminować potencjalny arbitraż regulacyjny stosowany przez niektóre banki, polegający na przenoszeniu pozycji z portfela handlowego do portfela bankowego, i na odwrót, w celu uniknięcia wyższych wymogów kapitałowych²². Zgodnie z nowymi przepisami instytucje będą musiały mieć jasno określone procedury zarządzania portfelem handlowym określające zasady oraz kryteria kwalifikacji poszczególnych pozycji do portfela handlowego i bankowego. Reklasyfikacja pozycji z portfela handlowego na pozycję portfela bankowego, lub odwrotnie, będzie możliwa jedynie w wyjątkowych okolicznościach²³, a także będzie wymagała zgody organu nadzorczego. W przypadku uzyskania takiej zgody bank musi podać do publicznej wiadomości informacje o reklasyfikacji pozycji, a jeżeli doprowadziło to

¹⁹ Plan ochrony kapitału, o którym mowa w art. 142 dyrektywy CRD.

²⁰ Art. 511 rozporządzenia CRR.

²¹ Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, *Minimum capital requirements for market risk*, styczeń 2016 r., <https://www.bis.org/bcbps/publ/d352.pdf> (dostęp: 08.09.2019).

²² <https://www.finextra.com/blogposting/13536/what-does-frtb-or-fundamental-review-of-trading-book-really-mean> (dostęp: 08.09.2019).

²³ Obecnie w rozporządzeniu CRR nie ma definicji pojęcia „wyjątkowe okoliczności”; regulator przewidział jednak uprawnienie dla Europejskiego Urzędu Nadzoru Bankowego (dalej: EUNB) do wydania wytycznych w zakresie praktyk nadzorczych w tym zakresie (art. 104a ust. 1 rozporządzenia CRR).

do obniżenia wymogów kapitałowych – informacje o wielkości takiego obniżenia. Dodatkowo, jeżeli reklasyfikacja pozycji wiąże się z obniżeniem wymogów kapitałowych to instytucja nie uznaje takiego obniżenia do czasu zapadalności pozycji, chyba że organ nadzoru wyrazi na to zgodę we wcześniejszym terminie²⁴.

Powyższe rozwiązania zostały zaimplementowane w rozporządzeniu CRR. Ponadto rekomendacje Komitetu Bazylejskiego przewidują listę instrumentów, które co do zasady powinny być klasyfikowane w portfelu handlowym, jednak z uwagi na rewizję tej listy w styczniu 2019 r. europejski prawodawca nie zdecydował się na jej uwzględnienie w rozporządzeniu CRR, oczekując na ostateczne brzmienie wytycznych Komitetu Bazylejskiego²⁵.

3.2. Odroczenie wejścia w życie FRTB

Początkowo unijny prawodawca zakładał wdrożenie przedmiotowych regulacji w pełnym wymiarze, zgodnie z ramami czasowymi rekomendowanymi przez Komitet Bazylejski, to jest do 1 stycznia 2019 r. Jednak w trakcie negocjacji nad pakietem bankowym zdecydowano pójść drogą obraną przez ustawodawców i regulatorów z innych państw i odłożyć wdrożenie FRTB w czasie z uwagi na zakładaną przez Komitet Bazylejski zmianę wytycznych²⁶. Dodatkowo, w grudniu 2017 r. Komitet Bazylejski ogłosił, że przekłada termin implementacji FRTB na 1 stycznia 2022 r.²⁷ Tym samym zmiany w zakresie kalkulacji wymogów z tytułu ryzyka rynkowego (opisane poniżej) zostały częściowo uwzględnione w rewizji rozporządzenia CRR przez unijnego prawodawcę. Jednak przyjęły postać wymogów sprawozdawczych dla banków o dużej skali działalności rynkowej²⁸. Oczekuje się, że do czerwca 2020 r. Komisja Europejska przedstawi wniosek w zakresie rewizji rozporządzenia CRR, który przekształci wymogi sprawozdawcze oparte na FRTB w wymogi kapitałowe²⁹.

²⁴ Art. 104a rozporządzenia CRR.

²⁵ Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, *Minimum capital requirements for market risk*, styczeń 2019 r., s. 4–5, <https://www.bis.org/bcb/publ/d457.pdf>

²⁶ <https://www.businesstimes.com.sg/government-economy/singapore-to-postpone-bank-capital-rules-follows-hk-australia-delays> (dostęp: 08.09.2019).

²⁷ *Minimum capital requirements for market risk...*, *op. cit.* (dostęp: 08.09.2019).

²⁸ *European Commission Fact Sheet – Adoption of the banking package: revised rules on capital requirements (CRR II/CRD V) and resolution (BRRD/SRM)*, 16 kwietnia 2019 r., https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=2ahUKEwiNkJqD7pDkAhXuAxAlH2soC6o-QFjABegQIARAC&url=https%3A%2F%2Feuropa.eu%2Frapid%2Fpress-release_MEMO-19-2129_en.pdf&usg=AOvVaw2oxV_sdcjZyFnNqcxg8bVu (dostęp: 08.09.2019).

²⁹ Art. 430b w zw. z art. 461a rozporządzenia CRR.

3.3. Zmiany w zakresie metody standardowej i metody modeli wewnętrznych

Komitet Bazylejski w ramach FRTB dokonał także rewizji metod kalkulacji wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka rynkowego. Wyróżnia się dwie metody kalkulacji wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka rynkowego:

- Metodę standardową (ang. *Standardised Approach*, SA), oraz
- Metodę modeli wewnętrznych (ang. *Internal Models Approach*, IMA).

Nowe regulacje zakładają ponadto, że banki o ograniczonej działalności zaliczanej do portfela handlowego mogą obliczać wymogi z tytułu ryzyka rynkowego opierając się na przepisach właściwych dla ryzyka kredytowego³⁰. Pozwala to mniejszym bankom ograniczyć koszty związane z koniecznością wdrożenia procedur na potrzeby kalkulacji wymogów kapitałowych wynikających z utrzymywanych pozycji w portfelu handlowym.

3.3.1. Zrewidowana metoda standardowa

Dla banków działających w Polsce znacznie istotniejsza wydaje się planowana zmiana podejścia w zakresie kalkulacji wymogów kapitałowych metodą standardową niż IMA. A to dlatego, że banki w Polsce zasadniczo stosują pierwszą z wymienionych metod³¹. Wynika to przede wszystkim z ograniczonej aktywności polskich banków w zakresie działalności związanej z ryzykiem rynkowym, o czym świadczy chociażby marginalny udział aktywów ważonych ryzykiem w księdze handlowej w łącznej kwocie aktywów ważonych ryzykiem sektora³².

Nowe regulacje w zakresie metody standardowej na potrzeby obliczania wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka rynkowego zostały zaprojektowane, aby lepiej odzwierciedlały ryzyko z tytułu pozycji zaliczanych do portfela handlowego. Na wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka rynkowego, obliczony nową metodą standardową, składają się trzy komponenty:

- narzut obliczony metodą opartą na wskaźnikach wrażliwości (ang. *Sensitive-based method*) – składającą się z czynników ryzyka delta, ryzyka vega i ryzyka zakrzywienia dla określonej klasy ryzyka³³,
- narzut z tytułu ryzyka niewykonania zobowiązania (ang. *Default risk capital requirement*) – mający odzwierciedlać ryzyko niewykonania zobowiązania przez

³⁰ Banki, których portfel handlowy: (1) w normalnych warunkach nie przekracza wartości 5% wszystkich aktywów i 15 mln EUR oraz (2) nigdy nie przekracza wartości 6% wszystkich aktywów i 20 mln EUR; art. 94 rozporządzenia CRR.

³¹ Trzy największe banki w Polsce stosują metodą standardową (PKO BP SA, Santander SA, Pekao SA) – informacje na podstawie raportów ujawnieniowych.

³² https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/RAPORT_O_SYTUACJI_BANKOW_2018_65694.pdf (dostęp: 08.09.2019).

³³ Art. 325f rozporządzenia CRR.

- emitenta instrumentów dłużnych lub kapitałowych oraz instrumentów pochodnych związanych z instrumentami dłużnymi lub kapitałowymi³⁴,
- narzut z tytułu ryzyka rezydualnego (ang. *Residual risk add-on*) – stanowiący dodatkowy wymóg kapitałowy, mający na celu pokrycie ryzyka rezydualnego³⁵ (w szczególności związanego z egzotycznymi instrumentami finansowymi), nieuwjętego przez pozostałe komponenty metody standardowej³⁶.

Głównym elementem zrewidowanej metody standardowej są wskaźniki wrażliwości. Wymóg kapitałowy obliczany według wskaźników wrażliwości, w przeciwieństwie do obowiązującej dotychczas metody standardowej, opiera się na potencjalnych stratach banku, które wynikają ze zmiany cen instrumentów finansowych w zdefiniowanych scenariuszach stresowych. W tym kontekście wrażliwość można zdefiniować jako zmianę ceny instrumentu finansowego w wyniku wystąpienia danego ryzyka (na przykład zmiany stóp procentowych, kursu waluty albo ceny towaru). Czynniki delta ma odzwierciedlać ryzyko liniowe³⁷, tym samym ma zastosowanie do wszystkich klas instrumentów finansowych. Z kolei czynniki vega i zakrzywienia odzwierciedlają ryzyko związane z opcjonalnością, tym samym mają zastosowanie jedynie do tych instrumentów, które cechują się opcjonalnością³⁸. Banki będą zobligowane obliczać narzuty kapitałowe z tytułu wskaźników wrażliwości odrębnie dla każdej z klas instrumentów finansowych, zdefiniowanych w rozporządzeniu CRR³⁹, które następnie będą sumowane.

Łączny wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka rynkowego obliczony metodą standardową będzie sumą wymogów kapitałowych wynikających z trzech komponentów wymienionych powyżej, czyli wymogu wynikającego ze wskaźników wrażliwości, narzutu z tytułu ryzyka niewykonania zobowiązania oraz narzutu z tytułu ryzyka rezydualnego.

3.3.2. Metodą modeli wewnętrznych

Nowe regulacje przewidują również istotne zmiany w odniesieniu do metody modeli wewnętrznych, których stosowanie wymaga uprzedniej zgody organu nadzoru. Zasadniczym celem zmian zaprojektowanych przez Komitet Bazylejski jest ograniczenie ryzyka tak zwanych grubych ogonów oraz uwzględnienie ryzyka ograniczonej płynności na rynkach kapitałowych w warunkach kryzysowych. Przepisy w zakresie metody modeli wewnętrznych obowiązujące dotychczas (wynikające ze standardów BASEL 2.5) opierały się na modelu VaR (ang. *Value at risk*)⁴⁰, bazują-

³⁴ Art. 325v rozporządzenia CRR.

³⁵ Ryzyko niemożliwe do przewidzenia i skwantyfikowania.

³⁶ Art. 325u rozporządzenia CRR.

³⁷ Składa się na nie ryzyko rynkowe, operacyjne, biznesowe, prawne, reputacji, które instytucja jest w stanie ocenić.

³⁸ *Minimum capital requirements for market risk...*, op. cit., s. 10.

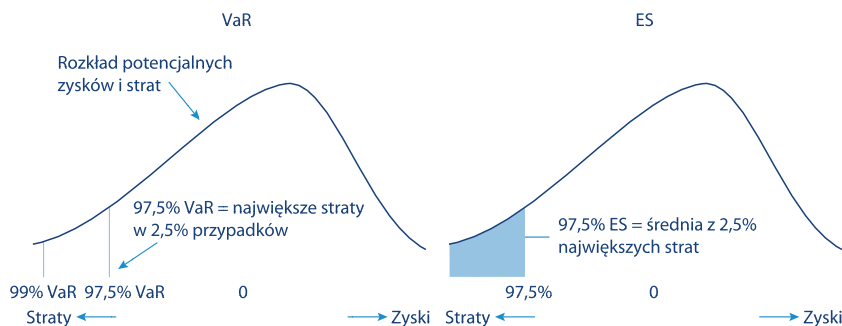
³⁹ Klasy te zostały zdefiniowane w art. 325d rozporządzenia CRR.

⁴⁰ Statystyczna miara ryzyka obrazująca maksymalną utratę wartości instrumentu finansowego przy założonym horyzoncie czasowym i przyjętej ufnosci.

cym na założeniu, że zmiany cen instrumentów finansowych w potencjalnych warunkach kryzysowych można przewidzieć przyjmując statystyczny rozkład normalny tych cen. Zakładany dotychczas stopień ufności VaR na poziomie 99% oznaczał, że przy obliczaniu wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka rynkowego banki nie brały pod uwagę największych, ale najmniej prawdopodobnych strat, odpowiadających za 1% przypadków wynikających z przyjętego przez daną instytucję modelu⁴¹ (tzw. 1% punkt odcięcia).

Nowy sposób kalkulacji wymogów kapitałowych opierający się na modelach wewnętrznych posługuje się pojęciem oczekiwanej straty (ang. *Expected shortfall*, ES), który podobnie jak VaR opiera się na modelowanym rozkładzie zysków i strat z tytułu wyceny utrzymywanych instrumentów finansowych w warunkach kryzysowych, jednak w przeciwieństwie do VaR za potencjalne straty przyjmuje się średnią wartość strat powyżej punktu odcięcia, który ustalono na poziomie 2,5%⁴².

Rysunek 1. Ujmowanie strat z tytułu wyceny instrumentów finansowych w modelu VaR (lewa strona) i modelu ES (prawa strona)

Źródło: Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, *Explanatory note on the minimum capital requirements for market risk*, https://www.bis.org/bcbs/publ/d457_note.pdf, styczeń 2019 r.

Dodatkowo nowe przepisy zakładają konieczność uwzględnienia różnych horyzontów czasowych płynności⁴³ dla różnych czynników ryzyka przy kalkulacji ES. Przepisy przewidują pięć podkategorii ryzyka dla każdej klasy ryzyka, przy czym każda z podkategorii ma przypisany odrębny horyzont czasowy, który powinien być wzięty pod uwagę przy modelowaniu zmienności cen instrumentów finansowych przez

⁴¹ Art. 365 rozporządzenia CRR.

⁴² Strata definiowana jest tym samym jako średnia z 2,5% największych strat wynikających z modelu.

⁴³ Horyzont czasowy płynności rozumiany jako czas niezbędny do zamknięcia pozycji lub jej zabezpieczenia za pomocą instrumentów pochodnych, bez istotnego wpływania na ceny rynkowe danego instrumentu finansowego – Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, *Explanatory note on the minimum capital requirements for market risk*, styczeń 2019 r., s. 7, https://www.bis.org/bcbs/publ/d457_note.pdf (dostęp: 08.09.2019).

banki⁴⁴. Tym samym ES, będący oczekiwaną stratą jaką bank może ponieść w określonym horyzoncie czasowym przy założeniu warunków kryzysowych, będzie determinować wyższy wymóg kapitałowy w przypadku instrumentów finansowych, dla których przypisano czynnik ryzyka charakteryzujący się mniejszą płynnością, a tym samym dłuższym horyzontem czasowym czynnika⁴⁵.

Nowe ramy prawne przewidują ponadto bardziej rygorystyczne podejście do wstecznego testowania przyjętych przez bank modeli kalkulacji wymogów kapitałowych oraz testu przypisywania zysków i strat z tytułu stosowanych modeli (ang. *Profit & loss attribution test*), który służy do ich oceny nadzorczej. Jednak szczegółowe regulacje w tym zakresie mają zostać przedstawione Komisji Europejskiej przez EUNB w terminie do 28 marca 2020 r.⁴⁶

4. Metoda standardowa na potrzeby kalkulacji wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka kredytowego kontrahenta (SA-CCR)

Istotną zmianą, którą wprowadza rewizja rozporządzenia CRR, jest nowa metoda standardowa na potrzeby kalkulacji wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka kredytowego kontrahenta (ang. *standardised approach for measuring counterparty credit risk*, SA-CCR). Wymóg kapitałowy na pokrycie ryzyka kredytowego kontrahenta jest związany z ekspozycjami w postaci instrumentów pochodnych i ma na celu zapewnienie bankom odpowiedniego kapitału na wypadek niewypłacalności drugiej strony kontraktu przed datą jego zapadalności.

Dotychczas na gruncie rozporządzenia CRR, oprócz metody modeli wewnętrznych (ang. *Internal Model Method*, IMM), banki mogły korzystać z metody wyceny według wartości rynkowej (ang. *Mark-to-market method*, MtM), metody wyceny pierwotnej ekspozycji (ang. *Original Exposure Method*, OEM) oraz metody standardowej (ang. *Standardised Method*, SM). Wymienione metody były w szczególności krytykowane za brak różnicowania pomiędzy transakcjami objętymi umowami o dostarczenie zabezpieczenia (ang. *margined transactions*), a transakcjami nieobjętymi takimi umowami (ang. *unmargined transaction*), a także za nieuwzględnianie wysokiego poziomu zmienności w warunkach kryzysowych⁴⁷. Nowe rozwiązania mają wyeliminować wady wspomnianych metod, a także lepiej odzwierciedlić korzyści wynikające z umów o kompensowaniu poszczególnych kontraktów.

Nowa metodyka kalkulacji wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka kredytowego kontrahenta opiera się na koncepcji *Exposure at default* (EAD) opracowanej przez Komitet Bazylejski w 2014 r. Koncepcja ta zakłada uwzględnienie dwóch składowych na potrzeby kalkulacji wymogu – kosztu odtworzenia (ang. *replacement cost*,

⁴⁴ Art. 325bd rozporządzenia CRR, tabela 2.

⁴⁵ *Minimum capital requirements for market risk...*, op. cit., s. 7.

⁴⁶ Art. 325bf oraz art. 325bg rozporządzenia CRR.

⁴⁷ Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, *The standardised approach for measuring counterparty credit risk exposures*, marzec 2014 r., s. 1, <https://www.bis.org/publ/bcbs279.pdf> (dostęp: 08.09.2019).

RC) oraz potencjalnej przyszłej ekspozycji (ang. *potential future exposure*, PFE) dla poszczególnych pakietów kompensowania⁴⁸, których suma jest następnie mnożona przez współczynnik *alfa*⁴⁹. W ten sposób określany jest wymóg kapitałowy z tytułu ryzyka kredytowego kontrahenta.

Prawodawca nie poprzestał jedynie na transpozycji rozwiązań opracowanych przez Komitet Bazylejski. W celu zapewnienia większej proporcjonalności dopuścił do stosowania przez banki o ograniczonej skali działalności na rynku instrumentów pochodnych uproszczonych metod kalkulacji wymogu z tytułu instrumentów pochodnych – opierając się na uproszczonej metodzie standardowej⁵⁰ oraz metodzie wyceny pierwotnej ekspozycji⁵¹, stosowanej dotychczas przez banki o nieznacnej skali działalności na rynkach kapitałowych.

4.1. Koszt odtworzenia (RC)

Koszt odtworzenia ma na celu odzwierciedlać potencjalne straty, których instytucja doświadczyłaby w sytuacji niewypłacalności drugiej strony kontraktu. Stanowi on większą z dwóch wartości: bieżącej wartości kontraktu pomniejszonej o wartości zabezpieczenia oraz zera. W przeciwieństwie do uprzednio obowiązujących metod SA-CCR odmiennie traktuje transakcje objęte umowami o dostarczenie zabezpieczenia oraz transakcje nieobjęte takimi umowami, co znajduje odzwierciedlenie w sposobie obliczania kosztu odtworzenia dla pierwszego typu transakcji (ang. *replacement cost for margined transaction*, RC_M), gdzie brana jest pod uwagę również największa możliwa wartość transakcji niepowodująca, zgodnie z postanowieniami umowy, obowiązku dostarczenia zmiennego depozytu zabezpieczającego (ang. *variation margin*):

$$RC_M = \max\{CMV - VM - NICA, TH + MTA - NICA, 0\},$$

gdzie:

- TH – próg zabezpieczenia, który zgodnie z umową o dostarczenie zabezpieczenia ma zastosowanie do pakietu kompensowania i poniżej którego instytucja nie może żądać dostarczenia zabezpieczenia;
- MTA – minimalna kwota transferu, która zgodnie z umową o dostarczenie zabezpieczenia ma zastosowanie do pakietu kompensowania;
- NICA – wartość netto zabezpieczenia, innego niż depozyt zabezpieczający.

⁴⁸ Grupa transakcji między instytucją a pojedynczym kontrahentem, które podlegają prawnie egzekwowalnemu dwustronnemu uzgodnieniu dotyczącemu kompensowania; art. 272 rozporządzenia CRR.

⁴⁹ Współczynnik *alfa* wynosi 1.4 i wynika z oszacowań Komitetu Bazylejskiego.

⁵⁰ Mogą ją stosować banki, których wartość ekspozycji w instrumentach pochodnych na koniec miesiąca nie przekracza 10% całkowitej wartości aktywów oraz 300 mln EUR; art. 273a ust. 1 rozporządzenia CRR.

⁵¹ Mogą ją stosować banki, których wartość ekspozycji w instrumentach pochodnych na koniec miesiąca nie przekracza 5% całkowitej wartości aktywów oraz 100 mln EUR; art. 273a ust. 2 rozporządzenia CRR.

4.2. Potencjalna przyszła ekspozycja (PFE)

Potencjalna przyszła ekspozycja (PFE) ma z kolei odzwierciedlać możliwą zmienność w wycenie kontraktów. Obliczana jest jako iloczyn mnożnika oraz narzutu z tytułu ryzyka, przypisanego dla poszczególnych klas aktywów⁵². Podobnie jak w przypadku kosztu odtworzenia, potencjalna przyszła ekspozycja także różnicuje sposób kalkulacji wymogu dla transakcji objętych umowami o dostarczenie zabezpieczenia oraz transakcji nieobjętych takimi umowami⁵³.

5. Wymogi kapitałowe z tytułu ryzyka kredytowego

W grudniu 2017 r. Komitet Bazylejski opublikował dokument pod tytułem *BASEL III: Finalising post-crisis reforms*⁵⁴, który miał stanowić kolejny krok w kierunku zwiększenia odporności systemu finansowego na niespodziewane szoki. Jednym z głównych obszarów, na którym się skoncentrowano, była standardowa metoda kalkulacji wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka kredytowego (ang. *standardised approach for credit risk*), opierająca się na podejściu *risk-based* i przypisywaniu poszczególnym aktywom banku stosownych wag ryzyka (ang. *risk weights*, RW). Z uwagi na przyjęte ramy czasowe, Komisja Europejska, która formalnie rozpoczęła proces rewizji rozporządzenia CRR i dyrektywy CRD w grudniu 2016 r., czyli rok przed opublikowaniem dokumentu Komitetu Bazylejskiego, zdecydowała się na wprowadzenie jedynie niewielkich poprawek w zakresie metody standardowej na potrzeby obliczania wymogów z tytułu ryzyka kredytowego, odraczając gruntowną reformę tej metody w czasie⁵⁵.

5.1. Ekspozycje wobec przedsiębiorstw zbiorowego inwestowania

Jedną z wprowadzonych zmian jest rewizja podejścia do ekspozycji w postaci jednostek uczestnictwa albo udziałów w przedsiębiorstwach zbiorowego inwestowania (ang. *Collective Investment Funds*, CIU, in. fundusze inwestycyjne). Dotychczas dopuszczalna metoda pełnego przeglądu (ang. *look-through approach*), polegająca na obliczaniu średniej wagi ryzyka dla ekspozycji bazowych przedsiębiorstw zbiorowego inwestowania zgodnie z przepisami rozporządzenia CRR, oraz metoda oparta na uprawnieniach funduszy (ang. *mandate-based approach*), zostały obwarowane dodatkowymi warunkami, wśród których należy wyróżnić w szczególności

⁵² Art. 278 rozporządzenia CRR.

⁵³ Art. 278 ust. 3 rozporządzenia CRR.

⁵⁴ Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, *Basel III: Finalising post-crisis reforms*, grudzień 2017 r. <https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.pdf> (dostęp: 08.09.2019).

⁵⁵ W kwietniu 2018 r. Komisja Europejska rozpoczęła konsultacje publiczne w sprawie implementacji pozostałych wytycznych Komitetu Bazylejskiego: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-basel-3-finalisation-consultation-document_en.pdf (dostęp: 08.09.2019).

te dotyczące częstotliwości, szczegółowości i weryfikacji sprawozdań funduszy inwestycyjnych przez osoby trzecie⁵⁶.

Niedopuszczalne stało się stosowanie metody opierającej się na używaniu ocen kredytowych ECAI przypisywanych funduszom w celu określania wag ryzyka dla takich ekspozycji. Stosując się do wytycznych Komitetu Bazylejskiego z grudnia 2013 r. prawodawca przyjął, że jeżeli warunki do stosowania wyżej wspomnianych metod nie są spełnione to banki są zobligowane przypisywać takim ekspozycjom wagę ryzyka w wysokości 1 250% (w ramach tzw. z ang. *fall-back approach*)⁵⁷, co należy interpretować jako środek penalizujący względem banków utrzymujących ekspozycje, w przypadku których brak wiarygodnych danych uniemożliwia adekwatną ocenę ryzyka.

5.2. Czynniki wsparcia małych i średnich przedsiębiorstw

Kolejną istotną zmianą w zakresie standardowej metody kalkulacji wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka kredytowego, nie wynikającą tym razem z rekomendacji Komitetu Bazylejskiego, jest rozszerzenie zakresu stosowania tak zwanego czynnika wsparcia małych i średnich przedsiębiorstw (ang. *SME Supporting Factor*)⁵⁸. Rozwiązanie, które zostało wprowadzone do rozporządzenia CRR w 2013 r., polegające na redukcji wymogów kapitałowych z tytułu ekspozycji wobec małych i średnich przedsiębiorstw o wartości do 1,5 mln EUR o 23,81%, miało zminimalizować negatywne skutki kryzysu finansowego, objawiające się ograniczonym dostępem najmniejszych przedsiębiorstw do finansowania bankowego. Dokonując rewizji rozporządzenia, prawodawca zdecydował się rozszerzyć zakres stosowania, jak się wcześniej wydawało, tymczasowo wprowadzonego czynnika⁵⁹ na ekspozycje do łącznej wartości 2,5 mln EUR oraz wprowadzić dodatkowy czynnik redukujący wymogi kapitałowe w wysokości 15% dla części takich ekspozycji o wartości powyżej 2,5 mln EUR, pomimo braku dowodów potwierdzających skuteczność przyjętego w 2013 r. rozwiązania⁶⁰.

⁵⁶ Szczegółowe warunki zostały określone w art. 132 ust. 3 rozporządzenia CRR.

⁵⁷ Art. 132 ust. 2 rozporządzenia CRR w związku z rekomendacjami Bazylejskiego Komitetu Nadzoru Bankowego: *Capital requirements for banks' equity investments in funds*, <https://www.bis.org/publ/bcbs266.pdf>, s. 2 (dostęp: 08.09.2019).

⁵⁸ Art. 501 rozporządzenia CRR.

⁵⁹ S. Mayordomo, M. Rodriguez-Moreno, *Support is appreciated": On the effectiveness of the SME Supporting Factor*, styczeń 2017 r.

⁶⁰ W marcu 2016 r. EUNB opublikował raport dotyczący skuteczności czynnika wsparcia małych i średnich przedsiębiorstw, wskazujący na brak dowodów świadczących o stymulowaniu akcji kredytowej wobec małych i średnich przedsiębiorstw, <https://eba.europa.eu/documents/10180/1359456/EBA-Op-2016-04++Report+on+SMEs+and+SME+supporting+factor.pdf> (dostęp: 08.09.2019).

5.3. Czynniki wsparcia ekspozycji związanych z inwestycjami w usługi publiczne

Dodatkowo wprowadzono podobne rozwiązanie mające stymulować kredytowanie inwestycji związanych z podstawowymi usługami publicznymi (ang. *Infrastructure supporting factor*), które zakłada redukcję wymogów kapitałowych z tytułu takich ekspozycji o 25%. Aby zastosować ten czynnik bank musi mieć pewność, że kontrahent odpowiednio zabezpieczył źródła finansowania inwestycji oraz potencjalne ryzyka z nią związane, a sama inwestycja przyczyni się do łagodzenia zmian klimatycznych⁶¹.

5.4. Ekspozycje detaliczne zabezpieczone należnościami z tytułu wynagrodzenia za umowę o pracę albo świadczenia emerytalnego

Kolejną zmianą, stanowiącą również odejście od rekomendacji Komitetu Bazylejskiego, jest wprowadzenie wagi ryzyka w wysokości 35% (zamiast 75%) dla detalicznych ekspozycji zabezpieczonych na należnościach, z tytułu wynagrodzenia za umowę o pracę albo z tytułu świadczeń emerytalnych kredytobiorcy. Stosowanie preferencyjnej wagi ryzyka możliwe jest jedynie wtedy, gdy należności z tytułu kredytu są bezpośrednio i bezwarunkowo pokrywane przez fundusz emerytalny lub pracodawcę, z tytułu ryzyka zgonu, niezdolności do pracy, bezrobocia lub obniżenia miesięcznej emerytury albo wynagrodzenie kredytobiorcy jest pokryte z ubezpieczenia, a płatności kredytobiorcy z tytułu takich kredytów nie przekraczają 20% wartości jego miesięcznej emerytury lub wynagrodzenia⁶².

6. Fundusze własne

Rewizja rozporządzenia CRR wprowadza również pewne zmiany w zakresie przepisów definiujących fundusze własne banku. Najistotniejsza zmiana dotyczy zasad odliczania pozycji od kapitału podstawowego banków. Dotychczas banki stosujące przepisy rozporządzenia CRR były zobligowane do odliczania od kapitału CET1 wartości aktywów niematerialnych i prawnych, co wynikało z zasady, że ten rodzaj aktywów – w sytuacjach kryzysowych, w tym upadłości instytucji albo przeprowadzania procesu przymusowej restrukturyzacji, nie mógł być przez bank sprzedany bez istotnej utraty wartości.

Znowelizowane przepisy rozporządzenia CRR zakładają zmianę w tym zakresie, wyłączając z wartości aktywów niematerialnych i prawnych, podlegających odliczeniu od kapitału CET1, aktywów o wartości odpowiadającej posiadanemu przez bank oprogramowaniu, których wartość jest niewrażliwa na skutki potencjalnego procesu przymusowej restrukturyzacji, niewypłacalności lub likwidacji. Zmiana ta

⁶¹ Szczegółowe kryteria, które muszą zostać spełnione, aby zastosowanie miał czynnik wspierający inwestycje infrastrukturalne, zostały określone w art. 501a rozporządzenia CRR.

⁶² Art. 123 rozporządzenia CRR.

ma obowiązywać od 27 czerwca 2021 r., po przyjęciu przez Komisję Europejską aktu delegowanego determinującego sposób określania wartości oprogramowania, które nie będzie podlegało odliczeniu od CET1⁶³.

Tym samym prawodawca przyjął rozwiązanie zbliżone do stosowanego w Stanach Zjednoczonych Ameryki, gdzie aktywa odpowiadające wartości oprogramowania podlegają standardowym wymogom kapitałowym opartym na ryzyku (ang. *risk-based capital requirement*) i nie są odliczane od kapitału CET1. Ma to stanowić zachętę dla europejskich banków do rozwijania innowacji w zakresie technologii informatycznej⁶⁴.

7. Wymogi w zakresie dużych ekspozycji

Dostosowując rozporządzenie CRR do wytycznych Komitetu Bazylejskiego, prawodawca dokonał także rewizji przepisów dotyczących limitów dużych ekspozycji (ang. *large exposures regime*). Dotychczas banki obowiązywał limit penalizujący utrzymywanie ekspozycji wobec jednego kontrahenta, bądź grupy powiązanych kontrahentów o wartości przekraczającej 25% uznanego kapitału banku (sumy kapitałów zaliczonych do kategorii CET1, AT1 oraz Tier 2). Nowe ramy prawne ograniczają wartość ekspozycji wobec jednego kontrahenta lub grupy powiązanych kontrahentów do wartości 25% uznanego kapitału Tier 1, czyli z wyłączeniem kapitału Tier 2. Dodatkowo wobec banków, które zostały zaklasyfikowane jako globalne instytucje o znaczeniu systemowym, limit ekspozycji wobec innych banków, które także zostały uznane za globalne instytucje o znaczeniu systemowym, został obniżony do 15%⁶⁵.

II. Zmiany w dyrektywie CRD

1. Wymogi filara II

1.1. Wymogi z tytułu filara II (P2R)

Jednym z celów przyświecających Komisji Europejskiej projektującej zmiany w zakresie dyrektywy CRD było rozdzielenie uprawnień organów nadzoru, związanych z procesem przeglądu i oceny nadzorczej (ang. *Supervisory Review and Evaluation*

⁶³ Art. 3 ust. 3 lit. k Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/876 z dnia 20 maja 2019 r. zmieniające rozporządzenie (UE) nr 575/2013 w odniesieniu do wskaźnika dźwigni, wskaźnika stabilnego finansowania netto, wymogów w zakresie funduszy własnych i zobowiązań kwalifikowanych, ryzyka kredytowego kontrahenta, ryzyka rynkowego, ekspozycji wobec kontrahentów centralnych, ekspozycji wobec przedsiębiorstw zbiorowego inwestowania, dużych ekspozycji, wymogów dotyczących sprawozdawczości i ujawniania informacji w zw. z art. 36 ust. 4 rozporządzenia CRR.

⁶⁴ <https://www.afme.eu/globalassets/downloads/divisions/prudential/afme-prd-software-may-2018.pdf> (dostęp: 08.09.2019).

⁶⁵ Art. 395 rozporządzenia CRR.

Process, SREP), od buforów kapitałowych stosowanych w celu ograniczania ryzyka w wymiarze makroostrożnościowym. Chodziło bowiem o wyeliminowanie możliwości nakładania domiarów kapitałowych w ramach wymogów filara II (ang. *Pillar II Requirements, P2R*) w celu pokrycia ryzyka makroostrożnościowego generowanego przez banki⁶⁶. Dodatkowo, prawodawca określił strukturę kapitału, którym banki powinny spełniać wymogi filara II – co najmniej 75% wymogu powinno być spełnione za pomocą kapitału Tier 1, a co najmniej 56,25% za pomocą kapitału CET1⁶⁷, co odpowiada strukturze wymogu kapitałowego w wysokości 8%, określonego w art. 92 ust. rozporządzenia CRR.

1.2. Kapitałowe wytyczne w ramach filara II

Organy nadzoru otrzymały ponadto uprawnienie do wydawania indywidualnych wytycznych dotyczących funduszy własnych wobec poszczególnych banków (ang. *Pillar II Guidance, P2G*). Przedmiotowe rekomendacje mają służyć do zapewnienia adekwatnego poziomu kapitałów na wypadek materializacji scenariuszy kryzysowych, zidentyfikowanych w ramach testów warunków skrajnych przeprowadzanych przez organy nadzoru. W przeciwieństwie jednak do wymogów kapitałowych w postaci domiarów kapitałowych w ramach filara II (P2R), naruszenie tych wytycznych (P2G) nie skutkuje ograniczeniami w zakresie wypłaty dywidendy, określonymi w art. 141 lub art. 141b dyrektywy CRD⁶⁸.

1.3. Ryzyko stóp procentowych w procesie przeglądu i oceny nadzorczej

Prawodawca podjął także próbę doprecyzowania sposobu oceny ryzyka wynikającego z ekspozycji banku na ryzyko stóp procentowych w ramach przeprowadzanych przez organy nadzoru przeglądów i ocen nadzorczych⁶⁹. Tym samym organy nadzoru są zobligowane do podjęcia środków przewidzianych w ramach instrumentarium filara II w przypadku, gdy wartość ekonomiczna kapitału własnego danej instytucji zmniejszy się o ponad 15 % jej kapitału Tier I, w wyniku nagłej i nieoczekiwanej zmiany poziomu stóp procentowych, zdefiniowanej w scenariuszach kryzysowych, lub gdy instytucja doświadczy dużego obniżenia wyniku odsetkowego netto w ramach materializacji wspomnianych scenariuszy kryzysowych. Organ nadzoru będzie mógł jednak odstąpić od podjęcia działania, jeżeli uzna, że sposób zarządzania ryzykiem stopy procentowej przyjęty przez bank jest satysfakcjonujący. Szczegółowe zasady oceny tego ryzyka, w tym metodykę określania scenariuszy wstrząsowych, mają zostać opracowane przez EUNB w ramach regulacyjnych standardów technicznych⁷⁰.

⁶⁶ Art. 104a ust. 2 dyrektywy CRD.

⁶⁷ Art. 104a ust. 4 dyrektywy CRD.

⁶⁸ Art. 104b dyrektywy CRD.

⁶⁹ Przeglądy i oceny nadzorcze, o których mowa w art. 97 dyrektywy CRD.

⁷⁰ Art. 98 ust. 5 i 5a dyrektywy CRD.

2. Środki makroostrożnościowe

2.1. Kumulatywność bufora OSII i bufora ryzyka systemowego

Poza wspomnianym wcześniej rozdzieleniem uprawnień nadzorczych stosowanych w ramach filara II oraz narzędzi makroostrożnościowych, prawodawca podjął się także dokonania rewizji ram prawnych w zakresie stosowania tychże narzędzi. Jedną z najistotniejszych zmian, mającą częściowo zrekompensować ograniczenie elastyczności w nakładaniu domiarów kapitałowych w ramach filara II (P2R) jest uznanie addytywności bufora ryzyka systemowego (ang. *systemic risk buffer*, SRB), o którym mowa w art. 133 dyrektywy CRD, oraz buforów instytucji o znaczeniu systemowym, o których mowa w art. 131 dyrektywy, niezależnie od terytorialnego zakresu stosowania pierwszego z tych buforów⁷¹. Jeżeli suma obu tych buforów przekracza wartość 5% łącznej ekspozycji na ryzyko danej instytucji, wtedy organ nadzoru musi uzyskać zgodę na stosowanie buforów w przyjętej wysokości od Komisji Europejskiej.

2.2. Bufor ryzyka systemowego

Zmianie uległy także zasady stosowania bufora ryzyka systemowego. W szczególności doprecyzowano zakres ekspozycji, do których zastosowanie może mieć ten bufor, wskazując, że mogą być to ekspozycje wyodrębnione według kryterium sektorowego (na przykład ekspozycje obejmujące kredyty hipoteczne osób fizycznych)⁷². Nowe ramy prawne dopuszczają stosowanie kilku buforów ryzyka systemowego wobec jednej instytucji, jeżeli poszczególne bufony będą miały zastosowanie do innych rodzajów ekspozycji. Tym samym łączną wartość bufora ryzyka systemowego określa się według poniższego wzoru⁷³:

$$B_{SR} = r_T * E_T + \sum E_i * r_i,$$

gdzie:

B_{SR} – bufor ryzyka systemowego;

r_T – wskaźnik bufora mający zastosowanie do łącznej kwoty ekspozycji na ryzyko danej instytucji;

E_T – łączna kwota ekspozycji na ryzyko;

i – indeks oznaczający podzbiór ekspozycji;

r_i – wskaźnik bufora mający zastosowanie do kwoty ekspozycji na ryzyko podzbioru ekspozycji i ; oraz

E_i – kwota ekspozycji na ryzyko danej instytucji w odniesieniu do podzbioru ekspozycji.

⁷¹ Do tej pory addytywne stosowanie wymienionych buforów było dopuszczalne pod warunkiem, że bufor ryzyka systemowego ma zastosowanie jedynie do ekspozycji w państwie członkowskim, w którym działa bank, art. 131 ust. 15 dyrektywy CRD.

⁷² Art. 133 ust. 5 dyrektywy CRD.

⁷³ Art. 133 ust. 2 dyrektywy CRD.

2.3. Bufor OSII

Zwiększono także elastyczność w zakresie nakładania bufora innych instytucji o znaczeniu systemowym (bufor OSII). Do tej pory organy nadzoru mogły nałożyć bufor w wysokości 2% łącznej ekspozycji na ryzyko obliczonej zgodnie z art. 92 ust. 3, teraz maksymalna wartość będzie wynosić 3%. Jeżeli organ nadzoru uzna jednak bufor OSII w wysokości 3% łącznej ekspozycji na ryzyko za zbyt niski będzie mógł go podnieść powyżej tej wartości, przy zastrzeżeniu, że Komisja Europejska, po uwzględnieniu opinii EUNB i Europejskiej Rady Ryzyka Systemowego, wyrazi na to zgodę, uznając jednocześnie, że taki środek nie powoduje nieproporcjonalnego obciążenia dla danego banku lub sektora⁷⁴.

Zmieniły się również zasady nakładania bufora OSII w przypadku instytucji, które są jednostkami zależnymi banków uznanych za globalne instytucje o znaczeniu systemowym albo inne instytucje o znaczeniu systemowym. Dotychczasowy limit ograniczał wysokość bufora OSII do wyższej z następujących wartości:

- 1% łącznej kwoty ekspozycji na ryzyko, lub
- wartości bufora GSII albo bufora OSII, mającej zastosowanie do grupy kapitałowej banku na poziomie skonsolidowanym.

Powyższe ograniczenia zostały zastąpione nowymi, według których bufor OSII spółki zależnej globalnej instytucji o znaczeniu systemowym albo innej instytucji o znaczeniu systemowym nie może przekraczać niższej z wymienionych wartości:

- Sumy bufora GSII albo bufora OSII oraz 1% łącznej kwoty ekspozycji na ryzyko, lub
- 3% łącznej kwoty ekspozycji na ryzyko albo wyższej wartości zakładanej przez organ nadzoru, zaakceptowanej przez Komisję Europejską⁷⁵.

Podsumowanie

Zmiany w rozporządzeniu CRR oraz dyrektywie CRD przyjęte, odpowiednio, rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/876 z dnia 20 maja 2019 r. *zmieniającym rozporządzenie (UE) nr 575/2013 w odniesieniu do wskaźnika dźwigni, wskaźnika stabilnego finansowania netto, wymogów w zakresie funduszy własnych i zobowiązań kwalifikowalnych, ryzyka kredytowego kontrahenta, ryzyka rynkowego, ekspozycji wobec kontrahentów centralnych, ekspozycji wobec przedsiębiorstw zbiorowego inwestowania, dużych ekspozycji, wymogów dotyczących sprawozdawczości i ujawniania informacji, a także rozporządzenie (UE) nr 648/2012 oraz dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/878 z dnia 20 maja 2019 r. zmieniającą dyrektywę 2013/36/UE w odniesieniu do podmiotów zwolnionych, finansowych spółek holdingowych, finansowych spółek holdingowych o działalności mie-*

⁷⁴ Art. 131 ust. 5 i 5a dyrektywy CRD.

⁷⁵ Art. 131 ust. 8 dyrektywy CRD.

szanej, wynagrodzeń, środków i uprawnień nadzorczych oraz środków ochrony kapitału stanowią duży krok w kierunku zwiększenia odporności systemu finansowego na zdarzenia kryzysowe o charakterze zbliżonym do tych z 2007 r. Należy jednak pamiętać, że jest to dopiero początek zmian w zakresie regulacji determinujących zasady prowadzenia działalności bankowej w Unii Europejskiej. Przed prawodawcą Unii Europejskiej stoi jeszcze wiele wyzwań, w tym rewizja standardowej metody kalkulacji wymogów kapitałowych z tytułu ryzyka kredytowego, szczególnie istotna z perspektywy banków działających na terytorium Polski.

Bibliografia

Akty prawne

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/36/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie warunków dopuszczenia instytucji kredytowych do działalności oraz nadzoru ostrożnościowego nad instytucjami kredytowymi i firmami inwestycyjnymi, zmieniająca dyrektywę 2002/87/WE i uchylająca dyrektywy 2006/48/WE oraz 2006/49/WE, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L176 z 27.06.2013.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/878 z dnia 20 maja 2019 r. zmieniająca dyrektywę 2013/36/UE w odniesieniu do podmiotów zwolnionych, finansowych spółek holdingowych, finansowych spółek holdingowych o działalności mieszanej, wynagrodzeń, środków i uprawnień nadzorczych oraz środków ochrony kapitału, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L150 z 7.06.2019.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 575/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wymogów ostrożnościowych dla instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych, zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L176 z 27.06.2013.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/876 z dnia 20 maja 2019 r. zmieniające rozporządzenie (UE) nr 575/2013 w odniesieniu do wskaźnika dźwigni, wskaźnika stabilnego finansowania netto, wymogów w zakresie funduszy własnych i zobowiązań kwalifikowalnych, ryzyka kredytowego kontrahenta, ryzyka rynkowego, ekspozycji wobec kontrahentów centralnych, ekspozycji wobec przedsiębiorstw zbiorowego inwestowania, dużych ekspozycji, wymogów dotyczących sprawozdawczości i ujawniania informacji, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L150 z 7.06.2019.

Pozostałe

Adoption of the banking package: revised rules on capital requirements (CRR II/CRD V) and resolution (BRRD/SRM), Komisja Europejska, https://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=2ahUKEwiNkJqD7pDkAhXuAXAIHZsoC6oQFjABegQIARAC&url=https%3A%2F%2Feuropa.eu%2Frapid%2Fpress-release_MEMO-19-2129_en.pdf&usg=AOvVaw2oxV_sdcjZyFnNqcxg8bVu, 16 kwietnia 2019 r.

AFME Position Paper CRD 5/CRR2: Capital treatment of Software, Association for Financial Markets in Europe, <https://www.afme.eu/globalassets/downloads/divisions/prudential/afme-prd-software-may-2018.pdf>, maj 2018 r.

Basel III leverage ratio framework and disclosure requirements, Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, <https://www.bis.org/publ/bcbs270.pdf>, styczeń 2014 r.

Basel III: the net stable funding ratio, Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, <https://www.bis.org/bcbs/publ/d295.pdf>, październik 2014 r.

Basel III: Finalising post-crisis reforms, Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, <https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.pdf>, grudzień 2017 r.

Capital requirements for banks' equity investments in funds, Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, <https://www.bis.org/publ/bcbs266.pdf>, grudzień 2013 r.

Consultation document exploratory consultation on the finalisation of BASEL III, Komisja Europejska, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-basel-3-finalisation-consultation-document_en.pdf, kwiecień 2018 r.

EBA report on SMEs and SME supporting factor, Europejski Urząd Nadzoru Bankowego, <https://eba.europa.eu/documents/10180/1359456/EBA-Op-2016-04++Report+on+SMEs+and+SME+supporting+factor.pdf>, 23 marca 2016 r.

Explanatory note on the minimum capital requirements for market risk Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, https://www.bis.org/bcbs/publ/d457_note.pdf, styczeń 2019 r.

Mayordomo S., Rodriguez-Moreno M., *Support is appreciated": On the effectiveness of the SME Supporting Factor*, https://www.oenb.at/dam/jcr:3c07b931-279f-4d3f-9273-e44b-e9e5d33b/12_paper_support_is_appreciated_on_the_effectiveness_of_the_sme_supporting_factor_mayordomo.pdf, styczeń 2017 r.

Minimum capital requirements for market risk, Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, <https://www.bis.org/bcbs/publ/d457.pdf>, styczeń 2019 r.

Minimum capital requirements for market risk, styczeń 2016 r., Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, <https://www.bis.org/bcbs/publ/d352.pdf>

Singapore to postpone bank capital rules; follows HK, Australia delays, The Business Times, <https://www.businesstimes.com.sg/government-economy/singapore-to-postpone-bank-capital-rules-follows-hk-australia-delays>, 5 lipca 2017 r.

Sytuacja sektora bankowego w 2018 roku, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/RAPORT_O_SYTUACJI_BANKOW_2018_65694.pdf, 2019 r.

The standardised approach for measuring counterparty credit risk exposures, Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, <https://www.bis.org/publ/bcbs279.pdf>, marzec 2014 r.

What does FRTB or Fundamental Review of trading book really mean?, Finextra, <https://www.finextra.com/blogposting/13536/what-does-frtb-or-fundamental-review-of-trading-book-really-mean>, 9 stycznia 2017 r.

Ivanna Chaikovska*
ORCID: 0000-0002-9425-2852

Zasada zapewnienia zgodności i działania dyscyplinujące organów nadzoru bankowego w okresie pokryzysowym

Streszczenie

Artykuł koncentruje się na zagadnieniu nasilenia obciążeń regulacyjnych na europejskim rynku bankowym w okresie pokryzysowym, co pociągnęło za sobą nacisk na zasadę zgodności (*compliance*) oraz działania dyscyplinujące (*enforcement actions*) organów nadzoru bankowego. Celem artykułu jest zaakcentowanie zależności zachodzących pomiędzy wzrostem liczby i intensywności regulacji bankowych w okresie pokryzysowym a wzrastającą rolą funkcji *compliance* oraz wzrostem znaczenia działań dyscyplinujących organów nadzoru bankowego. Na podstawie przeprowadzonych analiz pokazano, że wzrost liczby pokryzysowych regulacji bankowych oraz ich poziomu skomplikowania wymaga również intensyfikacji działań dyscyplinujących ze strony organów nadzoru bankowego.

Słowa kluczowe: bank, pokryzysowe regulacje, zapewnienie zgodności (*compliance*), działania dyscyplinujące (*enforcement actions*).

JEL: E5, G1, G2, G3, K2, M3, M4

Principles of regulatory compliance and the enforcement actions of banking supervision authorities in the post-crisis period

Abstract

The article focuses on the issue of intensification of regulatory requirements in the European banking sector in the post-crisis period, which entailed an emphasis on the principle of compliance and the enforcement actions of banking supervision authorities. The purpose of the article is to stress the relationships between an increase in the number and intensity of banking regulations in the post-crisis period, and the growing role of the compliance function

* Doktorantka Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, stypendystka Visegrad Scholarship Program. Specjalizuje się w zagadnieniach makroekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki regulacji oraz nadzoru bankowego.

and an increase in the importance of the enforcement actions. Based on the conducted analyses, it has been shown that the increase in the number of post-crisis banking regulations and their level of complexity also requires intensification of enforcement actions by the banking supervision authorities.

Key words: bank, post-crisis regulations, compliance, enforcement actions.

Wstęp

Banki są instytucjami zaufania publicznego, ich działalność jest poddana ścisłemu nadzorowi oraz regulacjom. Otoczenie regulacyjne mocno ingeruje we wszystkie obszary działania banków, jak np. zasady wejścia oraz wyjścia z rynku (m.in. kwestie uporządkowanej likwidacji), licencjonowanie działalności bankowej, zasady konkurencji (również z podmiotami obszaru *shadow banking*), zapewnienie bezpieczeństwa klientów w procesie wprowadzenia nowych technologii, zasady zatrudniania (m.in. wysokość wynagrodzenia, kwalifikacje itp.), ograniczenie ryzyka podejmowanego przez banki, wprowadzenie szczegółowych zasad rachunkowości, mających na celu zapewnienie jak największej transparentności działalności banków oraz w działalność transgraniczną instytucji zbyt dużych, by upaść (*too big to fail*)¹. Wyżej wymieniona lista jest otwarta i z dużą intensywnością jest uzupełniana poprzez rozszerzanie i pogłębianie obszarów regulacyjnych. W literaturze przedmiotu zaznacza się, że fale reakcji regulacyjnej intensyfikują się po wystąpieniu zjawisk kryzysowych. Jak wskazują H. Davies i D. Green: „można odnieść wrażenie, że potrzeba kryzysu, by skłonić polityków do zainteresowania się sferą regulacyjną”². Potwierdzeniem tej prawidłowości była silna reakcja regulacyjno-nadzorcza po ostatnim kryzysie finansowym z 2008 roku na poziomie krajowym, ponadnarodowym oraz europejskim.

Dla banków głównym wyzwaniem w okresie pokryzysowym stała się potrzeba dostosowania do znacznie większej liczby nowych wymogów regulacyjnych. Niniejszy artykuł koncentruje się na pytaniu badawczym, czy znaczenie funkcji *compliance* rośnie wraz ze zwiększeniem wymogów regulacyjnych w sektorze bankowym Unii Europejskiej. W okresie pokryzysowym wzrosło również znaczenie systemów dyscyplinowania banków z powodu nieprzestrzegania regulacji (*non-compliance*) za pomocą tzw. działań dyscyplinujących organów nadzoru bankowego (ang. *enforcement actions*). Celem niniejszego artykułu jest opisanie zależności zachodzących pomiędzy wzrostem liczby i intensywności regulacji bankowych w okresie pokryzysowym a wzrastającą rolą funkcji *compliance* oraz wzrostem znaczenia działań

¹ L. Kurkliński, *Kulturowe uwarunkowania rozwoju bankowości w świetle nowej ekonomii instytucjonalnej (NEI) – aspekty regulacyjne*, [w:] *Nowa ekonomia instytucjonalna a nauki o zarządzaniu*, red. S. Rudolf, Prace Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku, Tom 48, 2016, s. 384; M. Marcinkowska, *Corporate governance w bankach. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 28–29.

² H. Davies, D. Green, *Globalny nadzór i regulacja sektora finansowego*, tłum. R. Krzyżków, T. Skurzewski, Warszawa 2010, s. 21.

dyscyplinujących organów nadzoru bankowego. Artykuł stara się udowodnić hipotezę, że wzrost liczby i intensywności pokryzysowych regulacji bankowych wymaga równocześnie intensyfikacji działań dyscyplinujących ze strony organów nadzoru bankowego.

W pierwszej części artykułu usystematyzowano europejskie regulacje pokryzysowe oraz pokazano dynamikę przyrostu dokumentów regulacyjnych tak, aby unaczynić pokryzysowy szok regulacyjny w krajach Unii Europejskiej. W drugiej części artykułu przeanalizowano teoretyczne oraz praktyczne aspekty praktyk *compliance*, sposób zapewnienia zasady zgodności na rynku bankowym Unii Europejskiej oraz trend intensyfikacji działań dyscyplinujących ze strony organów nadzoru bankowego.

1. Ewolucja regulacji bankowych w Unii Europejskiej w okresie pokryzysowym

W odpowiedzi na ostatni kryzys finansowy na poziomie ponadnarodowym, w grudniu 2010 r. Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego przedstawił zestaw wytycznych Bazylea III, których implementacja nastąpiła w Stanach Zjednoczonych w 2010 r. (ustawa *Dodd-Frank Act and Consumer Protection Act*) oraz w Unii Europejskiej w 2013 roku (pakiet CRD IV/ CRR – *Capital Requirements Directive IV/ Capital Requirements Regulation*)³. Reakcja Unii Europejskiej na zjawiska kryzysowe była skoncentrowana w dwóch obszarach, a mianowicie na stworzeniu nowej architektury nadzoru finansowego oraz wprowadzeniu nowych regulacji bankowych. Dodatkowym kierunkiem działań pokryzysowych w Unii Europejskiej były prace nad koncepcją unii bankowej, która według dokumentu pt. *W kierunku faktycznej Unii Gospodarczej i Walutowej* jest kolejnym etapem integracji strefy euro w obszarze finansowym⁴. Unia bankowa ujednolici odpowiedzialność za nadzór (*Single Supervision Mechanism*), restrukturyzując i uporządkowaną likwidację banków (*Single Resolution Mechanism*) oraz system gwarantowania depozytów (*Single Deposit Guarantee System*), a także zobowiązuje banki działające w całej strefie euro do przestrzegania tych samych przepisów (tzw. *The Single Rulebook*)⁵.

Spośród nowych regulacji zasadnicze znaczenia dla banków funkcjonujących w Unii Europejskiej miał tzw. pakiet CRD IV/ CRR – *Capital Requirements Directive IV/ Capital Requirements Regulation*, który w roku 2013 wprowadził zalecenia Bazylei III do unijnego porządku prawnego. Ten pakiet doprecyzował wymagania ostrożnościowe, między innym wysokości funduszy własnych banków, norm płyn-

³ V. Acharya, T. Cooley, P. Matthew i in., *Regulating Wall Street: The Dodd-Frank Act and the New Architecture of Global Finance*, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey 2011, s. 75.

⁴ E. Miklaszewska, *Pokryzysowa reregulacja europejskiego rynku bankowego. Skutki dla Polski*, Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Zeszyt nr 11, Kraków 2011, s. 47.

⁵ *The Single Rulebook*, European Banking Authority, [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/single-rulebook>

ności, dźwigni finansowej, buforów kapitałowych, oceny ryzyka kredytowego, ładu korporacyjnego oraz wynagrodzenia kadry kierowniczej⁶. W latach 2014–2017 miał miejsce proces wdrożenia pakietu CRD IV / CRR do porządków prawnych krajów Unii Europejskiej⁷. Równocześnie regulator europejski nadal intensywnie podejmował inicjatywy regulacyjne, które po części były nakierowane na zmiany pakietu CRD IV / CRR⁸, ale również na wprowadzenie nowych regulacji bankowych, jak np. Dyrektywy 2014/92/UE z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie porównywalności opłat związanych z rachunkami płatniczymi, Rozporządzenia (UE) 2015/751 z dnia 29 kwietnia 2015 r. w sprawie opłat interchange w odniesieniu do transakcji płatniczych realizowanych za pomocą karty, itp.

Wykaz pokryzysowych działań regulacyjnych w Unii Europejskiej do połowy 2017 r. jest przedstawiony w tabeli 1, zawierającej zestawienie wdrożonych regulacji według kryterium chronologicznego oraz prezentującej złożoność aktów prawnych i wniosków legislacyjnych na podstawie analizy liczby ich stron. Należy zaznaczyć, że niniejsza analiza koncentruje się na regulacjach bankowych uwzględnionych w badaniu pt. *EU Mapping 2017: Systematic overview on economic and financial legislation*, przeprowadzonego w 2017 roku dla Komisji Gospodarczej i Monetarnej. Istotne jest, że uwzględnia jedynie wiążące akty prawne wydawane na poziomie unijnym, tzw. *hard law*, czyli rozporządzenia i dyrektywy, nie uwzględniając tzw. *soft law*, tj. zbliżonych prawu instrumentów, które jednak nie mają mocy prawnie wiążącej (jak opinie i zalecenia).

⁶ M. Mikita, *Polski sektor bankowy wobec unijnych regulacji bankowych*, Studia BAS, Nr 3(51), 2017, s. 32.

⁷ W Polsce w 2015 roku została znowelizowana ustawa Prawo bankowe, jak również wprowadzona ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nadzorze makroostrożnościowym nad systemem finansowym i zarządzaniu kryzysowym w systemie finansowym. Zmiany w ustawie – Prawo bankowe polegały na wprowadzeniu w tym akcie prawnym nowych przepisów dyrektywy CRD IV (nieobecnych we wcześniejszych dyrektywach CRD) oraz modyfikacji tych, które w tej dyrektywie uległy zmianie. *Pakiet CRD IV / CRR – Zmiany polskich regulacji*, Komisja Nadzoru Finansowego [online]. Dostępny w Internecie: https://www.knf.gov.pl/dla_rynku/pakiet_crd4/zmiany_polskich_regulacji_CRDIV.

⁸ Które zostały ogłoszone 30 września 2015 roku przez Komisję Europejską w wyniku publicznych konsultacji *Call for evidence: EU regulatory framework for financial services*, określone mianem *Banking Reform Package*. Proponowany pakiet reform obejmuje propozycje nowelizacji czterech aktów prawnych, a mianowicie projektu Rozporządzenia CRR II, projektu Dyrektywy CRD V, Dyrektywę BRRD II, Rozporządzenia SRMR II. W ramach którego będą zmodyfikowane wymogi kapitałowe w większym stopniu uwzględniające ryzyko, w szczególności w zakresie ryzyka rynkowego, ryzyka kredytowego kontrahenta oraz z tytułu ekspozycji wobec kontrahentów centralnych.

Raport o sytuacji ekonomicznej banków w 2016 roku, Związek Banków Polskich, Warszawa 2017, s. 22. *Call for evidence: EU regulatory framework for financial services*, Komisja Europejska, [online]. Dostępny w Internecie: http://ec.europa.eu/finance/consultations/2015/financial-regulatory-framework-review/index_en.htm

Tabela 1. Obowiązujące w Unii Europejskiej regulacje bankowe oraz ich zakres (liczba stron) według kryterium chronologicznego (stan na marzec 2017 roku)

Obecnie obowiązujące regulacje bankowe według kryterium chronologicznego	Liczba stron regulacji wprowadzonych w poszczególnych latach	Suma liczby stron obowiązujących regulacji bankowych
Przed rokiem 2008		
Dyrektywa Rady 86/635/EEC z dnia 8 grudnia 1986 r. w sprawie rocznych i skonsolidowanych sprawozdań finansowych banków i innych instytucji finansowych, 31.12.1986, s. 26; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2006).	26	110
Dyrektywa Rady 89/117/EEC z dnia 13 lutego 1989 r. w sprawie obo- wiązków w zakresie publikacji odnoszących się do rocznych sprawozdań finansowych oddziałów, utworzonych w Państwie Członkowskim, instytu- cji kredytowych i instytucji finansowych mających swoją siedzibę poza tym Państwem Członkowskim, 16.2.1989, p. 3.	3	
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/24/WE z dnia 4 kwietnia 2001 r. w sprawie reorganizacji i likwidacji instytucji kredytowych, 5.5.2001, p. 9; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2014), s. 20.	9	
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2002/65/WE z dnia 23 wrze- śnia 2002 r. dotycząca sprzedaży konsumentom usług finansowych na odległość oraz zmieniająca dyrektywę Rady 90/619/EWG oraz dyrektywy 97/7/WE i 98/27/WE, 9.10.2002, p. 16; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2007).	16	
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2002/87/WE z dnia 16 grud- nia 2002 r. w sprawie dodatkowego nadzoru nad instytucjami kredytowymi, zakładami ubezpieczeń oraz przedsiębiorstwami inwestycyjnymi konglo- meratu finansowego i zmieniająca dyrektywy Rady 73/239/EWG, 79/267/ EWG, 92/49/EWG, 92/96/EWG, 93/6/EWG i 93/22/EWG oraz dyrektywy 98/78/WE i 2000/12/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, 11.2.2003, p. 27; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2013), s. 52.	27	
Decyzja Komisji 2004/10/EC z dnia 5 listopada 2003 r. ustanawiająca Komitet Europejskich Organów Nadzoru Bankowego, 7.1.2004, p. 2.	2	
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchyl- ająca dyrektywę Rady 87/102/EWG, 22.5.2008, p. 27; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2014), s. 48.	27	
Suma	110	

Obecnie obowiązujące regulacje bankowe według kryterium chronologicznego	Liczba stron regulacji wprowadzonych w poszczególnych latach	Suma liczby stron obowiązujących regulacji bankowych
Rok 2010		
• Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 1092/2010 z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie wspólnotowego nadzoru makroostrożnościowego nad systemem finansowym i ustanowienia Europejskiej Rady ds. Ryzyka Systemowego, s. 11.	11	271
• Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 1093/2010 z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Nadzoru Bankowego, s. 36; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2014), s. 79.	36	
• Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 1094/2010 z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Ubezpieczeń i Pracowniczych Programów Emerytalnych, s. 36; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2014), s. 70.	36	
• Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 1095/2010 z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Nadzoru Giełd Papierów Wartościowych s. 36; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2014), s. 69.	36	
• Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2010/78/UE z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie zmiany dyrektyw 1998/26/WE, 2002/87/WE, 2003/6/WE, 2003/41/WE, 2003/71/WE, 2004/39/WE, 2004/109/WE, 2005/60/WE, 2006/48/WE, 2006/49/WE i 2009/65/WE w odniesieniu do uprawnień Europejskiego Urzędu Nadzoru Bankowego, Europejskiego Urzędu Nadzoru nad Ubezpieczeniami i Pracowniczymi Programami Emerytalnymi oraz Europejskiego Urzędu Nadzoru nad Rynkami i Papierami Wartościowymi, s. 42.	42	
Suma	161	

Obecnie obowiązujące regulacje bankowe według kryterium chronologicznego	Liczba stron regulacji wprowadzonych w poszczególnych latach	Suma liczby stron obowiązujących regulacji bankowych
Rok 2013		
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/36/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie warunków dopuszczenia instytucji kredytowych do działalności oraz nadzoru ostrożnościowego nad instytucjami kredytowymi i firmami inwestycyjnymi (CDR IV), zmieniająca dyrektywę 2002/87/WE i uchylająca dyrektywy 2006/48/WE oraz 2006/49/WE, s. 168; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2015), s. 146.	168	667
Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 575/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wymogów ostrożnościowych dla instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych (CRR), zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012, s.176; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2016), s. 580.	176	
Rozporządzenie Rady (UE) 1024/2013 z dnia 15 października 2013 r. powierzające Europejskiemu Bankowi Centralnemu szczególne zadania w odniesieniu do polityki związanej z nadzorem ostrożnościowym nad instytucjami kredytowymi, s. 27.	27	
Zmiany do Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2002/87/WE z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie dodatkowego nadzoru nad instytucjami kredytowymi, zakładami ubezpieczeń oraz przedsiębiorstwami inwestycyjnymi konglomeratu finansowego i zmieniająca dyrektywy Rady 73/239/EWG, 79/267/EWG, 92/49/EWG, 92/96/EWG, 93/6/EWG i 93/22/EWG oraz dyrektywy 98/78/WE i 2000/12/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, 11.2.2003, p. 27; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2013), s. 52.	+25	
Suma	396	

Obecnie obowiązujące regulacje bankowe według kryterium chronologicznego	Liczba stron regulacji wprowadzonych w poszczególnych latach	Suma liczby stron obowiązujących regulacji bankowych
Rok 2014		
Wniosek w sprawie Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE w sprawie środków strukturalnych zwiększających odporność instytucji kredytowych UE, COM(2014) 43, 29.01.2014, s. 65.	65	1294
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/17/UE z dnia 4 lutego 2014 r. w sprawie konsumenckich umów o kredyt związanych z nieruchomościami mieszkalnymi i zmieniająca dyrektywy 2008/48/WE i 2013/36/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 1093/2010, s. 52.	52	
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2014/49/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie systemów gwarancji depozytów (DGSD), s. 39.	39	
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2014/59/UE z dnia 15 maja 2014 r. ustanawiająca ramy na potrzeby prowadzenia działań naprawczych oraz restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji w odniesieniu do instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych (BRRD) oraz zmieniająca dyrektywę Rady 82/891/EWG i dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/24/WE, 2002/47/WE, 2004/25/WE, 2005/56/WE, 2007/36/WE, 2011/35/UE, 2012/30/UE i 2013/36/EU oraz rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1093/2010 i (UE) nr 648/2012, s. 159.	159	
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2014/92/UE z dnia 23 lipca 2014 r. w sprawie porównywalności opłat związanych z rachunkami płatniczymi, przenoszenia rachunku płatniczego oraz dostępu do podstawowego rachunku płatniczego, s. 33.	33	
Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 806/2014 z dnia 15 lipca 2014 r. ustanawiające jednolite zasady i jednolitą procedurę restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji instytucji kredytowych i niektórych firm inwestycyjnych w ramach jednolitego mechanizmu restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji oraz jednolitego funduszu restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji (SRMR) oraz zmieniające rozporządzenie (UE) nr 1093/2010, s. 90.	90	
Rada UE: Umowa o przekazywaniu i uwspólnianiu składek na rzecz jednolitego funduszu restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji, 8457/14, EF 121, ECOFIN 342, 14.05.2014, s. 47.	47	

Obecnie obowiązujące regulacje bankowe według kryterium chronologicznego	Liczba stron regulacji wprowadzonych w poszczególnych latach	Suma liczby stron obowiązujących regulacji bankowych
Zmiany do Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/24/WE z dnia 4 kwietnia 2001 r. w sprawie reorganizacji i likwidacji instytucji kredytowych, 5.5.2001, p. 9; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2014), s. 20.	+11	1294
Zmiany do Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę Rady 87/102/EWG, 22.5.2008, p. 27; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2014), s. 48.	+21	
Zmiany do Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 1093/2010 z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Nadzoru Bankowego, s. 36; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2014), s. 79.	+43	
Zmiany do Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 1094/2010 z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Ubezpieczeń i Pracowniczych Programów Emerytalnych, s. 36; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2014), s. 70.	+34	
Zmiany do Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 1095/2010 z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie ustanowienia Europejskiego Urzędu Nadzoru Giełd Papierów Wartościowych s. 36; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2014), s. 69.	+33	
Suma	627	

Obecnie obowiązujące regulacje bankowe według kryterium chronologicznego	Liczba stron regulacji wprowadzonych w poszczególnych latach	Suma liczby stron obowiązujących regulacji bankowych
Rok 2015		
Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/751 z dnia 29 kwietnia 2015 r. w sprawie opłat interchange w odniesieniu do transakcji płatniczych realizowanych przez kartę, s. 15.	15	1580
Wniosek w sprawie Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE zmieniające rozporządzenie (UE) nr 575/2013 w sprawie wymogów ostrożnościowych dla instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych, COM(2015) 473, 30.09.2015, s. 50.	50	
Wniosek w sprawie Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE w sprawie ustanowienia wspólnych zasad dotyczących sekurytyzacji, utworzenia europejskich ram dla prostych, przejrzystych i standardowych sekurytyzacji oraz zmiany dyrektyw 2009/65/WE, 2009/138/WE, 2011/61/UE i rozporządzeń (WE) nr 1060/2009 i (UE) nr 648/2012, (data zakończenia ważności: 12.12.2017), s. 76.	76	
Wniosek w sprawie Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE zmieniające rozporządzenie (UE) nr 806/2014 w celu ustanowienia Europejskiego Systemu Gwarantowania Depozytów, COM(2015) 586, 24.11.2015, s. 69.	69	
Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2366 z dnia 25 listopada 2015 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego, zmieniająca dyrektywy 2002/65/WE, 2009/110/WE, 2013/36/UE i rozporządzenie (UE) nr 1093/2010 oraz uchylająca dyrektywę 2007/64/WE, s. 35.	35	
Zielona Księga w sprawie detalicznych usług finansowych: Lepsze produkty, szerszy wybór i większe możliwości dla konsumentów i przedsiębiorstw, COM/2015/0630, 10.12.2015, s. 29.	29	
Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2365 z dnia 25 listopada 2015 r. w sprawie przejrzystości transakcji finansowanych z użyciem papierów wartościowych i ponownego wykorzystania oraz zmiany rozporządzenia (UE) nr 648/2012, s. 34.	34	

Obecnie obowiązujące regulacje bankowe według kryterium chronologicznego	Liczba stron regulacji wprowadzonych w poszczególnych latach	Suma liczby stron obowiązujących regulacji bankowych
Zmiany do Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/36/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie warunków dopuszczenia instytucji kredytowych do działalności oraz nadzoru ostrożnościowego nad instytucjami kredytowymi i firmami inwestycyjnymi (CDR IV), zmieniająca dyrektywę 2002/87/WE i uchylająca dyrektywy 2006/48/WE oraz 2006/49/WE, s. 168; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2015), s. 146.	-22	
Suma	286	
Rok 2016		
Wniosek w sprawie Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/36/UE w odniesieniu do podmiotów wyłączonych, finansowych spółek holdingowych, finansowych spółek holdingowych o działalności mieszanej, wynagrodzeń, środków i uprawnień nadzorczych oraz środków ochrony kapitału (CRD V), COM(2016) 854, 23.11.2016, s. 38.	38	2416
Wniosek w sprawie Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE zmieniające rozporządzenie (UE) nr 575/2013 w odniesieniu do wskaźnika dźwigni, wskaźnika stabilnego finansowania netto, wymogów w zakresie funduszy własnych i zobowiązań kwalifikowalnych, ryzyka kredytowego kontrahenta, ryzyka rynkowego, ekspozycji wobec kontrahentów centralnych, ekspozycji wobec przedsiębiorstw zbiorowego inwestowania, dużych ekspozycji, wymogów w zakresie sprawozdawczości i ujawniania informacji (CRR II) oraz zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012 COM(2016) 850, 23.11.2016, s. 282.	282	
Wniosek w sprawie Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE zmieniające dyrektywę 2014/59/UE w odniesieniu do zdolności instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych do pokrycia strat i dokapitalizowania (TLAC) oraz zmieniające dyrektywę 98/26/WE, dyrektywę 2002/47/WE, dyrektywę 2012/30/UE, dyrektywę 2011/35/UE, dyrektywę 2005/56/WE, dyrektywę 2004/25/WE oraz dyrektywę 2007/36/WE, COM(2016) 852, 23.11.2016, s. 50.	50	
Wniosek w sprawie Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE zmieniające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2014/59/UE w odniesieniu do stopnia uprzywilejowania niezabezpieczonych instrumentów dłużnych w hierarchii roszczeń w postępowaniu upadłościowym, COM(2016)853, 23.11.2016, s. 12.	12	

Obecnie obowiązujące regulacje bankowe według kryterium chronologicznego	Liczba stron regulacji wprowadzonych w poszczególnych latach	Suma liczby stron obowiązujących regulacji bankowych
Wniosek w sprawie Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE zmieniające rozporządzenie (UE) nr 806/2014 w odniesieniu do zdolności do pokrycia strat i dokapitalizowania instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych (SRMR), COM(2016) 851, 23.11.2016, s. 50.	50	2431
Zmiany do Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 575/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wymogów ostrożnościowych dla instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych (CRR), zmieniające rozporządzenie (UE) nr 648/2012, s.176; z późniejszymi zmianami, wersja skonsolidowana (2016), s. 580.	+404	
Suma	836	
Rok 2017		
Plan działania (2017) w sprawie detalicznych usług finansowych: szersza oferta i lepsze produkty Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Banku Centralnego, Europejskiego Komitetu ekonomiczno-społecznego i Komitetu Regionów, Plan działania w sprawie detalicznych usług finansowych: szersza oferta i lepsze produkty, COM(2017) 139, 23.03.2017, s. 15.	15	2431
Suma	15	

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *EU Mapping 2017: Systematic overview on economic and financial legislation*, s.13, [online]. Dostępny w Internecie: <http://www.europarl.europa.eu/RegData> oraz *EUR-Lex Baza aktów prawnych Unii Europejskiej*, [online]. Dostępny w Internecie: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>.

Jak możemy zauważyć w tabeli 1, w ciągu 10 lat po kryzysie aktywność regulacyjna zarówno na poziomie krajowym jak i ponadnarodowym była intensywna, co spowodowało ogromny przyrost obowiązujących obecnie regulacji bankowych (ze 110 stron obowiązujących aktów prawnych przed kryzysem do 2431 stron w 2017 roku).

Rysunek 1. Liczba stron pokryzysowych regulacji bankowych (aktów prawnych oraz wniosków legislacyjnych) opublikowanych w Unii Europejskiej w latach 2010–2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *EU Mapping 2017: Systematic overview on economic and financial legislation*, s. 13, [online]. Dostępny w Internecie: <http://www.europarl.europa.eu/RegData> oraz *EUR-Lex Baza aktów prawnych Unii Europejskiej*, [online]. Dostępny w Internecie: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>.

Intensywne wprowadzanie nowych oraz zmiana starych aktów prawnych w sektorze bankowym UE w latach 2013–2016 spowodowało pojawienie się zjawiska tak zwanego „pokryzysowego szoku regulacyjnego”. Na rysunku 1 został graficznie przedstawiony ilościowy przyrost pokryzysowych regulacji bankowych oraz poziom ich szczegółowości i skomplikowania, dokonany za pomocą analizy przyrostu liczby stron przyjętych aktów prawnych oraz wniosków legislacyjnych. Jak wynika z rysunku 1, okres pokryzysowy charakteryzował się gwałtownym przyrostem ustawodawstwa w sektorze bankowym Unii Europejskiej. W ciągu analizowanego okresu (2008 r. – marzec 2017 r.) rekordowy jest rok 2014 – wprowadzono największą liczbę stron maszynopisu nowych aktów prawnych najwyższej rangi (dyrektyw i rozporządzeń), wśród których istotne miejsce zajmuje Dyrektywa BRRD z dnia 15 maja 2014 r.⁹ licząca 159 stron oraz tzw. Rozporządzenie SRMR¹⁰ liczące 90 stron.

Dynamika tworzenia oraz nowelizacji regulacji bankowych w Unii Europejskiej to średnio 387 stron rocznie (tabela 2). Zakładając, że na przeczytanie jednej strony maszynopisu tekstu prawnego potrzeba około 2 minut, według raportu między-

⁹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2014/59/UE z dnia 15 maja 2014 r. ustanawiająca ramy na potrzeby prowadzenia działań naprawczych oraz restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji w odniesieniu do instytucji kredytowych i firm inwestycyjnych (BRRD) oraz zmieniająca dyrektywę Rady 82/891/EWG i dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2001/24/WE, 2002/47/WE, 2004/25/WE, 2005/56/WE, 2007/36/WE, 2011/35/UE, 2012/30/UE i 2013/36/EU oraz rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1093/2010 i (UE) nr 648/2012.

¹⁰ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady UE nr 806/2014 z dnia 15 lipca 2014 r. ustanawiające jednolite zasady i jednolitą procedurę restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji instytucji kredytowych i niektórych firm inwestycyjnych w ramach jednolitego mechanizmu restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji oraz jednolitego funduszu restrukturyzacji i uporządkowanej likwidacji (SRMR) oraz zmieniające rozporządzenie (UE) nr 1093/2010.

narodowej organizacji Grant Thornton na przeczytanie nowo przyjętych i znowelizowanych aktów prawnych trzeba poświęcić średnio 774 minuty, czyli 12 godzin i 54 minuty¹¹.

Tabela 2. Liczba stron pokryzysowych regulacji bankowych (aktów prawnych oraz wniosków legislacyjnych) opublikowanych w Unii Europejskiej w latach 2010–2017

Wyszczególnienie	Przed 2008	2010	2013	2014	2015	2016	2017
Suma stron obowiązujących aktów prawnych najwyższej rangi (dyrektyw i rozporządzeń), w tym:	108	269	640	1013	1097	1097	1097
Liczba stron wprowadzonych aktów prawnych (dyrektyw i rozporządzeń) w poszczególnym roku	108	161	371	373	84	0	0
Suma stron wniosków legislacyjnych, zielonych ksiąg, decyzji oraz komunikatów Komisji, w tym:	2	2	2	114	338	770	785
Liczba stron wprowadzonych wniosków legislacyjnych, zielonych ksiąg, decyzji oraz komunikatów Komisji w poszczególnym roku	2	0	0	112	224	432	15
Suma stron wniesionych poprawek do obowiązujących aktów prawnych, w tym:	0	0	25	167	145	549	549
Liczba stron wniesionych poprawek do obowiązujących aktów prawnych w poszczególnym roku	0	0	25	142	-22	404	0
Suma	110	271	667	1294	1580	2416	2431
Dynamika – przyrost absolutny	–	161	396	627	286	836	15
Dynamika – przyrost procentowy	–	146,4%	146,1%	94,0%	22,1%	52,9%	0,6%
Średni przyrost absolutny	387 stron						
Średni przyrost procentowy	77%						

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *EU Mapping 2017: Systematic overview on economic and financial legislation*, s. 13, [online]. Dostępny w Internecie: <http://www.europarl.europa.eu/RegData> oraz *EUR-Lex Baza aktów prawnych Unii Europejskiej*, [online]. Dostępny w Internecie: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>.

¹¹ *Produkcja prawa w Polsce największa w historii*, Barometr stabilności otoczenia prawnego w polskiej gospodarce, 2017, Grant Thornton, [online]. Dostępny w Internecie: http://grantthornton.pl/wp-content/uploads/2017/02/BarometrPrawa_GT2017.pdf

7 grudnia 2017 roku pojawiły się nowe wyzwania dla banków oraz regulatorów w Unii Europejskiej, związane z nowymi wytycznymi Bazylejskiego Komitetu Nadzoru Bankowego. Są one ostatecznym etapem procesu reformowania Bazylea III, który trwał ponad trzy lata i był skierowany na przegląd metod szacowania różnych rodzajów ryzyka, m.in. kredytowego i operacyjnego¹². Nowe zalecenia zostały określone przez niektórych ekonomistów mianem Bazylea IV¹³. Bazylea IV zmienia jeden z kluczowych wymogów dla banków, a mianowicie sposób kalkulacji aktywów ważonych ryzykiem (ang. *risk-weighted assets* – *RWA*), stosowany podczas wyliczania współczynnika wypłacalności¹⁴. Jak zaznaczył Prezes Europejskiego Banku Centralnego Mario Draghi: „*Pakiet reform Bazylea IV kończy globalną reformę ram regulacyjnych, które rozpoczęły się wraz z nadejściem kryzysu finansowego*”¹⁵. Według komunikatu Bazylejskiego Komitetu Nadzoru Bankowego wytyczne Bazylei IV powinny być wprowadzane stopniowo do prawa krajowego w okresie od 2022 r. do 2027 r. Wprowadzenie zaleceń Bazylea IV do prawa unijnego, a następnie do prawa krajowego, spowoduje konieczność kolejnej modyfikacji regulacji, co będzie mieć wpływ na dalszą intensyfikację pokryzysowego szoku regulacyjnego, który z kolei przełoży się na większe wyzwania dla banków w celu zapewnienia zgodności (*compliance*). Z kolei funkcja *compliance* w bankach zyska na znaczeniu wraz z przyrostem oraz większym skomplikowaniem pokryzysowych regulacji bankowych w Unii Europejskiej, co oznacza pozytywną odpowiedź na pytanie badawcze, postawione we wstępie.

2. Zasada *compliance* (zapewnienia zgodności) w świetle regulacji pokryzysowych w Unii Europejskiej

Szeroki zakres pokryzysowych regulacji bankowych oraz poziom ich skomplikowania stawiają przed bankami potrzebę dostosowania ich struktur i działalności do coraz większej liczby wymogów regulacyjnych oraz zaleceń nadzorczych. Z tego powodu znaczenie funkcji zapewnienia zgodności w bankach (tzw. funkcji *compliance*), mającej na celu osiągnięcie zgodności działalności prowadzonej przez bank z obowiązującymi przepisami prawa, regulacjami wewnętrznymi oraz przyjętymi przez bank standardami postępowania, stało się istotne w warunkach pokryzyso-

¹² *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems*, Basel Committee on Banking Supervision, December 2010, [online]. Dostępny w Internecie: http://www.bis.org/publ/bcbs189_dec2010.pdf

¹³ *Reforma bankowa Bazylea III zakończona*, Obserwator finansowy, [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/bankowosc/reforma-bankowa-bazylea-iii-zakonczona/>

¹⁴ *Nowe wytyczne Komitetu Bazylejskiego ds. Nadzoru Bankowego* tzw. „Bazylea IV” uchwalone, PwC, [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.pwc.pl/pl/media/2017/2017-12-08-pwc-bazylea-IV.html>

¹⁵ *Governors and Heads of Supervision finalize Basel III reforms*, Bank for International Settlements, Press release, 7 December 2017, [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.bis.org/press/p171207.htm>

wej działalności banków europejskich. Czuwająca nad prawidłowym przebiegiem wdrożenia nowych regulacji funkcja *compliance* stała się podstawowym warunkiem bezpiecznego, stabilnego i ostrożnego zarządzania bankiem, a tym samym stabilności całego systemu finansowego.

Początki wprowadzenia funkcji *compliance* do sektora bankowego zaczęły się jeszcze przed kryzysem finansowym. W tym obszarze efektywnie działał Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego, który w 2003 roku wydał dokument konsultacyjny na temat funkcji zapewnienia zgodności w bankach¹⁶. Głównym celem rekomendacji wprowadzenia funkcji zapewnienia zgodności był, z jednej strony, zamiar wsparcia banków w zarządzaniu ryzykiem braku zgodności (*compliance risk management*), a z drugiej – wprowadzenie efektywnej polityki zgodności w bankach poprzez podejmowanie właściwych działań naprawczych w przypadku stwierdzenia faktu braku zgodności¹⁷.

Funkcja zapewnienia zgodności (*compliance*) została zdefiniowana przez Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego w dokumencie pt. *The compliance function in banks* jako niezależna funkcja, która identyfikuje, ocenia, doradza, monitoruje i raportuje na temat ryzyka braku zgodności banku (*bank's compliance risk*). Pod tym pojęciem rozumie się ryzyko sankcji prawnych, bądź regulaminowych, materialnych strat finansowych lub utraty dobrej reputacji na jakie narażony jest bank w wyniku niedostosowania się do ustaw, rozporządzeń, przepisów czy przyjętych przez siebie standardów i kodeksów postępowania mających zastosowanie w jego działalności¹⁸. W niniejszym artykule pojęcia „funkcja zapewnienia zgodności” oraz „funkcja *compliance*” są używane zamiennie na określenie wyżej przedstawionej definicji.

Z kolei dwa lata później, w kwietniu 2005 roku, Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego wydał ramowy dokument pt. *Compliance and the compliance function in banks*, zalecający utworzenie specjalnej jednostki ds. zapewnienia zgodności, zajmującej się realizacją funkcji *compliance* w bankach. Działalność takiej jednostki powinna opierać się na zasadach, które zostały podzielone na cztery grupy, a mianowicie obowiązki rady, obowiązki zarządu w zakresie zgodności, zasady funkcjonowania jednostki ds. zgodności oraz inne zagadnienia. Szczegółowa charakterystyka zasad jednostki ds. zgodności w bankach przedstawiono w tabeli 3.

Przed kryzysem Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego przeprowadził badanie w 21 krajach na temat implementacji zaleceń dotyczących funkcji *compliance*¹⁹. Wyniki badania zostały przedstawione w dokumencie pt. *Implementation of the compliance principles*, wydanym przez Bazylejski Komitet Nadzoru Bankowego w sierpniu 2008 r.; według nich 20 respondentów-regulatorów zgłosiło fakt implementacji wymogów dotyczących funkcji *compliance* do prawa krajowego, i tylko

¹⁶ *The compliance function in banks*, The Basel Committee on Banking Supervision, October 2003.

¹⁷ *Compliance and the compliance function in banks*, The Basel Committee on Banking Supervision, April 2005, s. 5.

¹⁸ *Ibidem*, s. 3.

¹⁹ *Implementation of the compliance principles*, A survey in 2007, The Basel Committee on Banking Supervision, August 2008, s. 1.

jeden respondent-regulator zgłosił brak formalnych wymogów dotyczących funkcji *compliance*. Wskazuje to na dynamiczny rozwój funkcji *compliance* w sektorze bankowym na poziomie poszczególnych krajów.

Tabela 3. Podstawowe zasady działania zasady *compliance* w bankach według Bazylejskiego Komitetu Nadzoru Bankowego

Obowiązki rady w zakresie zgodności	
1.	Rada banku odpowiada za nadzorowanie zarządzania ryzykiem braku zgodności. Rada powinna zatwierdzić politykę banku w zakresie zgodności, m.in. zredagować oficjalny dokument ustanawiający stałą i efektywnie działającą jednostkę ds. zgodności. Przynajmniej raz do roku rada lub komitet rady powinny ocenić stopień efektywności zarządzania ryzykiem braku zgodności przez bank.
Obowiązki zarządu w zakresie zgodności	
2.	Zarząd banku odpowiada za efektywne zarządzanie w banku ryzykiem braku zgodności, w szczególności:
3.	Zarząd banku jest odpowiedzialny za ustanowienie i ogłoszenie polityki zgodności, dopilnowanie jej przestrzegania i składanie sprawozdań radzie na temat zarządzania w banku ryzykiem braku zgodności.
4.	Zarząd banku odpowiada za ustanowienie stałej i efektywnie działającej jednostki ds. zgodności w ramach banku jako składowej polityki banku ds. zgodności.
Zasady funkcjonowania jednostki ds. zgodności	
5.	Niezależność. Jednostka ds. zgodności banku ma być niezależna. Na koncepcję niezależności składają się cztery współzależne elementy: • <i>Po pierwsze</i>, jednostka ds. zgodności powinna mieć w ramach banku status formalny, a mianowicie mają być określone: jej rola i zakres obowiązków; środki służące do zapewnienia jej niezależności; jej relacje z innymi komórkami odpowiedzialnymi za zarządzanie ryzykiem wewnątrz banku i z jednostką audytu wewnętrznego; w przypadkach, gdy obowiązki z zakresu zgodności są wykonywane przez pracowników różnych departamentów, jaki jest podział tych obowiązków między departamenty; jej prawo do dostępu do informacji potrzebnej do wykonywania powierzonych jej zadań i wiążące się z tym obowiązki pracowników banku dotyczące współdziałania i dostarczania takich informacji; jej prawo do badania możliwych naruszeń polityki zgodności i powoływania zewnętrznych ekspertów do wykonania tego zadania, jeśli okaże się to konieczne; jej prawo do swobodnego komunikowania swoich ustaleń zarządowi, a jeśli to konieczne, radzie lub komitetowi rady; jej formalne zobowiązania dotyczące składania sprawozdań zarządowi oraz jej prawo do bezpośredniego dostępu do rady lub komitetu rady. • <i>Po drugie</i>, powinien zostać wyznaczony urzędnik wysokiego szczebla na poziomie grupy lub kierownik jednostki ds. zgodności (tzw. <i>compliance officer</i>), ponoszący całkowitą odpowiedzialność za koordynację zarządzania ryzykiem braku zgodności. • <i>Po trzecie</i>, pracownicy jednostki ds. zgodności, a w szczególności kierownik tej jednostki, nie mogą zajmować stanowisk, na których może nastąpić konflikt interesów między ich obowiązkami związanymi z kwestiami zgodności i jakimikolwiek innymi obowiązkami, które na nich spoczywają.

Zasady funkcjonowania jednostki ds. zgodności (cd.)
• <i>Po czwarte</i>, pracownicy jednostki ds. zgodności powinni mieć swobodny dostęp do informacji i pracowników banku, których pomoc jest im konieczna do wywiązania się z obowiązków. 6. Zasoby. Jednostka ds. zgodności banku powinna mieć zasoby odpowiednie do efektywnego wypełniania swoich obowiązków, w szczególności pracownicy jednostki ds. zgodności powinni mieć niezbędne kwalifikacje, doświadczenie i rzetelną wiedzę na temat ustaw, przepisów i standardów dotyczących zgodności i ich praktycznego znaczenia dla działalności banku.   7. Obowiązki jednostki ds. zgodności. Istotą obowiązków bankowej jednostki ds. zgodności powinno być pomaganie zarządowi w efektywnym zarządzaniu ryzykiem braku zgodności, z jakimi spotyka się bank. Szczegółowe obowiązki są następujące: doradztwo, wytyczne i szkolenia, identyfikacja, pomiar i ocena ryzyka braku zgodności, monitorowanie, testowanie i sprawozdawczość, obowiązki ustawowe i kooperacja oraz wdrożenia programu zgodności.   8. Relacje z jednostką audytu wewnętrznego. Zakres działań jednostki ds. zgodności powinien podlegać okresowej kontroli przez jednostkę audytu wewnętrznego.
Inne zagadnienia
9. Zagadnienia przedsięwzięć transgranicznych. Banki powinny stosować się do obowiązujących praw i przepisów we wszelkich porządkach prawnych, w których przychodzi im działać, zaś organizacja i struktura jednostki ds. zgodności powinny być dostosowane do lokalnych wymogów prawnych i regulacyjnych.   10. Outsourcing. Zapewnianie zgodności powinno być traktowane jako podstawowa działalność z zakresu zarządzania ryzykiem wewnątrz banku. Konkretnie zadania jednostki ds. zgodności mogą być zlecane na zewnątrz, ale muszą podlegać właściwemu nadzorowi ze strony kierownika tej jednostki.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *The compliance function in banks*, The Basel Committee on Banking Supervision, October 2003, s. 3–8.; *Compliance and the compliance function in banks*, The Basel Committee on Banking Supervision, April 2005, s. 9–16.

Zalecenia Bazylejskiego Komitetu Nadzoru Bankowego miały kluczowy wpływ na kształtowanie się funkcji *compliance* w systemach bankowych w bardzo wielu jurysdykcjach, w tym w Unii Europejskiej. Przed kryzysem funkcja *compliance* jako część systemu kontroli wewnętrznej została wprowadzona do europejskiego systemu prawnego poprzez art. 22 Dyrektywy tzw. CRD oraz art. 74 oraz 88 ust. 1b Dyrektywy tzw. CRD IV²⁰. Również Europejski Urząd Nadzoru Bankowego (EBA – *European Banking Authority*) w swoich wytycznych wskazuje, że funkcja *compliance* jest elementem systemu kontroli wewnętrznej obok funkcji audytu wewnętrznego i funkcji kontroli ryzyka²¹. Zapewnienie prawidłowego funkcjonowania zasady

²⁰ Dyrektywa 2006/48/WE Parlamentu Europejskiego i Rady UE z dnia 14 czerwca 2006 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje kredytowe; Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2013/36/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie warunków dopuszczenia instytucji kredytowych do działalności oraz nadzoru ostrożnościowego nad instytucjami kredytowymi i firmami inwestycyjnymi, zmieniająca dyrektywę 2002/87/WE i uchylająca dyrektywy 2006/48/WE oraz 2006/49/WE (*Capital Requirements Directive IV*, CRD IV).

²¹ *EBA Guidelines on Internal Governance, The Application of the Supervisory Review Process under Pillar II*, European Banking Authority, London 2011 r. [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.eba>.

compliance na rynku bankowym zależy od wielu czynników, a mianowicie umiejscowienia jednostek ds. zapewnienia zgodności (jednostek *compliance*) w strukturze banku, ich funkcji, kształtu i zakresu obowiązków, posiadaniu programów *compliance* oraz systemów zarządzania *compliance* (*Compliance Management System* – CMS), kultury *compliance* itp. Istotnego znaczenia nabiera fakt, że obowiązek stworzenia jednostek ds. zapewnienia zgodności w bankach został wprowadzony przez ustawodawców krajowych, jednak kwestie związane z ich umiejscowieniem i kształtem zależą od indywidualnych decyzji poszczególnych banków. Z tego powodu w praktyce sposób zapewnienie zasady *compliance* na rynku bankowym jest zróżnicowany i zależy z jednej strony od profilu, skali działalności banków, ich rozmiarów oraz oczekiwań interesariuszy, a z drugiej – od otoczenia prawnego i kulturowego, krótko i długofalowej polityki państwa oraz decyzji krajowych regulatorów dbających o stabilność systemów finansowych.

Ze względu na umiejscowienie jednostki *compliance* w strukturze banku wyróżnia się modele: wyodrębniony, mieszany oraz łączony²². W modelu wyodrębnionym jednostka *compliance* podlega bezpośrednio zarządowi banku i jest w pełni niezależna od innych departamentów. Z kolei w modelu łączonym jednostka *compliance* jest integralną częścią innego departamentu, np. prawnego lub ryzyka, a w modelu mieszanym stanowi po części odseparowany pion, włączony w strukturę innego departamentu, np. prawnego lub ryzyka. Obecnie najpopularniejszy wydaje się pierwszy model, czyli wyodrębnienie jednostki *compliance* na gruncie proceduralnym, organizacyjnym, technicznym i fizycznym, w celu zapewnienia odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa banku, klientów oraz uczestników rynku. W sytuacjach gdzie jednostka *compliance* jest częścią innego departamentu, ważnego znaczenia nabiera właściwy podział kompetencji. Istotna przy tym pozostaje wzajemna wymiana informacji pomiędzy departamentami, komunikacja, doradztwo i wsparcie.

Jednostka *compliance* w obecnym kształcie, oprócz dbania o zgodność działalności bankowej z przepisami prawa, pełni również wiele funkcji kontrolnych, nadzorczych oraz koordynacyjnych, wspierając swoimi działaniami między innym departament audytu, prawny, ryzyka operacyjnego itp. Dzięki kontrolom i nadzorowi sprawowanemu przez funkcję *compliance* możliwe staje się podjęcie błyskawicznych działań naprawczych zanim jeszcze wystąpi dany incydent lub tuż po jego wystąpieniu²³. Jednostka *compliance* pełni też funkcję zapobiegawczą, co ma szczególne znaczenie w zarządzaniu ryzykiem reputacji oraz w kontaktach z instytucjami nadzorczymi. Należy zaznaczyć, że jednostka *compliance* działa dwutorowo – zarówno wewnątrz organizacji na poziomie procedur i standardów wewnętrznych, jak i na zewnątrz, według obowiązujących przepisów prawnych oraz wymagań regulacyjnych.

europa.eu/documents/10180/103861/EBA-BS-2011-116-final-EBA-Guidelines-on-Internal-Governance-%282%29_1.pdf

²² R. Jakubowski, *Rozwój funkcji compliance w polskim systemie bankowym od 1989 r.*, Monitor Prawa Bankowego, listopad 2013, s. 59.

²³ *Ibidem*, s. 61.

3. Rola działań z zakresu *compliance* i działań dyscyplinujących organów nadzoru bankowego na rynku bankowym w Unii Europejskiej

Od jednostek ds. zapewnienia zgodności w banku oczekuje się skutecznych działań kontrolnych, dzięki czemu banki będą mogły unikać kar za naruszenie obowiązujących przepisów prawnych. Innymi słowy oczekuje się, że efektywne działania z zakresu *compliance* będą wpływać na minimalizację kar i sankcji finansowych przeciwko bankom. Ponadto działania dyscyplinujące organów nadzoru bankowego (ang. *enforcement actions*) powinny motywować banki do efektywnego zarządzania ryzykiem *compliance*.

Działania dyscyplinujące są kluczowym narzędziem podmiotów sprawujących nadzór nad rynkiem bankowym. Mają one na celu skłonienie banków do przestrzegania wymogów ostrożnościowych określonych w regulacjach bankowych, normach oraz zestawach zaleceń. *Enforcement actions* są wykorzystywane w przypadku naruszenia przepisów prawa oraz stosowania niepożądanych praktyk przez instytucje bankowe lub osoby fizyczne. Empiryczne badania wskazują, że banki zmieniają swoje zachowanie, gdy są przedmiotem działań dyscyplinujących ze strony organów nadzoru²⁴.

W świetle pokryzysowych zmian regulacyjno-nadzorczych w Unii Europejskiej ujednolicono nadzór w ramach unii bankowej, a mianowicie Jednolitego Mechanizmu Nadzorczego (ang. *Single Supervisory Mechanism*). Europejski Bank Centralny (EBC) stał się nie tylko głównym podmiotem sprawującym nadzór bankowy, ale również – stosującym *enforcement actions* w UE²⁵. Należy zaznaczyć, że uprawnienia do wykonywania działań dyscyplinujących mają również krajowe organy nadzoru, np. w Polsce – Komisja Nadzoru Finansowego (KNF), w Wielkiej Brytanii – *Prudential Regulation Authority* (PRU) i *Financial Conduct Authority* (FCA), w Niemczech – *Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht* (Federalny Urząd Nadzoru Bankowego – BaFin)²⁶.

Działania dyscyplinujące Europejskiego Banku Centralnego obejmują:

- kary finansowe – naliczane w wysokości do dwukrotności kwoty uzyskanych zysków lub strat unikniętych z powodu naruszenia (*non-compliance practice*) lub do 10% całkowitego rocznego obrotu banku w poprzednim roku obrotowym (mogą zostać wszczęte po ustaniu naruszenia)²⁷;

²⁴ M. Götz, T. Tröger, *Fines for misconduct in the banking sector – what is the situation in the EU?*, Parlament Europejski, PE 587.401, s. 5.

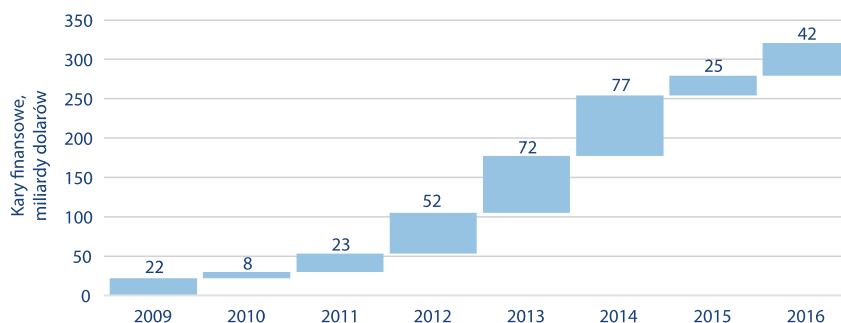
²⁵ European Central Bank, *Tasks – Enforcement*, [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/banking/tasks/enforcement/html/index.en.html>

²⁶ A. Godlewski, *Niemiecki nadzór finansowy sięga po nowe uprawnienia*, Obserwator finansowy, [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/bankowosc/niemiecki-nadzor-finansowy-siega-po-nowe-uprawnienia/>

²⁷ *Sanctions*, ECB, <https://www.bankingsupervision.europa.eu/banking/tasks/sanctions/html/index.en.html>

- okresowe kary pieniężne – bank musi zapłacić dzienną kwotę – do 5% średniego dziennego obrotu – za każdy dzień trwania naruszenia przez maksymalny okres 6 miesięcy (tylko podczas trwania naruszenia)²⁸;
- inne środki egzekucyjne – EBC może stosować środki egzekwowania dostępne w ustawodawstwie krajowym, jak również może zlecić organom nadzoru państw członkowskich zastosowanie krajowych środków egzekucyjnych.

Rysunek 2. Kary finansowe nałożone na 50 największych europejskich i amerykańskich banków w latach 2009–2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Staying the course in banking, Global risk 2017, The Boston Consulting Group*, s. 16, [online]. Dostępny w Internecie: http://image-src.bcg.com/BCG_COM/BCG-Staying-the-Course-in-Banking-Mar-2017_tcm9-146794.pdf

Obecnie, zarówno w Unii Europejskiej jak i w Stanach Zjednoczonych, można zauważyć wzrostową tendencję kosztów działalności niezgodnej z prawem (*non-compliance*) w sektorze bankowym, które są wyrażone w działaniach dyscyplinujących, a mianowicie w karach finansowych, okresowych karach pieniężnych oraz innych środkach egzekucyjnych. W związku z ograniczonym dostępem do informacji na temat charakteru i wysokości kar finansowych w Unii Europejskiej, oraz różnym poziomem szczegółowości danych opublikowanych przez organy nadzoru państw członkowskich, dokładna analiza ilościowa działań dyscyplinujących jest trudna. Istnieją jednak badania uwzględniające wartość nałożonych kar finansowych na 50 największych europejskich i amerykańskich banków, które wchodzi do grona globalnych instytucji bankowych o znaczeniu systemowym (G-SIB – *global systemically important banks*); ich wyniki przedstawiono na rysunku 2.

²⁸ *Enforcement*, EBC, <https://www.bankingsupervision.europa.eu/banking/tasks/enforcement/html/index.en.html>

Tabela 4. Kary finansowe nałożone na 50 największych europejskich i amerykańskich banków w latach 2009–2016 (mld USD)

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kary nałożone na banki rocznie	22	8	23	52	72	77	25	42
Dynamika – przyrost absolutny	–	–14	15	29	20	5	-52	17
Dynamika – procentowy przyrost względny	–	–63,6	187,5	126,1	38,5	7,0	–67,5	68,0
			Średni przyrost – 117					
Średni przyrost absolutny	\$2,86 mld USD							
Średni przyrost procentowy, %	42,7							
Wartość skumulowana kar	22	30	53	105	177	254	279	321
Dynamika – przyrost absolutny	–	8	23	52	72	77	25	42
Dynamika – przyrost procentowy, %	–	36,6	76,7	98,1	68,6	43,5	9,8	15,1
Średni przyrost procentowy, %	49,8							

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Staying the course in banking, Global risk 2017, The Boston Consulting Group*, s. 16, [online]. Dostępny w Internecie: http://image-src.bcg.com/BCG_COM/BCG-Staying-the-Course-in-Banking-Mar-2017_tcm9-146794.pdf

W analizowanym okresie możemy dostrzec tendencję wzrostową wartości kar finansowych, w szczególności w latach 2012–2014. W latach 2011–2013 możemy zaobserwować znaczący wzrost kar finansowych, z 23 mld USD do 72 mld USD (średnio 117% rocznie). Oznacza to, że w każdym roku absolutna wartość kar finansowych nałożonych przez organy nadzoru bankowego niemal podwoiła się w porównaniu do roku poprzedniego. Począwszy od 2014 roku dynamika absolutnego i procentowego przyrostu została zróżnicowana, a mianowicie procentowy przyrost względny w 2015 roku ukształtował się na poziomie ujemnym (–67,5%), a w 2016 r. – na poziomie dodatnim (+68%) (por. tabela 4). W analizowanym okresie średnie tempo wzrostu absolutnego oraz procentowego stanowiły odpowiednio: 2,86 mld USD oraz 42,7%.

W 2016 roku, na koniec analizowanego okresu, skumulowana wartość kar finansowych nałożonych na największe europejskie oraz amerykańskie banki wyniosła 321 mld USD. Od 2013 roku możemy zauważyć spadek dynamiki przyrostu skumulowanej wartości kar finansowych, choć skala tego zjawiska nadal jest ogromna. Podobnie jak dynamika tworzenia oraz nowelizacji regulacji bankowych w UE, dynamika przyrostu kar finansowych w latach 2013–2014 ustabilizowała się. Porównując tabelę 1 oraz 2, możemy zauważyć analogiczne tendencje, co potwierdza zachodzenie zależności pomiędzy przyrostem oraz skomplikowaniem pokryzysowych regulacji bankowych a działaniami dyscyplinującymi, których przykładem są kary oraz sankcje finansowe nałożone przez organy nadzoru bankowego.

Podsumowanie

Na tle przeprowadzonej w artykule analizy stwierdzono istnienie związków między przyrostem regulacji bankowych w Unii Europejskiej, wzrostem znaczenia funkcji zapewnienia zgodności oraz liczbą działań dyscyplinujących organów nadzoru bankowego, szczególnie w pokryzysowym okresie, gdyż po 2014 roku dynamika tworzenia i nowelizacji regulacji bankowych w UE, oraz dynamika przyrostu kar finansowych ustabilizowała się. Powstaje kolejne pytanie badawcze, czy jednostki ds. *compliance* mogą wcześniej zidentyfikować niezgodność a także zapobiec lub zminimalizować zastosowanie przez organy nadzoru bankowego działań dyscyplinujących, co będzie tematem dalszych badań.

Bibliografia

Acharya V., Cooley T., Matthew P. i in., *Regulating Wall Street: The Dodd-Frank Act and the New Architecture of Global Finance*, John Wiley & Sons, Inc., New Jersey 2011.

Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems, Basel Committee on Banking Supervision, December 2010, [online]. Dostępny w Internecie: http://www.bis.org/publ/bcbs189_dec2010.pdf

Call for evidence: EU regulatory framework for financial services, Komisja Europejska, [online]. Dostępny w Internecie: http://ec.europa.eu/finance/consultations/2015/financial-regulatory-framework-review/index_en.htm

Compliance 2.0: Emerging Best Practice Model, Raport McKinsey&Complany, October 2015, [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.mckinsey.com>

Compliance and the compliance function in banks, The Basel Committee on Banking Supervision, April 2005.

Davies H., Green D., *Globalny nadzór i regulacja sektora finansowego*, tłum. R. Krzyżków, T. Skurzewski, Warszawa 2010.

EBA Guidelines on Internal Governance, The Application of the Supervisory Review Process under Pillar II, European Banking Authority, London 2011 r. [online]. Dostępny w Internecie:

https://www.eba.europa.eu/documents/10180/103861/EBA-BS-2011-116-final-EBA-Guidelines-on-Internal-Governance-%282%29_1.pdf

Enforcement, EBC, <https://www.bankingsupervision.europa.eu/banking/tasks/enforcement/html/index.en.html>

EU Mapping 2017: Systematic overview on economic and financial legislation, European Parliament, Study for the ECON Committee, July 2017, [online]. Dostępny w Internecie: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/607325/IPOL_STU\(2017\)607325_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/607325/IPOL_STU(2017)607325_EN.pdf)

EUR-Lex Baza aktów prawnych Unii Europejskiej, [online]. Dostępny w Internecie: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/>

European Central Bank, *Tasks – Enforcement*, [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/banking/tasks/enforcement/html/index.en.html>

Godlewski A., *Niemiecki nadzór finansowy sięga po nowe uprawnienia*, Obserwator finansowy [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/bankowosc/niemiecki-nadzor-finansowy-siega-po-nowe-uprawnienia/>

Götz M., Tröger T., *Fines for misconduct in the banking sector – what is the situation in the EU?*, Parlament Europejski, PE 587.401

Governors and Heads of Supervision finalize Basel III reforms, Bank for International Settlements, Press release, 7 December 2017 [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.bis.org/press/p171207.htm>

Implementation of the compliance principles, A survey in 2007, The Basel Committee on Banking Supervision, August 2008.

Jakubowski R., *Rozwój funkcji compliance w polskim systemie bankowym od 1989 r.*, Monitor Prawa Bankowego, listopad 2013.

Kurkliński L., *Kulturowe uwarunkowania rozwoju bankowości w świetle nowej ekonomii instytucjonalnej (NEI) – aspekty regulacyjne*, [w:] *Nowa ekonomia instytucjonalna a nauki o zarządzaniu*, red. S. Rudolf, Prace Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku, Tom 48, 2016.

Marcinkowska M., *Corporate governance w bankach. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.

Mikita M., *Polski sektor bankowy wobec unijnych regulacji bankowych*, Studia BAS, Nr 3(51), 2017.

Miklaszewska E., *Pokryzysowa reregulacja europejskiego rynku bankowego. Skutki dla Polski*, Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego, Zeszyt nr 11, Kraków 2011.

Nowe wytyczne Komitetu Bazylejskiego ds. Nadzoru Bankowego tzw. „Bazylea IV” uchwalone, PwC [online]. Dostępne w Internecie: <https://www.pwc.pl/pl/media/2017/2017-12-08-pwc-bazylea-IV.html>

Pakiet CRD IV / CRR – Zmiany polskich regulacji, Komisja Nadzoru Finansowego [online]. Dostępny w Internecie: https://www.knf.gov.pl/dla_ryнку/pakiet_crd4/zmiany_polskich_regulacji_CRDIV

Produkcja prawa w Polsce największa w historii, Barometr stabilności otoczenia prawnego w polskiej gospodarce, 2017, Grant Thornton [online]. Dostępny w Internecie: http://grant-thornton.pl/wp-content/uploads/2017/02/BarometrPrawa_GT2017.pdf

Raport o sytuacji ekonomicznej banków w 2016 roku, Związek Banków Polskich, Warszawa 2017.

Reforma bankowa Bazylea III zakończona, Obserwator finansowy [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/bankowosc/reforma-bankowa-bazylea-iii-zakonczona/>

Sanctions, ECB, <https://www.bankingsupervision.europa.eu/banking/tasks/sanctions/html/index.en.html>

Staying the course in banking, Global risk 2017, The Boston Consulting Group [online]. Dostępny w Internecie: http://image-src.bcg.com/BCG_COM/BCG-Staying-the-Course-in-Banking-Mar-2017_tcm9-146794.pdf

The compliance function in banks, The Basel Committee on Banking Supervision, October 2003.

The Single Rulebook, European Banking Authority [online]. Dostępny w Internecie: <https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/single-rulebook>

Krzysztof Kalicki*

ORCID: 0000-0003-3111-9461

Aleksandra Górka**

Rynek walutowy a oprocentowanie kredytów mieszkaniowych w walutach obcych

Streszczenie

Celem opracowania jest analiza procesów ustalania kursu na rynku walutowym w kontekście ingerencji Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz sądów powszechnych w treść umów o udzielenie kredytów denominowanych lub indeksowanych do walut obcych. W szczególności dokonano analizy, czy średni kurs waluty – obowiązujący w danej chwili – może być uznany za korzystniejszy lub mniej korzystny dla jednej ze stron. Na tle tego dylematu rozważana jest ponadto racjonalność wyposażania konsumenta w narzędzia do weryfikowania sposobu ustalania kursu średniego przez dany bank w warunkach transparentnego i efektywnego rynku walutowego, z uwzględnieniem wiedzy i kompetencji klienta oraz – czy taka weryfikacja jest potrzebna *ex post*. Wyniki dowodzą, że kursy te różnią się marginalnie i mają charakter losowy. Wnioski prowadzą do stwierdzenia, że najważniejsze jest przestrzeganie zasad konkurencji rynkowej, co naturalnie eliminuje wszelkiego rodzaju odstępstwa od powszechnie przyjętej praktyki.

Słowa kluczowe: rynek walutowy, kredyty denominowane w walutach obcych, kredyty indeksowane do walut obcych, średni kurs walutowy, kurs kupna, kurs sprzedaży, spread.

JEL: E4, E5, G1, G2

* Dr hab., profesor Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie, Katedra Bankowości, Ubezpieczeń i Ryzyka.

** Radca prawny, Deutsche Bank Polska.

Functioning of the contemporary Foreign Exchange Market and its impact on the lending market in Poland

Abstract

The purpose of this material is an analysis of the processes of fixing the FX rate on the FX market in the context of the interference of the Polish Consumer Protection Authority and the courts in the content of mortgage loan contracts denominated or indexed in foreign currency. In particular, it was analyzed whether the average currency rate – binding in a particular moment – may be deemed to be more or less beneficial for any party. Empiric research confirms that in the conditions of contemporary market economy and effective FX market, it is neither possible nor beneficial to influence the FX rate for the benefit of any market participant. The conclusions are that the most important thing is to protect the rules of market competition in which all deviations from commonly accepted practice are naturally eliminated. This reflection should be always made during discussions on abusiveness questions and its excessive use for the benefit of one of the parties, in order not to forget about more general approach with respect to the consequences.

Key words: Currency market, foreign exchange market, FX market, loans denominated in foreign currency, loans indexed to foreign currency, average FX rate, bid rate, ask rate, spread.

Wstęp

Sposób funkcjonowania współczesnego rynku walutowego wywiera istotny wpływ na relacje zachodzące między bankami a ich klientami. Obrót walutowy odbywa się w bardzo zdywersyfikowanej strukturze instytucjonalnej, która wykształciła się w długiej perspektywie czasowej i w różnych reżimach prawnych silnie związanych z poziomem rozwoju rynku finansowego, zarówno co do kapitalizacji rynku, stopnia finansjalizacji gospodarki, jak i poziomu zaawansowania stosowanych instrumentów.

Nie pretendując do wyczerpania typologii można wskazać bogatą strukturę rynków finansowych. Według kryterium dychotomicznego wyróżnia się rynki pierwotne i wtórne, regulowane, w tym wielostronne – giełdowe oraz pozagiełdowe typu ASO (alternatywny system obrotu) lub platformy uznaniowe OTF (*organised trading facilities* – nieregulowane zorganizowane platformy obrotu), i nieregulowane (OTC – *over-the-counter*, czyli w obrocie niezorganizowanym), publiczne i niepubliczne. Kryterium specyfiki instrumentów będących przedmiotem obrotu na rynku pozwala wyróżnić rynki kapitałowe, pieniężne, walutowe, instrumentów pochodnych, towarowe, depozytowo-kredytowe etc., przy czym niezwykle istotne jest, że każdy z wyróżnionych rynków cechują specyficzne reguły funkcjonowania. Dotyczy to również bardzo zaawansowanych technologii, kwalifikacji kadr, obejmujących nie tylko znajomość obowiązujących regulacji, ale specjalistyczne metody gromadzenia, przetwarzania i oceny informacji, wreszcie podejmowania decyzji w warunkach ryzyka i niepewności. Wskazane cechy powodują, że mechanizmy funkcjonowania tych rynków są często trudne do zrozumienia dla nieprofesjonalnych uczestników. Używając obrazowego porównania, nowoczesne sposoby diagnozo-

wania i terapii w medycynie także nie są ani znane, ani zrozumiałe dla przeciętnego pacjenta, a pacjent ich systematycznie nie weryfikuje.

Powyższe cechy i prawidłowości dotyczą w całej rozciągłości kredytów hipotecznych udzielanych przez banki w walutach obcych. Łatwo obserwowanym przejawem trudności w zrozumieniu i jednoznacznej ocenie, przez podmioty bezpośrednio lub pośrednio uczestniczące w transakcji, są kontrowersje dotyczące treści umów kredytów hipotecznych udzielonych w walutach obcych, zawieranych przez banki z konsumentami. Jest to widoczne m.in. w różnego rodzaju debatach, a zwłaszcza *explicite* wyrażanych wątpliwościach i sprzecznych poglądach, które zależą przede wszystkim od posiadanej wiedzy w kwestii funkcjonowania rynku walutowego, a zwłaszcza zasad ustalania kursu wymiany przez dany bank. Spory toczą strony umowy kredytu, swoje racje przedstawiają także regulatorzy, instytucje ochrony konsumentów, wreszcie sądy powszechne rozpatrujące sprawy z udziałem kredytodawców i kredytobiorców. Szczególne znaczenie dla praktyki mają decyzje lub orzeczenia, z których treści wynika najczęściej wspieranie interesów konsumentów przy niezachowaniu zasady proporcjonalności, pominięciu uczciwej równowagi ekonomicznej w relacji stron, mogące doprowadzić nawet do zachwiania stabilności finansowej. Warto podkreślić, że rozstrzygnięcia preferujące konsumentów dokonywane są w sferze czysto prawnej, natomiast marginalizują lub abstrahują od pogłębionych analiz ekonomicznych, skutków finansowych, wreszcie należytego rozpoznania funkcjonowania rynków walutowych. Jednocześnie pomija się lub nie przywiązuje wagi do podstawowych mechanizmów gospodarki rynkowej, zasad działania rynków walutowych, w tym zwłaszcza ustalania kursów walutowych.

Przedmiotem i celem opracowania jest głównie rynek walutowy oraz wpływ decyzji administracyjnych lub sądowych, podejmowanych w oderwaniu od mechanizmów ekonomicznych, na funkcjonowanie sektora bankowego. Zakres analiz empirycznych obejmuje dane dzienne z polskiego rynku finansowego dotyczące banku podmiotu operującego na tym rynku w istotnej skali (ca. 8% wartości wolumenu kredytów walutowych zabezpieczonych hipotecznie) w okresie od 1 lutego 2008 r. do 4 marca 2019 r. Celem opracowania jest badanie procesów rynkowych na rynku walutowym z uwzględnieniem ingerencji podmiotów nierynkowych, tj. Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz sądów powszechnych, w treść transakcji rynkowych. W szczególności dokonano analizy, czy średni – obowiązujący w danej chwili – kurs waluty ustalany na rynku i zastosowany przez jakikolwiek bank komercyjny może być uznany za korzystniejszy lub mniej korzystny dla jednej ze stron transakcji (dla banku lub klienta) w stosunku do kursu NBP. Na tle tego dylematu rozważana jest ponadto racjonalność wyposażania konsumenta w narzędzia do weryfikowania sposobu ustalania kursu średniego przez dany bank w warunkach transparentnego i efektywnego rynku walutowego, jak również kwestie związane z wiedzą i kompetencjami klienta, wreszcie – czy taka weryfikacja jest w ogóle potrzebna *ex post*.

1. Ogólna charakterystyka rynku walutowego

Rynek walutowy jest szczególnym rodzajem rynku finansowego, który – po pierwsze – jest nieregulowany, a po drugie – niezinstytucjonalizowany, czyli taki, na którym transakcje pomiędzy zainteresowanymi podmiotami dokonywane są w sposób swobodny i niezorganizowany – „bez nadzoru określonej centralnej instytucji”¹. Transakcje dokonywane na rynku walutowym przeprowadzane są dobrowolnie przez podmioty zainteresowane wymianą pieniądza krajowego na zagraniczny lub odwrotnie. „*Cechą, która budzi wiele kontrowersji wśród inwestorów przyzwyczajonych do rynku giełdowego, jest względna niezależność notowań walut u poszczególnych brokerów*”². Ponadto na wolnym rynku walutowym nie istnieje kategoria ceny oficjalnej, co wynika m.in. z tego, że nie jest on regulowany (ang. *over-the-counter*). Wyjątkiem są przypadki zdefiniowane w prawach dewizowych poszczególnych krajów. Charakterystyczne dla rynku walutowego jest: po pierwsze, rozproszenie podmiotów, tak po stronie popytu jak i podaży, po drugie ich powiązanie transakcyjne za pomocą sieci telekomunikacyjnej i sieci technologiczno-informacyjnych. Po trzecie, nie występuje ingerencja żadnych podmiotów trzecich (zwłaszcza regulacyjnych) w sposób uzgadniania kursu i wartości transakcji. Po czwarte, nie można także pomijać segmentacji rynku walutowego na segment hurtowy i detaliczny, przy czym marginalne znaczenie mają niskowartościowe transakcje detaliczne. Po piąte, rynek ten funkcjonuje z różną intensywnością 24 godziny przez 7 dni w tygodniu, choć w weekendy i dni ustawowo wolne od pracy skala transakcji znacząco spada, a rynek staje się mniej płynny. Po szóste, rynek walutowy jest homogeniczny.

Segment hurtowy tego rynku, zwany powszechnie w literaturze specjalistycznej i podręcznikowej FOREXem, obejmuje transakcje zawierane przez podmioty dokonujące operacji walutowych o dużej wartości (np. rządy, banki centralne, banki komercyjne, zakłady ubezpieczeń, specjalistyczne fundusze, korporacje, etc.³). Część tych transakcji dokonywana jest poprzez systemy dostępne na platformach typu Thomson Reuters, Bloomberg albo brokerów dewizowych, a także platformy walutowe globalnych instytucji finansowych, a nawet podmioty typu FinTech⁴. Rozbudowana i zróżnicowana infrastruktura rynku walutowego umożliwia dokonywanie transakcji handlowych, arbitrażowych czy spekulacyjnych, przez podmioty mogące wybrać partnera transakcji spośród ogromnej liczby kontrahentów, gotowych w każdej chwili zawrzeć z nimi transakcje walutowe. Określenie „w każdej chwili”

¹ K. Kochan, *FOREX w praktyce Vademecum inwestora walutowego*, Wyd. III, Onepress, Hellion, 2019, s. 21.

² *Ibidem*, s. 22.

³ Forex, FX – rynek walutowy o charakterze hurtowym, w ramach którego banki oraz inwestorzy instytucjonalni z różnych krajów świata przeprowadzają operacje wymiany walut (A.M. Chisholm, *Wprowadzenie do międzynarodowych rynków finansowych. Instrumenty, strategie, uczestnicy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 90–118 (dostęp: 10.07.2019)).

⁴ FinTech – (ang. *financial technology*), określenie wszelkiego typu innowacji technologicznych lub finansowych. Tego samego określenia używa się również jako nazwy firm, które oferują głównie innowacyjne rozwiązania dla sektora finansowego dotyczące instrumentów oraz usług finansowych (źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Technologie_finansowe (dostęp: 10.07.2019)).

jest uzasadnione m.in. tym, że transakcje można zawierać nawet w interwałach milisekund. Tak wysoka płynność tego rynku powoduje, że uzyskanie na nim stałej czy choćby okresowej (w znaczeniu nawet relatywnie bardzo krótkiego czasu np. sekundowego) przewagi konkurencyjnej jest niemożliwe. Natomiast wybór partnera transakcji wynika głównie z wiarygodności (m.in. kredytowej), operacyjnej, płynnościowej podmiotu i konkurencyjności oferty – kursu kupna lub sprzedaży waluty⁵.

Trudność w zrozumieniu zasad działania rynku walutowego wynika głównie z niemożliwości „uchwycenia” jednostki czasu, miejsca i akcji. Transakcje zawierane są przez wiele podmiotów pochodzących z różnych lokalizacji na całym świecie, miejsca ich wykonania nie można określić fizycznie, a transakcje realizowane są w każdej niemal milisekundzie przez nieustannie zmieniający się zbiór podmiotów. Oznacza to, że aby monitorować płynność rynku i uzyskać choćby przybliżony poziom kształtowania się kursów na rynku, kalkulujący średnie kursy mogą korzystać z różnych źródeł informacji, pochodzących z dostępnych platform, systemów brokerów, market-makerów, czy coraz silniej obecnych na rynku FinTechów. Powoduje to, że w każdej chwili na rynku funkcjonuje ogromna liczba średnich kursów. Przy czym te średnie kursy są bardzo do siebie zbliżone. Dzieje się tak dlatego, że arbitraż rynkowy oraz płynność rynku walutowego wykluczają zaistnienie zbyt dużych różnic pomiędzy nimi. Z tego względu nie da się bezwzględnie wykazać, że jakaś średnia może być uznana za lepszą lub gorszą ze względu na powyżej wspomniane atrybuty tego rynku. Natomiast ciągła zmienność liczby podmiotów i wykonywanych przez nie transakcji w każdym nieomal interwale czasu powoduje, że technicznie nie jest możliwe odtworzenie przez osobę trzecią, działającą poza daną instytucją, historii ustalania przez tę instytucję kursu, ponieważ nie wszystkie czynności dealera wynikają z zawierania przez niego transakcji. Jedyne, co można dokładnie stwierdzić na podstawie dostępnych danych, to wysokość danego kursu średniego, kursu kupna czy kursu sprzedaży danej instytucji – w archiwum tych kursów.

Płynność rynku walutowego zależy od wielu czynników, z uwzględnieniem wymogów prawnych obowiązujących w ramach systemu dewizowego obowiązującego w danym kraju, w tym głównie od rodzaju waluty, czasu (lokalny kupującego i lokalny sprzedającego), wartości i częstotliwości transakcji, wykorzystywanej technologii przeprowadzania transakcji, a ponadto wpływu informacji o wydarzeniach ekonomicznych czy politycznych, w tym szoków oczekiwanych i nieoczekiwanych, wreszcie aspektów behawioralnych wpływających na decyzje sprzedających i kupujących⁶. Te czynniki, które można określić mianem głównych, decydują o tym, czy rynek walutowy w danym kontekście jest bardziej lub mniej płynny. Niemniej jednak zarówno w teorii jak i praktyce uważa się rynek walutowy za przykład naj-

⁵ K. Kochan, *FOREX w praktyce...*, op. cit., s. 21–34.

⁶ P. Montiel, *Makroekonomia międzynarodowa*, Oficyna, Warszawa 2012, s. 353; K. Kochan, *FOREX w praktyce...*, op. cit., s. 21–34; E. Chrabonszczewska, K. Kalicki, *Teoria i polityka kursu walutowego*, SGH, Warszawa 1996.

bardziej efektywnego rynku⁷. Charakter, w tym zwłaszcza masowość transakcji, sprawia, że w praktyce występują losowe zmiany kursów walut. Losowość ta wynika m.in. z niejednolitego dostępu do informacji i czasu reakcji na nie niezależnych podmiotów, które mają na celu racjonalne zdyskontowanie znanego lub postrzeganego kontekstu sytuacyjnego. Innymi słowy „trafienie” w dany kurs wymiany w określonym momencie w przyszłości ma charakter losowy o trudno szacowanym prawdopodobieństwie, ponieważ wpływ na to mają nie tylko czynniki fundamentalne (np. poziom cen, tempo wzrostu gospodarczego, saldo bilansu płatniczego, stopy procentowe etc.), ale również czynniki behawioralne (np. panika, euforia, zachowania „stadne” lub grupowe itp.) oraz tzw. analizy techniczne⁸ (poszukiwanie odchyleń kursów od fundamentalnego poziomu tzw. anomalii, za pomocą wykresów, analiz sygnałów, świec japońskich, analizy spreadów, trendów, wolumenów, budowanie poziomów wsparcia i oporu dla kursów, formacji, średnich ruchomych, oscylatorów etc.)⁹. Oznacza to, nie tylko w praktyce, ale i w teorii, że żaden podmiot rynkowy nie jest zdolny do stałego spekulacyjnego wykorzystania handlu na rynku walutowym celem „wygrywania z rynkiem”¹⁰.

Znane w literaturze teorie, jak np. teoria chaosu czy rynku koherentnego¹¹, nie spowodowały opracowania narzędzi pozwalających w praktyce systematycznie przewidywać zmiany kursów walutowych. Nawet współtwórca teorii behawioralnej – w odniesieniu do zachowań inwestorów, a jednocześnie krytyk teorii rynków efektywnych – R. Thaler, laureat nagrody Nobla w dziedzinie ekonomii, twierdzi, że rynek raz reaguje za silnie, a innym razem za łagodnie, choć „niemal wszystkie rynki są efektywne niemal przez cały czas, tzn. co najmniej 90%”¹². Podobnie H. Marks, zwolennik teorii behawioralnych, nie uważa, aby cecha rynku pieniężnego, jaką jest efektywność, mogła być pomijana, a ponadto stawia pytanie, czy rzeczywiście jest możliwe, aby dany podmiot (także osoba) w takich warunkach zawsze wiedziała lepiej niż inni. W jego opinii prawdopodobnie nie, ponieważ nikt nie ma możliwości osiągania regularnie ponadprzeciętnych dochodów z handlu walutami¹³.

Przedstawiona bardzo syntetycznie charakterystyka rynku walutowego wskazuje na poważne ograniczenia, a w praktyce na niemożność wykorzystywania mechanizmu rynku walutowego dla uzyskiwania systematycznej przewagi konkurencyjnej przez jego uczestników, niezależnie od tego, czy podmiotem tym jest bank czy konsument. W szerszej perspektywie stanowi to także przesłankę kwestionowania

⁷ E. Fama, *Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work*, „Journal of Finance” 1970, vol. 25, s. 383–417.

⁸ K. Kochan, *FOREX w praktyce...*, op. cit., s. 159–241; P.R. Krugman, M. Obstfeld, M.J. Melitz, *International Finance, Theory and Policy*, Pearson, NY, 2018, s. 60–95.

⁹ K. Kochan, *FOREX w praktyce...*, op. cit., s. 77–157.

¹⁰ H. Marks, *The Most Important Thing, Uncommon Sense for the Thoughtful Investor*, Columbia Business School, NY, 2011, s. 7–11; tak też: J. Bailliu, *What Drives Movements in Exchange Rates?* Bank of Canada Review, Autumn 2015, s. 2–37.

¹¹ E.E. Peters, *Teoria Chaosu a rynki kapitałowe*, WIG Press, Warszawa 1997.

¹² R.H. Thaler, *Zachowania niepoprawne. Tworzenie ekonomii behawioralnej*, Media rodzina, Poznań 2018, s. 320.

¹³ H. Marks, *The Most Important Thing...*, op. cit., s. 10.

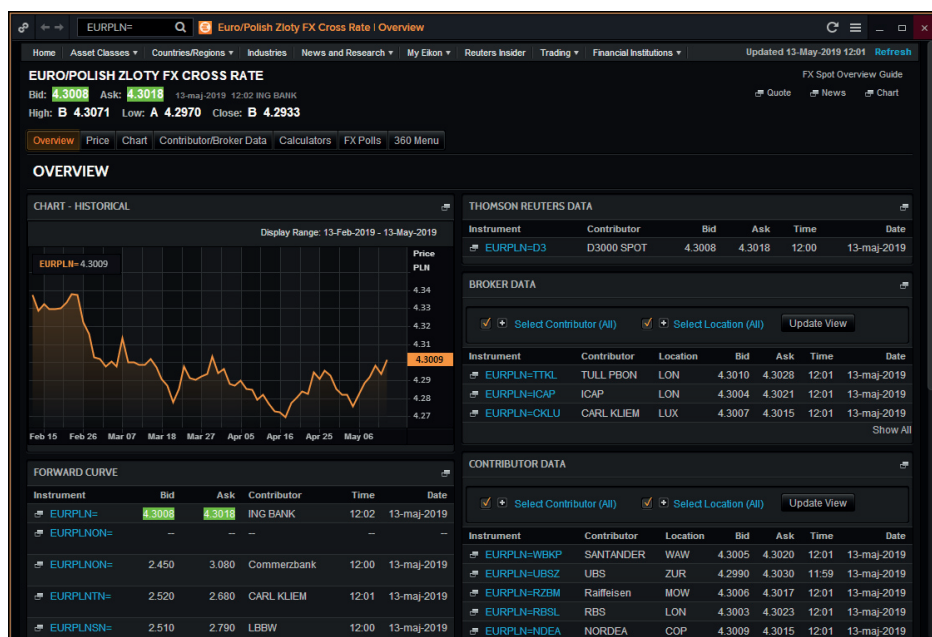
zasadności władczej ingerencji podmiotów pozarynkowych, jeżeli nie respektuje praw działania rynku. Preferowanie interesów jednej ze stron transakcji może mieć negatywne konsekwencje zarówno dla poszczególnych podmiotów rynkowych, jak i dla całej gospodarki, czy systemu finansowego w szczególności, zwłaszcza w dłuższej perspektywie. Nadto trzeba dodać, że wskazane cechy funkcjonowania rynku walutowego mogą powodować, iż leżące u podstaw interwencji cele – ze względu na faktyczny przebieg procesów kształtowania się kursów walutowych – będą skutkować nie tylko nieoczekiwanymi, ale także niepożądanymi rezultatami. Z kolei interwencje *ex post* będą naruszać zasadę pewności obrotu gospodarczego czy rudyment niedziałania prawa wstecz.

2. Ustalanie kursu wymiany na rynku walutowym

Podstawową metodą ustalania kursów średnich jest metoda próbkowania, tj. zebrania od wybranych, ale reprezentatywnych uczestników rynku, lub z odpowiednich platform, danych o wolumenie i poziomie kursów stosowanych w transakcjach, a następnie za pomocą metod statystycznych wyliczenie reprezentatywnej – w opinii danego podmiotu – średniej wartości kursu – jako referencyjnego do tworzenia tabeli kursowych w transakcjach detalicznych. Specyfika rynku walutowego powoduje, że technicznie może być tyle średnich, ile banków kalkuluje wartości średnie, ze względu na moment czasu, miejsce, panel podmiotów w danym procesie kalkulacji oraz zróżnicowanie źródła danych. Nie oznacza to jednak, że dla tego samego momentu w czasie kursy średnie poszczególnych podmiotów będą się istotnie różnić. Ze względu na charakterystykę metody kalkulacji oraz bardzo rozproszony charakter rynku, wreszcie dużą liczbę jego uczestników, prawdopodobieństwo, że kalkulowane średnie kursy poszczególnych banków będą dokładnie takie same, jest minimalne. Z drugiej jednak strony, efektywność rynku walutowego powoduje, że różnice wartości średnich pomiędzy bankami dla zbliżonego czasu i wiodących źródeł informacji są losowe i przede wszystkim marginalne (nieistotnie małe). Ilustrują to dane zamieszczone w tabeli 1.

Z danych zawartych w tabeli 1 wynika, że dla godziny 12.01/12.02 informacje o kursach kupna i sprzedaży waluty (EUR/PLN) dla różnych źródeł w Londynie i Luxemburgu wykazują zakres zmienności na poziomie 0,0007 dla transakcji Bid i 0,0013 dla transakcji Ask oraz 0,0008 dla kursu średniego. Natomiast dane dla Warszawy wynosiły odpowiednio: 0,0005 dla Bid, 0,0008 dla Ask i 0,00065 dla kursu średniego. Przytoczone dane obrazują, że różnice w kursach kupna i sprzedaży waluty z różnych źródeł są marginalne, i w takim właśnie stopniu wpływają na poziom wartości średniej. Dla konsumenta metoda wyboru kursów do policzenia wartości średniej kursu danego banku nie ma żadnego praktycznego znaczenia, ponieważ maksymalna różnica między źródłami (badanego banku i NBP) wynosi 0,08 grosza. Gdyby przyjąć hipotetyczną wartość raty kredytu na poziomie 1500 złotych, to różnica w kwocie zobowiązania wyniosłaby 1 złoty 20 groszy. Trudno uznać tę różnicę za istotną.

Tabela 1. Zrzut ekranu serwisu Thompson Reuters z dnia 13 maja 2019 r. w godz. 11.59-12.01

Źródło: Refinitiv Eikon z dnia 13 maja 2019 r.

Tabela 2. Kalkulacja zakresu zmienności i różnicy wartości średniego kursu EUR/PLN

Źródło informacji	Miejsce transakcji	Czas	Bid	Ask	Kurs średni w PLN	Kursy skrajne w PLN
Reuters		12.02	4,3008	4,3018	4,30130	
Broker 1	Londyn	12.01	4,3010	4,3028	4,30190	Max
Broker 2	Londyn	12.01	4,3004	4,3021	4,30125	
Broker 3	Luxemburg	12.01	4,3007	4,3015	4,30110	Min
Contributor1	Warszawa	12.01	4,3005	4,3020	4,30125	
Contributor2	Londyn	12.01	4,3003	4,3023	4,30130	
Średnia			4,3006	4,3021	4,3014	
Zakres zmienności			0,0007	0,0013	0,0008	

Źródło: obliczenia własne na podstawie tabeli 1.

Dlatego najbezpieczniejszą i najefektywniejszą metodą ustalania kursu walutowego jest wykorzystywanie danych rynkowych pochodzących od renomowanych i wyspecjalizowanych instytucji o globalnym zasięgu, które – na zasadzie samoregulacji oraz integracji systemów informatycznych – otrzymują notyfikacje o większości transakcji zawieranych na rynku, w tym cenach ofertowych (kursach), a następnie agregują te dane i w miarę na bieżąco wskazują na średnią wartość (tj. średnią cenę) kursów wymiany, po której dana para walut jest wymieniana na rynku międzybankowym. W praktyce służą do tego serwisy prowadzone pod markami Thomson Reuters i Bloomberg oraz wybrani brokerzy walutowi (np. Electronic Broking System oraz system Reuters Dealing 3000 Spot Matching – rynek FOREX)¹⁴. Zarówno Thomson Reuters jak i Bloomberg cieszą się zaufaniem uczestników rynku i prowadzą specjalistyczne serwisy dostępne on-line, które w miarę na bieżąco – choć z pewnym opóźnieniem w stosunku do czasu transakcji wykonywanych przez uczestników systemów transakcyjnych na rynku – przekazują informacje o przybliżonych średnich cenach transakcji realizowanych w ich systemach¹⁵. W ogólnie dostępnych serwisach nie są natomiast prezentowane dane historyczne o transakcjach poszczególnych podmiotów.

Uczestnicy systemów transakcyjnych wykorzystują dane z kwotowań uzyskiwanych z rynku jako źródła swoich informacji i podstaw dla decyzji. Przy czym niemal wszystkie podmioty prywatne na rynku (w tym banki w Polsce i za granicą), a także Narodowy Bank Polski (NBP)¹⁶ i Europejski Bank Centralny (EBC) korzystają z analogicznych lub podobnych metod¹⁷. Pozwala to na uzyskanie informacji o transakcyjnych kursach wymiany na rynku oraz trendach w tym zakresie w dowolnym momencie. Tabele kursów banków w Polsce są ustalane w sposób odpowiadający standardom rynkowym, zarówno krajowym, jak i międzynarodowym, a także wiedzy eksperckiej o rynkach walutowych, a przy tym jest to sposób praktycznie identyczny ze sposobem ustalania kursu średniego przez NBP. Na rynku w praktyce nie publikuje się średnich kursów banków komercyjnych, a jedynie kursy kupna i sprzedaży waluty. Transakcje wykonywane są według kursów bid/ offer (kupno/

¹⁴ J. Jakubczyc, *Finanse międzynarodowe*, OFICYNA, Warszawa 2012, s. 88, <http://www.liteforex.com>; M. Doman, R. Doman, *Dynamika zależności na globalnym rynku finansowym*, Difin, Warszawa 2014, s. 116 i 141.

¹⁵ Zgodnie z informacją podaną na stronie www.reuters.pl dane o notowaniach z rynku pieniężnego prezentowane w serwisie www.reuters.pl są aktualizowane w godzinach 08.00–0:00 co 3 godziny. Dane w czasie rzeczywistym są dostępne w płatnych serwisach Thomson Reuters. Wg informacji podanych na stronie www.bloomberg.com/markets/currencies kursy walut podawane są z 5-minutowym opóźnieniem i odnoszą się do „Bloomberg generic composite”. Podane kursy nie pochodzą z transakcji, ale są ustalane na podstawie indykatorywnych kursów dostarczanych przez uczestników rynku, z zastrzeżeniem, że nie są przeznaczone do transakcji. Data pobrania informacji 10.07.2019 r.

¹⁶ Uchwała Nr 51/2002 Zarządu NBP z dnia 23 września 2002 r. w sprawie sposobu wyliczania i ogłaszania bieżących kursów walut obcych Dz. Urz. NBP.2015.11, w wersji zmienionej uchwałą Nr 25/2017 Zarządu NBP z dnia 20 kwietnia 2017 r. zmieniająca uchwałę w sprawie sposobu wyliczania i ogłaszania bieżących kursów walut obcych (Dz. Urz. NBP.2017.9) (dostęp: 10.07.2019).

¹⁷ <https://www.ecb.europa.eu/stats/pdf/exchange/Frameworkfortheeuroforeignexchangereferencrates.pl.pdf?7a78a507591419819dd8c3a455b601a0> (dostęp: 10.07.2019).

sprzedaż) waluty, chociaż nie można wykluczyć umownego ustalenia przez strony odniesienia się do kursu średniego w specyficznych transakcjach finansowych.

Większość instytucji finansowych wykorzystuje dane pochodzące z przywołanych serwisów (zarówno na potrzeby bieżące, jak i ustalone dla innych potrzeb rozliczeniowych, np. do przeliczenia pozycji na koniec dnia) jako punkt odniesienia przy dokonywaniu walutowych transakcji dwustronnych, wycenie portfela swoich aktywów czy też rozliczania transakcji wielowalutowych oraz ustalania tabel kursowych danej instytucji. Dotyczy to w równej mierze banków, jak i instytucji niebankowych (np. funduszy inwestycyjnych, kantorów, FinTechów), ale także instytucji publicznych, w tym banków centralnych. Na to, że jest to przyjęta przez rynek praktyka, wskazują także regulacje i faktyczne czynności podejmowane w tym zakresie przez NBP, które opierają się na danych z serwisu informacyjnego Thomson Reuters lub Bloomberg celem określania średnich kursów walut (przy czym szczegółowa metodologia, podobnie jak w innych bankach, nie jest podana do wiadomości publicznej)¹⁸.

Kursy średnie banków ustalane w godzinach porannych w celu opracowania tabeli kursowej są bardziej uzasadnione jako podstawa do określania ich kursów kupna i sprzedaży walut w rozliczeniach transakcji rynkowych niż kurs średni NBP obliczany na godzinę 11.00. A to głównie dlatego, że kurs NBP służy innemu celowi, jakim jest przeliczanie pozycji bilansowych i pozabilansowych przedsiębiorstw na potrzeby rachunkowości¹⁹. Ponadto należy podkreślić, że kursy średnie NBP co do zasady nie służą rozliczaniu żadnych rynkowych transakcji gospodarczych w zakresie wymiany waluty (sprzedaży lub kupna waluty), natomiast w specyficznych transakcjach między klientami mogą być stosowane. Co więcej, spready stosowane przez NBP w Tabeli C ogłaszanej w godzinach 7:45–8.00, na podstawie kursów ustalanych o godz. 16 dnia poprzedniego, mają charakter administracyjny, natomiast kursy banków wynikają z kalkulacji rynkowej uwzględniającej koszty i ryzyko.

Rynek walutowy charakteryzuje się zmiennym w czasie stopniem płynności. Dlatego próba uchwycenia „kursu średniego” ma generalnie charakter pewnego przybliżenia na dany moment – i to kursu wynikającego z wypracowanej i stosowanej przez daną instytucję metodyki²⁰. W związku z tym twierdzenie, że bank stosuje arbitral-

¹⁸ Uchwała Nr 51/2002 Zarządu NBP z dnia 23 września 2002 r. w sprawie sposobu wyliczania i ogłaszania bieżących kursów walut obcych Dz. Urz. NBP.2015.11, w wersji zmienionej uchwałą Nr 25/2017 Zarządu NBP z dnia 20 kwietnia 2017 r. zmieniającą uchwałę w sprawie sposobu wyliczania i ogłaszania bieżących kursów walut obcych (Dz. Urz. NBP.2017.9), data pobrania 10.07.2019r., §4 uchwały.

¹⁹ J. Zajac, *Polski rynek walutowy w praktyce*, wyd. 3, Warszawa 2001, s. 15–28. Kursy średnie stosowane są do „ujęcia w księgach rachunkowych aktywów i pasywów walutowych na dzień bilansu”, wypełnienia dokumentu SAD oraz zakazuje od 7.06.1999 r. stosowania kursu średniego w umowach kupna i sprzedaży dewiz, w których stronami są NBP i banki upoważnione do dokonywania czynności obrotu dewizowego, s. 25.

²⁰ M. Doman, R. Doman, *Dynamika zależności...*, op. cit., s. 141. Intensywność handlu walutami zmienia się w ciągu doby i chociaż rynki działają ciągle to jednak zmienia się lokalne nasilenie transakcji. Największe nasilenie handlu walutami to: w Europie 8.00–12.00 CET, w USA 14.00–17.00 CET, w Azji 1.00–3.00 CET, s. 141. Dla walut peryferyjnych intensywność rynku jest jeszcze bardziej ograniczona.

ny, nie odpowiadający rynkowemu mechanizmowi sposób ustalania kursu średniego, albo uzależnia się od jednego źródła danych, nie odpowiada rzeczywistości.

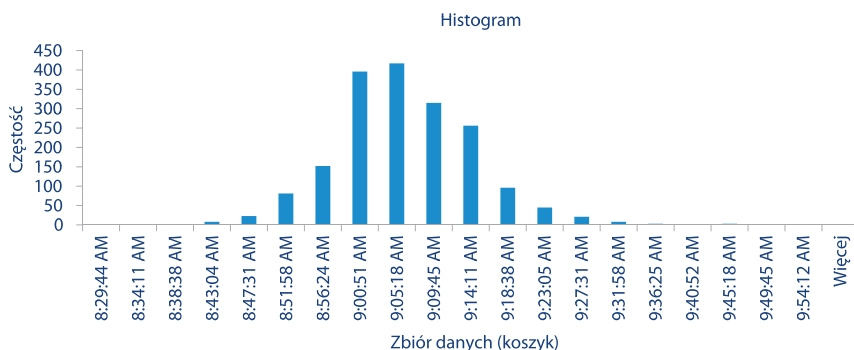
Scharakteryzowana metoda i wskazane procedury operacyjne dostarczają silnych argumentów dla twierdzenia, że przeciętny konsument w praktyce funkcjonowania rynku walutowego, bez ponoszenia znaczących kosztów dostępu do dedykowanych systemów i baz danych dostępnych danej instytucji, nie będzie ani mógł, ani potrafił odtworzyć wyliczenia kursu średniego stosowanego przez konkretny bank, którego jest klientem. Wystarczy wskazać, że koszty dostępu do serwisów transakcyjnych ponoszone przez banki są bardzo wysokie. W najbardziej podstawowej wersji sięgają kilkudziesięciu tysięcy złotych rocznie za jeden terminal przypisany danej osobie. Trzeba również pamiętać, że dostęp do danych transakcyjnych w tych serwisach jest z zasady bardzo ograniczony do instytucji mogących dokonywać transakcji na rynkach walutowych. Porównanie takich kwot z racjonalnością ekonomiczną nakładów poszczególnego klienta czy nawet grupy homogenicznych, z analizowanego punktu widzenia, klientów – kredytobiorców, wskazuje na nieefektywność takiego rozwiązania. Tym bardziej, że – jak wywiedziono wcześniej – zarówno płynność rynku, jak i jego efektywność, wynikająca z masowości procesów arbitrażu walutowego, prowadzi do marginalnych różnic w stosowanych kursach w poszczególnych segmentach rynku, co szczególnie widoczne jest na rynku hurtowym. Nadto nie jest też możliwe ani celowe wskazanie konkretnego co do momentu ustalenia kursu, który byłby uchwytany dla konsumenta, ponieważ sytuacja na rynku walutowym jest dynamiczna, a płynność zmienna, z częstością milisekundową. Konsument ma możliwość zaobserwowania różnic między kursami oferowanymi przez różne instytucje dla klientów indywidualnych, i na tej podstawie podjęcia decyzji co do wyboru oferenta.

Na tle przedstawionych rozważań i analizy empirycznej przyjmowanie założenia, że kurs średni z danego momentu jest korzystny bądź niekorzystny dla banku, jest w istocie kontrfaktyczne, sprzeczne z istotą rynku *per se*, a w szczególności z zasadami działania rynków walutowych. Tylko nieznanomość rzeczy pozwala przyjmować, że bank, obliczając średni kurs do przygotowania tabeli kursowej, może manipulować swoim kursem średnim w celu osiągnięcia korzyści. Aby taki zarzut miał podstawy faktyczne, trzeba by udowodnić, że kursy walutowe są dla danego banku przewidywalne – choćby na krótkie okresy. Jednak na podstawie ugruntowanej teorii, a także analizy empirycznej, jest to niewykonalne, z wyjątkiem przypadków losowych. Próby budowania prognoz na rynku walutowym nawet zaawansowanych modeli strukturalnych nie dawały lepszych wyników niż losowość krocząca (*random walk*)²¹. Prawdopodobnie tylko w nadzwyczajnych okolicznościach lub w odniesieniu do banku mającego dominującą pozycję na rynku globalnym (tzw. globalnie systemowo znaczącej instytucji finansowej – G-SII) w bardzo krótkim okresie możliwe jest wpływanie na kierunek zmian, ale nie na szczegółową wartość kursu. Nie trzeba dodawać, że nie dotyczy to żadnej polskiej instytucji finansowej na

²¹ M.D. Evans, R.K. Lyons, *Meese-Rogoff Redux: Micro-Based Exchange Rate Forecasting*, Working Paper 11042 NBER, January 2015.

rynku globalnym. Przedstawione rozważania dowodzą, że ani konsument ani bank nie mają zdolności precyzyjnego przewidzenia zmiany kursu wymiany nie tylko w dłuższej, ale nawet w najkrótszej perspektywie. Kursy zmieniają się w milisekundach pod wpływem napływających nieustannie na rynek informacji lub niekiedy rynkowych emocji. Zatem teza, że bank powinien stworzyć jakiś algorytm i zawrzeć w umowie postanowienia pozwalające konsumentowi na samodzielne obliczenie kursu, jest z gruntu wadliwa i stojąca w sprzeczności z praktyczną wykonalnością. W warunkach konkurencyjnego rynku klient ma do wyboru prostsze i znacznie mniej kosztowne rozwiązanie. Klient ma prawo i realną możliwość, korzystając z tabel kursów banków, kantorów, FinTechów, Internetu – porównać na rynku różnych oferentów i na podstawie dostępnych powszechnie danych podjąć decyzję, gdzie i po jakim kursie dokona transakcji. Gdy zechce, może dokonać samodzielnej oceny konkurencyjności oferty danego banku w stosunku do innych oferentów za pomocą analizy własnej albo łatwo dostępnych porównywarek kursów walut (np. <https://www.bankier.pl/waluty/porownaj-kantory-internetowe>). Co więcej, przykładowo, klient banku stanowiącego przedmiot analiz w tym opracowaniu, spłacający kredyt walutowy, jest informowany dwa dni robocze przed dniem spłaty raty, po jakim kursie bank przeliczy dokonywaną przez niego spłatę raty kredytu (kwotowanie transakcji SPOT). Konsument, wedle swojego wyboru, ma zatem możliwość spłaty raty w wybranej walucie (PLN lub walucie obcej), może również zweryfikować zaproponowane przez bank kursy kupna lub sprzedaży waluty – z kursami obowiązującymi w innych instytucjach i dokonać kupna lub sprzedaży waluty po kursie dla klienta najbardziej korzystnym.

Rysunek 1. Rozkład momentu ustalania średniego kursu walutowego EUR/PLN w analizowanym banku dla lat 2008–2015

Źródło: dane z systemu ewidencyjnego analizowanego banku.

Istotnym uzupełnieniem powyższych rozważań jest analiza rozkładu momentów wyboru średnich kursów walutowych przez badany bank. Jak wynika z analizy, średni moment wyboru kursu w latach 2008–2015 wskazuje godzinę 9:04:09, a mediana – godzinę 9:03:23. Różnice są praktycznie nieznaczące. Rozkład wyboru

momentów zaprezentowany na rysunku 1 wskazuje, że odchylenia są po pierwsze symetryczne, po drugie niewielkie i po trzecie – co niezwykle istotne – losowe.

Jak wynika z histogramu, 89% notowań zostało technicznie przeprowadzonych między godziną 8:48 a 9:14. Uwzględniając wiedzę o praktyce pracy dealerów banku i stosowanych technologiach bankowych (systemy informatyczne, procedury operacyjne, zarządzanie płynnością, czas pracy dealerów, przygotowanie i publikacja tabeli kursów), można stwierdzić, że rozkład momentów wyboru kursu ma charakter losowy. Z tego wynika, że konsument nie jest w stanie w praktyce replikować kursu średniego ustalonego przez bank i *de facto* nie ma to istotnego znaczenia dla konsumenta w warunkach efektywnego rynku walutowego. Dlatego kreowanie takiego wymogu przez sądy czy też UOKiK poprzez kwestionowanie klauzul przeliczeniowych jest nieporozumieniem.

Zgodnie z logiką i mechanizmem funkcjonowania gospodarki rynkowej jakiegokolwiek próby manipulowania przez bank kursem walutowym na konkurencyjnym rynku finansowym, dla osiągnięcia korzyści kosztem klienta, szybko mogłyby doprowadzić do utraty dochodów, a w dłuższej perspektywie nawet klientów. Ci ostatni bowiem korzystając z dostępnych informacji mogliby zakupić walutę w innej instytucji, a ponadto znaleźć korzystniejszą ofertę usług i zmienić bank.

3. Kurs średni banku komercyjnego i NBP – analiza empiryczna

W kontekście celów niniejszego opracowania poddano analizie empirycznej kursy średnie walut NBP oraz badanego banku w latach 2008–2019. Hipoteza badawcza, sformułowana na gruncie teorii efektywnego rynku walutowego, zakłada, że kursy średnie ustalone przez bank w godzinach porannych – na skutek losowej zmienności w czasie – nie różnią się istotnie i systematycznie od kursu średniego NBP. Potwierdzenie tej hipotezy pociąga za sobą przynajmniej następujące wnioski praktyczne z punktu widzenia zarówno klienta, jak i banku:

- 1) kurs średni NBP może być tylko losowo korzystny lub niekorzystny, a różnice są nieistotne dla klienta detalicznego,
- 2) korzystanie z tych samych źródeł informacji na platformie FOREX przez NBP i banki dla obliczania kursów średnich nie powoduje istotnych i systematycznych odchyleń między oboma kursami.

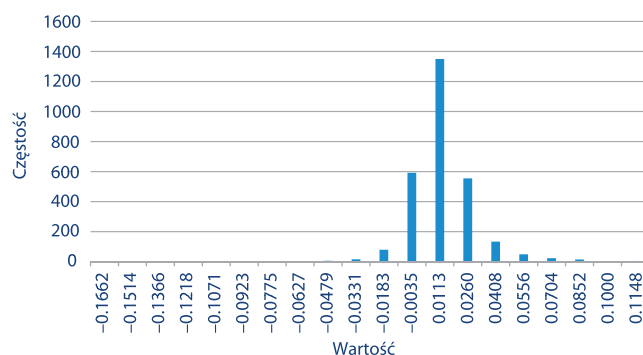
W analizie wykorzystano dane dla okresu od 1 lutego 2008 r. do 4 marca 2019 r.

Analizowane dane rzeczywiste o odchyleniach kursu średniego NBP od kursu średniego badanego banku dowodzą, że:

- średnia wartość odchyleń w analizowanym okresie wynosi 0,0057 PLN – czyli niewiele ponad pół grosza – jest *de facto* pomijalna z punktu widzenia konsumenta detalicznego; co więcej, kurs średni NBP był w analizowanym okresie wyższy od kursu banku komercyjnego, co w przypadku stosowania kursu NBP byłoby niekorzystne dla konsumenta;

- wartość mediany wynosi 0,0034 PLN i jest bliska średniej (0,057 PLN), co potwierdza, że rozkład jest symetryczny i kurs średni NBP był zarówno okresowo minimalnie korzystniejszy lub minimalnie gorszy od kursu banku – co w dłuższym okresie jest neutralne dla wartości rozliczanego zobowiązania;
- odchylenie standardowe różnic kursów NBP i badanego banku wynosi tylko 0,0176;
- wariancja z próby ma marginalną wartość i wynosi 0,00031;
- maksymalne odchylenie kursu średniego NBP i analizowanego banku wyniosło 0,1296 PLN, a minimalne –0,1662 PLN; czyli odchylenia te były bardzo zbliżone; natomiast w ciągu 10 lat maksymalna różnica odchyleń wyniosła 0,2958 PLN;
- suma wszystkich odchyleń za lata 2008–2019, czyli suma różnic przeliczonych kwot spłat zobowiązań, wynosi łącznie 16,12 PLN na niekorzyść kursu średniego NBP (*sic!*);
- częstość odchyleń spłat rat „na korzyść klientów” wystąpiła 699 razy, a na ich „niekorzyść” 2132 razy.

Rysunek 2. Odchylenie kursu średniego EUR/PLN NBP od kursu średniego badanego banku

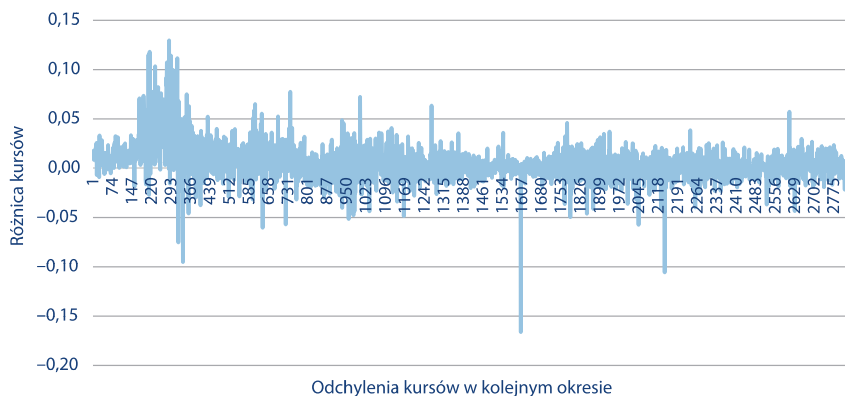

Źródło: Dane banku i NBP obliczenia własne.

Wyniki przeprowadzonej analizy różnic kursu walutowego NBP i badanego banku komercyjnego pozwoliły pozytywnie zweryfikować postawioną hipotezę. W praktyce oznacza to, że obciążenie konsumentów realizujących swe zobowiązania z tytułu zaciągniętych kredytów według kursów wymiany badanego banku komercyjnego, w porównaniu do kursów NBP, nie były dla nich niekorzystne. Jednocześnie podważa to obiektywizm ocen podmiotów rozpatrujących skargi klientów i falsyfikuje stereotyp o manipulacji banków kursami wymiany na niekorzyść klientów.

Ważne znaczenie dla badanego problemu ma rozkład różnic kursów walutowych badanego banku i NBP.

Rysunek 3. Różnica średniego kursu NBP i badanego banku komercyjnego w okresie 1 lutego 2008 r. – 4 marca 2019 r.

Źródło: dane banku i NBP obliczenia własne.

Rysunek 3 pokazuje, że różnice kursów walutowych NBP i badanego banku komercyjnego miały przez cały okres charakter losowy. Potwierdza to hipotezę silnie efektywnego rynku walutowego. Konkludując, oznacza to, że kurs średni obliczany przez badany bank – na podstawie takich samych źródeł danych, z których korzysta NBP (choć o innych godzinach), różni się nieznacznie i ma w zasadzie charakter losowy, a ponadto rozkład różnic jest symetryczny. Stanowi to pośredni, ale jednocześnie bardzo silny dowód na to, że bank komercyjny nie może przewidzieć, nawet w perspektywie sekundy czy kolejnych minut w ciągu całego dnia, czy kursy rynkowe wzrosną czy spadną. Natomiast w praktyce oznacza to, że bank, publikując w godzinach rannych tabelę kursową obowiązującą do końca dnia, musi w spreadzie uwzględnić wolatylność (ang. *volatility*) kursu. Wynika to z konieczności zarządzania ryzykiem, a w szczególności kosztami ryzyka swojej oferty poza relatywnie dobrze przewidywalnymi kosztami zatrudnienia, majątku trwałego, technologii, kapitału, regulacji oraz finansowania tzw. zasobów pogotowia płynności. Warto dodać, że w podobnym ujęciu szacuje koszty ryzyka NBP dodając do średniego kursu o godz. 16 odpowiednio skwantyfikowany spread.

W świetle wyników powyższej analizy postulat regulatora, aby bank upublicznił narzędzie pozwalające sprawdzić, czy dany kurs średni nie był ustalany w sposób korzystny dla banku, a jednocześnie niekorzystny dla klienta, jest nieuzasadniony, ponieważ nie uwzględnia specyfiki rynku walutowego i ma w zasadzie charakter populistyczny. Jak wykazano uprzednio, weryfikacja procesu ustalania kursu walutowego przez klienta celem określenia swojej pozycji w stosunku do banku jest praktycznie niewykonalna, a nakłady w celu dokonania takiej weryfikacji zdecydowanie przekroczą ewentualne korzyści. Tym bardziej, że jak pokazuje rysunek 3, odchylenia kursu banku od kursu NBP następują w obie strony, a w dłuższym okresie prowadzą do neutralności zysków i strat.

Nie można również lekceważyć mechanizmu rynkowego, który w normalnych warunkach funkcjonowania rynku finansowego, z uwzględnieniem regulacji ostrożnościowych i prokonsumenckich, stanowi silną gwarancję równoważenia interesów stron. Wobec powyższego, zarzut „manipulowania kursami średnimi” jest bezzasadny, nie ma podstaw faktycznych, a posługiwanie się nim wprowadza konsumentów w błąd co do istoty funkcjonowania rynku i działalności prowadzonej przez instytucje finansowe. Co więcej, zasady ustalania kursów stosowane w umowach czy regulaminach przez banki i określone we wzorcach umownych odnoszące się do działania rynku walutowego FOREX nie powinny być uznawane za rażąco naruszające interesy konsumentów w rozumieniu art. 385 (1) Kodeksu cywilnego.

To, co mógłby uczynić regulator i instytucje z otoczenia systemu finansowego, to promowanie edukacji i odpowiedzialnych postaw klientów w stosunku do zachowań na tym rynku, z uwzględnieniem ryzyka zaciągania zobowiązań i ich konsekwencji dla dobrostanu klientów oraz ograniczania moralnego hazardu.

4. Znaczenie spreadu dla klienta instytucji finansowej

W analizie rynku walutowego i problematyce kursów walutowych należy odróżnić kwestie kursu średniego i różnicy między kursem kupna i sprzedaży waluty zwanej spreadem. Z punktu widzenia banku jako pośrednika w kupnie lub sprzedaży waluty między rynkiem a klientem spread jest, w sensie ekonomicznym, kosztem świadczenia usługi, w tym ryzyka utrzymywania ciągłej gotowości do realizowania zleceń klienta dotyczących kupna i sprzedaży – czy to w transakcjach hurtowych, czy dla konsumenta detalicznego według odpowiedniej tabeli kursów²².

Spread, będący elementem ceny usługi lub produktu, ma charakter kalkulacyjny i bywa zróżnicowany dla poszczególnych oferentów. Jego poziom zależy od wielu czynników, jak np. koszty osobowe, koszty systemów IT, koszty systemów operacyjnych, koszty finansowania zasobu dewizowego dla utrzymania płynności zlecanych operacji, koszty ryzyka zobowiązania się banku do przyjmowania do realizacji transakcji w okresie obowiązywania tabeli. To sprawia, że na rynku jest tyle spreadów, ile jest podmiotów obsługujących klientów. Z tych również względów spready są inne na rynku hurtowym i detalicznym, dla tabel całodziennych i zmieniających się na bieżąco (np. w kantorach), a także zmieniają się dynamicznie, gdy rosną koszty finansowania lub zmienia się wolatylność kursów na rynkach globalnych.

Ta skomplikowana problematyka w warunkach rynków efektywnych nie ma znaczenia dla klienta – pod warunkiem, że ma swobodę zakupu lub sprzedaży waluty w warunkach wolnej konkurencji podmiotów oferujących te usługi. Konkurencja

²² „Przynajmniej jedną ze stron ogromnej większości transakcji jest z reguły pełniący funkcję animatora rynku bank albo broker finansowy, a zatem podmioty dysponujące na tyle wysokimi zasobami, aby przyjąć nieporównywalnie większą ekspozycję niż byłby w stanie to zrobić inwestor indywidualny czy korporacyjny” – to implikuje koszty utrzymywania zasobu, zarządzania, ryzyka etc. pokrywane spreadem walutowym, K. Kochan, *FOREX w praktyce...*, op. cit., s. 25.

zmusza uczestników do takiego ustalania kursów kupna i sprzedaży walut, aby nie wypaść z rynku. Klient detaliczny zainteresowany dokonaniem transakcji walutowej nie śledzi poziomu i dynamiki spreadu, interesuje go natomiast konkretny kurs kupna albo konkretny kurs sprzedaży. Jest oczywiste, że wysokie kursy sprzedaży walut albo zbyt niskie kursy ich zakupu w jednych bankach pozbawiają je przychodów z transakcji dewizowych na rzecz podmiotów konkurencyjnych. W interesie wszystkich uczestników rynku, w tym konsumentów, jest, aby rynek był możliwie konkurencyjny, a ewentualne interwencje administracyjne powinny mieć miejsce jedynie w sytuacji, gdy konkurencyjność ta jest zagrożona (np. oligopol bankowy, zmowy cenowe etc.). Próba administracyjnego kształtowania kursów (tj. w istocie cen), podobnie jak koncepcja sztywnych kursów walut, typowa dla gospodarek nierynkowych, grozi doprowadzeniem do powrotu do gospodarki centralnie planowanej czy systemu nakazowo-rozdzielczego.

Tego typu administracyjna ingerencja urzędników lub instytucji państwa w ceny lub mechanizm ustalania kursów walutowych banków działających na rynku, w intencji ochrony konsumenta (populizm, rzekomo motywowany dobrymi intencjami) wprowadza zaburzenia, a w gospodarce rynkowej nie powinna mieć miejsca.

5. Analiza decyzji UOKiK i orzeczenia Sądu Najwyższego w sprawie klauzul dotyczących ustalania kursu walut w umowach kredytu hipotecznego

Stosowanie postanowień umownych odnoszących się do kursu walutowego w umowach kredytu hipotecznego lub mieszkaniowego z konsumentami od lat jest przedmiotem kontrowersji. U podstaw tych kontrowersji, a w konsekwencji skarg lub pozwów konsumentów będących kredytobiorcami, leży przede wszystkim nieznamość specyfiki funkcjonowania rynku walutowego. Dodatkowo problem komplikuje stereotyp nadużywania przewagi profesjonalnej przez instytucję świadczącą usługi finansowe nad nieprofesjonalnym klientem korzystającym z tych usług. Nie kwestionując występowania przypadków, w których klient nieświadomie akceptuje w umowie z bankiem rozwiązania obarczone ryzykiem, którego zmaterializowanie skutkuje dla niego niechcianymi konsekwencjami finansowymi, trzeba jednak przykładać właściwą miarę do takich przypadków – w stosunku do zdecydowanie dominującej tendencji.

Wykorzystując rozważania przedstawione w poprzednich punktach tego opracowania, poddano analizie decyzję Prezesa Urzędu Konkurencji i Konsumentów²³ („UOKiK” lub „Urząd”), w której zarzucono badanemu bankowi, że zapis w jego umowach kredytu hipotecznego w walucie obcej – zawieranych z konsumentami w brzmieniu: *„stosowane przez Bank kursy walut wyznaczane są w oparciu o średni*

²³ Decyzja Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 31.12.2018 r., DOZIK-9/2018, https://decyzje.uokik.gov.pl/bp/dec_prez.nsf

kurs z rynku walutowego (FOREX), ustalany najpóźniej do godziny 9.30 (...)” zawiera wiele nieprawidłowości, a mianowicie brak definicji sformułowania „średni kurs z rynku walutowego” pozostawiającego wątpliwości interpretacyjne; po drugie, w odniesieniu do kursu średniego Urząd wskazał, że: „wyrażenie FOREX nie jest zatem wskazaniem konkretnego serwisu tylko nazwą rynku walutowego”, co sprawia, że: „Bank posługuje się niejednoznacznym, niezrozumiałym i niejasnym dla konsumentów wyrażeniem”. Nadto zdaniem Urzędu: „Konsumentom nie mają możliwości, na podstawie kwestionowanych klauzul, samodzielnego ustalania, w oparciu o które konkretne serwisy bank dokonuje wyliczeń”, wreszcie klienci: „nie mogą zatem zweryfikować prawdziwości i poprawności danych prezentowanych przez Bank”. Według UOKiK niejednoznaczne znaczenie mają także pojęcia „rynek międzybankowy” i „rozliczenia międzybankowe”. W konkluzji UOKiK uznał, że takie zapisy w umowach kredytowych rodzą uzasadnione ryzyko, „że kursy dewiz są ustalane przez Bank w arbitralny i nieprzewidywalny dla konsumentów sposób.”

Profesjonalna znajomość praktyki działania rynku walutowego nie pozwala podzielić opinii Prezesa Urzędu, że bank, wskazując graniczną godzinę czasu ustalenia kursu średniego (np. do 9.30 danego dnia), czyni to po to, aby umożliwić sobie: „dowolny i arbitralny wybór danych, na podstawie których wyznacza kursy walut obowiązujące Bank”. Tymczasem taki obowiązek jest efektem systemu regulacji obowiązującego w sektorze bankowym w Polsce i na świecie, w tym procedur opisywanego banku. Natomiast merytorycznie ustalenie granicznej godziny ustalenia kursu wynika przede wszystkim z konieczności zabezpieczenia się banku przed nadzwyczajnymi zdarzeniami na rynku walutowym i ryzykiem operacyjnym, wreszcie ze względów organizacyjnych (w tym godziny pracy pracowników). Tymczasem zdaniem Urzędu: „rodzi to ryzyko, że Bank będzie wybierał takie dane, które będą najbardziej korzystne ekonomicznie dla niego”, co jest fundamentalnym nieporozumieniem. W praktyce działalności banku tabele kursowe były i są publikowane ok. godziny 9, czyli codziennie o zbliżonej porze, co wynika z uwarunkowań technicznych oraz celu, któremu mają służyć (kursy kupna i sprzedaży obowiązują przez cały dzień). Już fakt publikowania kursów o zbliżonej w każdym dniu godzinie przeczy tezie postawionej przez Urząd, że bank może sobie wybrać „korzystniejszy kurs”, który obowiązuje do końca dnia. Aby założenie Urzędu mogło być uznane za prawdziwe, bank musiałby mieć nadzwyczajną wiedzę o kierunku i momencie zmian kursu w czasie jego publikowania, co jest oczywiście kontrfaktyczne i zostało dowiedzione w poprzednich częściach artykułu. Żaden bank ani żaden uczestnik rynku nie mogą przewidzieć nie tylko konkretnej wartości kursu, ale nawet kierunku jego zmian w ciągu kolejnych godzin.

W odwołaniu do charakterystyki rynku walutowego trzeba z mocą podkreślić, że zarówno w teorii jak i w praktyce, i to nie tylko polskiej, ale również zagranicznej, międzynarodowej czy globalnej, rynek walutowy nie jest rynkiem ani regulowanym ani zinstytucjonalizowanym, na którym transakcje są wystandaryzowane i zawierane na jednej jedynej zinstytucjonalizowanej platformie. Praktyka działania rynku walutowego wykazuje, że średnie kursy walut, o których mowa w decyzji Prezesa

UOKiK, są ustalone w wyniku wielu transakcji wykonywanych przez uczestników rynku, a jednocześnie te podmioty mogą korzystać z wielu źródeł informacji i systemów zawierania transakcji.

Na tle wniosków z wcześniejszych analiz omówionych w tym artykule, warto odnieść do pojawiającego się w orzecznictwie pojęcia „kurs teoretyczny”. Zarówno w literaturze, jak i na podstawie badań empirycznych dowiedziono, że kurs teoretyczny waluty nie istnieje w warunkach konkurencyjnego rynku walutowego, a posługiwanie się nim prowadzi do kontrowersji i sporów. W analizie orzeczeń sądów I i II instancji Sąd Najwyższy (SN)²⁴, kierując sprawę do ponownego rozpoznania, posłużył się pojęciem „kurs teoretyczny”, ustalonym jakoby na podstawie informacji z międzynarodowego rynku walutowego. Wprawdzie SN nie odnosi się do wyjaśnienia pojęcia „kurs teoretyczny” (trudno jest zdefiniować zjawisko, które nie istnieje w praktyce rynku walutowego), używanego przez sądy niższych instancji, niemniej jednak zamiast je odrzucić w rozważaniach, odnosi się do niego, wskazując treść art. 358 § 2 kodeksu cywilnego, zgodnie z którym: *„wartość waluty obcej określa się według średniego kursu ogłaszanego przez NBP z dnia wymagalności roszczenia, chyba że ustawa, orzeczenie sądowe lub czynność prawna zastrzega inaczej”*. Przepis ten służy SN jako wskazówka w rozwiązaniu sporów dotyczących ustalenia kursu waluty właściwego dla danego zobowiązania i wskazywania kursu średniego NBP jako właściwszego do zastosowania w umowie kredytu od tego, który występuje w umowie klienta z bankiem. Natomiast kurs walutowy, który służy ustaleniu wartości aktywów i pasywów, nie jest tożsamy z kursem rozliczenia transakcji stosowanym na rynku walutowym.

Na tle kontrowersji o kursie walutowym w umowach kredytu z klientami detalicznymi sens orzeczenia SN można kolokwialnie nazwać salomonowym. Jednak gruntowna analiza tego rozwiązania, na tle zasad funkcjonowania rynku walutowego wskazuje, że sędziowie nie postrzegają tych zasad jako adekwatnych dla klauzul w umowach klienta z bankiem preferując średni kurs NBP. A tymczasem kurs średni NBP nie może być *a priori* ani lepszy ani gorszy od kursów średnich ustalanych przez banki. A to dlatego, że są one ustalane na tych samych zasadach, a przede wszystkim na podstawie dostępnych danej instytucji kwotowań. Co więcej, do 2017 roku NBP ustalał kursy średnie na podstawie danych uzyskanych od banków komercyjnych pełniących funkcję dilerów rynku pieniężnego²⁵. W tym kontekście preferowanie kursu średniego NBP – będącego co do zasady kursem referencyjnym – przez sądy jest wysoce kontrowersyjne, a podstawy tej oceny przedstawiono w punkcie 4 niniejszego opracowania.

²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27.02.2019 r., sygn. akt II CSK 19/18; <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/II%20CSK%2019-18-1.pdf> (dostęp: 10.07.2019).

²⁵ Uchwała nr 51/2002 Zarządu Narodowego Banku Polskiego z dnia 23 września 2002 r. w sprawie sposobu wyliczania i ogłaszania bieżących kursów walut obcych Dz. Urz. NBP.2015.11.

Podsumowanie

Banki ustalają kurs waluty na zasadach obowiązujących wszystkich uczestników rynku finansowego, w tym NBP. Nie jest możliwe ustalenie kursu korzystnego dla jednej ze stron transakcji sprzedaży waluty, jak również nigdy nie wiadomo, w jakim kierunku nastąpi jego zmiana po ogłoszeniu tabeli. Nie ma też żadnego uzasadnienia twierdzenie, że kurs średni ustalony przez NBP (co do zasady służący do wyceny, a nie do wykonywania transakcji) jest „lepszy” lub „gorszy” dla konsumenta od kursu proponowanego przez dany bank do spłaty przez klienta zobowiązania.

Ani konsument, ani bank nie są w stanie przewidzieć rynkowej ceny waluty po ogłoszeniu obowiązującej w danym okresie tabeli, ani krótkoterminowo, ani długoterminowo, ponieważ nikt nie wie, jaka informacja wypłynie w kolejnym przedziale czasu, ani jak zostanie zdyskontowana na globalnym rynku walutowym. Nie ma znaczenia, czy dotyczy to kredytów mieszkaniowych czy transakcji handlowych, gdyż wartość waluty jest w danym czasie ustalana na podstawie obowiązujących na rynku standardów. Z tych względów nie ma żadnego uzasadnienia ustanowieniu umownych odwoływających się do stosowania rynkowych zasad ustalania kursów za abuzywne w rozumieniu przepisów o ochronie konsumentów.

Kurs teoretyczny może istnieć tylko w wymiarze modeli ekonomicznych, ale nie istnieje w warunkach realnej gospodarki rynkowej. Ceny, w tym ceny walut zagranicznych, reguluje konkurencyjny rynek. Ceny w Polsce nie są regulowane. Nie jest też możliwa zmiana mechanizmów rynkowych na podstawie decyzji administracyjnej lub wyroku sądu, a jeśli takie zaistnieją, to dotyczą one poszczególnych umów, a mimo to, jako że są nieuzasadnione ekonomicznie, mają jednak poważne konsekwencje dla banków, które tych praw ekonomii muszą przestrzegać. Zatem postulaty niektórych regulatorów sformalizowania procedur ustalania kursów walutowych są sprzeczne z zasadami gospodarki rynkowej i niosą w sobie ryzyko powrotu administrowanych kursów walut znanych z gospodarki centralnie planowanej, ze wszystkimi tego negatywnymi konsekwencjami.

Klient nie jest w stanie samodzielnie obliczyć i zweryfikować kursu średniego, ustalonego przez bank dla potrzeb tworzenia tabeli kursów dla transakcji detalicznych. Natomiast bez większych nakładów i koniecznych specjalistycznych kwalifikacji może sprawdzić, który z banków lub innych instytucji finansowych jest w tym względzie bardziej konkurencyjny. Dla klienta bowiem konkurencyjność kursów kupna i sprzedaży, które z oczywistych względów muszą się różnić od empirycznie estymowanych kursów średnich, jest najważniejsza.

Autorzy wyrażają nadzieję, że powyższe rozważania oparte na analizie teorii, jak i na danych empirycznych, będą stanowiły istotny wkład w debatę publiczną dotyczącą funkcjonowania rynków walutowych i ich przełożenia na ustalania kursów waluty w transakcjach zawieranych przez banki z klientami, w tym konsumentami, oraz ułatwią zrozumienie procesów zachodzących na rynku, co spowoduje wyeliminowanie nieporozumień wprowadzających w błąd uczestników rynku, a przede wszystkim konsumentów.

Bibliografia

- Bailliu J., *What Drives Movements in Exchange Rates?* *Bank of Canada Review*, Autumn 2015.
- Chrabonszczewska E., Kalicki K., *Teoria i polityka kursu walutowego*, SGH, Warszawa 1996.
- Doman M., Doman R., *Dynamika zależności na globalnym rynku finansowym*, Difin, Warszawa 2014.
- Evans M.D.D., Lyons R. K., *Redux Meese-Rogoff: Micro-Based Exchange Rate Forecasting*, Working Paper 11042 NBER, January 2015.
- Fama E., *Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work*, „Journal of Finance” 1970, vol 25.
- Jakubczyc J., *Finanse międzynarodowe*, OFICYNA, Warszawa 2012.
- Kochan K., *FOREX w praktyce Vademecum inwestora walutowego*, Wyd III, Onepress, Hellion, 2019.
- Krugman P.R., Obstfeld M., Melitz M.J., *International Finance, Theory and Policy*, Pearson, NY 2018.
- Marks H., *The Most Important Thing, Uncommon Sense for the Thoughtful Investor*, Columbia Business School, NY 2011.
- Montiel P., *Makroekonomia międzynarodowa*, Oficyna, Warszawa 2012.
- Peters E.E., *Teoria Chaosu a rynki kapitałowe*, WIG Press, Warszawa 1997.
- Thaler R.H., *Zachowania niepoprawne. Tworzenie ekonomii behawioralnej*, Media rodzina, Poznań 2018.
- Zając J., *Polski rynek walutowy w praktyce*, wyd. 3, Warszawa 2001.
- Uchwała Nr 51/2002 Zarządu NBP z dnia 23 września 2002 r. w sprawie sposobu wyliczania i ogłaszania bieżących kursów walut obcych Dz. Urz. NBP.2015.11, w wersji zmienionej uchwałą Nr 25/2017 Zarządu NBP z dnia 20 kwietnia 2017 r. zmieniająca uchwałę w sprawie sposobu wyliczania i ogłaszania bieżących kursów walut obcych (Dz. Urz. NBP.2017.9).
- Zasady dotyczące referencyjnych kursów walut obcych do euro <https://www.ecb.europa.eu/stats/pdf/exchange/Frameworkfortheeuroforeignexchangerreferencerates.pl.pdf?a-7a8a507591419819dd8c3a455b601a0>
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27.02.2019 r., sygn. akt II CSK 19/18; <http://www.sn.pl/sites/orzecnictwo/Orzeczenia3/II%20CSK%2019-18-1.pdf>
- Decyzja Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 31.12.2018 r., DO-ZIK-9/2018, https://decyzje.uokik.gov.pl/bp/dec_prez.nsf
- <http://www.liteforex.com>
- www.reuters.pl
- www.bloomberg.com

Marcin Idzik*

ORCID 0000-0002-7632-2941

Jacek Georgica**

ORCID 0000-0002-9196-5195

Reputacja sektora bankowego w Polsce – wnioski z badania w 2019 roku

Streszczenie

Celem opracowania jest ocena reputacji sektora bankowego w Polsce w świetle przeprowadzonych badań empirycznych. Badano, czy stabilność systemu bankowego jest efektem dobrej reputacji czy raczej sektor bankowy ma dobrą reputację dzięki swojej stabilności i regułom działania. Badaniami objęto ogólnopolską reprezentatywną próbę 1000 mieszkańców Polski. Wywiady realizowano metodą CAPI w marcu 2019 r. Wyniki dowodzą, że banki w Polsce cieszą się dobrą reputacją. Czynniki dobrej reputacji zdecydowanie dominują nad czynnikami złej reputacji. W ujęciu dynamicznym banki poprawiły jakość relacji z klientami i wzrosła satysfakcja z usług banków. Według badanych najważniejszym czynnikiem reputacji banków jest właściwa reakcja banków i sieci bezpieczeństwa finansowego na oczekiwania normatywne formułowane przez konsumentów pod adresem banków.

Słowa kluczowe: banki, reputacja, zaufanie.

JEL: G41, M31, M52, E71, G10

Reputation of the banking sector in Poland – conclusions from the 2019 survey

Abstract

The aim of the paper is to discuss the main results of the “Banking Reputation” study. It was analyzed whether the stability of the banking system is the result of its good reputation or, conversely, whether the banking sector has a good reputation due to its stability and operating rules. Empirical research was carried out on a nationwide representative sample of N = 1000 inhabitants of Poland. Interviews were conducted using the CAPI method in March

* Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Wydział Nauk Ekonomicznych.

** Związek Banków Polskich.

2019. Banks in Poland have a good reputation. Good reputation factors definitely dominate over bad reputation factors. Banks have improved the quality of customer relationships, and satisfaction with bank services has increased. The most important factor in banks' reputation is the correct response by banks and financial safety net in Poland to normative expectations formulated by consumers towards banks.

Key words: banks, reputation, trust.

Wstęp

Stabilność systemu finansowego, który w Polsce w dominującej mierze konstytuują banki, opiera się na umowie społecznej pomiędzy wszystkimi jego uczestnikami: instytucjami finansowymi i ich klientami, a także innymi interesariuszami – w tym akcjonariuszami, pracownikami oraz regulatorami. Aby system ten mógł działać w sposób stabilny i bezpieczny, potrzebne są reguły normujące działalność funkcjonujących na nim podmiotów wraz z odpowiednim systemem wartości właścicieli, kierownictwa i pracowników banków, kompetentne instytucje nadzorcze i kontrolne, uczciwi uczestnicy rynku przestrzegający norm prawnych i dbający o swój interes, wreszcie – co niezmiernie istotne – przekonanie klientów, że główne elementy tej umowy społecznej funkcjonują zgodnie z intencją i w sposób zapewniający przestrzeganie reguł. Tego rodzaju przekonanie podziela 75% polskiego społeczeństwa oceniając, że banki w Polsce działają według trwałych reguł¹. Specjalną pozycję w tym systemie ma instytucja gwarantująca bezpieczeństwo depozytów i transakcji, która jednak w ostatecznym rozliczeniu dokonuje swoistej redystrybucji środków na rzecz poszkodowanych podatników.

Wiarę w to, że banki działają na podstawie z góry ustalonych reguł prawa oraz w interesie swoich interesariuszy, można sprowadzić do pojęcia zaufania lub w szerszym ujęciu reputacji, jaką mają one wśród swoich klientów. Niemniej jednak indywidualni klienci banków to w dużej mierze podmioty nieprofesjonalne, które rzadko kiedy dysponują wiedzą niezbędną do prawidłowej oceny, czy system faktycznie opiera się na solidnych fundamentach i czy w ostateczności ich pieniądze są w tym systemie bezpieczne. Zdecydowana większość (83%) polskiego społeczeństwa ocenia, że pieniądze klientów zdeponowane w bankach są bezpieczne, a 80% jest zdania, że banki mają stabilną sytuację finansową. W przekonaniu 89% konsumentów nie podejmują oni żadnego lub niewielkie ryzyko korzystając z usług bankowych, w tym lokując pieniądze w bankach².

P. Sztompka definiuje zaufanie i nieufność jako: „zakłady na temat przyszłych, niepewnych działań innych ludzi lub podmiotów”³. Użycie słowa „zakład” w tej definicji wskazuje, że zaufanie jest nie tylko pasywną nadzieją, lecz że jest z nim związana pewna aktywność, podjęcie jakiejś obciążonej ryzykiem decyzji. Najczęściej

¹ *Reputacja Polskiego sektora bankowego*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2019, s. 49.

² *Ibidem*, s. 49.

³ P. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007, s. 310.

pojawiające się charakterystyki zaufania to uczciwość (działanie w dobrej wierze, mówienie prawdy, dotrzymywanie obietnic), życzliwość (troska i działanie w interesie drugiej strony), kompetencje (umiejętności potrzebne w danej sytuacji), przewidywalność (konsekwentne działanie). Zaufanie jest także jednym z kluczowych oczekiwań jakie konsumenci stawiają przed bankami.

Konsumenci rzadko zadają sobie trud, by osobiście poszukiwać odpowiedzi na pytanie o źródła bezpieczeństwa, stabilności i przewidywalności systemu bankowego. Zaledwie 7% polskiego społeczeństwa deklaruje dużą lub bardzo dużą wiedzę na temat banków i usług finansowych, a 67% nie widzi potrzeby podnoszenia swojej wiedzy na ten temat⁴. Zamiast tego w swoich ocenach względem sektora bankowego klienci w dużej mierze bazują na własnych doświadczeniach, opiniach innych osób i ogólnych przekonaniach normatywnych, co w dużym uproszczeniu sprowadza się do oceny instytucji bankowych w wymiarze reputacyjnym. Im lepsza ocena, tym – teoretycznie – bardziej stabilny system i konsekwentnie – im niższa ocena całokształtu doświadczeń, poglądów i osądów względem banków, tym gorszy efekt może występować w wymiarze społecznej percepcji stabilności banków.

Problematyka reputacji i jej związku z pozycją rynkową podmiotów jest przedmiotem badań krajowych i zagranicznych (np. Fernández-Gámez i in., 2016; Blajer-Golebiewska, Kos, 2016, Marcinkowska 2013, Smith, Smith, Wang, 2010; Brammer, Brooks, Pavelin, 2006, Rose, Thomsen, 2004, i in.).

M. Marcinkowska w przeprowadzonych w 2012 r. badaniach⁵ jednoznacznie stwierdziła, że wśród wskazywanych przez banki grup interesariuszy kluczowi są: klienci (92% respondentów), akcjonariusze/udziałowcy (72% respondentów) i pracownicy (60% respondentów). W dalszej kolejności uplasowali się: rada nadzorcza (32% banków), dostawcy i kontrahenci (28% banków), zarząd i nadzór (po 26% banków) oraz społeczeństwo (20% banków). Postrzeganie banków przez ich klientów i monitoring tego zjawiska w sposób umożliwiający ocenę zmian stanowi istotny punkt odniesienia dla oceny działalności systemu bankowego i poszczególnych jego elementów oraz formułowania rekomendacji w zakresie niezbędnych zmian. Co więcej, rzetelna diagnoza reputacji i zaufania do banków jest ważnym elementem walki z dezinformacją służącą realizacji postulatów określonych grup interesów, czego sektor bankowy w Polsce doświadczał już wielokrotnie. Odosobnione opinie i nieuzasadnione generalizacje formułowane pod adresem banków mogą natomiast szkodzić jego reputacji i tym samym negatywnie oddziaływać na stabilność systemu.

⁴ *Reputacja...*, op. cit., s. 52.

⁵ M. Marcinkowska, *Kapitał relacyjny banku*, t. 1–3, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013, s. 356.

1. Metodyka badań

Celem artykułu jest ocena reputacji sektora bankowego w Polsce w świetle wyników przeprowadzonych badań. Poprzedziła ją diagnoza obecnego stanu postrzegania reputacji banków działających w Polsce dokonana na podstawie metodyki TRI*M. Podstawę przygotowania artykułu stanowił projekt badawczy pod nazwą „Reputacja Polskiego sektora bankowego”. Badania wizerunkowe nad społeczną percepcją banków działających w Polsce realizowane są przez Związek Banków Polskich nieprzerwanie od 12 lat. Są to typowe badania ilościowe dedykowane ocenie całej branży bankowej. Początkowo koncentrowano się na monitoringu i diagnozie społecznej opinii na temat banków, w tym przede wszystkim zaufania. Później, szczególnie w następstwie m.in. kryzysu na międzynarodowych rynkach finansowych, badania poszerzono o kwestię reputacji banków oraz identyfikację czynników determinujących pozytywną lub negatywną ocenę reputacji.

Każdorazowo badania przeprowadzane są na losowo wybranej grupie Polek i Polaków w wieku 15+, spełniającej kryteria reprezentatywności dla całego społeczeństwa. Liczebność próby badawczej w każdym roku wynosi 1000 osób. Wywiady realizowane są metodą wywiadów bezpośrednich – CAPI. W 2019 r. badania przeprowadzono w dniach 11–22 marca 2019 r.

Od 2011 r. do pomiaru reputacji stosowana jest metodyka TRI*M, będąca autorską techniką opracowaną przez globalną agencję badawczą TNS (dziś Kantar). Metodologia pomiaru reputacji TRI*M opiera się na 5 głównych wskaźnikach dotyczących: a) oceny ogólnej, b) oceny jakości produktów i usług, c) sympatii (przychylności emocjonalnej), d) postrzegania sukcesu oraz e) deklarowanego zaufania. Odpowiedzi na pytania w każdym obszarze udzielane są w pięciostopniowej skali, a na ich podstawie obliczany jest syntetyczny – punktowy wskaźnik oceny reputacji. Skala obejmuje przedział od –66 punktów, oznaczających skrajnie złą reputację, do 126 punktów oznaczających reputację doskonałą. Reputacja określana jako przeciętna mieści się w przedziale 22–46 punktów. Oprócz pomiaru reputacji banków z wykorzystaniem skali TRI*M w badaniu, w kontekście porównawczym zadawane są pytania o reputację innych podmiotów rynku finansowego lub świadczących usługi masowe w podobnej skali: SKOK-ów, firm pożyczkowych, ubezpieczycieli, firm telekomunikacyjnych oraz NBP. Oprócz tego w badaniu wykorzystywane są bloki pytań służące pomiarowi zaufania do banków w porównaniu do innych instytucji rynku finansowego oraz standardowe narzędzia diagnostyczne, tj. PGI (*performance gap indicators*), oceny stwierdzeń, pytania kontekstowe oraz pytania segmentujące – umożliwiające identyfikację respondentów nie tylko w wymiarze socjodemograficznym, ale także, do pewnego stopnia – behawioralnym.

2. Ocena reputacji polskiego sektora bankowego

Reputacja często mylona jest, lub nawet utożsamiana, z wizerunkiem bądź ogólną opinią o firmie. W literaturze przedmiotu wizerunkiem określa się sposób, w jaki firma jest postrzegana, jakimi cechami jest charakteryzowana i opisywana. Ogólna opinia to jednowymiarowa ocena firmy. Tymczasem, zdaniem m.in. A. Adamus-Matuszyńskiej⁶, istnieje różnica między ogólną opinią a reputacją i wizerunkiem. Reputacja związana jest przede wszystkim z oceną, bardzo często oceną w porównaniu z innymi podmiotami lub w porównaniu do idealnego wzorca. Wizerunek to charakterystyka firmy, reputacja to opinia o firmie⁷. Podejście to reprezentuje między innymi K. Majchrzak⁸, stwierdzając, że tożsamość wpływa na wizerunek, który z kolei kształtuje reputację. W jej ocenie reputacja jest sumą cząstkowych, nagromadzonych w czasie wizerunków. Według T. Dąbrowskiego⁹ reputacja może być także utożsamiana z wizerunkiem w długim okresie. Jego zdaniem reputacja jest zewnętrzna wobec przedsiębiorstwa oraz zawiera ocenę społeczną. Ocena odnosi się do stopnia, w jakim podmiot ma możliwości i jest gotowy w przyszłości sprostać oczekiwaniom swoich interesariuszy. T. Dąbrowski definiuje reputację jako: „(...) opierającą się na dotychczasowych, spójnych działaniach firmy, podzielaną przez różne grupy interesariuszy, stabilną oceną dotyczącą jej zdolności i gotowości do sprostanienia ich oczekiwaniom oraz dostarczenia im określonej wartości”¹⁰. Reputację determinuje zdolność instytucji do uczciwego działania i komunikowania się z otoczeniem.

Reputację banku można interpretować także w szerszym kontekście, tzw. kapitału relacyjnego. M. Marcinkowska¹¹ kapitał relacyjny banku definiuje jako: „element jego kapitału intelektualnego tworzony poprzez relacje banku z interesariuszami, przy wykorzystaniu kapitału ludzkiego i społecznego, wymagający także zaangażowania kapitału finansowego i strukturalnego banku”. Jest to zatem ogół relacji i powiązań banku z jego interesariuszami opierających się na wzajemnym zaufaniu. Kapitał relacyjny jest efektem współzależności i wzajemnego oddziaływania podmiotów powiązanych relacjami¹². Budowa trwałych relacji i stworzenie kapitału relacyjnego opiera się na wzajemnej uczciwości i odpowiedzialności, czyli podstawach reputacji przedsiębiorstwa.

M. Marcinkowska uzasadnia, że w szerokim ujęciu kapitał relacyjny obejmuje relacje ze wszystkimi zidentyfikowanymi interesariuszami, z którymi bank ma powiązania, czyli przede wszystkim: relacje banku ze społeczeństwem, klientami,

⁶ A. Adamus-Matuszyńska, *Reputacja nieuchwytna wartość firmy*, www.proto.pl, 2012, s. 2.

⁷ M. Schwaiger, *Components and Parameters of Corporate Reputation – an Empirical Study*. Schmalenbach Business Review 56, 2004, s. 47.

⁸ K. Majchrzak, *Zarządzanie reputacją korporacyjną we współczesnej gospodarce*, [w:] *Public relations – aktualne zagadnienia sztuki komunikowania w teorii i praktyce*, red. R. Maćkowska, H. Przybylski, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2009, s. 291–292.

⁹ T. Dąbrowski, *Reputacja przedsiębiorstwa. Tworzenie kapitału zaufania*, Oficyna Wolters Kluwer, Kraków 2010, s. 75.

¹⁰ *Ibidem*, s. 81.

¹¹ M. Marcinkowska, *Kapitał relacyjny...*, op. cit., s. 124.

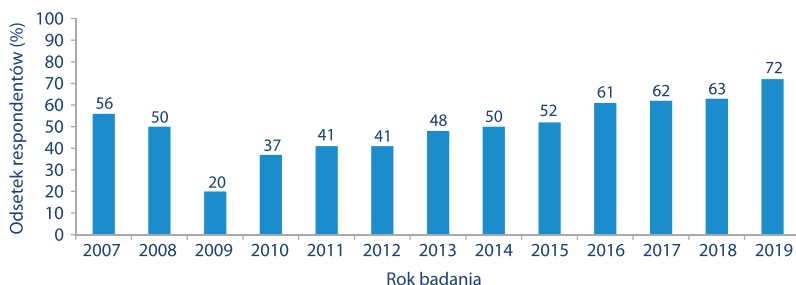
¹² W. Danielak, *Kształtowanie kapitału relacyjnego w małym i średnim przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław 2012, s. 286.

instytucjami sieci bezpieczeństwa, pracownikami i kierownictwem, partnerami, kooperantami i kontrahentami oraz konkurentami, państwem, a także innymi grupami interesów, które bank uznaje za znaczące. Podkreśla jednocześnie, że najsukcesyjniejszym sposobem kontroli relacji jest zaufanie oraz reputacja. Zaufanie jest kluczowym elementem kształtowania kapitału relacyjnego. Jest ono niezbędne do nawiązywania relacji i ich rozwijania, co podkreśla z kolei P. Paszko¹³.

Reputacja jest silnie związana z zaufaniem. M. Bojańczyk zwraca uwagę na związek pomiędzy reputacją a zaufaniem. Jego zdaniem zaufaniem można obdarzyć przedsiębiorstwa o dobrej reputacji¹⁴. W. Buffett mówił o reputacji, którą przedsiębiorstwo buduje latami i traci w „pięć minut”, zaś M. Bojańczyk odnosi tę metaforę do pojęcia zaufanie, którego kształtowanie „jest procesem ciągłym i długotrwałym, a jego utrata może nastąpić bardzo szybko”. Na relacje między reputacją a zaufaniem zwraca także uwagę W. Rydzak¹⁵, który analizuje prezentowane różne modele wpływu reputacji, zaufania i identyfikacji na zachowania klientów.

Zgodnie z wynikami uzyskanymi w badaniu „Reputacja sektora bankowego 2019” społeczna ocena sektora bankowego, w ciągu minionego roku, uległa poprawie, a 72% Polaków w 2019 r. deklaruje zaufanie do banków. Trend poprawy oceny zaufania społecznego do banków widoczny jest od 2009 r., a obecny poziom jest najwyższy od 2007 r., czyli w całym okresie objętym pomiarami. Na tle monitorowanego okresu szczególnie ostatnie 12 miesięcy okazało się bardzo znaczącym krokiem w budowie dobrej oceny banków wśród Polaków. Znalazło to odzwierciedlenie w wielu wskaźnikach monitorujących opinie o bankach, w szczególności w deklarowanym poziomie zaufania do banków działających w Polsce (rysunek 1).

Rysunek 1. Społeczne zaufanie do banków w Polsce w latach 2007–2019

Źródło: *Reputacja Polskiego Sektora Bankowego*, raporty z lat 2007–2019, Związek Banków Polskich, Warszawa.

¹³ P. Paszko, *Czynniki tworzenia kapitału relacji*, [w:] *Prywatyzacja i efektywne finansowanie przedsiębiorstw*, J. Duraj (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 171–172.

¹⁴ M. Bojańczyk, *Niestabilna gospodarka, upadek zaufania i co dalej?* Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2013, s. 14.

¹⁵ W. Rydzak, *Reputacja a działania informacyjne organizacji w sytuacjach kryzysowych i determinanty ich wyboru*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań 2011, s. 20–24.

Z omawianych badań wynika także, że wśród klientów banków zaufanie do swojego podstawowego, głównego banku deklaruje 87% respondentów. Wskaźnik ten poprawił się w stosunku do ubiegłego roku o 3 p.p. 83% klientów banków darzy zaufaniem pracownika banku, z którym ma najczęściej styczność, a 75% jest przekonanych o bezpieczeństwie zdeponowanych w banku pieniędzy. 81% klientów banków, o 4 p.p. więcej niż w roku ubiegłym, ma zaufanie do płatności kartami, jednak w przypadku płatności zbliżeniowych odsetek ten maleje do 67%, co również jest wynikiem wyższym niż rok wcześniej (+6 p.p.). 7 na 10 badanych (71%) uważa, że ich dane osobowe, w których posiadaniu jest bank, są bezpieczne i wykorzystywane zgodnie z przeznaczeniem.

Ponadto odnotowano wzrost zaufania do większości instytucji finansowych w Polsce (tabela 1). Wskaźnik zaufania do banków istotnie poprawił się w ciągu minionego roku. 72% Polaków (+9 p.p.), wśród których znajdują się zarówno korzystający (89%), jak i nie korzystający z usług bankowych (11%), deklaruje, że ma zaufanie do banków działających w Polsce. Wynik ten jest zbliżony do pomiaru zarejestrowanego przez CBOS w grudniu 2018 r., kiedy wyniósł 74%¹⁶. W stosunku do roku ubiegłego odnotowano natomiast spadek nieufności wobec banków. Osób deklarujących brak zaufania do banków ubyło o 7 p.p. i ich odsetek wyniósł 19%.

Tabela 1. Społeczne zaufanie do wybranych instytucji w Polsce w 2019 r.

Czy Pan(i) ma zaufanie do...?	Ma zaufanie 2019	Zmiana 2019 vs. 2018	Nie ma zaufania 2019	Zmiana 2019 vs. 2018	Nie wie, trudno powiedzieć 2019
Banków działających w Polsce	72	9	19	-7	9
Narodowego Banku Polskiego	64	1	24	-1	12
Bankowego Funduszu Gwarancyjnego	52	3	27	0	21
Towarzystw Ubezpieczeniowych	50	9	38	-6	12
Związku Banków Polskich	50	9	25	-6	25
Komisji Nadzoru Finansowego	47	3	33	2	21
ZUS-u	42	5	49	-3	9
Giełdy Papierów Wartościowych	37	6	38	-5	26
Krajowej Izby Rozliczeniowej	36	7	30	-4	34
Funduszy inwestycyjnych	32	7	45	-4	23
Otwartych Funduszy Emerytalnych	28	4	53	-2	19
SKOK-ów	21	1	63	4	16
Firm pożyczkowych	15	1	75	2	10

Źródło: *Reputacja Polskiego Sektora Bankowego*, wyniki badań z lat 2018–2019, Związek Banków Polskich, Warszawa.

¹⁶ M. Omyła-Rudzka, *Zaufanie do systemu Bankowego*, CBOS, Komunikat z badań nr 173/2018, grudzień 2018.

Najbardziej istotnymi czynnikami wpływającymi na subiektywną poprawę oceny zaufania wśród respondentów były dbałość o klienta i fachowość obsługi, a także poczucie bezpieczeństwa i stabilności na rynku. Wśród czynników spontanicznie wymienianych jako obniżających poczucie zaufania, respondenci wskazywali przede wszystkim nagłośnione afery w bankach i instytucjach sieci bezpieczeństwa finansowego¹⁷.

Ważne znaczenie mają także spontaniczne skojarzenia respondentów ze słowem *bank*. Niemal wszystkie określenia, które pojawiają się wśród respondentów w tym momencie, mają charakter pozytywny lub neutralny – związany z funkcjonalną stroną bankowości. Banki kojarzą się ludziom przede wszystkim z pieniędzmi (25%), spontanicznie wymieniane są marki banków (18%), z kredytami (8%), kontem osobistym (9%), oszczędzaniem (3%), operacjami pieniężnymi – wpłatami i wypłatami (3%), kartami kredytowymi (2%), ale także po prostu z wygodą i bezpieczeństwem (4%) oraz zaufaniem (4%). Wśród spontanicznych skojarzeń ze słowem *bank* nie znajdujemy natomiast atrybutów negatywnego stereotypu na temat banków. W ułamkach procenta jako pierwsze skojarzenia pojawiają się wskazania dotyczące afer w instytucjach finansowych lub oszustw, nie można jednak w żadnym wypadku powiedzieć, aby tego rodzaju postrzeganie banków miało charakter znaczący.

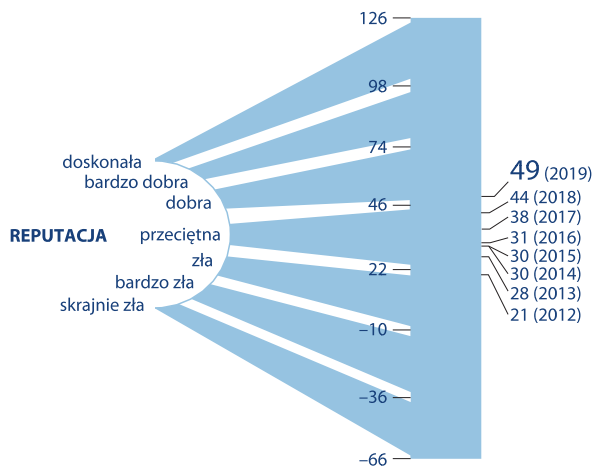
Respondenci pytani o to, co powinno być najważniejszą cechą banków, wskazują przede wszystkim: bezpieczny (24%), uczciwy (18%), godny zaufania (13%), wiarygodny (11%) i rzetelny (9%). Te wartości od kilku już lat pojawiają się na szczycie listy i pokazują, że działalność banków jest ważna dla społeczeństwa także od strony aksjologicznej.

Zaufanie, bezpieczeństwo, wiarygodność, uczciwość, rzetelność to określenia mające w ocenie M. Bojańczyka silny związek z reputacją, gdyż „zaufaniem można obdarzyć przedsiębiorstwa o dobrej reputacji”. W jego opinii „budowa zaufania jest procesem ciągłym i długotrwałym, a jego utrata może nastąpić bardzo szybko”¹⁸. Na relacje między reputacją a zaufaniem zwraca także uwagę W. Rydzak, który analizuje prezentowane w literaturze modele wpływu reputacji i zaleca analizę tych dwóch zjawisk równolegle.

Ocena reputacji mierzona Indekssem TRI*M wśród ogółu respondentów wyniosła w 2019 roku 49 punktów, o 5 punktów więcej niż w roku ubiegłym. Tym samym, sektor bankowy w Polsce po raz pierwszy od początku pomiarów z zastosowaniem tej metodologii znalazł się w obszarze dobrej reputacji dla ogółu badanych. Wyjściowa ocena reputacji sektora w 2012 roku wynosiła 21 punktów, co oznacza przyrost o 28 punktów w ciągu 7 lat (por. rysunek 2).

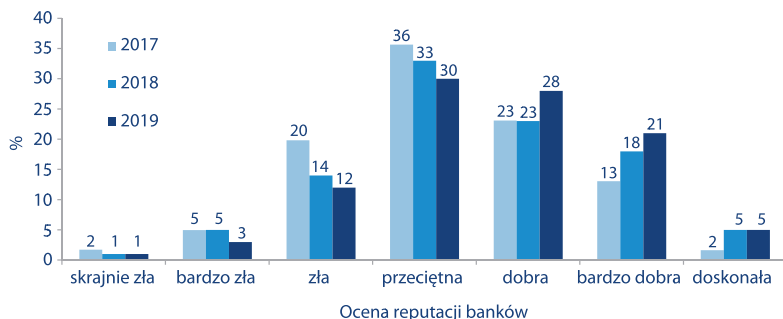
¹⁷ *Reputacja...*, s. 23.

¹⁸ M. Bojańczyk, *Niestabilna gospodarka...*, op. cit., s. 14.

Rysunek 2. TRIM Index Reputacji polskiego sektora bankowego w latach 2012–2019

Źródło: *Reputacja Polskiego Sektora Bankowego*, wyniki badań z lat 2007–2019. Związek Banków Polskich, Warszawa.

W 2019 r. 54% polskiego społeczeństwa oceniało reputację banków jako dobrą, bardzo dobrą lub doskonałą. Przeciwnego zdania było 16% społeczeństwa, oceniając reputację banków jako złą, bardzo złą lub skrajnie złą (zob. rysunek 3). Obecnie około 5 mln mieszkańców Polski lepiej ocenia reputację banków w stosunku do roku 2017.

Rysunek 3. Struktura oceny reputacji banków w latach 2017–2019

Źródło: *Reputacja Polskiego Sektora Bankowego*, raporty z lat 2017–2019. Związek Banków Polskich, Warszawa.

Tradycyjne zmienne segmentujące populację ze względów socjodemograficznych nie pozwalają na wskazanie czynników różnicujących ocenę reputacji, z nielicznymi wyjątkami – wykonywaną profesję, gdzie widoczna jest różnica w ocenie TRI*M pomiędzy bezrobotnymi i niepracującymi (gospodarstwa domowe, emeryci, renciści – niskie oceny poniżej średniej) a osobami czynnymi zawodowo (oceny wysokie – powyżej średniej) oraz wykształceniem, gdzie wśród osób z wykształceniem podsta-

wowym banki oceniane są na 34 pkt., podczas gdy przy wykształceniu zawodowym, średnim i wyższym jest to odpowiednio: 47, 53 i 51 pkt. Silne korelacje dodatnie występują pomiędzy samooceną poziomu wiedzy finansowej (duża – 60 pkt., średnia – 54 pkt., raczej mała – 45 pkt. i bardzo mała – 40 pkt.) oraz samooceną poziomu ubankowienia (niski 48 pkt., średni 54 pkt., wysoki 61 pkt.). Istnieje też istotna różnica między klientami banków (52 pkt.) i tzw. absentami bankowymi (24 pkt.) czyli tymi, którzy z usług banków nie korzystają. Najsilniejsza korelacja dodatnia występuje natomiast pomiędzy oceną reputacji a emocjonalną przychylnością wobec banków. Osoby o zdecydowanie negatywnym nastawieniu emocjonalnym mają wskaźnik TRI*M reputacji na poziomie –34 pkt., a na przeciwnym biegunie – osoby ze zdecydowanie pozytywnym stosunkiem emocjonalnym – na poziomie 90 pkt. Z dotychczasowych obserwacji wynika zatem, że ocena reputacji banków w dużej mierze jest kształtowana przez pryzmat kompetencji merytorycznych i nastawienia emocjonalnego oceniających, jak również ich czynnych doświadczeń z bankami.

3. Ocena wybranych uwarunkowań reputacji polskiego sektora bankowego

Reputacja stanowi wypadkową różnych opinii, na które składają się zarówno elementy racjonalne jak i emocjonalne. Reputacja jest także kategorią subiektywną, gdyż formułowane przez interesariuszy sądy przechodzą przez filtr odmiennych kryteriów, wynikających z ich różnorodnych wymagań, interesów, wartości i przekonań¹⁹.

Reputacja postrzegana jest jako najbardziej ryzykowny obszar mający wpływ na realizację strategii przedsiębiorstwa (40% wskazań menedżerów najwyższego szczebla z ponad 300 firm całego świata). Jeszcze w 2010 roku reputacja plasowała się na trzecim miejscu, po marce i trendach ekonomicznych²⁰. Jednym z czynników ryzyka reputacyjnego jest wzrastająca złożoność procesów biznesowych. Globalizacja klientów, rynków i łańcuchów dostaw powoduje narażenie firmy na nadużycia prawne i etyczne, powodowane np. przez dostawców i kooperantów. Kolejnym czynnikiem są rosnące oczekiwania społeczne wobec biznesu, których wyrazem jest idea społecznej odpowiedzialności biznesu. Wymagania te są wzmacniane głównie przez klientów, którym – na ogół – nie jest obojętne przestrzeganie zasad etyki biznesu, a także jakości produktów i usług. Istotnym źródłem zagrożeń jest też narzucanie wysokich standardów zarządzania przez regulatorów, przez co sprostanie tym wymaganiom staje się coraz bardziej problematyczne. Ważnym czynnikiem jest również wzrost przestępstw gospodarczych i terroryzmu konsumenckiego²¹.

¹⁹ R. Sims, *Toward a better understanding of organizational efforts to rebuild reputation following an ethical scandal*, „Journal of Business Ethics”, 2009, s. 453–472.

²⁰ *Exploring strategic risk*, Deloitte, London 2013, s. 5; M. Breit, S. Kreit, *Concerns about risks confronting boards*, Fourth Annual Board of Directors Survey, 2011, s. 5–8.

²¹ J. Larkin, *Strategic Reputation Risk Management*, Palgrave Macmillan, London 2003, s. 10–22; J. Rayner, *Managing reputational risk*, Wiley & Sons, Chichester 2003, s. 22–42; N. de Marcellis-Warin, S. Teodoresco, *Corporate Reputation – is your most strategic asset at risk?*, CIRANO, Burgundy Report, 2012, s. 27–28.

Ryzyko reputacji jest związane z wypełnianiem oczekiwań interesariuszy. Ryzyko reputacji leży w luce pomiędzy oczekiwanym a rzeczywistym zachowaniem przedsiębiorstwa²². Z tego punktu widzenia można mówić o trzech czynnikach zwiększających ryzyko reputacji: rosnącej luce pomiędzy reputacją organizacji a jej rzeczywistym stanem, zmianach w oczekiwaniach konsumentów oraz braku spójności decyzyjnej pomiędzy obszarami funkcjonalnymi organizacji lub jednostkami biznesu²³. Warto przytoczyć tu także stanowisko KNS, zgodnie z którym „ryzyko reputacji jest związane z negatywnym odbiorem wizerunku podmiotu przez klientów, kontrahentów, inwestorów, akcjonariuszy, nadzorców, regulatorów oraz opinię publiczną”.

W opinii Krzysztofa Pietraszkiewicza „środowisko bankowe bardzo poważnie podchodzi do opinii jaką o bankach – o całym sektorze bankowym mają klienci. Rzetelny pomiar w tym zakresie pozwala nam na obiektywną ocenę tego, co udało się zrobić, co już działa i z czego klienci są zadowoleni, a co należy jeszcze poprawić. W ciągu ostatnich 7 lat banki w Polsce dokonały bardzo istotnej poprawy w obszarze społecznej oceny reputacji. Z poziomu 21 punktów i reputacji określanej jako przeciętna – na pograniczu złej – przeszły do punktu, w którym na ogólnym poziomie reputację ocenia się jako dobrą i także najlepszą wśród innych branż świadczących usługi masowe, tj. firmy telekomunikacyjne, ubezpieczyciele, firmy pożyczkowe czy SKOK-i. Trzeba mieć na uwadze, że choć polaryzacja opinii maleje, to reputacja banków w naszym społeczeństwie nadal pozostaje zróżnicowana”²⁴.

Zdaniem K. Wójcik reputacja jest przede wszystkim rezultatem satysfakcjonujących doświadczeń klientów, obiektywnej wiedzy oraz emocjonalnego stosunku wobec ocenianego podmiotu. Jej zdaniem reputacja stanowi ocenę przedsiębiorstwa przez interesariuszy i w dużym stopniu wynika z procesu komunikowania podmiotu z interesariuszami. Ponadto według K. Wójcik ocena reputacji jest odzwierciedleniem nagromadzonych wpływów historycznych i wcześniejszych doświadczeń. Jej zdaniem reputacja jest migawką, która przedstawia różne, nagromadzone w czasie wizerunki, jednocześnie jest trwalsza niż wizerunek. Reputacja jest odzwierciedleniem wartości i tożsamości ocenianego podmiotu²⁵.

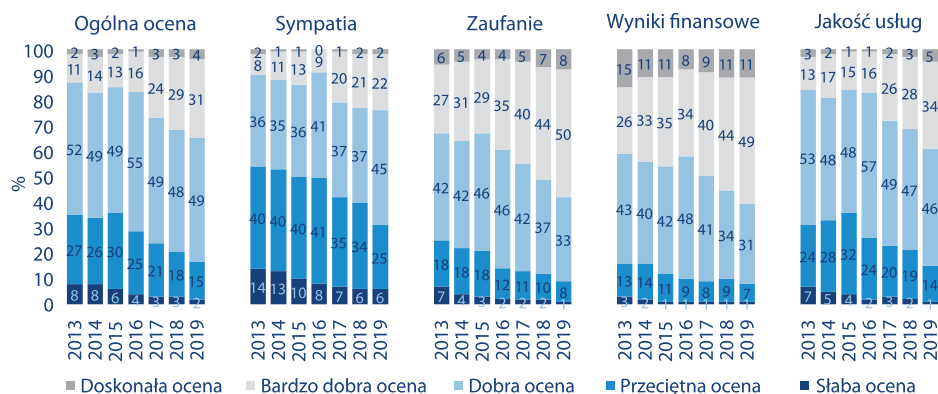
Zmiany opinii o polskim sektorze bankowym mają systematyczny charakter. Zarówno w przypadku ogólnej oceny sektora, jak i oceny jakości usług, wyników finansowych banków, zaufania, czy też postawy emocjonalnej od 2013 r. obserwowana jest poprawa ocen sektora bankowego w Polsce (por. rysunek 4).

²² A. Brady, G. Honey, *Corporate Reputation: perspectives of measuring and managing a principal risk*, The Chartered Institute of Management Accountants, London 2007, s. 20; Ch. Fombrun i in., *The reputation quotient: A multi-stakeholder measure of corporate reputation*, „Journal of Brand Management” 2000, vol. 7, no. 4, s. 3.

²³ R. Eccles, S. Newquist, R. Schatz, *Reputation and its risks*, Harvard Business Review, 2007, s. 106.

²⁴ Związek Banków Polskich, informacja prasowa z dnia 25.04.2019 r., <https://zbp.pl/aktualnosci/wydarzenia/InfoDOK-Polacy-zastrzegli-ponad-34-tys-dokumentow> (dostęp: 10.09.2019).

²⁵ K. Wójcik, *Public relations. Wiarygodny dialog z otoczeniem*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 2009, s. 34–45.

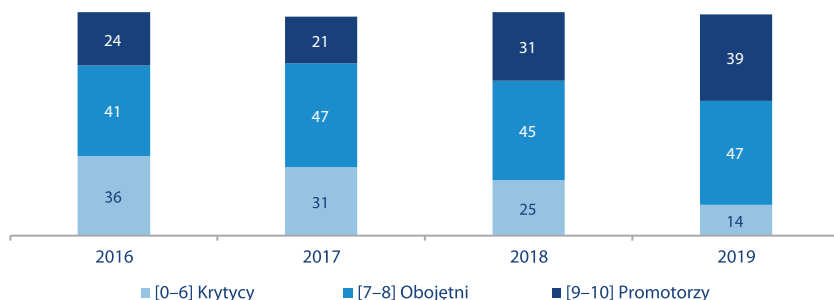
Rysunek 4. Zmiany społecznych postaw wobec sektora bankowego w Polsce w latach 2013–2019

Źródło: *Reputacja Polskiego Sektora Bankowego*, raporty z lat 2013–2019. Związek Banków Polskich, Warszawa.

Przyczyn poprawy ocen w wymiarze reputacyjnym należy upatrywać w kilku obszarach. Są to osobiste doświadczenia klientów z bankami, opinie znajomych, ekspertów, oceny zasłyszane w różnych mediach, działania instytucji sieci bezpieczeństwa finansowego w Polsce. Obserwowany jest także wzrost ubankowienia i intensyfikacji relacji klientów z bankami. To także jeden z powodów wzrostu ocen sektora bankowego w wymiarze reputacyjnym. Jak pokazują obserwacje z dotychczasowych pomiarów, pozytywne doświadczenia osobiste mają tu ogromne znaczenie. Okazuje się, że tych pozytywnych doświadczeń jest bardzo wiele. 81% respondentów deklaruje, że miało takie doświadczenia w ubiegłym roku, podczas gdy 23% osób miało z bankami doświadczenia o charakterze negatywnym. Ekspozycja na negatywne informacje o bankach w społeczeństwie wyniosła 45%, natomiast na opinie pozytywne – 72%²⁶.

W ubiegłym roku odnotowano wyraźną poprawę w sferze postrzeganej jakości usług i obsługi klienta oraz zadowolenia z codziennego korzystania z usług bankowych. Wskaźnik NPS (*net promoter score*), mówiący o liczbie klientów gotowych polecić usługi swojego banku w skali całego sektora bankowego, w bieżącym pomiarze osiągnął 25 punktów i w ciągu roku podniósł się aż o 19 punktów. To jeszcze więcej niż rok wcześniej, kiedy poprawa wyniosła 16 punktów. Tym samym istotnej zmianie uległa proporcja pomiędzy krytykami i promotorami usług bankowych. Udział tych pierwszych zmalał z 25% do 14%, natomiast w przypadku promotorów – osób wystawiających najwyższe oceny – zwiększył się z 31 do 39% (rysunek 5).

²⁶ *Reputacja..., op. cit.*, s. 32.

Rysunek 5. Segmentacja klientów banków pod względem zadowolenia z usług banków w latach 2016–2019

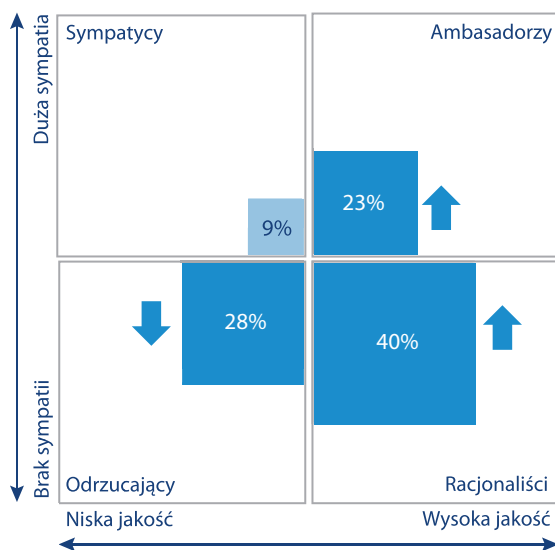
Źródło: *Reputacja Polskiego Sektora Bankowego*, raporty z lat 2016–2019. Związek Banków Polskich, Warszawa.

Z badania wynika, że istnieje silna korelacja pomiędzy skłonnością do polecenia banku a oceną reputacji. Osoby określone jako promotorzy usług bankowych przeciętnie oceniały reputację na poziomie 62–66 punktów, podczas gdy oceny krytyków znajdowały się w przedziale 14–35 punktów, przy średniej ocenie reputacji w społeczeństwie na poziomie 49 punktów²⁷.

Zidentyfikowano także silne zróżnicowanie społeczeństwa ze względu na postawy racjonalne oraz emocjonalne wobec banków. Korzystając z typologii TRI*M, różnicującej respondentów ze względu na wymiary oceny jakościowej oraz przychylności emocjonalnej, można wyróżnić 4 podstawowe segmenty klientów – odrzucających, sympatyków, racjonalistów i ambasadorów (zob. rysunek 6). Osoby odrzucające charakteryzują się niską sympatią i nisko oceniają jakość otrzymywanych usług. Na przeciwnym biegunie znajdują się ambasadorzy, u których wysoka ocena w warstwie racjonalnej idzie w parze z dużym poziomem przychylności emocjonalnej. Sympatycy to osoby głównie mające pozytywny stosunek emocjonalny do banków, bez zagłębiania się w warstwę merytoryczną, natomiast racjoniści oceniają je niemal wyłącznie w warstwie użyteczności.

W porównaniu do 2017 r. struktura ta uległa istotnej zmianie. Odsetek osób należących do grupy odrzucających zmniejszył się z 41% do 28%. Grupa sympatyków pozostała na niezmiennym poziomie 9%, ale z 31% do 40% zwiększyła się frakcja racjonalistów, patrzących głównie na funkcjonalne aspekty relacji z bankiem. O 4 p.p. – z 19% do 23% zwiększyła się także grupa ambasadorów. Nie jest wykluczone, że obserwowane w ostatnim czasie przesunięcie tej struktury – w stronę korzystniejszą z punktu widzenia oceny banków – może wynikać z czynników nieuwzględnionych w badaniu – ogólnej poprawy sytuacji gospodarczej w kraju i sytuacji indywidualnych respondentów, ich warunków materialnych i ogólnego nastawienia do instytucji, co tłumaczyłoby również wzrost zaufania do pozostałych podmiotów rynku finansowego, a także pozostawało w zgodzie z tezą, iż ocena przedmiotu zależy także od właściwości podmiotu dokonującego oceny.

²⁷ *Reputacja..., op. cit.*, s. 29.

Rysunek 6. Typologia postaw wobec sektora bankowego w Polsce w 2019 r.

Źródło: *Reputacja Polskiego Sektora Bankowego*, raporty z lat 2016–2019. Związek Banków Polskich, Warszawa.

Normatywne podejście do oceny banków wskazuje na istnienie potencjalnego czynnika ryzyka reputacyjnego, związanego z brakiem zaspokojenia oczekiwań respondentów w niektórych obszarach. Zastosowanie narzędzia służącego do diagnozy luki pomiędzy oczekiwaniem a oceną ujawniło, że w ciągu dwóch ostatnich lat nastąpił wzrost ocen banków na wszystkich wymiarach, ale – co ważne – towarzyszył mu także silny wzrost oczekiwań (tabela 2).

Tabela 2. Ocena oczekiwań oraz ich relacja przez sektor bankowy

Wyszczególnienie	Ocena poziomu oczekiwań		Zmiana poziomu oczekiwań 2017 vs. 2019	Ocena poziomu realizacji oczekiwań		Zmiana poziomu realizacji 2017 vs. 2019	Luka w realizacji oczekiwań	
	2017	2019		2017	2019		2017	2019
Pieniądze klientów są bezpieczne	85	90	5	79	83	4	-6	-7
Dane o klientach są bezpieczne	86	89	3	71	80	9	-15	-9
Stabilna sytuacja finansowa	83	89	6	74	80	6	-9	-9

Wyszczególnienie	Ocena poziomu oczekiwań		Zmiana poziomu oczekiwań 2017 vs. 2019	Ocena poziomu realizacji oczekiwań		Zmiana poziomu realizacji 2017 vs. 2019	Luka w realizacji oczekiwań	
	2017	2019		2017	2019		2017	2019
Działają uczciwie	84	89	5	62	75	13	-22	-14
Godne zaufania	84	89	5	70	83	13	-14	-6
Nie dopuszczają do sytuacji kryzysowych	81	89	8	62	74	12	-19	-15
Szanują swoich klientów	82	88	6	70	81	11	-12	-7
Dobrze zarządzane	82	88	6	69	75	6	-13	-13
Dobrze przygotowani pracownicy	82	88	6	79	86	7	-3	-2
Nie uchylają się od odpowiedzialności	81	87	6	55	66	11	-26	-21
Przestrzegają kodeksu etyki branżowej	81	87	6	63	75	12	-18	-12
Bezpieczna bankowość elektroniczna	80	87	7	71	75	4	-9	-12
Przystępne ceny usług	82	86	4	58	68	10	-24	-18
Komunikują się w sposób przejrzysty	80	86	6	65	77	12	-15	-9
Uwzględniają uwagi i potrzeby klientów	82	86	4	61	73	12	-21	-13
Dogodny dostęp: placówki, internet	73	83	10	79	86	7	6	3
Nowoczesne i innowacyjne	70	80	10	81	88	7	11	8
Wspomagają rozwój gospodarczy kraju	70	80	10	59	70	11	-11	-10

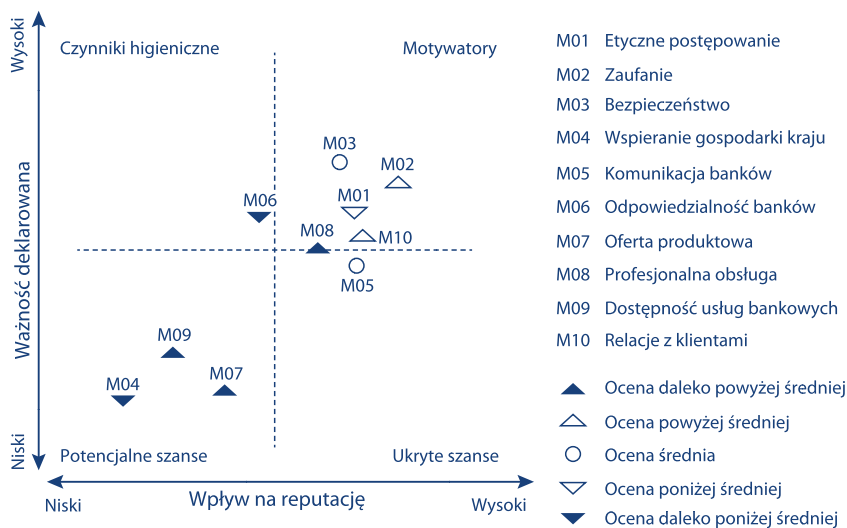
Źródło: *Reputacja Polskiego Sektora Bankowego*, raporty z lat 2017-2019. Związek Banków Polskich, Warszawa.

Banki bardzo dobrze – nawet powyżej oczekiwań – odpowiadają na potrzeby dostępności, za pomocą sieci placówek, oferty bankowości internetowej i mobilnej (oceny przekraczają oczekiwania o +3 punkty), a także są postrzegane jako bardzo nowoczesne i innowacyjne (+8 punktów), jednak w obszarze aksjologicznym od-

czuwany jest pewien niedosyt. Największa luka pojawia się w kwestii nieuchylania się od odpowiedzialności, gdzie różnica pomiędzy oczekiwaniem a oceną wynosi –21 punktów (87 vs 66). Ponadto występują rozbieżności w kwestii przystępności cen usług (–18), dopuszczania do sytuacji kryzysowych (–15), uczciwości (–14), dobrego zarządzania (–13) czy uwzględniania uwag i potrzeb klientów (–13).

Nie każdy z tych czynników ma jednak taki sam wpływ na reputację. Ich analiza z wykorzystaniem macierzy BCG ujawniła, że wśród czynników leżących w sferze głównych reputacyjnych motywatorów znalazły się: oceniane powyżej średniej zaufanie, relacje z klientami (powyżej średniej), etyczne postępowanie (poniżej średniej), bezpieczeństwo (średnio) i profesjonalna obsługa (wysoko powyżej średniej). Wśród czynników higienicznych, a więc takich, których dopiero brak powoduje dyskomfort, znalazła się natomiast kwestia przyjmowania odpowiedzialności za własne decyzje, oceniana poniżej średniej, co może stanowić istotny sygnał ostrzegawczy dotyczący percepcji tej kwestii przez opinię publiczną (rysunek 7).

Rysunek 7. Macierz wybranych uwarunkowań reputacji sektora bankowego w Polsce

Źródło: *Reputacja Polskiego Sektora Bankowego*, 2019, Związek Banków Polskich, Warszawa.

W sferze opinii na temat typowych zdarzeń na styku bank – klient przeważają czynniki związane z reputacją pozytywną. Z jednej strony, respondenci w 24% przypadków słyszeli o klientach, którzy padli ofiarą cyberprzestępców, ale dwukrotnie częściej słyszeli o działaniach banków zwiększających bezpieczeństwo bankowości elektronicznej. Podobnie 24% respondentów słyszało o osobach, które utraciły swoje oszczędności, ale 45% słyszało, że banki skutecznie dbają o bezpieczeństwo depozytów. 20% słyszało o bankructwie banku, ale wśród 57% panuje przekonanie, że banki są stabilne finansowo. 71% deklaruje zadowolenie z usług banków,

podczas gdy 11% wskazuje, że zdarzyło się im mieć negatywne doświadczenia. 11% miało wrażenie, że pracownik banku wykorzystuje ich niewiedzę, ale w 53% przypadków respondenci odpowiedzieli, że odnieśli wrażenie, że pracownik banku działa na ich korzyść i w ich interesie²⁸.

Jakkolwiek sposób kształtowania się opinii o bankach i konstytuowania ich reputacji jest bardzo złożony, obserwacją płynącą z zastosowania dotychczasowej formuły badania jest fakt, że indywidualne opinie respondentów w większej mierze kształtują się na gruncie proceduralnym i wynikają z bezpośredniego doświadczenia, niż pochodzą z zasłyszanych, obiegowych opinii. Dla klientów istotne są kwestie dotyczące ich osobiście i mogące być weryfikowane na bazie własnych doświadczeń – w praktyce, w realnym życiu. Istotne są także kompetencje oceniających i w tym sensie podmiot oceniany jest zależny od podmiotu oceniającego. Wyższy poziom wiedzy, rozumienie zależności i prawidłowości rządzących światem finansów czy ekonomii, znajomość kontekstu – sprzyjają formułowaniu uprawnionych opinii. W przypadku braku kompetencji tym ważniejszy staje się komponent emocjonalny, działający jak filtr, przez który oceniane są różne aspekty bankowości – także te, na temat których respondenci nie mają wystarczającej wiedzy. W tym aspekcie emocjonalna przychylność staje się ważnym czynnikiem mającym wpływ na postrzeganie i ocenę reputacji banków i dlatego niezmiernie istotne jest, aby były one w stanie prawidłowo odpowiadać na potrzeby klientów w zakresie pozytywnych doświadczeń.

Podsumowanie

Banki działające w Polsce skutecznie wykorzystują możliwości poprawy reputacji, a prowadzone działania przynoszą efekty. Rekomendowane w latach ubiegłych kierunki działań obecnie przynoszą pozytywne rezultaty. Reputacja branży bankowej mierzona indeksem TRiM, po raz pierwszy od ośmiu lat została oceniona jako dobra. Czynniki dobrej reputacji zdecydowanie dominują nad czynnikami złej reputacji. Banki poprawiły codzienne relacje z klientami, wzrosła satysfakcja z usług banków. Osobiste doświadczenia klientów z bankami są coraz lepsze, rok do roku znacząco wzrosła satysfakcja z codziennego serwisu świadczonego przez banki. Wzrosła popularność usług bankowych w społeczeństwie, Polacy coraz częściej i intensywniej korzystają z bankowości elektronicznej. Systematycznie wzrasta grono mieszkańców Polski posiadających dobrą lub bardzo dobrą opinię o bankach, zmniejsza się grupa wyrażająca złe lub bardzo złe opinie o bankach. Na zmiany badanego indeksu wpływają przede wszystkim wyższe oceny wśród osób, które do tej pory miały o bankach bardzo złe, złe lub przeciętne zdanie. W porównaniu do badania z 2018 r. respondenci także częściej wskazywali na występowanie zdarzeń wzmacniających niż osłabiających zaufanie do banków.

²⁸ *Reputacja..., op. cit., s. 32.*

Bibliografia

- Adamus-Matuszyńska A. (2012), *Reputacja nieuchwytna wartość firmy*, www.proto.pl
- Blajer-Gołębiowska A., Kos M. (2016), *Investors are More Sensitive to Information About Financial Rather than Ethical Reputation of a Company: Evidence from an Experimental Study*, *Economics and Sociology*, 9 (1).
- Bojańczyk M. (2012), *Niestabilna gospodarka, upadek zaufania i co dalej?* Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.
- Bojańczyk M. (2013), *Niestabilna gospodarka, upadek zaufania i co dalej?* Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.
- Brady A., Honey G. (2007), *Corporate Reputation: perspectives of measuring and managing a principal risk*, The Chartered Institute of Management Accountants, London.
- Brammer S., Brooks C., Pavelin S. (2006), *Corporate Reputation and Stock Returns: Are Good Firms Good for Investors?* ICMA Center Discussion Papers in Finance.
- Breit M., Kreit S. (2011), *Concerns about risks confronting boards*, Fourth Annual Board of Directors Survey.
- Danielak W. (2012), *Kształtowanie kapitału relacyjnego w małym i średnim przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Dąbrowski T. (2010), *Reputacja przedsiębiorstwa. Tworzenie kapitału zaufania*, Oficyna Wolters Kluwer, Kraków.
- Eccles R., Newquist S., Schatz R. (2007), *Reputation and its risks*, Harvard Business Review.
- Exploring strategic risk* (2013), Deloitte, London.
- Fernández-Gámez M.A., Gil-Corral A.M., Galán-Valdivieso F. (2016), *Corporate Reputation and Market Value: Evidence with Generalized Regression Neural Networks*. *Expert Systems With Applications*, 46.
- Fombrun Ch. i in. (2000), *The reputation quotient: A multi-stakeholder measure of corporate reputation*, „*Journal of Brand Management*”, vol. 7, no. 4.
- Larkin J. (2003), *Strategic Reputation Risk Management*, Palgrave Macmillan, London.
- Majchrzak K. (2009), *Zarządzanie reputacją korporacyjną we współczesnej gospodarce*, [w:] *Public relations – aktualne zagadnienia sztuki komunikowania w teorii i praktyce*, red. R. Maćkowska, H. Przybylski, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
- Marcellis-Warin de N., Teodoresco S. (2012), *Corporate Reputation – is your most strategic asset at risk?*, CIRANO, Burgundy Report.
- Marcinkowska M. (2013), *Kapitał relacyjny banku*, t. 1–3, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Paszko P. (2010), *Czynniki tworzenia kapitału relacji*, [w:] *Prywatyzacja i efektywne finansowanie przedsiębiorstw*, J. Duraj (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Rayner J. (2003), *Managing reputational risk*, Wiley & Sons, Chichester.

Reputacja Polskiego sektora bankowego 2019. Związek Banków Polskich, Warszawa 2019.

Rose C., Thomsen S. (2004), *The Impact of Corporate Reputation on Performance*, „European Management Journal”, 22 (2).

Rydzak W. (2011), *Reputacja a działania informacyjne organizacji w sytuacjach kryzysowych i determinanty ich wyboru*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.

Schwaiger M. (2004), *Components and Parameters of Corporate Reputation – an Empirical Study*, Schmalenbach Business Review 56.

Sims R. (2009), *Toward a better understanding of organizational efforts to rebuild reputation following an ethical scandal*, „Journal of Business Ethics”.

Smith K.T., Smith M., Wang K. (2010), *Does Corporate Reputation Translate into Higher Market Value?* „Journal of Strategic Management”, 18 (3).

Sztompka P. (2007), *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków.

Wójcik K. (2009), *Public relations. Wiarygodny dialog z otoczeniem*, Wydawnictwo Placet, Warszawa.

Dariusz Adrianowski*

ORCID: 0000-0003-2557-5081

Ochrona konsumenta w świetle nowej ustawy o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami

Streszczenie

W artykule przedstawiono pojęcie kredytu hipotecznego oraz dokonano charakterystyki rynku kredytów hipotecznych na podstawie danych za lata 2010–2018. Opracowanie zwraca szczególną uwagę na rozwiązania, jakie zostały wprowadzone ustawą o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami. Celem artykułu jest prezentacja tych rozwiązań w kontekście modelu ochrony konsumenta na rynku kredytowym, który do tej pory oparty był przede wszystkim na ustawie o kredycie konsumenckim¹. Postawiono hipotezę, że ustawa o kredycie hipotecznym z 23 marca 2017 roku wprowadza wiele rozwiązań w zakresie ochrony kredytobiorców. Próbą potwierdzenia hipotezy jest prezentacja wdrożonych przez nią instrumentów ochrony konsumenta. Artykuł ma charakter przeglądowy i jest oparty na krajowej literaturze przedmiotu.

Słowa kluczowe: ochrona konsumenta, kredyt hipoteczny, ustawa o kredycie hipotecznym

JEL: G1, G21

Mortgage loan and consumer protection in view of the new Act on Mortgage Loan and Supervision over Mortgage Brokers and Agents

Abstract

The article characterizes the concept of the mortgage loan and the mortgage market based on data for the years 2010–2018. The study is focused particularly on the changes introduced pursuant to The Act on Mortgage Loan and Supervision over Mortgage Brokers and Agents. The purpose of this article is to present these changes in the context of the consumer

* Asystent w Katedrze Bankowości Instytutu Finansów na Uniwersytecie Łódzkim.

¹ Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (tekst jednolity Dz.U. 2019 poz. 1083 ze.zm.).

protection model in the mortgage market. A hypothesis was made that The Act on Mortgage Loan of 23 March 2017 introduces a number of positive changes with regard to the consumer protection. The article is a review based on the national literature on the subject.

Key words: consumer protection, mortgage loan, The Act on Mortgage Loan

Wstęp

Problematyka ochrony konsumentów jest jednym z ważniejszych zagadnień, wokół którego ciągle prowadzone są liczne dyskusje. Istotnie dotyczy ona szeroko pojętego rynku usług finansowych, w tym relacji profesjonalnego uczestnika rynku i konsumenta, który próbuje się odnaleźć w zawiłościach umów, procedur i przepisów dotyczących posiadanych produktów finansowych lub będących w obszarze jego zainteresowań. Dynamiczny rozwój tego sektora oraz zjawisko klientocentryzmu doprowadziły do sytuacji, w której konsument stał się kluczowym czynnikiem sukcesu i budowania przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw bankowych. Dlatego tym bardziej ochrona i zapewnienie realizacji jego praw jako uczestnika rynku staje się istotnym problemem badawczym. Działania te realizowane są poprzez stosowne regulacje prawne, rekomendacje i kodeksy etyczne oraz we współpracy z odpowiednimi instytucjami, których zadaniem jest ochrona interesów konsumenta. Jednym z przykładów takich działań jest wprowadzenie Ustawy o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami z dnia 23 marca 2017 roku (nazywana dalej w skrócie przez autora ustawą o kredycie hipotecznym). Ustawa gwarantuje większą ochronę konsumenta będącego uczestnikiem rynku kredytów hipotecznych, wprowadza nowe narzędzia i sposoby ochrony nieprofesjonalnych uczestników rynku. Celem opracowania jest prezentacja wdrożonych zmian w związku z wejściem w życie ustawy o kredycie hipotecznym, ale również wskazanie istotnych przesłanek, które generowały potrzebę ich wprowadzenia. Postawiono hipotezę, że ustawa o kredycie hipotecznym z 23 marca 2017 roku wprowadza wiele instrumentów i prawidłowych rozwiązań w zakresie ochrony konsumentów. W opracowaniu przedstawiono zawarte w ustawie metody ochrony konsumenta. Wykorzystano metodę analizy danych zastanych, w szczególności raportów, publikacji i analiz dotyczących rynku kredytów hipotecznych. Ponadto dokonano przeglądu krajowej literatury przedmiotu w zakresie zagadnień związanych z kredytami hipotecznymi i ochroną konsumenta na rynku usług finansowych. Artykuł podzielono na cztery części. W pierwszej zaprezentowano pojęcie kredytu hipotecznego, następnie scharakteryzowano rynek kredytów hipotecznych. W kolejnej części artykułu opisano koncepcję ochrony konsumenta na rynku finansowym, dokonano prezentacji oraz próby interpretacji zmian wprowadzonych ustawą o kredycie hipotecznym oraz nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami. Ostatnia część przedstawia podsumowanie wdrożonych zmian, ich ocenę oraz wpływ na tworzenie odpowiedniego modelu ochrony konsumenta na rynku kredytów hipotecznych.

1. Pojęcie kredytu hipotecznego

Według *Wielkiego Słownika Języka Polskiego*, słowo *hipoteka* pochodzi od greckiego *hypotheca* i oznacza zastaw, depozyt, gwarancję. Jest to jedna z form zabezpieczenia zadłużenia nieruchomością osoby, która je zaciągnęła. Skutkuje ona ograniczonym prawem rzeczowym względem nieruchomości i podlega ujawnieniu w księdze wieczystej².

Dlatego też kredyt hipoteczny (mieszkaniowy) określa wierzytelność bankową, której zabezpieczeniem prawnym jest wpis hipoteki do księgi wieczystej prowadzonej przez dany Sąd Rejonowy³. Pojęcie kredytu hipotecznego jest jednak zwykle zarezerwowane dla kredytów powiązanych z inwestycją w nieruchomość i zabezpieczonych hipoteką na przedmiocie kredytowania⁴. Zgodnie z art. 3 ustawy o kredycie hipotecznym: „przez umowę kredytu hipotecznego rozumie się umowę, w ramach której kredytodawca udziela konsumentowi kredytu lub daje mu przyrzeczenie udzielenia kredytu zabezpieczonego hipoteką lub innym prawem związanym z nieruchomością mieszkalną lub przeznaczoną na sfinansowanie niezwiązanego z działalnością gospodarczą lub prowadzeniem gospodarstwa rolnego nabycia lub utrzymania:

- 1) prawa własności budynku mieszkalnego lub lokalu mieszkalnego stanowiącego odrębną nieruchomość, a także ich budowy lub przebudowy;
- 2) spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu;
- 3) prawa własności nieruchomości gruntowej lub jej części;
- 4) udziału we współwłasności budynku mieszkalnego lub lokalu mieszkalnego stanowiącego odrębną nieruchomość lub udziału w nieruchomości gruntowej”.

Kredyt hipoteczny (mieszkaniowy) jest więc zobowiązaniem związanym z finansowaniem nieruchomości mieszkalnej, dla którego zostało ustanowione zabezpieczenie w postaci hipoteki lub nieruchomości finalnie stanowiącej takie zabezpieczenie. W przytoczonej ustawie definicję umowy kredytu hipotecznego można uznać za definicję kredytu hipotecznego opracowaną przez ustawodawcę na potrzeby ustawy, szczególnie, że w dalszej jej części jest wyjaśniane rozumienie trzech kluczowych pojęć w niej występujących, tj. kredytodawca, konsument oraz nieruchomość. Zabezpieczenie hipoteką wierzytelności banku sprowadza się do obciążenia nieruchomości prawem, według którego kredytodawca może dochodzić zaspokojenia swoich roszczeń z danej nieruchomości, bez względu na to, czyją jest obecnie własnością, oraz z prawem pierwszeństwa przed wierzycielami osobistymi właściciela nieruchomości⁵. Z ekonomicznego punktu widzenia cechami charakterystycznymi

² https://www.wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=25686&id_znaczenia=0 (dostęp: 19.03.2019).

³ E. Gostomski, L. Fiedziuk, M. Śliwińska, *Przewodnik Bankiera. Vademecum wiedzy o bankowości*, Wydawnictwo BODie, Poznań 2017, s. 105.

⁴ G. Główna, *Instrumenty finansowe a rynek mieszkaniowy*, [w:] *Problemy rozwoju miast*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2009, s. 2.

⁵ J. Koleśnik, *Bankowość detaliczna*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016, s. 110–122.

dla kredytu hipotecznego jest⁶: długi okres trwania umowy kredytu oraz jego spłaty, wysoka wartość kredytu, hipoteczne zabezpieczenie na nieruchomości, stosunkowo niska relacja dochodu kredytobiorcy do kwoty zaciąganego zobowiązania, relatywnie niskie oprocentowanie kredytu oraz powiązanie przedmiotu kredytu z przedmiotem zabezpieczenia (celowość kredytu). W wyniku zawartej umowy kredytu hipotecznego między kredytodawcą a kredytobiorcą powstaje stosunek ekonomiczno-prawny, na podstawie którego bank zobowiązuje się przekazać sumę środków pieniężnych na określony czas na rzecz wierzyciela, w celu realizacji określonej inwestycji. Kredytobiorca zobowiązuje się w zamian do zwrotu powierzonej kwoty wraz z odsetkami i pozostałymi kosztami w ustalonych umownie terminach i wysokościach spłat⁷. W tym miejscu należy również definicję umowy kredytu hipotecznego powiązać z definicją kredytu bankowego zawartą w ustawie Prawo bankowe. Staje się ona uzupełnieniem powstałej relacji pomiędzy kredytodawcą a konsumentem w kontekście podpisywanej umowy kredytu hipotecznego. Na podstawie art. 69 ustawy Prawo bankowe⁸ „przez umowę kredytu bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z niej na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu”. Na różne formy kredytowania hipotecznego wpływ ma rodzaj kredytowanych nieruchomości. Dlatego przeznaczenie środków na ich finansowanie wyznacza konstrukcję i charakterystyczne parametry kredytu hipotecznego. Istotny jest też cel, na który kredyt hipoteczny może zostać przeznaczony. Można wyróżnić główne cele⁹:

- zakup nieruchomości mieszkalnej;
- budowę nieruchomości;
- remont, modernizację, rozbudowę lub przebudowę nieruchomości;
- zakup spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu.

Z zaprezentowanych definicji kredytu hipotecznego oraz jego atrybutów wynika, że jego istotą jest dostarczenie kredytobiorcy środków finansowych potrzebnych na inwestycję w nieruchomość, z możliwością spłaty tego zobowiązania w długim okresie¹⁰. Jednocześnie kredyt hipoteczny jako produkt bankowy, aby był atrakcyjny i dostępny dla jak największej liczby konsumentów (inwestorów), powinien spełniać minimum trzy warunki. Jak już zostało wspomniane, powinien być zobowiązaniem długoterminowym, udzielanym na 20–30 lat. Po drugie, powinna charakteryzować go wysoka wartość, umożliwiającą pokrycie minimum 80% kosztów

⁶ A. Pastuszka, *Kreacja ryzyka kredytu hipotecznego w zarządzaniu*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej”, Zarządzanie nr 18 (2015), Częstochowa 2015, s. 20.

⁷ M. Karwowska, *Czynniki wpływające na atrakcyjność kredytu hipotecznego – analiza empiryczna*, „Finanse i Prawo Finansowe”, nr 2/2014, Łódź 2014, s. 39.

⁸ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tekst jednolity Dz.U. 2018 poz. 2187 z późn. zm.).

⁹ Ł. Rekxa, J. Zaleska, *Prosta droga do kredytu na własne „M”. Poradnik klienta usług finansowych*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2012, s. 13.

¹⁰ A. Pastuszka, *Kreacja ryzyka...*, op. cit., s. 21.

nieruchomości (inwestycji), pozostała część traktowana jest jako wkład własny¹¹. Po trzecie, kredyt hipoteczny powinien odznaczać się niskim poziomem oprocentowania nominalnego i rzeczywistego (RRSO) – gwarantuje to stabilny poziom inflacji, relatywnie ograniczone ryzyko, wynikające z zabezpieczenia nieruchomością kredytu¹².

2. Rynek kredytów hipotecznych w latach 2010–2018

Bankowość hipoteczna to dziedzina bankowości realizowana zarówno przez specjalistyczne banki hipoteczne, jak i banki uniwersalne. Zdefiniować ją możemy jako działalność banku polegającą na udzielaniu kredytów hipotecznych¹³. Ostatnia dekada charakteryzowała się systematycznym wzrostem uruchamianych kredytów hipotecznych. Natomiast najwięcej zmian oraz wzrostów na tym rynku odnotowaliśmy w ciągu trzech ostatnich lat. Rok 2018 pod dwoma względami był wyjątkowy dla tego rynku. Po pierwsze, był to pierwszy pełny rok kalendarzowy, kiedy banki podlegały ustawie o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami z 23 marca 2017 roku. Po drugie, był to rok, w którym sprzedaż kredytów hipotecznych w ujęciu wartościowym była największa od 2008 roku¹⁴. Niewątpliwie wpływ na kształtowanie sytuacji na rynku kredytów hipotecznych oraz na rynku nieruchomości mieszkaniowych miały czynniki ekonomiczne i prawne, określające stan tego sektora gospodarki. Do najważniejszych bodźców ekonomicznych należy zaliczyć: stabilny wzrost gospodarczy, spadek bezrobocia, systematyczny wzrost wynagrodzeń, niski poziom inflacji oraz stopy referencyjnej NBP, a także uruchomienie ostatniej puli środków z Programu „Mieszkanie dla Młodych”. Z prawnego punktu widzenia znaczące były zmiany wdrożone przez rząd. W ostatnich latach mieliśmy do czynienia z uchwaleniem ustawy o ułatwieniach w przygotowaniu i realizacji inwestycji mieszkaniowych oraz inwestycji towarzyszących – mowa tutaj o tzw. specustawie mieszkaniowej. Sejm uchwalił również ustawę o przekształceniu prawa użytkowania wieczystego gruntów zabudowanych na cele mieszkaniowe w prawo własności. Ponadto weszła w życie ustawa o pomocy państwa w ponoszeniu wydatków mieszkaniowych w pierwszych latach najmu mieszkania. Rząd jest również w trakcie realizowania programu „Mieszkanie Plus”¹⁵.

¹¹ Od kredytobiorcy wymaga się 20% wkładu własnego, natomiast minimalny poziom wkładu własnego akceptowanego przez Banki to 10%. Brakująca część do osiągnięcia poziomu 20% często zabezpieczona jest ubezpieczeniem niskiego wkładu własnego.

¹² G. Główna, *Mieszkaniowy kredyt hipoteczny w Polsce*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2010, s. 35–36.

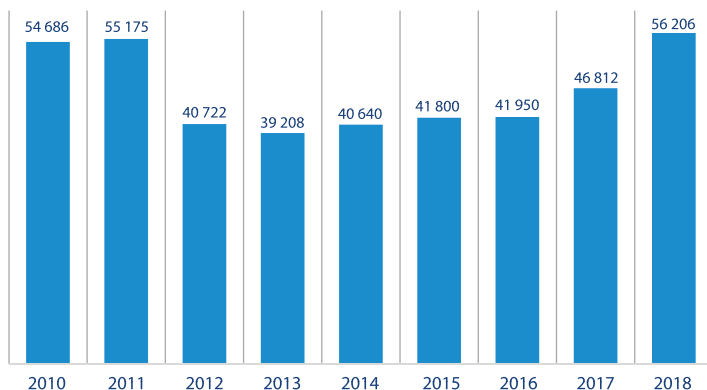
¹³ M. Sitek, *Bankowość hipoteczna i rynek nieruchomości*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa 2010, s. 72.

¹⁴ Raport półroczny Biura Informacji Kredytowej, KREDYT TRENDY, Warszawa 2018, s. 22 (<https://media.bik.pl/publikacje/4317> (dostęp: 26.08.2019)).

¹⁵ Raport AMRON-SARFiN, *Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych oraz transakcjach nieruchomości*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2019, s. 24 (<https://www.zbp.pl/raporty-i-publikacje/raporty-cykliczne/raport-amron-sarfin> (dostęp: 26.08.2019)).

Powyższe czynniki wpłynęły na zwiększone zainteresowanie kredytowaniem kupowanych nieruchomości. Każdy kolejny rok, począwszy od roku 2013, odznaczał się wyższym wolumenem sprzedaży wspomnianych produktów niż w latach poprzednich¹⁶. W 2018 roku banki udzieliły 227 tys. kredytów mieszkaniowych, co jest o 21 tys. większą wartością niż w roku poprzednim (wzrost o około 10,3%). W ujęciu wartościowym sprzedaż kredytów rosła dwukrotnie szybciej niż w ujęciu liczbowym. W 2018 roku zanotowano sprzedaż kredytów mieszkaniowych na poziomie 56,2 mld złotych, co oznacza wzrost o 20,1% rok do roku¹⁷.

Rysunek 1. Kredyty mieszkaniowe udzielone w latach 2010–2018 (w mln zł)

Źródło: Raporty Biura Informacji Kredytowej KREDYT TRENDY.

Duża dynamika sprzedaży kredytów mieszkaniowych miała przełożenie zarówno na liczbę udzielonych kredytów przez banki, jak i ich wartość oraz średnią kwotę udzielanego kredytu, która w 2018 roku oscylowała w granicach 247 000 zł.

Ogólna wartość zadłużenia gospodarstw domowych z tytułu kredytów hipotecznych rośnie. W 2018 roku całkowity stan zadłużenia z tytułu czynnych kredytów mieszkaniowych (złotowych i walutowych) był wyższy o 6,78%, czyli nominalnie o 26,363 mld zł w stosunku do wartości zanotowanych na koniec 2017 roku. Analizując cały badany okres, odnotowujemy na koniec 2018 roku wzrost wartości zadłużenia z tytułu kredytów hipotecznych o 151,516 mld zł w stosunku do roku 2010. Daje to wynik wyższy o około 57% w stosunku do okresu wyjściowego.

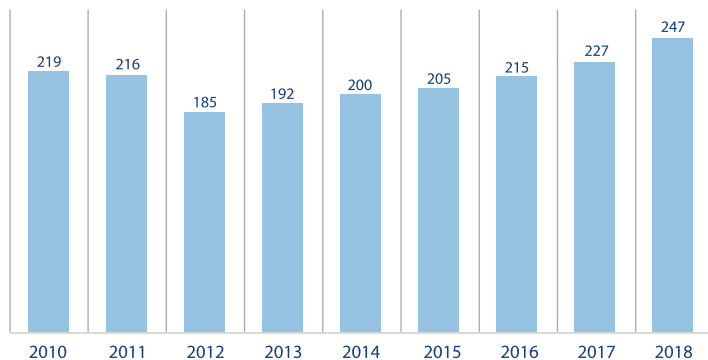
Pomimo zmiany przepisów, zaostżonych regulacji przez KNF (mowa tutaj szczególnie o Rekomendacji T – dotyczącej dobrych praktyk w zakresie zarządzania ryzykiem detalicznych ekspozycji kredytowych oraz Rekomendacji S – dotyczącej dobrych praktyk w zakresie zarządzania ekspozycjami kredytowymi zabezpieczonymi hipotecznie), obserwowany jest stały wzrost sprzedaży kredytów mieszkaniowych.

¹⁶ Raport półroczny Biura Informacji Kredytowej..., *op. cit.*, s. 23.

¹⁷ *Ibidem*, s. 24.

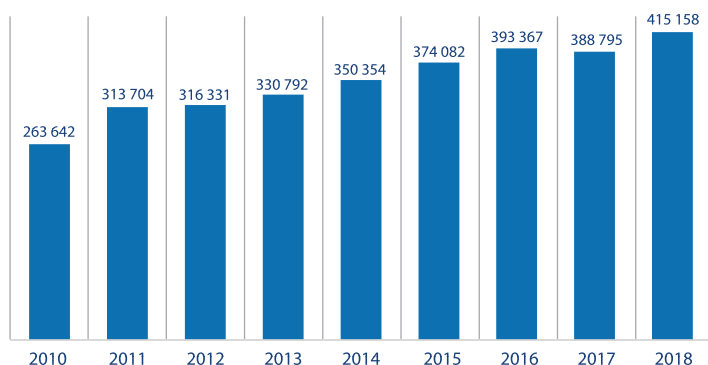
niowych, wzrastające zadłużenie i coraz większa liczba kredytobiorców. To powoduje, że ochrona konsumenta na rynku usług bankowych jest niezwykle ważnym elementem. W kontekście tej ochrony wiele zmian wnosi ustawa o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytowymi i agentami z 23 marca 2017 r., która weszła w życie z dniem 22 lipca 2017 roku.

Rysunek 2. Średnie kwoty kredytów mieszkaniowych udzielone w latach 2010–2018 (w tys. zł)

Źródło: Raport AMRON-SARFiN, *Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych oraz transakcjach nieruchomościami*, Związek Banków Polskich.

Rysunek 3. Całkowity stan zadłużenia z tytułu kredytów hipotecznych w latach 2010–2018 (w mld zł)

Źródło: Raport półroczny Biura Informacji Kredytowej KREDYT TRENDY.

3. Ochrona konsumenta na rynku usług finansowych

Rynek usług finansowych to jeden z głównych elementów systemu społeczno-ekonomicznego. W ostatnich latach uległ on licznym przeobrażeniom. Zmiany na rynku usług finansowych są rezultatem większej dostępności do instytucji finansowych, rozwojem elektronicznych kanałów dystrybucji usług finansowych, większej świadomości i wiedzy konsumenta w dziedzinie finansów oraz szeroko rozumianymi zmianami, które zaszły w sektorze bankowym¹⁸. Prężnie działające rynki finansowe są systemami dynamicznie zrównoważonymi dzięki skutecznie i efektywnie działającym instytucjom finansowym, a w szczególności systemowi powiązanych ze sobą pośredników. We współczesnej gospodarce mamy do czynienia z dużą liczbą oraz różnorodnością podmiotów funkcjonujących na rynkach finansowych¹⁹.

Aktywność konsumenta na rynku detalicznych usług finansowych wiąże się z wieloma zagrożeniami dla obydwóch stron transakcji. Klienta jako stronę transakcji na rynku usług finansowych można traktować jako istotny czynnik kształtujący rynek i generujący popyt²⁰. Duża ewolucja rynku usług bankowych, digitalizacja życia, zmiana zachowań konsumentów oraz ich potrzeb wpłynęła znacząco na podejście przedsiębiorstw bankowych i innych instytucji finansowych do klienta. Usługi bankowe cechują się znacznym ryzykiem ekonomicznym, ale też zagrożeniami dla klienta będącego uczestnikiem tego rynku. Jest to wynik wielu cech, poziomu trudności i skomplikowania usług bankowych, ich pakietyzacji oraz deficytu odpowiednio przekazywanych informacji²¹. Powyższe czynniki generują na rynku bankowym zagrożenia i problemy w zakresie ochrony konsumenta. Problemy dla klientów detalicznych rynku usług bankowych mogą wynikać z: niedoskonałości rynku, źle skonstruowanych modeli biznesu organizacji będących dostawcami usług bankowych, modeli sprzedaży czy systemu wynagrodzeń. To często prowadzi do zawierania przez klienta umów na produkty, z których jako nieprofesjonalny uczestnik rynku nie potrafi korzystać lub ich nie rozumie i – co gorsze – w wielu przypadkach ich nie potrzebuje²².

Ochrona konsumenta jest jednym z ważniejszym elementów prawa unijnego oraz wewnętrznych regulacji krajowych. Jej celem jest przeciwdziałanie powstającym zagrożeniom poprzez opracowanie odpowiedniego prawodawstwa oraz regulacji na szczeblu krajowym i międzynarodowym. Świadomi i lepiej chronieni konsumenci, z odpowiednim poziomem wiedzy finansowej, mogą wpływać pozytywnie

¹⁸ B. Świecka, *Konsument na rynku usług finansowych*, [w:] G. Rosa (red.), *Konsument na rynku usług*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 198–204.

¹⁹ S. Smyczek, *Nowe trendy w zachowaniach konsumentów na rynkach finansowych*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 2012, s. 26–27.

²⁰ A. Niczyporuk, *Ochrona interesów konsumenta na rynku detalicznych usług bankowych w Polsce na tle Unii Europejskiej*, Wydawnictwo CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa 2018, s. 66.

²¹ E. Rutkowska-Tomaszewska, *Ochrona prawa klienta na rynku usług bankowych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 30.

²² I. Czechowska, W. Zatoń, *Problemy klientów usług finansowych oraz ich uwarunkowania*, „Bank i Kredyt”, nr 49 (3), Warszawa 2018, s. 294–295.

na płynność rynków finansowych. Działalność instytucji finansowych w warunkach efektywnej ochrony konsumenta wzmacnia zaufanie konsumenta do tych instytucji²³. W modelu ochrony konsumenta istotna jest współpraca i wzajemne zależności pomiędzy: konsumentami, dostawcami produktów i usług finansowych oraz władzą (instytucjami, które rynek kontrolują i regulują). Co więcej, ochrona konsumentów usług finansowych powinna opierać się na zasadach: przejrzystości, wolnego rynku, dochodzenia roszczeń, zapewnienia prywatności oraz dostępu do edukacji finansowej²⁴. Polityka prokonsumencka ma na celu stymulowanie pożytecznych dla rynku i konsumenta zjawisk oraz zachowań, które pozwolą w pełni zaspokoić potrzeby i oczekiwania konsumenta, jednocześnie wzmacniając jego pozycję na rynku. Dlatego celem krajowej i unijnej polityki konsumenckiej jest zapewnienie ochrony interesów konsumenta²⁵. W prawodawstwie unijnym najistotniejszymi aktami prawnymi odnoszącymi się do ochrony konsumenta na rynku usług finansowych są²⁶:

- Dyrektywa 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 września 2002 r. dotycząca sprzedaży konsumentom usług finansowych na odległość (Dz.U. L 271 z 9.10.2002, s. 321–329);
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/110/WE z dnia 16 września 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad ich działalnością (Dz.U. L 267 z 10.10.2009, s. 7–17);
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/65/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie rynków instrumentów finansowych (Dz.U. L 173 z 12.6.2014, s. 349–496) – tzw. MiFID II;
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2366 z dnia 25 listopada 2015 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego (Dz.U. L 337 z 23.12.2015, s. 35–127) – tzw. PSD II;
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki (Dz.U. L 133 z 22.5.2008, s. 66–92);
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 924/2009 z dnia 16 września 2009 r. w sprawie płatności transgranicznych we Wspólnocie (Dz.U. L 266 z 9.10.2009, s. 11–18).

Dyrektywa 2008/48/WE w sposób odmienny od obowiązujących do tej pory przepisów definiuje kwestie dotyczące ochrony konsumenta w obszarze umowy kredytu konsumenckiego. Dyrektywa zapewnia ochronę konsumenta w każdej fazie transakcji kredytowej. Reguluje ona relacje pomiędzy podmiotem profesjonalnym (kredytodawca) a konsumentem (kredytobiorca) oraz wdraża instrumenty ochro-

²³ B. Frączek, K. Mitreǵa-Niestrój, *Regulacyjno-instytucjonalne ramy ochrony konsumentów usług finansowych – wybrane doświadczenia międzynarodowe*, „Zeszyty Naukowe, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie”, nr 2 (938), 2015.

²⁴ Good Practices for Financial Consumer Protection, The World Bank, June 2012.

²⁵ M. Klimontowicz (red), *Bankowość dla praktyków, Europejski Certyfikat Bankowca EFCB 3E*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2018, s. 130.

²⁶ E. Rutkowska-Tomaszewska, *Ochrona prawa...*, op. cit., s. 74.

ny tego drugiego. Do najważniejszych zalicza się: obowiązek informacyjny wobec konsumenta wraz z potrzebnymi mu wyjaśnieniami, możliwość odstąpienia od zawartej umowy oraz bezwzględny obowiązek badania zdolności kredytowej konsumenta przez instytucję kredytującą²⁷. Kolejnym istotnym unijnym aktem prawnym harmonizującym rynek kredytowy państw członkowskich Unii Europejskiej jest dyrektywa 2014/17/UE. Jej celem jest zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa konsumentów zawierających umowy o kredyty związane z nieruchomościami. Gwarantować ma to przede wszystkim: obowiązek informacyjny wobec konsumenta, przejrzystość przekazów reklamowych, wyszkolony personel, regulacje na rynku pośredników kredytu hipotecznego, wdrożenie zasad sprzedaży związanej czy regulacje dotyczące kosztów kredytu i jego restrukturyzacji²⁸.

W Polsce problematyka praw konsumenta na rynku usług finansowych regulowana jest przepisami konstytucyjnymi, kodeksem cywilnym, ustawą z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta oraz ustawą z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów²⁹. Ponadto o ochronie konsumenta na rynku finansowym mowa jest w ustawie o kredycie konsumenckim z 12 maja 2011 roku i ustawie o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami z 23 marca 2017 roku, które są następstwem dostosowania prawa krajowego do wymogów prawa wspólnotowego.

Ochrona konsumenta jest reakcją na problemy i nieprawidłowości na rynku finansowym. Realizowana jest na wszystkich etapach kredytowania i charakteryzuje się przede wszystkim przywilejami informacyjnymi³⁰. Z jednej strony ma za zadanie zabezpieczenie interesów nieprofesjonalnego uczestnika rynku (klienta) w stosunkach z instytucjami finansowymi. Z drugiej strony, jej zadanie jest bardziej strategiczne i odnosi się do zabezpieczenia całego systemu finansowego i nieprzerwywalnego funkcjonowania rynku usług finansowych³¹. Dobrze skonstruowany system finansowy powinien być przejrzysty, zapewnić odpowiedni poziom bezpieczeństwa oraz ochronę praw i interesów jego uczestników. Jednym z głównych elementów zapewniających ten stan jest nałożenie na przedsiębiorstwa działające w sektorze finansowym obowiązku informacyjnego. Dlatego można mówić o tworzeniu modelu ochrony konsumenta przez informację, który zakłada wyrównanie poziomu wiedzy między uczestnikami rynku a podmiotami profesjonalnymi poprzez doinformowanie (edukację, wypełnienie obowiązku informacyjnego) całego rynku i konsu-

²⁷ A. Puczek, *Wybrane mechanizmy ochrony konsumenta na gruncie Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 roku w sprawie umów o kredyt konsumencki*, Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ, numer 2(7), 2011, s. 65.

²⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/17/UE z dnia 4 lutego 2014 r. w sprawie konsumenckich umów o kredyt związanych z nieruchomościami mieszkalnymi i zmieniająca dyrektywę 2008/48/WE i 2013/36/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 1093/2010 (http://g.ekspert.infor.pl/p_dane/akty_pdf/EOL/2014/60/34.pdf#zoom=90 (dostęp: 28.08.2019)).

²⁹ M. Klimontowicz M. (red.), *Bankowość dla praktyków...*, op. cit., s. 130.

³⁰ J. Koleśnik, *Bankowość...*, op. cit., s. 112.

³¹ K. Waliszewski, *Rola doradcy finansowego w zapewnieniu skutecznej ochrony konsumenta na rynku usług bankowych*, „Finanse i Prawo Finansowe”, III (1), Łódź 2016, s. 122–123.

mentów³². Dostarczenie tych informacji jest potrzebne dla rozsądnego kształtowania zachowań konsumenckich. Ponadto jest to istotny element budowania relacji z klientem oraz zdobywania jego zaufania i lojalności³³.

Według raportu European Banking Authority z roku 2017 usługami bankowymi, które generują szkody dla konsumenta, są: kredyty hipoteczne, kredyty konsumencie, depozyty, rachunki związane z płatnościami i elektroniczne środki pieniężne³⁴.

4. Ustawa o kredycie hipotecznym a ochrona konsumenta

W dniu 22 lipca 2017 roku weszła w życie ustawa o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami. Ustawa w pełni określa³⁵:

- zasady i tryb zawierania umów o kredyt hipoteczny,
- prawa i obowiązki kredytodawcy, pośrednika kredytu hipotecznego i agenta w zakresie obowiązku informacyjnego przed zawarciem umowy o kredyt hipoteczny oraz w związku z jej zawarciem,
- skutki uchybienia przez kredytobiorcę w związku z nie wypełnieniem powyższego obowiązku,
- zasady i sposób nadzoru nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami.

Głównym celem nowej ustawy jest zapewnienie wysokiego poziomu ochrony konsumentów na rynku kredytów hipotecznych, poprzez zagwarantowanie bardziej przejrzystego, skutecznego i konkurencyjnego rynku. Dla konsumenta ma to być realizowane poprzez zawieranie spójnych umów, dostarczanie odpowiedniej informacji na każdym etapie współpracy z klientem, co ostatecznie ma zniwelować asymetrię informacyjną pomiędzy kredytodawcą a kredytobiorcą³⁶. Wyższa jakość dostarczonych konsumentowi informacji może przełożyć się na lepsze zrozumienie procesu udzielania kredytu hipotecznego i lepszą znajomość tego typu produktu przez klientów, dzięki czemu uda się zmniejszyć liczbę skarg i reklamacji w zakresie produktów hipotecznych.

Ustawa określa dość precyzyjne zamknięty katalog podmiotów, które od 22 lipca 2017 roku mogą udzielać kredytów hipotecznych. Nie ma w nich miejsca dla instytucji pożyczkowych³⁷. Zgodnie z ustawą kredytodawcą mogą być: banki krajowe, oddziały banków zagranicznych, instytucje kredytowe prowadzące działalność

³² M. Marcinkowka, *Ochrona klientów banku poprzez informacje*, „Folia Oeconomica” 247, Łódź 2011, s. 6.

³³ *Ibidem*, s. 18.

³⁴ I. Czechowska, W. Zatoń, *Problemy klientów...*, op. cit., s. 295.

³⁵ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami, Dz.U. 2017 poz. 819, art. 1

³⁶ Komunikat KNF o wejściu w życie ustawy o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami https://www.knf.gov.pl/?articleId=57549&p_id=18 (dostęp: 25.03.2019).

³⁷ <https://www.lexagit.pl/nowa-ustawa-o-kredycie-hipotecznym-2017-zmiany-wprowadza/> (dostęp: 26.03.2019).

transgraniczną lub oddziały instytucji finansowych – w rozumieniu ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, a także spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe³⁸. Z jednej strony ogranicza to gamę produktów zabezpieczonych hipotecznie, wykluczając z rynku instytucje niebankowe, ale z drugiej strony dodaje prestiżu tego typu produktom, udostępnianym tylko przez profesjonalnych uczestników rynku, jakimi są banki i SKOK-i. Ponadto, zgodnie z nowymi przepisami, umowa o kredyt hipoteczny może zostać zawarta tylko w walucie, w której konsument uzyskuje większość swoich dochodów³⁹. Wydaje się, że jest to rozwiązanie słuszne. Otrzymywanie wynagrodzenia w danej walucie obcej i płatność rat kredytowych w tejże walucie nie wymusza na kliencie wymiany złotych polskich na obcą walutę po niekorzystnym kursie. Zapobiega to sytuacjom, które spotkały kredytobiorców mających swoje zobowiązania we franku szwajcarskim. Co więcej, już w 2018 roku, zarówno wśród spraw prowadzonych przez Rzecznika Finansowego, jak i przez Bankowy Arbitraż Konsumencki, odnotowano znaczący spadek wniosków konsumentów dotyczących hipotecznych kredytów walutowych. Jednocześnie banki znacznie ograniczyły ofertę tego typu produktów, a część z nich w swojej ofercie nie ma kredytów hipotecznych w walucie obcej.

Mechanizm ochrony konsumenta wynikający z ustawy o kredycie hipotecznym podobny jest do tego, który stosowany jest w odniesieniu do kredytów konsumencjki. Skupia się on na ochronie konsumenta na etapie przedumownym i po zawarciu umowy oraz badaniu zdolności kredytowej przed udzieleniem kredytu. Najważniejsze prawa konsumentów zawarte w ustawie dotyczą dostępu do informacji, prawa do rzetelnej reklamy, możliwości odstąpienia od umowy kredytu, możliwości przedterminowej spłaty kredytu oraz jego restrukturyzacji. Artykuł 7. ustawy o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego wprowadza wiele zmian w zakresie informowania konsumenta o tego typu produktach. Już na etapie reklamowania i promowania kredytów hipotecznych, kredytodawca, pośrednik hipoteczny lub agent muszą zadbać o rzetelny, zrozumiały, widoczny oraz nie wprowadzający w błąd przekaz reklamowy. Szczególnego znaczenia nabiera uwidocznienie – w takich sam sposób jak innych informacji – danych na temat rocznej rzeczywistej stopy oprocentowania (RRSO). Wszystkie parametry kredytu powinny być prezentowane na podstawie reprezentatywnego przykładu⁴⁰. Kredytodawca, pośrednik lub agent w swoich materiałach oraz w procesie współpracy z konsumentem muszą podać szczegółowe dane o ofercie, które pozwolą porównać dostępne możliwości na rynku i podjąć racjonalną decyzję. Powyższe informacje powinny zostać przekazane konsumentowi w formularzu informacyjnym⁴¹. Przepisy nakładają na kredytodawcę nowe obowiązki i wiele dodatkowych formal-

³⁸ Ustawa z dnia 23 marca 2017 o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami, Dz.U. 2017 poz. 819, art. 4.

³⁹ <https://finanse.uokik.gov.pl/chf/kalendarium/ustawa-o-kredycie-hipotecznym> (dostęp: 26.03.2019).

⁴⁰ <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/ustawa-o-kredycie-hipotecznym-zmiany-od-22,115,0,2347635.html> (dostęp: 28.03.2019).

⁴¹ <https://www.lexagit.pl/nowa-ustawa-o-kredycie-hipotecznym-2017-zmiany-wprowadza/> (dostęp: 26.03.2019).

ności, które muszą być przez nich realizowane. Przekłada się to na dodatkową pracę pracownika banku, który w konsekwencji jest rozliczany z wypełnienia obowiązku ustawowego. Należy również zwrócić uwagę na koszty dostosowania reklam i materiałów banku do potrzeb ustawy. Ustawodawca zadbał jednak w ten sposób o pełną informację dla klienta. Wzmocnienie obowiązku informacyjnego i wskazanie jedyne go możliwego kredytodawcy jako banku może prowadzić do wyższej jakościowo specjalizacji rynku, co z kolei powinno przełożyć się na lepszą wiedzę konsumenta o kredycie hipotecznym, większe zaufanie względem niego i mniej negatywnych zjawisk związanych z udzielaniem kredytów hipotecznych.

Ustawa o kredycie hipotecznym nakłada również na kredytodawców obowiązek wydania decyzji o przyznaniu lub odmowie udzielenia kredytu hipotecznego w 21 dniu od momentu złożenia kompletnych dokumentów, co w przypadku części banku znacznie skraca proces kredytowy. Kredytobiorcy natomiast pozwala dokładnie określić czas oczekiwania na decyzję i zaplanować dalsze kroki. Jeśli bank lub SKOK podejmie negatywną decyzję kredytową, zgodnie z ustawą musi poinformować o tym konsumenta. „Jeżeli kredytodawca odmówi konsumentowi udzielenia kredytu hipotecznego na podstawie informacji zawartych w bazie danych lub zbiorze danych kredytodawcy, niezwłocznie przekazuje konsumentowi bezpłatną informację o wynikach tego sprawdzenia oraz wskazuje bazę danych lub zbiór danych, w których tego sprawdzenia dokonano” – art. 24.2.⁴²

Konstrukcja umowy kredytu hipotecznego zgodnie z ustawą ma również zapewniać ochronę kredytobiorcy. W porównaniu do ustawy Prawo bankowe, ustawa ta rozszerza zakres informacji, jakie powinny znaleźć się w umowie o kredyt hipoteczny. Podkreśla się, że kredytodawca musi zawrzeć w umowie następujące elementy⁴³:

- 1) opłaty i wszelkie koszty związane z udzieleniem kredytu hipotecznego;
- 2) całkowity koszt kredytu hipotecznego oraz całkowitą kwotę do zapłaty przez konsumenta określoną na dzień zawarcia umowy o kredyt hipoteczny;
- 3) zasady i koszty ustanowienia, zmiany lub wygaśnięcia zabezpieczeń i ubezpieczeń, w tym koszty ubezpieczenia spłaty kredytu hipotecznego i jego zakresu;
- 4) prawo konsumenta do częściowej i całkowitej spłaty kredytu hipotecznego przed terminem wraz z wiążącymi się z tym kosztami;
- 5) warunki, termin, sposób i skutki odstąpienia od umowy o kredyt hipoteczny przez konsumenta;
- 6) skutki niedotrzymania warunków umowy o kredyt hipoteczny, ze szczególnym uwzględnieniem kosztów wynikających z niedotrzymania terminów płatności;
- 7) sposób i warunki ustalania stopy procentowej, na podstawie której jest obliczana wysokość rat kapitałowo-odsetkowych;
- 8) dodatkowe warunki, kryteria i ograniczenia oraz wymagane dokumenty związane z kredytem hipotecznym, jeżeli jest on objęty wsparciem udzielanym ze środków publicznych.

⁴² Ustawa z dnia 23 marca 2017 o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami, Dz.U. 2017 poz. 819, art. 24.

⁴³ *Ibidem*, art. 29.

Wymogi dotyczące obowiązkowych zapisów w umowie kredytu hipotecznego odwołują się do modelowego sposobu ochrony konsumenta przy zawieraniu tego typu umów. Podobnie jak w ustawie o kredycie konsumenckim, tak i tutaj konsument dysponuje możliwością wcześniejszej spłaty zaciągniętego zobowiązania⁴⁴. Różnica między ustawą o kredycie hipotecznym a ustawą o kredycie konsumenckim polega na tym, że w przypadku kredytów hipotecznych kredytodawca ma możliwość pobrania od konsumenta rekompensaty, ale tylko w okresie 3 lat od uruchomienia kredytu, a jej wysokość: „nie może być większa niż wysokość odsetek, które byłyby naliczone od spłaconej przed terminem całości lub części kredytu hipotecznego w okresie roku od dnia faktycznej spłaty, ani większa niż 3% spłacanej kwoty kredytu hipotecznego” art.40.3.⁴⁵ Niewątpliwie jest to próba ograniczenia przychodów banków i możliwości naliczania im dodatkowych opłat. Jednakże, analizując dane w zakresie składanych wniosków do Rzecznika Finansowego i Arbitra Bankowego, należy zauważyć, że duża część wniosków dotyczy kwestii szeroko pojętych opłat oraz wcześniejszej spłaty kredytu. Co pokazuje, że powyższe kwestie stanowią poważny problem dla konsumenta i lepsza ich regulacji jest konieczna. Ponadto ustawa reguluje również kwestie cross sellingu, czyli sprzedaży związanej. Zakazuje łączenia kredytu hipotecznego z innymi produktami finansowymi. Sprzedaż wiązana będzie mogła być realizowana tylko na zasadzie dobrowolności. To klient ma ostatecznie zdecydować, czy będzie mu potrzebny dodatkowy produkt, który często jednak w praktyce bankowej obniża koszt kredytu. Ustawodawca w ten sposób próbuje ograniczyć przypadki missellingu⁴⁶. W praktyce banki nadal proponują kredytobiorcom dodatkowe produkty w postaci ubezpieczeń, kart kredytowych, stawiania dodatkowych wymogów związanych z zapewnieniem wpływu na ROR. Realizują to poprzez możliwość prezentowania oferty standardowej (bez produktów dodatkowych) i promocyjnej – z wykorzystaniem dodatkowych produktów bankowych, ale zapewniającej niższy koszt kredytu.

Nowym przywilejem konsumenta w świetle omawianej ustawy jest możliwość odstąpienia od kredytu hipotecznego. Tak jak w przypadku kredytu konsumenckiego, konsument może odstąpić od umowy nie podając przyczyn tego odstąpienia w ciągu 14 dni od daty zawarcia umowy. Daje to konsumentowi możliwość zmiany podjętej decyzji kredytowej lub wycofania się z podpisanej umowy⁴⁷. W odczuciu autora, dla osób, które odstępują od kredytu hipotecznego, niesie to za sobą wiele dodatkowych czynności związanych z odwróceniem lub zatrzymaniem biegu spraw notarialnych czy sądowych. Wymaga też zwrotu środków z uruchomionego kredytu.

⁴⁴ <http://pieniadzeiprawo.pl/ustawa-o-kredycie-hipotecznym-jakie-rozwiazania-wprowadza/> (dostęp: 29.03.2019).

⁴⁵ Ustawa z dnia 23 marca 2017 o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami, Dz.U. 2017 poz. 819, art. 40.

⁴⁶ Z ang. „chybiona sprzedaż” – sprzedaż produktu lub usługi, który nie odpowiada potrzebom klienta. Zjawisko charakterystyczne dla rynku usług finansowych i ubezpieczeniowych.

⁴⁷ Komunikat KNF o wejściu w życie ustawy o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami https://www.knf.gov.pl/?articleId=57549&p_id=18 (dostęp: 25.03.2019).

tu, które nie trafiają najczęściej do kredytobiorcy, tylko do wcześniejszego właściciela nieruchomości lub dewelopera.

Kolejnym instrumentem ochrony konsumenta wynikającym z ustawy o kredycie hipotecznym jest restrukturyzacja zadłużenia. Prawo do restrukturyzacji zobowiązania oraz innych form ugody klienta z bankiem jest jednym z ważniejszych czynników jego ochrony. W ustawie o kredycie hipotecznym restrukturyzacja jest definiowana jako mechanizm, który może zastosować kredytobiorca w sytuacji zaistnienia problemów ze spłatą kredytu hipotecznego. W przypadku, kiedy bank odnotował opóźnienie w spłacie kredytu, wzywa konsumenta do spłaty, przy czym termin nie może być ustawowo krótszy niż 14 dni. Klient po otrzymaniu wezwania dysponuje możliwością złożenia wniosku o restrukturyzację zadłużenia, o czym bank musi też poinformować klienta w wezwaniu do spłaty⁴⁸. Jeśli bank uzna, w wyniku analizy sytuacji konsumenta (kredytobiorcy), że taka restrukturyzacja może nastąpić, to można wówczas przeprowadzić działania restrukturyzacyjne. Konsument w wyniku restrukturyzacji kredytu może uzyskać np. czasowe zawieszenie spłaty lub wydłużenie okresu kredytowania. Wprowadzając możliwość restrukturyzacji, ustawodawca uznał, że egzekucja z nieruchomości jest ostatecznością⁴⁹. Niestety, bank może wydać negatywną decyzję w sprawie restrukturyzacji kredytu i chcieć odzyskać swoją należność. Wówczas o powodach odmowy musi poinformować klienta w formie pisemnej. Ale zgodnie z art. 35.1 tejże ustawy bank: „przed podjęciem czynności zmierzających do odzyskania należności, umożliwia konsumentowi sprzedaż kredytowanej nieruchomości w okresie nie krótszym niż 6 miesięcy”⁵⁰. Zatem okres procesu restrukturyzacji chroni konsumenta przed niebezpiecznymi posunięciami ze strony banku, nie pozwalając na wypowiedzenie umowy. Niewątpliwie jest to dobre rozwiązanie dla konsumenta, który w czasie trwania zobowiązania kredytowego może znaleźć się w trudnej sytuacji finansowej i tego typu możliwość daje mu szansę ochrony swojego mienia i czas na znalezienie korzystnego dla siebie rozwiązania. Niestety, dla banków tego typu sytuację będą piętrzyły salda zobowiązań niespłacanych, przez co wskaźnik przeterminowań na kredytach hipotecznych może rosnąć.

Warto również zaznaczyć, że ustawa o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytowymi i agentami nakłada na Komisję Nadzoru Finansowego nowe zadania w postaci tworzenia rejestru pośredników kredytu hipotecznego. KNF staje się organem pełniącym nadzór nad pośrednikami kredytowymi i agentami. Aby zapewnić jak najwyższą jakość procesu kredytowego oraz wysokie standardy pośrednictwa kredytowego, wprowadzono wymóg uzyskania zezwolenia na tego typu działalność (wydawanego przez KNF) oraz szkolenia personelu. Dla

⁴⁸ <https://www.rklegal.pl/index.php/?nowa-ustawa-o-kredycie-hipotecznym--czy-trudniej-bedzie-dochodzic-rozszczen-zabezpieczonych-hipoteka-> (dostęp: 29.03.2019).

⁴⁹ B. Wyżykowski, *Zasady restrukturyzacji zadłużenia na podstawie ustawy o kredycie hipotecznym oraz nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami*, „Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny”, nr 6(7), 2018.

⁵⁰ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami, Dz.U. 2017 poz. 819, art. 35.

instytucji kredytowych jest to generowanie dodatkowych kosztów oraz ograniczenie ich rentowności. Zgodnie z ustawą kredytodawca musi zapewnić powiązanym pośrednikom, agentom i ich pracownikom szkolenie z zakresu opracowania, oferowania i zawierania umów o kredyt hipoteczny oraz pośrednictwa w świadczeniu usług dotyczących kredytu hipotecznego i związanych z nim usług doradczych⁵¹. Te ostatnie świadczone mogą być tylko przez kredytodawcę, pośrednika kredytu hipotecznego oraz agenta. Ustawa ogranicza również możliwość używania określeń „doradca” i „doradztwo”, szczególnie przez instytucje powiązane z kredytodawcą, pośrednikiem lub agentem. Nakłada również na te podmioty, które mogą takie usługi świadczyć, dodatkowe obowiązki oraz zadania. Kredytodawca, pośrednik kredytu hipotecznego oraz agent świadczący usługi doradcze mają obowiązek przedstawić konsumentowi co najmniej 3 oferty umów o kredyt hipoteczny łącznie z formularzami informacyjnymi oraz rekomendować takie rozwiązanie, które jest najbliższe potrzebom oraz sytuacji finansowej i osobistej konsumenta. Ustawa nakłada na podmioty świadczące usługi doradcze obowiązek kierowania się w swojej działalności najlepszym interesem klienta⁵².

Podsumowanie

Obecny rynek detalicznych usług finansowych charakteryzuje się dużą różnorodnością w zakresie produktów i instrumentów finansowych, a także szerokimi możliwościami ich dystrybucji. Szczególnie dotyczy to sektora usług bankowych. Konsument na tym rynku odznacza się coraz większą wiedzą. Mimo to jego funkcjonowanie w sektorze finansowym nadal wymaga troski ze strony organów nadzorczych (szczególnie Narodowego Banku Polskiego, Komisji Nadzoru Finansowego, Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów czy Rzecznika Finansowego), które powinny zapewnić konsumentowi skuteczną i efektywną ochronę. Realizowane jest to zwykle w formie rekomendacji lub nowych przepisów prawnych, jak np. ustawa o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami.

Z analizy i prezentacji zmian oraz instrumentów ochrony konsumenta zawartych w ustawie o kredycie hipotecznym wnioskować można, że w stopniu większym niż dotychczas zabezpiecza ona interesy konsumenta. Wiele kwestii zostało uregulowanych i wdrożonych przez banki na rynku kredytów hipotecznych, żeby wypełnić obowiązek ustawowy. Z drugiej strony dla przeciętnego konsumenta wprowadzone zmiany to jeszcze bardziej skomplikowane i częściowo niejasne przepisy i procedury. Ostateczne efekty wdrożonych zmian poznamy za kilka lat, i wtedy będziemy w stanie rzetelnie ocenić ich znaczenie dla rynku kredytów hipotecznych i konsu-

⁵¹ Komunikat KNF o wejściu w życie ustawy o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami https://www.knf.gov.pl/?articleId=57549&p_id=18 (dostęp: 25.03.2019).

⁵² <https://www.otodom.pl/wiadomosci/prawo/nowe-wymogi-wobec-bankow-posrednikow-i-agentow-w-zakresie-udzielania-kredytow-hipotecznych-id7172.html> (dostęp: 28.08.2019).

menta. Część konsumentów może jeszcze nie być świadoma owych zmian oraz nie mieć odpowiedniej wiedzy w tym zakresie.

Wydaje się jednak, że wdrożenie rozwiązań zawartych w ustawie o kredyt hipotecznych było dla rynku kredytów hipotecznych potrzebnym działaniem, chociażby ze względu na coraz większe zainteresowanie tego typu produktami przez konsumenta. Co więcej, rozwiązania te uzupełniają i dookreślają model ochrony konsumenta na rynku finansowym. W opinii autora ten akt prawny wprowadził wiele istotnych zmian, które dodatkowo zabezpieczają interesy konsumenta na rynku usług bankowych, szczególnie w zakresie starania się o kredyt hipoteczny, w aspekcie informacyjnym, w przebiegu procesu kredytowego, kontekście zabezpieczeń w umowie kredytowej czy, ostatecznie, w procesie obsługi uruchomionego zobowiązania.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

Czechowska I., Zatoń W., *Problemy klientów usług finansowych oraz ich uwarunkowania*, „Bank i Kredyt”, nr 49 (3), Warszawa 2018.

Frączek B., Mitrega-Niestrój K., *Regulacyjno-instytucjonalne ramy ochrony konsumentów usług finansowych – wybrane doświadczenia międzynarodowe*, Zeszyty Naukowe, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, nr 2 (938), 2015.

Gostomski E., Fiedziuk L., Śliwińska M., *Przewodnik Bankiera. Vademecum wiedzy o bankowości*, Wydawnictwo BODie, Poznań 2017.

Główka G., *Instrumenty finansowe a rynek mieszkaniowy*, [w:] *Problemy rozwoju miast*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2009.

Główka G., *Mieszkaniowy kredyt hipoteczny w Polsce*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Warszawa 2010.

Karwowska M., *Czynniki wpływające na atrakcyjność kredytu hipotecznego – analiza empiryczna*, „Finanse i Prawo Finansowe”, nr 2, Łódź 2014.

Klimontowicz M. (red.), *Bankowość dla praktyków, Europejski Certyfikat Bankowca EFCB 3E*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2018.

Koleśnik J., *Bankowość detaliczna*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2016.

Marcinkowka M., *Ochrona klientów banku poprzez informacje*, „Folia Oeconomica”, 247, Łódź 2011.

Niczyporuk A., *Ochrona interesów konsumenta na rynku detalicznych usług bankowych w Polsce na tle Unii Europejskiej*, Wydawnictwo CeDeWu Sp. z o.o., Warszawa 2018.

Pastuszka A., *Kreacja ryzyka kredytu hipotecznego w zarządzaniu*, Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej, Zarządzanie, nr 18, Częstochowa 2015.

Puczek A., *Wybrane mechanizmy ochrony konsumenta na gruncie Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE* z dnia 23 kwietnia 2008 roku w sprawie umów o kredyt konsumencki, Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ, numer 2(7), 2011.

Reksa Ł., Zaleska J., *Prosta droga do kredytu na własne „M”. Poradnik klienta usług finansowych*, Komisja Nadzoru Finansowego, Warszawa 2012.

Rutkowska-Tomaszewska E., *Ochrona prawa klienta na rynku usług bankowych*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.

Sitek M., *Bankowość hipoteczna i rynek nieruchomości*, Wydawnictwo Key Text, Warszawa 2010.

Smyczek S., *Nowe trendy w zachowaniach konsumentów na rynkach finansowych*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 2012.

Świecka B., *Konsument na rynku usług finansowych*, [w:] G. Rosa (red.), *Konsument na runku usług*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2015.

Waliszewski K., *Rola doradcy finansowego w zapewnienie skutecznej ochrony konsumenta na rynku usług bankowych*, „Finanse i Prawo Finansowe”, III (1), Łódź 2016.

Artykuły prasowe i okolicznościowe

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/17/UE z dnia 4 lutego 2014 r. w sprawie konsumenckich umów o kredyt związanych z nieruchomościami mieszkalnymi i zmieniająca dyrektywy 2008/48/WE i 2013/36/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 1093/2010.

Raport półroczny Biura Informacji Kredytowej, KREDYT TRENDY, Warszawa 2018.

Raport AMRON-SARFiN, *Ogólnopolski raport o kredytach mieszkaniowych oraz transakcjach nieruchomości*, Związek Banków Polskich, Warszawa 2019.

Sprawozdania Rzecznika Finansowego za lata 2016–2018.

Sprawozdania z działalności Bankowego Arbitrażu Konsumenckiego za lata 2009–2018.

The World Bank, *Good Practices for Financial Consumer Protection*, June 2012.

Dokumenty prawne

Dyrektywa 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 września 2002 r. dotycząca sprzedaży konsumentom usług finansowych na odległość, Dz.U. L 271 z 9.10.2002.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/110/WE z dnia 16 września 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności przez instytucje pieniądza elektronicznego oraz nadzoru ostrożnościowego nad ich działalnością, Dz.U. L 267 z 10.10.2009.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/65/UE z dnia 15 maja 2014 r. w sprawie rynków instrumentów finansowych, Dz.U. L 173 z 12.6.2014.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2366 z dnia 25 listopada 2015 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego, Dz.U. L 337 z 23.12.2015.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki, Dz.U. L 133 z 22.5.2008.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 924/2009 z dnia 16 września 2009 r. w sprawie płatności transgranicznych we Wspólnocie, Dz.U. L 266 z 9.10.2009.

Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami, Dz.U. 2017 poz. 819.

Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim, Dz.U. 2019 poz. 1083.

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe, Dz.U. 2018 poz. 2187.

Materiały internetowe

Komunikat KNF o wejściu w życie ustawy o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami https://www.knf.gov.pl/?articleId=57549&p_id=18 (dostęp: 25.03.2019).

Wyżykowski B., *Zasady restrukturyzacji zadłużenia na podstawie ustawy o kredycie hipotecznym oraz nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami*, Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny 2018, nr 6(7).

https://www.wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=25686&id_znaczenia=0 (dostęp: 19.03.2019).

<https://www.lexagit.pl/nowa-ustawa-o-kredycie-hipotecznym-2017-zmiany-wprowadza/> (dostęp: 26.03.2019).

<https://finanse.uokik.gov.pl/chf/kalendarium/ustawa-o-kredycie-hipotecznym> (dostęp: 26.03.2019).

<https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/ustawa-o-kredycie-hipotecznym-zmiany-od-22,115,0,2347635.html> (dostęp: 28.03.2019).

<https://www.morizon.pl/blog/ustawa-o-kredycie-hipotecznym/> (dostęp: 28.03.2019).

<http://pieniadzeiprawo.pl/ustawa-o-kredycie-hipotecznym-jakie-rozwiazania-wprowadza/> (dostęp: 29.03.2019).

<https://www.rklegal.pl/index.php?/nowa-ustawa-o-kredycie-hipotecznym--czy-trudniej-bedzie-dochodzic-roszczen-zabezpieczonych-hipoteka-> (dostęp: 29.03.2019).

<https://www.otodom.pl/wiadomosci/prawo/nowe-wymogi-wobec-bankow-posrednikow-i-agentow-w-zakresie-udzielania-kredytow-hipotecznych-id7172.html> (dostęp: 28.08.2019).

Dawid Rogoziński*
ORCID: 0000-0002-3195-024X

Procesowa ochrona praw ubezpieczonego-konsumenta w kontekście realizacji prawnego zabezpieczenia wierzytelności kredytowej ustanowionego na umowie ubezpieczenia

Streszczenie

Wskazanie umowy ubezpieczenia jako obligatoryjnego prawnego zabezpieczenia spłaty kredytu (przede wszystkim długoterminowego) stało się powszechną praktyką na rynku usług finansowych, w tym także w relacjach z konsumentami. To zaś rodzi problemy praktyczne nie tylko na etapie transferu wierzytelności z umowy ubezpieczenia na bank, ale przede wszystkim na etapie realizacji roszczeń – już po zajściu wypadku ubezpieczeniowego. Celem artykułu jest analiza prawnej i faktycznej pozycji procesowej ubezpieczonego-kredytobiorcy lub jego spadkobierców po zajściu wypadku ubezpieczeniowego. Zaproponowane w orzecznictwie rozwiązania proceduralne zostaną ocenione pod kątem ich zgodności z wymogiem zagwarantowania konsumentom skuteczności instrumentów ochrony przewidzianych w unijnym reżimie prawa konsumenckiego, co determinuje również konieczność odwołania się do relacji ekonomicznych łączących ubezpieczonego-kredytobiorcę, bank oraz ubezpieczyciela.

Słowa kluczowe: bancassurance, ubezpieczenie spłaty kredytu, zabezpieczenie spłaty kredytu, powództwo o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, powództwo o ustalenie.

JEL: G220, K120, K150

* Katedra Prawa Cywilnego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego.

Process aspects of protecting the rights of the insured-consumer in the context of the implementation of the right from the loan collateral, which was established on the insurance contract

Abstract

It is common practice on the financial services market to use loan collateral by transferring rights from a property or life insurance contract. This also applies to consumer trading. For this reason, practical problems must be faced not only at the stage of transfer of claims from the insurance contract, but primarily at the stage of implementation of claims – after an insurance accident. The purpose of this article is to analyze the legal and actual procedural position of the insured-borrower or his heirs in that cases. The procedural solutions proposed in the case-law will be analyzed in the light of their compliance with the requirement to guarantee consumers the effectiveness of protection instruments provided for in the EU consumer law regime. This will also determine the need to refer to economic relations between the insured-borrower, the bank and the insurer.

Key words: bancassurance, payment protection insurance, loan collateral, action for a benefit to a third party, action to establish.

Wstęp

Wskazanie umowy ubezpieczenia jako obligatoryjnego prawnego zabezpieczenia spłaty kredytu jest dziś powszechną praktyką na rynku usług finansowych, w tym przede wszystkim w obrocie konsumenckim. Tymczasem regulacja kodeksowa w zakresie umowy ubezpieczenia nie została zaprojektowana z myślą o takiej – zabezpieczającej – funkcji tej instytucji (jako dominującej i stanowiącej rzeczywistą „przyczynę” zawarcia umowy)¹. Rodzi to wiele problemów praktycznych związanych z pozbawieniem kredytobiorcy – ponoszącego w całości koszty świadczonej ochrony ubezpieczeniowej – modelowej pozycji wierzyciela wobec ubezpieczyciela i przysługującego mu wachlarza uprawnień oraz instrumentów ich realizacji. *De lege lata* brak przepisów korygujących skutki takiego formalnoprawnego usytuowania kredytobiorcy poza relacją między uprawnionym do świadczenia bankiem a zakładem ubezpieczeń.

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie na konsekwencje, jakie dla sytuacji prawnej kredytobiorcy-konsumenta płyną z ustanowienia zabezpieczenia na umowie ubezpieczenia – czy to w drodze przelewu wierzytelności czy uposażenia banku do sumy ubezpieczenia. Rozważania materialnoprawne dotyczące statusu ubezpieczonego – kredytobiorcy przeniesione zostaną na grunt postępowania cywilnego. Instytucje procesowe służące dochodzeniu roszczeń przeanalizowane zostaną pod kątem ich przystępności dla konsumenta w typowych relacjach, w jakich występuje on w stosunku ubezpieczenia w kanale *bancassurance*. Ocenie normatywnej

¹ M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia. Art. 805-834 KC. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 50.

podlegać będzie zgodność proponowanych w judykaturze rozwiązań proceduralnych ze zobowiązaniem do zagwarantowania konsumentom efektywnych środków ochrony przewidzianych w europejskim reżimie prawa konsumenckiego. Warunkiem trafnej diagnozy w tym zakresie jest osadzenie relacji kredytobiorca-bank-ubezpieczyciel w kontekście ekonomicznym. Dla ochrony słabszej strony stosunku prawnego kluczowe jest bowiem zapobieganie instrumentalnemu wykorzystaniu instytucji prawnych dla realizacji partykularnych interesów przedsiębiorcy, bez poszanowania słusznym oczekiwań i interesów konsumenta – szczególnie w sytuacji, w której to on pozostaje jedynym podmiotem obciążonym kosztami świadczonej ochrony ubezpieczeniowej.

1. Umowa ubezpieczenia jako instrument zabezpieczenia wierzycelności z umowy kredytu

Udzielenie kredytu poprzedza ocena zdolności kredytowej (art. 73 Prawa bankowego²), której głównym celem jest oszacowanie ryzyka kredytowego *sensu stricto* (a więc ryzyka związanego z niezaspokojeniem w przyszłości konkretnej wierzycelności z przyczyn leżących po stronie potencjalnego kredytobiorcy). Bank³ może jednak nie tylko zdefiniować i oszacować to ryzyko, ale również zmierzać do jego minimalizacji, czemu mają służyć prawne instrumenty zabezpieczenia wierzycelności. Zgodnie bowiem z art. 69 ust. 2 pkt. 6 Prawa bankowego, umowa kredytu powinna określać sposób zabezpieczenia jego spłaty. Ustawodawca nie precyzuje przy tym preferowanych metod czy rodzajów zabezpieczenia. Skoro zaś art. 69 ust. 2 pkt. 6 odczytywany powinien być z uwzględnieniem regulacji art. 93 ust. 1 Prawa bankowego⁴, należy przyjąć, że katalog dopuszczalnych form zabezpieczenia wierzycelności wynikających z czynności bankowych jest otwarty⁵.

Tradycyjne rodzaje zabezpieczeń, jak hipoteka, zastaw czy poręczenie, nie zawsze gwarantują jednak satysfakcjonujący dla banku poziom bezpieczeństwa transakcji. Efektywność poręczenia zależy od wypłacalności osób zazwyczaj blisko związanych z kredytobiorcą. Niewykluczone więc, że okoliczności będące przyczyną zachwiania sytuacji ekonomicznej dłużnika głównego dotkną także i poręczycieli.

² Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1876).

³ Uwagi odnoszone w ramach niniejszego opracowania do banków, jako głównych kredytodawców na rynku polskim, przenieść można jednak również na inne podmioty uprawnione do udzielania kredytów w rozumieniu art. 69 Prawa bankowego – m.in. oddziały banków zagranicznych, oddziały instytucji kredytowych lub inne jednostki organizacyjne uprawnione do tego na podstawie ustawy (SKOK). W omawianym zakresie, niezależnie od formy prowadzonej działalności w zakresie udzielania kredytów, art. 69 i nast. Prawa bankowego znajdują bowiem również zastosowanie tak do podmiotów bezpośrednio objętych regulacją tejże ustawy (art. 1 Prawa bankowego), jak również uprawnionych do dokonywania czynności bankowych na mocy innych ustaw (art. 5 ust. 5 Prawa bankowego).

⁴ B. Smykla, *Komentarz do art. 69*, [w:] *Prawo bankowe. Komentarz*, wyd. 2, SIP Legalis/el, Warszawa 2011.

⁵ Zob. m.in. wyrok SN z dnia 19 czerwca 2013 r., I CSK 571/12, Legalis nr 673760 oraz M. Bączyk, *Problemy regulacji prawnej zabezpieczeń w prawie polskim*, „Bank i Kredyt” 1991, nr 1, s. 2–3.

Zważywszy, że udzielenie poręczenia może radykalnie zmniejszyć zdolność kredytową samych poręczycieli, także z ich perspektywy nie jest to najbardziej dogodna forma zabezpieczenia roszczeń banku. Hipoteka stanowi nadal atrakcyjny rodzaj zabezpieczenia, jednak jej przedmiot *per se* inkorporuje ryzyko unicestwienia czy zmniejszenia wartości⁶. Biorąc zaś pod uwagę, że sporą grupę kredytów udzielanych konsumentom tworzą kredyty mieszkaniowe, również ze społecznego punktu widzenia niepożądane jest, aby w razie zajścia zdarzenia losowego (samego w sobie już niosącego niekorzystne skutki dla gospodarstwa domowego) wyzuwać dłużników z własności nieruchomości służącej zaspokojeniu ich podstawowych potrzeb egzystencjonalnych. Chociaż więc banki wciąż wykorzystują hipotekę jako główne, docelowe zabezpieczenie spłaty wierzytelności długoterminowych, poszukując (obok, a w przypadku kredytów zaciąganych na mniejsze kwoty i/lub krótsze okresy – zamiast hipoteki) innych form zabezpieczenia wierzytelności umożliwiających szybkie i efektywne ich zaspokojenie w razie zajścia zdarzeń dalece zagrażających powodzeniu akcji kredytowej. Wśród tych (relatywnie) nowych form prym zaczęły wieść właśnie ubezpieczenia⁷.

Trudno chociażby wymienić wszystkie powody, dla których wykorzystanie ubezpieczenia jako metody zabezpieczenia spłaty kredytu jest dla banku wyjątkowo atrakcyjne. Przemawia za tym w szczególności gwarancja wypłacalności zakładu ubezpieczeń i możliwość scedowania nań ryzyk, które tradycyjnie ponoszone były przez bank w ramach ryzyka kredytowego (np. niewypłacalności kredytobiorcy na skutek utraty zdolności zarobkowych, niewypłacalności spadkobierców dziedziczących spadek z ograniczeniami wynikającymi z dobrodziejstwa inwentarza czy zniszczenia przedmiotu hipoteki)⁸. Wobec tego obecnie powszechną już praktyką instytucji kredytowych jest wskazanie w decyzji kredytowej, jako warunku wypłaty kredytu, obowiązku zawarcia przez kredytobiorcę umowy ubezpieczenia i ustanowienia zabezpieczenia na potencjalnej wierzytelności względem ubezpieczyciela w drodze przelewu (przy ubezpieczeniach majątkowych)⁹ albo uposażenia banku do sumy ubezpieczenia (przy ubezpieczeniu na życie)¹⁰.

Obie instytucje prawne (przelew wierzytelności oraz uposażenie do sumy ubezpieczenia) mają na celu ustanowienie banku jedynym legitymowanym do żądania zapłaty do jego rąk świadczenia ubezpieczyciela w razie zajścia przewidzianego umową wypadku ubezpieczeniowego. Zawarcie umowy przelewu wyłącza więc legitymację po stronie ubezpieczonego-kredytobiorcy. Podobnie uposażenie banku do sumy ubezpieczenia wyklucza bezpośrednie kierowanie roszczeń przez spadkobierców kredytobiorcy – którzy wraz z jego śmiercią wstąpią w miejsce dłużnika

⁶ W. Dybowska, *Zarządzanie ryzykiem kredytowym w bankach spółdzielczych w Polsce*, „Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula” 2014, nr 2, s. 90–91.

⁷ *Ibidem*, s. 84, 92.

⁸ Z. Krysiak, *Ryzyko kredytowe a wartość firmy*, Kraków 2006, s. 15 i cyt. tam literatura przedmiotu.

⁹ M. Więcko, *Umowa ubezpieczenia jako zabezpieczenie wierzytelności banku – analiza podstaw prawnych, teorii i praktyki*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2009, nr 2, s. 30–33.

¹⁰ B. Mrozowska, A. Wnęk, *Umowa ubezpieczenia na życie jako zabezpieczenie kredytu hipotecznego*, „Prawo Asekuracyjne” 2014, nr 4, s. 34–35.

z umowy kredytu. Wyłączenie legitymacji podmiotów trzecich służyć ma zagwarantowaniu kredytodawcy, że w sytuacjach, które zdefiniował on jako szczególnie zagrażające powodzeniu transakcji (zaspokojeniu wierzytelności kredytowej), otrzyma on całość świadczenia i zaliczy je na dług kredytobiorcy¹¹. Zajęcie tych okoliczności jest bowiem w kontekście przeprowadzonej analizy zdolności kredytowej na tyle ryzykowne dla dalszej wypłacalności dłużnika, że w trosce o jakość swojego portfela kredytowego bank woli uzyskać jednorazowe zaspokojenie pozostałej do spłaty kwoty kredytu (lub jej znacznej części), niż wciąż oczekiwać potencjalnych dochodów, jakie mógłby uzyskać z przyszłych odsetek (w razie dalszej spłaty kredytu zgodnie z harmonogramem). Nie można pominąć również kwestii, że w zakresie ubezpieczeń majątkowych obejmujących ochroną przedmiot zabezpieczenia hipotecznego, kredytodawca zainteresowany może być również sprawowaniem swego *dominium* nad odszkodowaniem w celu zapewnienia restytucji wartości nieruchomości (najczęściej stanowiącej również cel finansowania i istotny element majątku dłużnika).

W kanale *bancassurance* – szczególnie przed wejściem w życie nowej ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej z dnia 11 września 2015 r.¹² – dużą popularnością cieszyły się ubezpieczenia grupowe oparte na konstrukcji umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek. Zgodnie z art. 808 § 3 k.c., ubezpieczony uprawniony jest samodzielnie dochodzić należnego świadczenia bezpośrednio od ubezpieczyciela, chyba że strony uzgodniły inaczej. W myśl tego przepisu rzeczony wyłączenie miałoby zostać dokonane poprzez odpowiednią klauzulę umowną (jak należy przyjąć – postanowień ogólnych warunków ubezpieczenia). Dopuszczalność takiego zastrzeżenia w sytuacji, w której ubezpieczony w pełni finansuje koszt ubezpieczenia (co jest standardem w przypadku omawianych ubezpieczeń służących zabezpieczeniu spłaty kredytu), *per se* powinna zostać poddana ocenie z punktu widzenia potencjalnej abuzywności (art. 385¹ k.c.), co jednak wykracza poza ramy niniejszego opracowania. W przypadku grupowych ubezpieczeń na życie¹³ dalsze rozważania pozostaną jednak w pełni aktualne – w ich przypadku bowiem to właśnie z uposażenia banku do sumy ubezpieczenia (a niekoniecznie z modyfikacyjnych postanowień OWU) wynika wyłączenie uprawnienia ubezpieczonego do bezpośredniego dochodzenia roszczeń od ubezpieczyciela.

¹¹ *Ibidem*, s. 37–40.

¹² Ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej z dnia 11 września 2015 r. (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 381).

Art. 18 tejże ustawy ustanowił zakaz pobierania przez ubezpieczającego prowizji w związku z oferowaniem możliwości skorzystania z ochrony ubezpieczeniowej lub czynnościami związanymi z wykonywaniem umowy ubezpieczenia. Atrakcyjna dotychczas możliwość pozyskiwania przez banki dochodów z tytułu akcesji nowych kredytobiorców do grupy ubezpieczonych, która nawet w poprzednim stanie prawnym była kwestionowana przez doktrynę i orzecznictwo, została wprost wykluczona przez ustawodawcę. Zdecydowanie wpłynęło to na spadek popularności ubezpieczeń grupowych w kanale *bancassurance*, jednakże nie doprowadziło do ich całkowitej eliminacji z tego rynku. Dziś wśród nich dominują przede wszystkim grupowe ubezpieczenia na życie kredytobiorców.

¹³ W zakresie, w jakim nie inkorporują one w siebie innych rodzajów ubezpieczeń osobowych.

2. Realizacja przedmiotu zabezpieczenia przez uprawnionego do świadczenia

W konsekwencji wyłączenia legitymacji kredytobiorcy (lub jego następców prawnych), w razie zajścia wypadku ubezpieczeniowego to bank – jako jedyny uprawniony z umowy ubezpieczenia – dokonuje zgłoszenia zdarzenia i występuje z żądaniem zapłaty świadczenia na jego rzecz. Ubezpieczyciel realizuje zaś swój obowiązek z pominięciem osoby ubezpieczonego-kredytobiorcy¹⁴ lub jego spadkobierców, a więc dłużników instytucji kredytowej. Faktycznie są oni żywotnie zainteresowani realizacją świadczenia ubezpieczyciela, bowiem bezpośrednio będzie ona wpływać na dalsze istnienie lub wysokość ich zobowiązania wobec banku z tytułu umowy kredytu.

Do problematycznej sytuacji może dojść jednak w momencie, w którym ubezpieczyciel – z jakichś przyczyn – odmawia wypłaty odszkodowania. Bank może bowiem nie być zainteresowany kwestionowaniem stanowiska ubezpieczyciela i efektywnym dochodzeniem należności, w szczególności w sytuacji, w której wymagałoby to skierowania sprawy na drogę postępowania cywilnego, a kredytobiorca, bądź jego następcy prawni nadal należycie wywiązywaliby się ze swojego zobowiązania czy też wykazywali majątek, do którego mogłaby być kierowana potencjalna egzekucja. Relatywnie małe prawdopodobieństwo zaprzestania dalszej spłaty kredytu, mimo zajścia zdarzenia pierwotnie zdefiniowanego¹⁵ jako niosącego wzmożone ryzyko dla powodzenia transakcji, nie stymuluje bowiem aktywności instytucji kredytowej do dochodzenia zaspokojenia wierzytelności od ubezpieczyciela.

Tymczasem podstawą odmowy wypłaty świadczenia z umowy ubezpieczenia może być oparcie się ubezpieczyciela na klauzulach ograniczających, bądź wyłączających jego odpowiedzialność, które stanowią niedozwolone postanowienia wzorca umownego w rozumieniu art. 385¹ k.c. Oczywiście oparcie odmowy wypłaty świadczenia z umowy ubezpieczenia na klauzulach abuzywnych nie wyczerpuje całego spektrum sytuacji, z którymi może mieć do czynienia ubezpieczony-kredytobiorca (także konsument), jednakże ze względu na ograniczone ramy niniejszego opracowania, w dalszej jego części uwaga zostanie skupiona właśnie na tym problemie,

¹⁴ Przy umowach ubezpieczenia majątkowego, niezależnie od faktu dokonania cesji wierzytelności, ubezpieczony dysponuje co prawda pozasądowymi instrumentami ochrony swoich praw – m.in. uprawnieniem do samodzielnego wystąpienia z reklamacją do ubezpieczyciela (art. 5 ust. 1 w zw. z art. 2 pkt 1 lit. a ustawy z dnia 05.08.2015 o rozpatrywaniu reklamacji przez podmioty rynku finansowego i o Rzeczniku Finansowym), jak również wdrożenia procedury z udziałem Rzecznika Finansowego (art. 35 w zw. z art. 2 pkt 1 lit. a ww. ustawy) – jednakże ustawodawca nie przewidział tożsamyh rozwiązań w ramach procedury cywilnej.

¹⁵ Umowy kredytowe w obrocie konsumenckim są przede wszystkim umowami adhezyjnymi. O ilości i rodzaju wymaganych zabezpieczeń spłaty kredytu decyduje więc polityka i procedura wypracowana w banku w odniesieniu do ogółu, nie zaś oparta na analizie ryzyk związanych z każdym kredytem z osobna. Nie będą więc wyjątkowe przypadki, w których zdarzenie – pierwotnie zakwalifikowane jako potencjalnie ryzykowne dla powodzenia transakcji – nie będzie *de facto* zagrażać wypłacalności kredytobiorcy.

z powodu relatywnie dużej powszechności ich występowania w obrocie¹⁶. Konieczność przeprowadzenia indywidualnej kontroli postanowień wzorca rodzi bowiem konieczność uwzględniania specyfiki i wielopłaszczyznowości modelu ochrony praw konsumenta także w aspekcie procesowym.

Teoretycznie obowiązujące regulacje pozwalają ubezpieczającemu (także zresztą jednoosobowemu przedsiębiorcy – zob. art. 805 § 4 k.c.), jak i ubezpieczonemu-osobie fizycznej (także, jeśli nie jest on jednocześnie stroną umowy – ubezpieczającym – zob. art. 808 § 5 k.c.) powoływać się na bezskuteczność postanowień ogólnych warunków ubezpieczenia, jeśli godzą w dobre obyczaje i rażąco naruszają ich interesy. Jednakże już nałożenie na siebie skutków prawnych obu czynności – zawarcia umowy ubezpieczenia w celu zabezpieczenia wierzytelności banku oraz ustanowienia tego zabezpieczenia w drodze przelewu lub uposażenia banku do sumy ubezpieczenia – rodzi w praktyce problemy związane z proceduralnymi możliwościami dochodzenia roszczeń bezpośrednio przez kredytobiorcę lub jego spadkobierców.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego można zauważyć tendencję do liberalizacji skutków, jakie dla osoby ubezpieczonego pociąga za sobą przelew wierzytelności z umowy ubezpieczenia¹⁷ i preferowania takiej wykładni, która pozwala ubezpieczonemu zachować legitymację materialną aż do czasu zajścia wypadku ubezpieczeniowego. Sąd Najwyższy dostrzega bowiem przedmiot takiego przelewu w ekspektatywie wierzytelności (wierzytelności przyszłej warunkowej), opierając taką kwalifikację – jak się wydaje – na teorii świadczenia¹⁸. Nie wdając się jednak w polemikę z tym stanowiskiem, dla interesującego nas zagadnienia kluczowe jest, że – w każdym razie, również w świetle przywołanego orzecznictwa – w chwili powstania zdarzenia objętego ryzykiem ubezpieczeniowym wierzytelność będąca przedmiotem przelewu zawsze przysługiwać będzie już osobie nabywcy (cesjonariusza), a w konsekwencji legitymacja materialna ubezpieczonego-zbywcy będzie wyłączona.

Na tle ubezpieczeń na życie sytuacja (niezależnie od tego, czy przychylić się do teorii świadczenia czy ryzyka) pozostaje przejrzysta – roszczenie *ab initio* nabywa wskazany w umowie ubezpieczenia uposażony¹⁹. Wierzytelność o wypłatę sumy ubezpieczenia powstaje w istocie dopiero z chwilą zajścia wypadku ubezpieczeniowego, mimo że ochroną ubezpieczeniową objęty jest sam ubezpieczony. *De iure* więc nie

¹⁶ Do czasu prowadzenia przez Prezesa UOKiK Rejestru Klauzul Niedozwolonych zarejestrowano 148 klauzul zawartych we wzorcach umów usług ubezpieczeniowych [stan Rejestru na dzień 1 kwietnia 2019 roku].

¹⁷ Zob. wyrok SN z dnia 8 sierpnia 2003 r., V CK 169/02, OSP 2004/10/121; wyrok SN z dnia 9 sierpnia 2005 r., IV CK 157/05, LEX nr 346081.

¹⁸ Trafnej konfrontacji stanowiska Sądu Najwyższego z teorią ryzyka dokonał B. Kucharski (*Przelew wierzytelności przyszłej. Glosa do wyroku SN z dnia 8 sierpnia 2004 r., V CK 169/02*, „Glosa” nr 3/2005, s. 46–55). Odnotować należy jednak również aprobowującą głosę M. Krajewskiego (*Glosa do wyroku SN z dnia 8 sierpnia 2003 r., V CK 169/02*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” Nr 10/2004, poz. 121).

¹⁹ W praktyce odnotowano przypadki, w których bank oczekiwał od kredytobiorcy także cesji praw z umowy ubezpieczenia na życie. Wówczas także na gruncie tych ubezpieczeń aktualne pozostaną wątpliwości podnoszone w doktrynie na gruncie przytoczonego stanowiska Sądu Najwyższego.

dochodzi do wyłączenia niczyjej legitymacji czynnej (np. spadkobierców ubezpieczonego), gdyż nigdy nie byli oni wierzycielami. Uposażenie – w przeciwieństwie do przelewu – jest jednostronną czynnością prawną, chociaż dla interesującej nas problematyki – z perspektywy kredytobiorcy wywołuje tożsame skutki ekonomiczne co cesja wierzytelności z umowy ubezpieczenia. Gdyby bowiem nie obowiązek ustanowienia zabezpieczenia wierzytelności, nigdy nie doszłoby do wskazania instytucji kredytowej jako ostatecznego beneficjenta z umowy ubezpieczenia.

Odmowa wypłaty na rzecz uprawnionego – banku świadczenia z umowy ubezpieczenia w oczywisty sposób wpływa na sytuację ekonomiczną kredytobiorcy lub jego spadkobierców. Nie dochodzi bowiem do zaspokojenia wierzytelności banku o zwrot kwoty wykorzystanego kredytu i do zwolnienia kredytobiorcy z reszty długu. Bierność wierzyciela (banku), w sytuacji w której podstawy odmowy wypłaty świadczenia z umowy ubezpieczenia budzić powinny jego wątpliwości (jako profesjonalisty działającego wszakże również w obszarze usług finansowych), *per se* może prowadzić do powstania po jego stronie odpowiedzialności odszkodowawczej. Mimo bowiem, że zgodnie z utrwaloną w doktrynie i judykaturze zasadą, iż bank ma prawo, jednakże nie obowiązek, zaspokojenia się z przedmiotu zabezpieczenia²⁰ i samodzielnie decyduje tak o kolejności, jak i o zakresie realizacji zabezpieczeń²¹, jego swoboda ma jednak pewne ograniczenia. Wynikać mogą one z ogólnych dyrektyw postępowania instytucji finansowych, w tym zasady lojalności i poszanowania słusznego interesu klienta²², ale także znajdować oparcie w naturze stosunku prawnego kreującego zabezpieczenie spłaty kredytu (art. 351¹ k.c.)²³. Możliwość pociągnięcia banku do odpowiedzialności odszkodowawczej nadal nie rozwiązuje jednak problemu efektywności dochodzenia świadczenia z samej umowy ubezpieczenia przez podmiot, który przecież w całości ponosił koszty składki (lub jest jego sukcesorem) i bezpośrednio dotknięty jest negatywnymi konsekwencjami ekonomicznymi niezaspokojenia wierzytelności kredytowej (brak świadczenia z umowy ubezpieczenia powoduje bowiem obowiązek dalszego wykonywania zobowiązania z umowy kredytu).

Taka sytuacja może rodzić pokusę dla ubezpieczycieli do stosowania niedozwolonych postanowień ogólnych warunków ubezpieczeń, szczególnie w sytuacji gdy są one z góry projektowane z myślą o zabezpieczeniu wierzytelności z umowy kredytu (np. grupowe ubezpieczenia na życie kredytobiorców czy inne pakietowe ubezpieczenia dystrybuowane w kanale *bancassurance*). Zapewniają one zakładowi ubezpieczeń stosunkowo łatwą i mało ryzykowną metodę wyłączenia odpowiedzialności, skoro powszechną praktyką banków jest ograniczanie swojego zaangażowania w egzekwowanie wierzytelności z umowy ubezpieczenia do czynności zgłoszenia zdarzenia, bez szczegółowej analizy przesłanek i przyczyn ewentualnej odmowy, zaś

²⁰ H. Kosiński, *Komentarz do art. 93, [w:] Prawo bankowe. Komentarz*, wyd. 1, H. Gronkiewicz-Waltz (red.), Warszawa 2013; nb. 7.

²¹ Zob. uchwała SN z dnia 5 maja 1993 r., III CZP 54/93, OSNCP 1993 nr 12, poz. 219.

²² Por. wyrok SN z dnia 9 stycznia 2019 r., I CSK 736/17, Legalis nr 1874418; wyrok SA w Warszawie z dnia 07 maja 2015 r., I ACa 1262/14, Legalis nr 1398352.

²³ H. Kosiński, *Komentarz...*, op. cit., nb. 7.

bezpośrednio zainteresowany (dłużnik) nie dysponuje samodzielną legitymacją materialną o zapłatę należnej sumy ubezpieczenia. Tymczasem dyrektywa 93/13/EWG w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich nakłada na państwa członkowskie zobowiązanie zapewnienia konsumentom efektywnej ochrony²⁴. W braku łatwo dostępnych, stosownych i skutecznych środków dochodzenia praw ustanowionych dyrektywą, zagrożona może być realizacja długoterminowego jej celu w postaci wyeliminowania nieuczciwych postanowień wzorców umownych z obrotu prawnego, a w interesującym nas przypadku, w szczególności w kanale *bancassurance*.

3. Dopuszczalność i sposób zastosowania istniejących instytucji procesowych przez dłużnika nieposiadającego legitymacji materialnej względem ubezpieczyciela

Kredytobiorca, bądź jego następcy prawni mogą teoretycznie wносить do banku o dokonanie (zwrotnego) przelewu wierzytelności z umowy ubezpieczenia na ich rzecz w celu samodzielnego dochodzenia roszczeń przeciwko zakładowi ubezpieczeń. Banki jednak rzadko same wychodzą z inicjatywą takiego rozwiązania, a konsumenci co do zasady nie mają świadomości istnienia takiej możliwości²⁵. Formalnie zresztą (poza ewentualną obawą o własną odpowiedzialność odszkodowawczą) bank nie jest w żaden sposób zobligowany do dokonania takiej czynności (nieodpłatnie), ani tym bardziej ograniczony jakimkolwiek terminem na jej dokonanie. Nie można więc przyjąć, że omawiany problem rozwiązuje w całości teoretyczna dopuszczalność zawarcia (kolejnej) umowy cesji wierzytelności (tym razem pomiędzy bankiem jako cedentem a jego dłużnikiem z umowy kredytu jako cesjonariuszem).

Wobec powyższego w orzecznictwie pojawiła się propozycja, aby dłużnik banku, którego zobowiązanie w całości lub w części uzależnione jest od ewentualnej odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń z tytułu umowy stanowiącej przedmiot prawnego zabezpieczenia spłaty kredytu, skorzystał z przysługującej mu legitymacji w procesie o ustalenie (art. 189 k.p.c.) zajścia wypadku ubezpieczeniowego rodzącego odpowiedzialność ubezpieczyciela²⁶. Takie roszczenie mógłby on realizować samodzielnie (bez jakiegokolwiek aktywności ze strony kredytodawcy), a w jego ramach dochodzić może ustalenia odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń za zdarzenie objęte ochroną ubezpieczeniową. Interes prawny powoda wyraża się w świetle omawianego stanowiska judykatury w tym, iż mimo że dłużnik nie pozostaje

²⁴ Dyrektywa Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U.UE.L.1993.95.29 z dnia 21 kwietnia 1993 r.), dalej jako „dyrektywa 93/13/EWG”.

²⁵ Por. motyw 5 dyrektywy 93/13/EWG.

²⁶ Zob. wyrok SA w Białymstoku z dnia 22 lutego 2012 r., I ACa 752/11, OSAB 2012 nr 1, s. 19, Legalis nr 491947; wyrok SA w Katowicach z dnia 29 października 2015 r., I ACa 492/15, Legalis nr 1370692.

wobec pozwanego zakładu ubezpieczeń wierzycielem, od realizacji świadczenia z umowy ubezpieczenia zależy jego dalsza odpowiedzialność z tytułu spłaty kredytu. Istnieje przy tym niepewność stanu prawnego²⁷, której dalsze utrzymywanie narusza sferę uprawnień i interesów ekonomicznych kredytobiorcy (lub jego następców prawnych)²⁸. W toku postępowania dłużnik będzie mógł w końcu skorzystać z przysługujących mu zarzutów wobec treści kwestionowanych postanowień wzorca i doprowadzić do ich indywidualnej kontroli, prowadzonej przesłankowo w celu rozstrzygnięcia żądania powództwa (ustalenia odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń).

Należy jednak zwrócić uwagę na ułomność takiego rozwiązania, stawiającą pod znakiem zapytania jego efektywności i przystępności dla przeciętnego konsumenta, jakiej oczekuje prawodawca unijny. Bezpośrednią konsekwencją pozytywnego dla kredytobiorcy rozstrzygnięcia wciąż nie będzie bowiem spełnienie świadczenia, z którym wiąże się wygaśnięcie odpowiedzialności wobec banku. Żądanie zapłaty nadal pozostaje w wyłącznej gestii tego ostatniego, jako bezpośredniego wierzyciela zakładu ubezpieczeń. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć, że w sytuacji przekazania bankowi informacji o korzystnym dla kredytobiorcy rozstrzygnięciu, ponownie wystąpi on do zakładu ubezpieczeń ze swoim roszczeniem (w przeciwnym razie jego odpowiedzialność odszkodowawcza wydawałaby się już oczywista). Zwrócić należy uwagę na fakt, że poza przesądzeniem zasady odpowiedzialności wyrok ustalający nie odnosi się do innych – potencjalnie spornych – kwestii, od których wciąż zależeć będzie sytuacja ekonomiczna ubezpieczającego – np. wysokości czy daty wymagalności świadczenia²⁹. Może się więc okazać, że korzystny dla kredytobiorcy wyrok ustalający i tak nie usunie stanu niepewności prawnej w takim zakresie, w jakim jest to konieczne dla przyjęcia możliwości efektywnego wykorzystania takiego orzeczenia dla ochrony interesów konsumenta.

Rodzi się również kluczowy dla oceny skuteczności tego środka ochrony praw kredytobiorcy problem przedawnienia roszczenia o wypłatę świadczenia z umowy ubezpieczenia. Ustawodawca przewidział bowiem relatywnie krótki okres dla przedawnienia tego rodzaju wierzytelności, który zgodnie z art. 819 § 1 k.c. wynosi zaledwie 3 lata. Tymczasem kwestia wpływu wytoczenia powództwa o ustalenie na przerwanie biegu terminu przedawnienia nie jest jednolicie rozpatrywana w literaturze. Część przedstawicieli doktryny podnosi, że wniesienie powództwa o ustalenie nie przerywa biegu terminu przedawnienia, skoro przedmiotem tego postępowania nie jest roszczenie³⁰. Inni zaś uznają, że wniesienie powództwa o ustalenie

²⁷ Wyrok SN z dnia 1 grudnia 1983 r., I PRN 189/83, OSNC 1984, Nr 7, poz. 121; wyrok SN z dnia 27 sierpnia 1986 r., I PRN 64/86, OSNC 1987, Nr 11, poz. 183; OSP 1987, Nr 9, poz. 182; T. Rowiński, *Interes prawny w procesie cywilnym i postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 1971, s. 22; E. Wengerek, *Powództwo o ustalenie*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”, Poznań 1959, s. 14.

²⁸ Wyrok SN z dnia 24 marca 1987 r., III CRN 57/87, OSNPG 1987, Nr 7, poz. 27.

²⁹ Wyrok SN z dnia 12 września 2013 r., IV CSK 91/13, Legalis nr 924891.

³⁰ B. Czech, *Komentarz do art. 189 kpc* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. T. 1–2, Wyd. 4, K. Piasecki (red.), SIP Legalis/el, Warszawa 2006 i cytowana tam literatura, m.in.: K. Piasecki, *Wyrok pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 1981, s. 153; J. Krajewski, *Komentarz do art. 189 kpc*,

przerywa bieg terminu przedawnienia także roszczeń o świadczenie³¹. W omawianej sytuacji istotny pozostaje fakt, że po stronie powodowej w postępowaniu o ustalenie nie występuje wierzyciel, lecz osoba trzecia (następcy prawni kredytobiorcy) albo podmiot, który co prawda pierwotnie zaangażowany był w stosunek ubezpieczenia (ubezpieczający i/lub ubezpieczony), jednak z chwilą zajścia wypadku ubezpieczeniowego, na skutek dokonanej cesji niejako „wystąpił” z pozycji wierzyciela względem ubezpieczyciela. Argumentem przemawiającym przeciwko uznaniu, że w tej sytuacji dochodzi do przerwania biegu terminu przedawnienia jest również fakt, iż wyrok ustalający nie odnosi się do kwestii wysokości i daty wymagalności należnego świadczenia ubezpieczyciela, a więc nie można sprecyzować, w jakim zakresie czynność podjęta przed sądem miałyby doprowadzić do przerwania biegu terminu przedawnienia³². Już możliwość podnoszenia przez zakład ubezpieczeń zarzutu przedawnienia, mimo uprzedniego wytoczenia przez kredytobiorcę lub jego następców prawnych powództwa o ustalenie, może więc osłabiać efektywność środka ochrony opartego na art. 189 k.p.c.

Należy przy tym zważyć także na to, że przy wytoczeniu powództwa o ustalenie konsument obciążony jest dodatkowo ciężarem dowiedzenia istnienia własnego interesu prawnego (art. 6 k.c.)³³. Dopiero na dalszych etapach dochodziłoby do merytorycznego badania przesłanek żądania pozwu. Tymczasem sąd w sprawie o świadczenie byłby zobowiązany – w zasadzie od początku – z urzędu przystąpić do badania potencjalnej abuzywności klauzul, na których zakład ubezpieczeń oparł wyłączenie lub ograniczenie swojej odpowiedzialności³⁴. Dalej, bezpośrednią konsekwencją wyroku zasądzającego świadczenie byłaby możliwość skierowania egzekucji do zakładu ubezpieczeń, podczas gdy wyrok ustalający *per se* nie stano-

[w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. I, Warszawa 1989, s. 303–312; W. Bryl [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, Z. Resich (red.), Warszawa 1972, s. 283.

³¹ M. Jędrzejewska, *Wpływ czynności procesowych na bieg przedawnienia*, Warszawa 1984, s. 63; E. Wengerek, *Powództwo...*, op. cit., s. 21; zob. również: uchwała SN z dnia 17 kwietnia 1970 r., III PZP 34/69, OSNCP 1970, Nr 12, poz. 217; uchwała SN z dnia 12 lutego 1969 r., III PZP 43/68, OSNCP 1969, Nr 9, poz. 150; uchwała SN z dnia 21 maja 1981 r., III CZP 57/80, OSNCP 1982, Nr 1, poz. 1.

³² W ocenie autora, wobec literalnego brzmienia art. 123 § 1 pkt. 1 k.c. należy przyjąć, że wniesienie powództwa o ustalenie przerywa bieg terminu przedawnienia. Autor stoi na stanowisku, że instytucje dawności (a wśród nich przedawnienia) stanowią wyjątek od ogólnej reguły ochrony prawnej przyznawanej uprawnionemu (np. wierzycielowi). Należy więc dokonywać zawężającej wykładni okoliczności, które skutkują utratą przez wierzyciela uprawnienia do egzekwowania swoich roszczeń z wykorzystaniem aparatu państwa. Nawet jednak przyjęcie takiego stanowiska nie wpływa na ogólną krytykę zaproponowanego w judykaturze rozwiązania wobec dalszych uwag, czyniących – w ocenie autora – powództwo o ustalenie w ogóle niedopuszczalnym.

³³ Zob. wyrok SN z dnia 18 czerwca 2009 r., II CSK 33/09, OSNC 2010, Nr B, poz. 47; A. Zieliński, *Komentarz do art. 189 kpc*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 9, A. Zieliński (red.), SIP Legalis/el, Warszawa 2017.

³⁴ Wyrok SN z dnia 14 lipca 2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018 nr 7–8, poz. 79, s. 105; uchwała SN z dnia 20 czerwca 2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019 nr 1, poz. 2, s. 9; wyrok TS UE z dnia 14 czerwca 2012 r., *Banco Espanol de Crédito SA*, C 618/10 ECLI:EU:C:2012:349, pkt. 65; wyrok TS UE z dnia 26 kwietnia 2012 r., *Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság*, C-472/10, ZOTSiS 2012/4/1-242, por. pkt 44; pkt 2 sentencji.

wiłby tytułu egzekucyjnego umożliwiającego przymusowe zaspokojenie wierzyciela (banku).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego³⁵ i doktrynie³⁶ jednolicie przyjmuje się jednak, że powództwo o ustalenie co do zasady nie przysługuje, jeśli powód może dysponować roszczeniem dalej idącym – np. o zapłatę (świadczenie). Jak już ustalono – najdalej z chwilą zajścia wypadku ubezpieczeniowego – ubezpieczony-kredytobiorca traci legitymację materialną wobec ubezpieczyciela, a więc nie może żądać spełnienia świadczenia na swoją rzecz. Legitymacja czynna procesowa nie przysługuje jednak jedynie podmiotom uprawnionym do dochodzenia zapłaty do rąk własnych – za dopuszczalne przyjmuje się wytaczanie powództwa o zapłatę na rzecz osoby trzeciej³⁷. Tę konstrukcję procesową obudowano co prawda na kanwie instytucji umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (*pactum in favorem tertii* – zob. art. 393 k.c.), jednak *de lege lata* brak normatywnych przeszkód do stosowania jej w sytuacjach, w których w drodze czynności prawnych innego rodzaju dochodzi do powstania analogicznej konstrukcji (tożsamej w wymiarze ekonomicznym).

W ślad za tym Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 3 kwietnia 2014 r.³⁸ potwierdził legitymację procesową ubezpieczonego – który za pomocą przelewu przeniósł na bank wierzytelność z umowy ubezpieczenia majątkowego – do dochodzenia świadczenia jednak nie na swoją rzecz, ale cesjonariusza. W rozpatrywanej sprawie powód zawarł z pozwanym zakładem ubezpieczeń umowę ubezpieczenia majątkowego pojazdu mechanicznego (autocasco), a następnie – w celu ustanowienia zabezpieczenia spłaty kredytu – przelał przysługujące mu wierzytelności z tej umowy na bank, który sfinansował zakup samochodu. Sąd Najwyższy oparł swoje rozstrzygnięcie o założenie, w świetle którego taki ciąg czynności prawnych powoda (zawarcie indywidualnej umowy ubezpieczenia, a następnie przelew wierzytelności z tej umowy na bank) składał się łącznie na konstrukcję umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek. Stanowisko to może budzić wątpliwości – wszakże zawarcie umowy przelewu zakłada istnienie wierzytelności *ab initio* po stronie cedenta (por. art. 510 k.c.), zaś instytucja przewidziana w art. 808 k.c. opiera się na braku tożsamości podmiotowej między ubezpieczającym a ubezpieczonym już w chwili zawarcia umowy.

Tymczasem silne uzasadnianie aksjologiczne i ekonomiczne dla przyznania podmiotowi, którego dług zależy od spełnienia świadczenia przez ubezpieczyciela, legitymacji procesowej, wynika nie tyle z normatywnego usytuowania wewnątrz stosunku ubezpieczenia, co z istoty zabezpieczenia spłaty wierzytelności w dro-

³⁵ Wyrok SN z dnia 13 kwietnia 1965 r., II CR 266/64, OSP 1966, Nr 7, poz. 166; wyrok SN z dnia 22 listopada 2002 r., IV CKN 1519/00, Legalis; postanowienie SN z dnia 29 października 2009 r., III CZP 79/09, BSN 2009, Nr 10.

³⁶ E. Rudkowska-Ząbczyk, *Komentarz do art. 189 kpc*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, E. Marszałkowska-Krześ (red.), SIP Legalis/el, Warszawa 2019; I. Kunicki, *Komentarz do art. 189 kpc*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom I. Komentarz. Art. 1–729*, A. Góra-Błaszczkowska (red.), SIP Legalis/el, Warszawa 2016.

³⁷ Wyrok SN z dnia 21 czerwca 2002 r., V CKN 1069/00, OSNC 2003, nr 11, poz. 149; wyrok SN z dnia 14 października 2015 r., V CSK 40/15, Legalis nr 1364798.

³⁸ Wyrok SN z dnia 3 kwietnia 2014 r., IV CSK 309/13; LEX nr 1504916.

dze ubezpieczenia właśnie. Należy zwrócić uwagę na specyfikę relacji zachodzących między kredytobiorcą, bankiem a zakładem ubezpieczeń, w szczególności konieczność uwzględnienia faktu, że to na kredytobiorcy ciąży obowiązek finansowania kosztów ochrony ubezpieczeniowej. Trudno nie uznać za usprawiedliwione – szczególnie w kontekście troski o bezpieczeństwo powierzonych depozytów – oczekiwania banku do wyłączenia legitymacji materialnej kredytobiorcy lub jego następców prawnych. W kontekście funkcji, jakie ma spełniać ubezpieczenie spłaty kredytu, nie sposób uznać omawianych konstrukcji *per se* za niedopuszczalne, czy naruszające interesy konsumenta i godzące w dobre obyczaje. Warunkiem jednak takiego założenia jest jednoczesne pozostawienie przy kredytobiorcy efektywnych środków ochrony, godzących usprawiedliwione interesy zarówno jego samego, jak i banku. Powództwo o świadczenie na rzecz osoby trzeciej z powodzeniem może realizować ten warunek.

Mimo poczynionych polemicznych uwag szczegółowych, z aprobatą należy przyjąć ogólną konstatację Sądu Najwyższego. Rozszerzenia wymaga katalog sytuacji, w których zastosowanie omawianej konstrukcji procesowej byłoby dopuszczalne także o takie sytuacje, w których po stronie powodowej mieliby się znaleźć następcy prawni kredytobiorcy, którzy nigdy nie uczestniczyli formalnie w stosunku ubezpieczenia (nieistotne, czy indywidualnego czy grupowego). Nie wydaje się również konieczne kwalifikowanie ogółu stosunków prawnych zachodzących między kredytobiorcą, bankiem a zakładem ubezpieczeń w ramach instytucji z art. 808 k.c., by uznać dopuszczalność wywodzenia przez dłużnika z umowy kredytu powództwa o spełnienie świadczenia (z umowy ubezpieczenia stanowiącej przedmiot zabezpieczenia spłaty tego kredytu) na rzecz osoby trzeciej.

Podsumowanie

Krytyce należy poddać pojawiające się w judykaturze stanowisko³⁹, w świetle którego przelew wierzytelności z umowy ubezpieczenia lub uposażenia banku do sumy ubezpieczenia całkowicie wyłącza legitymację kredytobiorcy, bądź jego następców prawnych do dochodzenia roszczenia w procesie o zasądzenie. Jak wskazano, proponowana ścieżka ochrony interesów kredytobiorcy-konsumenta opierająca się na instytucji powództwa o ustalenie uchybia zobowiązaniu nałożonemu na polskie sądy krajowe do skutecznego celów dyrektywy 93/13/EWG z wykorzystaniem

³⁹ Wyrok SO w Lublinie z dnia 13 stycznia 2014 r., I C 536/12; wyrok SO w Koninie z dnia 07 lipca 2014 roku, I ACa 219/14; zob. również ciekawy wyrok SA w Katowicach z dnia 17 maja 2017 r. (sygn. akt I ACa 45/17), w którym dopiero na etapie postępowania apelacyjnego strona powodowa wywiodła żądanie ewentualne zasądzenia dochodzonej kwoty na rzecz osoby trzeciej. Wydaje się, że wobec nałożonego dyrektywą 93/13/EWG zobowiązania sądów państw członkowskich UE do zapewnienia efektywnej ochrony przyznanej konsumentom, sąd *a meriti*, dostrzegając niemożność zasądzenia do rąk powoda – winien podjąć odpowiednie środki proceduralne, by nie naruszając zakazu wyrokowania ponad żądanie, zwrócić uwagę konsumentowi na skutki takiego sformułowania roszczenia (zob. W. Dybka, *Konsumenckie prawo do sądu*, Warszawa 2018, s. 40–50).

krajowych instrumentów proceduralnych w sposób gwarantujący należyty poziom ochrony konsumentów⁴⁰. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazuje bowiem, że: *szczególne cechy krajowego postępowania sądowego nie mogą stanowić elementu mogącego osłabić ochronę prawną, z której powinni korzystać konsumenci na podstawie przepisów dyrektywy 93/13 w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich*⁴¹. W tym kontekście należy zauważyć, że jedynie zapewnienie należytego stopnia efektywności rozwiązań sądowo-proceduralnych umożliwia realizację tych założeń⁴².

Tymczasem proceduralne skomplikowanie ścieżki ochrony praw konsumenta opartej na instytucji powództwa o ustalenie z art. 189 k.p.c., jej (zbędna) wieloetapowość i konieczność dokonywania dodatkowych czynności (które nie występują w przypadku klasycznego mechanizmu dochodzenia roszczeń o świadczenie), mogą znacznie osłabiać zniechęcający skutek sankcji przewidzianych w dyrektywie 93/13/EWG. W kontekście rosnącej popularności wykorzystania ubezpieczeń jako zabezpieczeń spłaty wierzytelności (w tym przede wszystkim wierzytelności kredytowych, ale także wynikających np. z umowy leasingu⁴³), za dopuszczalne należy uznać możliwość formułowania przez powoda roszczenia o spełnienie świadczenia (zapłatę) bezpośrednio do rąk wierzyciela, jeśli od tego świadczenia uzależniony byłby zakres zobowiązania dłużnika względem wierzyciela z tytułu łączącego ich stosunku prawnego (np. umowy kredytu). Rozwiązanie to godzi usprawiedliwione interesy zarówno instytucji kredytowych, jak i kredytobiorców, tym pierwszym gwarantując wypłatę świadczenia na poczet istniejącego zobowiązania z umowy kredytu, a drugim, nie czyniąc zbytnich przeszkód proceduralnych na ścieżce ochrony swoich praw. Wszakże realizacja tych praw wpływa bezpośrednio na sytuację prawną i ekonomiczną dłużników z umowy kredytu. Ich żywotnemu zainteresowaniu realizacją prawnego zabezpieczenia muszą więc towarzyszyć efektywne środki proceduralne, uwzględniające faktyczne funkcje pełnione przez znane od lat prawu cywilnemu instytucje, adaptowane dziś do nowych celów.

Bibliografia

Bączyk M., *Problem regulacji prawnej zabezpieczeń w prawie polskim*, „Bank i Kredyt” 1991, nr 1.

Bryl W. [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. I, Z. Resich (red.), Warszawa 1972.

Czech B., *Komentarz do art. 189 kpc*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*. T. 1–2, wyd. 7, A. Marciniak, K. Piasecki (red.), Warszawa 2016.

⁴⁰ Wyrok TSUE z dnia 14 grudnia 1994 r., *Peterbroeck*, C-312/93, EU:C:1995:437, pkt 12; wyrok TS UE z dnia 13 marca 2007 r., *Unibet*, C-432/05, EU:C:2007:163, pkt 39, 43, wyrok TSUE z dnia 7 czerwca 2007 r., *van der Weerd i in.*, C-222/05 – C-225/05, EU:C:2007:318, pkt 28.

⁴¹ Wyrok TSUE z dnia 21 kwietnia 2016 r., *Radlinger*, C-377/14, ECLI:EU:C:2016:283.

⁴² P. Gorzko, *Glosa do wyroku TS z dnia 21 kwietnia 2016 r.*, C-377/14, LEX/el. 2016.

⁴³ Ł. Mazurczak, *Roszczenie regresowe ubezpieczyciela do leasingobiorcy odpowiedzialnego za szkodę na przedmiocie leasingu*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2013, nr 1, s. 108–116.

Dybka W., *Konsumenckie prawo do sądu*, Warszawa 2018.

Dybowska W., *Zarządzanie ryzykiem kredytowym w bankach spółdzielczych w Polsce*, „Kwartalnik Naukowy Uczelni Vistula” 2014, nr 2.

Gorzko P., *Glosa do wyroku TS z dnia 21 kwietnia 2016 r.*, C-377/14, LEX/el. 2016.

Jędrzejewska M., *Wpływ czynności procesowych na bieg przedawnienia*, Warszawa 1984.

Kosiński H., *Komentarz do art. 93*, [w:] *Prawo bankowe. Komentarz*. Wyd. 1, H. Gronkiewicz-Waltz (red.), Warszawa 2013.

Krajewski J., *Komentarz do art. 189 kpc*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. I, Warszawa 1989.

Krajewski M., *Glosa do wyroku SN z dnia 8 sierpnia 2003 r.*, V CK 169/02, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2004, Nr 10, poz. 121.

Krajewski M., *Umowa ubezpieczenia. Art. 805–834 KC. Komentarz*, Warszawa 2004.

Krysiak Z., *Ryzyko kredytowe a wartość firmy*, Kraków 2006.

Kucharski B., *Przelew wierzytelności przyszłej. Glosa do wyroku SN z dnia 8 sierpnia 2004 r.*, V CK 169/02, „Glosa” 2005, nr 3.

Kunicki I., *Komentarz do art. 189 kpc*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego*. Tom I. *Komentarz*. Art. 1–729, A. Góra-Błaszczkowska (red.), SIP Legalis/el, Warszawa 2016.

Mazurczak Ł., *Roszczenie regresowe ubezpieczyciela do leasingobiorcy odpowiedzialnego za szkodę na przedmiocie leasingu*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2013, nr 1.

Mrozowska B., Wnęk A., *Umowa ubezpieczenia na życie jako zabezpieczenie kredytu hipotecznego*, „Prawo Asekuracyjne” 2014, nr 4.

Piasecki K. (red.), SIP Legalis/el, Warszawa 2006;

Piasecki K., *Wyrok pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 1981.

Rowiński T., *Interes prawny w procesie cywilnym i postępowaniu nieprocesowym*, Warszawa 1971.

Rudkowska-Ząbczyk E., *Komentarz do art. 189 kpc*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, E. Marszałkowska-Krześ (red.), SIP Legalis/el, Warszawa 2019.

Smykła B., *Komentarz do art. 69*, [w:] *Prawo bankowe. Komentarz*. Wyd. 2, SIP Legalis/el, Warszawa 2011.

Wengerek E., *Powództwo o ustalenie*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny”, Poznań 1959.

Więcko M., *Umowa ubezpieczenia jako zabezpieczenie wierzytelności banku – analiza podstaw prawnych, teorii i praktyki*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe” 2009, nr 2.

Zieliński A., *Komentarz do art. 189 kpc*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, wyd. 9, A. Zieliński (red.), SIP Legalis/el, Warszawa 2017.

Akty normatywne

Dyrektywa Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.U.UE.L.1993.95.29 z dnia 21 kwietnia 1993 r.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1025).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1876).

Ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej z dnia 11 września 2015 r. (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 381).

Orzecznictwo

Wyrok TSUE z dnia 14 grudnia 1994 r., *Peterbroeck*, C-312/93, EU:C:1995:437.

Wyrok TS UE z dnia 13 marca 2007 r., *Unibet*, C-432/05, EU:C:2007:163.

Wyrok TSUE z dnia 7 czerwca 2007 r., *van der Weerd i in.*, C-222/05 – C-225/05, EU:C:2007:318.

Wyrok TS UE z dnia 26 kwietnia 2012 r., *Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság*, C-472/10, ZOT-SiS 2012/4/I-242.

Wyrok TS UE z dnia 14 czerwca 2012 r., *Banco Espanol de Crédito SA*, C 618/10, ECLI:EU:C:2012:349.

Wyrok TS UE z dnia 21 kwietnia 2016 r., *Radlinger*, C-377/14, ECLI:EU:C:2016:283.

Uchwała SN z dnia 12 lutego 1969 r., III PZP 43/68, OSNCP 1969, Nr 9, poz. 150.

Uchwała SN z dnia 17 kwietnia 1970 r., III PZP 34/69, OSNCP 1970, Nr 12, poz. 217.

Uchwała SN z dnia 21 maja 1981 r., III CZP 57/80, OSNCP 1982, Nr 1, poz. 1.

Uchwała SN z dnia 5 maja 1993 r., III CZP 54/93, OSNCP 1993 Nr 12, poz. 219.

Uchwała SN z dnia 20 czerwca 2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019 Nr 1, poz. 2, s. 9.

Wyrok SN z dnia 13 kwietnia 1965 r., II CR 266/64, OSP 1966, Nr 7, poz. 166;

Wyrok SN z dnia 1 grudnia 1983 r., I PRN 189/83, OSNC 1984, Nr 7, poz. 121.

Wyrok SN z dnia 27 sierpnia 1986 r., I PRN 64/86, OSNC 1987, Nr 11, poz. 183; OSP 1987, Nr 9, poz. 182.

Wyrok SN z dnia 24 marca 1987 r., III CRN 57/87, OSNPG 1987, Nr 7, poz. 27.

Wyrok SN z dnia 21 czerwca 2002 r., V CKN 1069/00, OSNC 2003, Nr 11, poz. 149.

Wyrok SN z dnia 8 sierpnia 2003 r., V CK 169/02, OSP 2004/10/121.

Wyrok SN z dnia 9 sierpnia 2005 r., IV CK 157/05, LEX Nr 346081.

Wyrok SN z dnia 18 czerwca 2009 r., II CSK 33/09, OSNC 2010, Nr B, poz. 47.

Postanowienie SN z dnia 29 października 2009 r., III CZP 79/09, BSN 2009, Nr 10.

Wyrok SN z dnia 22 listopada 2002 r., IV CKN 1519/00, Legalis Nr 59144.

Wyrok SN z dnia 19 czerwca 2013 r., I CSK 571/12, Legalis Nr 673760.

Wyrok SN z dnia 12 września 2013 r., IV CSK 91/13, Legalis Nr 924891.

Wyrok SN z dnia 3 kwietnia 2014 r., IV CSK 309/13; LEX Nr 1504916.

Wyrok SN z dnia 14 października 2015 r., V CSK 40/15, Legalis Nr 1364798.

Wyrok SN z dnia 14 lipca 2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018 Nr 7–8, poz. 79, s. 105.

Wyrok SN z dnia 9 stycznia 2019 r., I CSK 736/17, Legalis Nr 1874418.

Wyrok SA w Białymstoku z dnia 22 lutego 2012 r., I ACa 752/11, OSAB 2012 Nr 1, s. 19, Legalis Nr 491947.

Wyrok SA w Warszawie z dnia 7 maja 2015 r., I ACa 1262/14, Legalis Nr 1398352.

Wyrok SA w Katowicach z dnia 29 października 2015 r., I ACa 492/15, Legalis Nr 1370692.

Wyrok SA w Katowicach z dnia 17 maja 2017 r., sygn. akt I ACa 45/17,

Wyrok SO w Lublinie z dnia 13 stycznia 2014 r., I C 536/12.

Wyrok SO w Koninie z dnia 7 lipca 2014 r., I ACa 219/14.

Zbigniew Ofiarski*
ORCID: 0000-0003-1675-933X

Rejestr pośredników kredytu konsumenckiego formą ochrony prawnej konsumentów

Streszczenie

Wprowadzony od 2017 r. obowiązkowy wpis pośredników kredytowych do rejestru publicznego, prowadzonego przez Komisję Nadzoru Finansowego, jest kolejnym efektem prac legislacyjnych zmierzających do poprawy ogólnego poziomu bezpieczeństwa na rynku kredytów i pożyczek udzielanych konsumentom. W opracowaniu przeprowadzono szczegółową analizę regulacji prawnych warunkujących wpis do rejestru, a także dorobek doktryny prawa. Celem jest wykazanie, że wpis do rejestru ma charakter konstytutywny, ponieważ od niego uzależniono możliwość podjęcia działalności w zakresie pośrednictwa kredytowego, prowadzonej w sposób ciągły, zorganizowany i odpłatny, a więc mającej znamiona działalności gospodarczej. Kolejnym celem jest ustalenie, że działalność pośredników kredytowych ma charakter działalności regulowanej w rozumieniu ustawy – Prawo przedsiębiorców. W konkluzji oceniono, że wprowadzenie obowiązkowego wpisu do rejestru umożliwiło uporządkowanie tej części rynku pożyczkowego oraz poprawę bezpieczeństwa konsumentów korzystających z usług pośredników kredytowych.

Słowa kluczowe: pośrednik kredytowy, rejestr publiczny, konsument, kredyt konsumencki.

JEL: G21, G23, K230

Register of consumer credit intermediaries as a form of legal protection of consumers

Abstract

Introduced in 2017, the obligatory entry of credit intermediaries into the public register, kept by the Polish Financial Supervision Authority, is another result of legislative work aiming at improving the general level of security on the market of credits and loans granted to consumers. The study carried out a detailed analysis of legal regulations determining the entry in the register, as well as the legal doctrine. The aim is to demonstrate that the entry in the regi-

* Profesor w Instytucie Nauk Prawnych Uniwersytetu Szczecińskiego.

ster is of a constitutive nature, since the option of loan brokerage carried out on a continuous basis, organized and paid, and thus having the characteristics of a business activity, depends on it. Another goal is to establish that the activities of credit brokers are regulated activities within the meaning of the Entrepreneurs Act. To sum up, it was assessed that the introduction of a mandatory entry in the register made it possible to organize this part of the loan market and to improve the safety of consumers using the services of credit intermediaries.

Key words: credit intermediary, public register, consumer, consumer credit.

Wstęp

Kredyt konsumencki jest szczególnym rodzajem kredytu, ponieważ zasady jego udzielania reguluje odrębna ustawa¹, w której sformułowano legalną definicję tego kredytu. Zgodnie z art. 3 ust. 1 oraz 1a u.k.k., przez umowę o kredyt konsumencki rozumie się umowę o kredyt w wysokości nie większej niż 255 550 zł albo równowartość tej kwoty w walucie innej niż waluta polska, który kredytodawca w zakresie swojej działalności udziela lub daje przyrzeczenie udzielenia konsumentowi, a także umowę o kredyt niezabezpieczony hipoteką, który jest przeznaczony na remont domu albo lokalu mieszkalnego, w tym w wysokości większej niż 255 550 zł. Ocenia się, że jest to pojęcie podstawowe dla dokonywania wykładni większości przepisów ustawy o kredycie konsumenckim, a jednocześnie wyznacza ono zakres podmiotowy i przedmiotowy tej ustawy².

Status podmiotu zaciągającego kredyt konsumencki jest również szczególny. Kredytobiorcą może być konsument w rozumieniu art. 22¹ Kodeksu cywilnego³, do którego odesłano z art. 5 pkt 1 u.k.k. Za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej nie związanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową. W prawnym statusie konsumenta nie jest istotny cel czynności prawnej, lecz warunek braku bezpośredniego związku tej czynności z profesjonalną działalnością osoby fizycznej. Konsument zaciągający kredyt konsumencki zmierza do zaspokojenia tzw. potrzeb konsumpcyjnych w ostatniej fazie wymiany dóbr na rynku⁴. W kodeksowej definicji pojęcia „konsument” ważne miejsce zajmuje ograniczony poziom profesjonalizmu osoby fizycznej, który powinien być rekompensowany właściwą ochroną interesów konsumenckich⁵. Powyższa definicja nie wyklucza sytuacji, w której kandydat na konsumenta może być przedsiębiorcą, ale czynność prawna, której on dokonuje z innym przedsiębiorcą, nie może być związana bezpośrednio z jego działalnością gospodarczą lub zawodową⁶.

¹ Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. z 2018 r. poz. 993 ze zm.), dalej: u.k.k.

² T. Czech, *Kredyt konsumencki. Komentarz*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 28.

³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1025 ze zm.).

⁴ P. Mostowik, *Uwagi dotyczące rozwoju prawa konsumenckiego na tle nowelizacji kodeksu cywilnego z 2003 r.*, „Radca Prawny” 2003, nr 4, s. 37.

⁵ M. Rejdak, *Definicja konsumenta w rozumieniu kodeksu cywilnego*, „Rejent” 2006, nr 1, s. 118.

⁶ J.P. Naworski, *Przedsiębiorca versus konsument w prawie polskim*, „Studia Prawa Prywatnego” 2018, nr 1, s. 50.

Rynek kredytów konsumenckich rozwija się w Polsce dynamicznie od wielu lat, zarówno pod względem liczby umów zawieranych w każdym roku, jak i wartości udzielonych kredytów. Jest on istotnie zróżnicowany w aspekcie instytucjonalnym, ponieważ kredytodawcami są banki, spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe oraz inne podmioty, w szczególności instytucje pożyczkowe. Porównując okres ostatnich 10 lat, należy podkreślić, że w 2007 r. zawarto 12 838 417 umów kredytowych na łączną kwotę 60 301 106.757 zł, natomiast w 2008 r. liczba zawartych umów wzrosła do 14 091 117, a wartość udzielonych kredytów do 76 131 056.961 zł⁷. W 2014 r. wartość tych kredytów wynosiła 131,4 miliarda zł, w 2015 r. wzrosła do kwoty 140,2 miliarda zł, natomiast w 2016 r. do kwoty 149,9 miliarda zł oraz w 2017 r. do kwoty 155,6 miliarda zł. Udział kredytów konsumenckich w ogólnej puli kredytów również dynamicznie wzrastał od 22% w 2014 r. do 26% w 2017 r.⁸ Zaciągane kredyty konsumenckie były przeznaczane przede wszystkim na zakup różnych dóbr trwałego użytku, np. sprzętu gospodarstwa domowego, mebli, samochodów osobowych, a także na zakupy usług turystycznych oraz finansowanie wydatków bieżących.

Przyjęto w opracowaniu tezę, że upowszechnienie zdarzeń polegających na udzielaniu kredytów konsumenckich, zarówno bezpośrednio przez kredytodawców, jak i za pośrednictwem innych podmiotów, było główną przyczyną nowelizacji ustawy o kredycie konsumenckim⁹ w 2017 r. Jej celem było m.in. uporządkowanie działalności pośredników kredytu konsumenckiego oraz stworzenie instytucjonalnej formy weryfikacji ich wiarygodności. Funkcję taką może spełniać publiczny rejestr pośredników kredytowych prowadzony przez podmiot o istotnych uprawnieniach władczych i podstawowym obowiązku zapewniania prawidłowego działania rynku usług finansowych. Odpowiedzialna za prowadzenie tego rejestru jest Komisja Nadzoru Finansowego. Wprowadzenie takich standardów może poprawić poziom ochrony klientów, którzy nie mają wystarczającej wiedzy o mechanizmach działania różnych podmiotów oferujących usługi finansowe i ryzyku związanym z takimi usługami. Wspomniana wyżej nowelizacja ustawy o kredycie konsumenckim wpisuje się w określoną wieloletnią tendencję kształtowania rozwiązań przez prawo unijne, które są następnie implementowane do prawa polskiego. W piśmiennictwie powyższe regulacje są porównywane do gwarancji uprawnień konsumentów stawiających ich nawet w pozycji uprzywilejowanej względem przedsiębiorcy¹⁰. Jest to ocena zbyt radykalna, ponieważ celem wprowadzanych zmian ustawodawstwa jest raczej wyrównywanie szans konsumentów w relacjach z przedsiębiorcami, dysponującymi z reguły większą wiedzą o funkcjonowaniu rynku usług finansowych.

⁷ Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (Departament Analiz Rynku), Raport z badania wysokości kredytów konsumenckich na rynku krajowym (wersja jawna), Warszawa 2009, s. 12.

⁸ *Infokredyt*, Raport Związku Banków Polskich, edycja 2, Warszawa grudzień 2017 r., s. 18.

⁹ Nowelizacji ustawy o kredycie konsumenckim dokonano ustawą z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami (Dz.U. z 2017 r. poz. 819 ze zm.), dalej: u.k.h.

¹⁰ M. Rządkowski, *Pojęcie konsumenta a umowy mieszanego użytku w prawie polskim*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 17, s. 925.

Współcześnie zwiększa się rola podmiotów pośredniczących w oferowaniu różnych usług finansowych. Z tym zjawiskiem związany jest problem tworzenia warunków zapewniających właściwy poziom bezpieczeństwa konsumentów korzystających z usług pośredników kredytowych. Jest to zagadnienie złożone, łączące nie tylko aspekty prawne, ale również ekonomiczne i społeczne. Z jednej strony motywem działania pośrednika kredytowego jest doprowadzenie do zawarcia umowy o kredyt konsumencki z osobą fizyczną i uzyskanie z tego tytułu odpowiedniego wynagrodzenia od kredytodawcy, natomiast z drugiej strony należy uwzględnić potrzebę ochrony konsumenta, którego zasób specjalistycznej wiedzy o ryzyku prawnym i ekonomicznym jest mniejszy w porównaniu do zasobu tej wiedzy po stronie kredytodawcy i pośrednika kredytowego.

W związku z tym w opracowaniu dokonano analizy i interpretacji tych przepisów ustaw, które określają status prawny pośrednika kredytowego oraz zasady prowadzenia publicznego rejestru tych pośredników. Zastosowano metody funkcjonalne i opisowe w celu przedstawienia istoty Rejestru Pośredników Kredytowych (RPK), jego funkcji oraz warunków formalnych, które powinni spełniać pośrednicy kredytowi przed ich wpisaniem do tego rejestru. Celem opracowania jest wykazanie, że RPK pełni nie tylko funkcje informacyjne, ale również funkcje selektywne w odniesieniu do pośredników kredytowych. W efekcie RPK powinien poprawić ogólny stan bezpieczeństwa konsumentów na rynku usług pożyczkowych. Wpis do RPK ma charakter zarówno formalnoprawny (następuje nadanie statusu pośrednika kredytowego), jak i materialnoprawny (umożliwia legalne prowadzenie działalności w charakterze pośrednika na rynku kredytów konsumenckich).

Materia objęta opracowaniem zdeterminowała wyodrębnienie wstępu, czterech zasadniczych jego części oraz podsumowania. W pierwszej części poddano analizie regulacje ustawowe kształtujące status prawny pośrednika kredytowego oraz jego legalną definicję sformułowaną w polskim ustawodawstwie. W drugiej części zbadano zakres ustawowych warunków formalnych, które powinien spełniać podmiot zamierzający wykonywać działalność zastrzeżoną dla pośrednika kredytu konsumenckiego oraz porównano z warunkami odnoszącymi się do pośrednika i agenta kredytu hipotecznego, wykazując w ten sposób brak symetrii regulacji prawnych. Stan prawny obowiązujący w tym zakresie należy ocenić krytycznie, ponieważ oferta kredytu hipotecznego również jest skierowana do konsumenta. W części trzeciej opracowania poddano analizie i ocenie regulacje prawne dotyczące wpisu do rejestru pośredników kredytowych. Zaakcentowano nie tylko selektywny charakter tego wpisu, ale również uznano, że może on być traktowany jako instrument reglamentacji działalności gospodarczej. W związku z tym działalność pośredników kredytowych jest tzw. działalnością regulowaną, a wpis do rejestru ma charakter kształtujący status prawny podmiotów zamierzających wykonywać taką działalność. W części czwartej omówiono istotę i przeznaczenie obowiązkowych opłat pobieranych za wpisy do RPK oraz sankcje pieniężne za prowadzenie działalności pośredniczącej bez wymaganego wpisu do tego rejestru. W podsumowaniu zawarto najnowsze dane liczbowe dowodzące o dynamicznym rozwoju pośrednictwa kredytowego oraz zestawiono całość argumentów przemawiających za konfirmacją sformułowanych celów i innych założeń opracowania.

1. Pośrednik kredytowy

Pojęcie „pośrednik kredytowy” zdefiniowano w art. 4 pkt 5 dyrektywy nr 2014/17/UE¹¹, której przepisy implementowano do polskiego porządku prawnego. Według tego przepisu pośrednik kredytowy to osoba fizyczna lub prawna, która nie działa w charakterze kredytodawcy ani notariusza i nie doprowadza jedynie do skojarzenia – bezpośrednio albo pośrednio – konsumenta z kredytodawcą lub pośrednikiem kredytowym oraz, która w ramach wykonywanej przez siebie działalności handlowej, gospodarczej lub zawodowej, za wynagrodzeniem w formie pieniężnej lub dowolnej innej uzgodnionej formie korzyści finansowej: przedstawia lub oferuje konsumentom umowy o kredyt; udziela konsumentom pomocy, podejmując prace przygotowawcze lub inne przedumowne działania administracyjne w związku z umowami o kredyt; zawiera z konsumentami umowy o kredyt w imieniu kredytodawcy. Bardzo podobną definicję pojęcia „pośrednik kredytowy” przyjęto w art. 3 lit. f) dyrektywy nr 2008/48/UE¹², a jedyne różnice polegają na tym, że we wcześniejszej definicji nie posłużono się określeniami „notariusz” oraz „inne przedumowne działania administracyjne związane z umowami o kredyt”. Definicja pojęcia „pośrednik kredytowy”, sformułowana w art. 4 pkt 5 dyrektywy nr 2014/17/UE jest bardziej precyzyjna w odniesieniu do czynności wykonywanych przez ten podmiot, a ponadto jednoznacznie wyłącza z zakresu tego pojęcia notariuszy.

Polska definicja pojęcia „pośrednik kredytowy” nie jest wiernym odwzorowaniem definicji zawartej w prawie unijnym. Zgodnie z art. 5 pkt 3 u.k.k. pośrednik kredytowy jest przedsiębiorcą w rozumieniu przepisów ustawy – Kodeks cywilny, innym niż kredytodawcą, który w zakresie swojej działalności gospodarczej lub zawodowej uzyskuje korzyści majątkowe, w szczególności wynagrodzenie od konsumenta, dokonując czynności faktycznych lub prawnych związanych z przygotowaniem, oferowaniem lub zawieraniem umowy o kredyt. Według art. 43¹ k.c. przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową. Znaczenie tego pojęcia zostało ograniczone tylko do prawa prywatnego, co świadczy o tym, że ustawodawcy zależało, aby posługiwanie się nim miało określony obszar prawny¹³.

W ustawowej definicji pojęcia „pośrednik kredytowy” akcentowany jest odpłatny charakter pośrednictwa, ponieważ wykonywanie czynności powinno prowadzić do osiągnięcia przez niego korzyści majątkowej. Ustawodawca nie wymienia wyczerpująco takich korzyści, lecz jedynie poprzestaje na przykładowym wskazaniu jednej z jej form w postaci wynagrodzenia uzyskiwanego przez pośrednika kredytowego od kon-

¹¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/17/UE z dnia 4 lutego 2014 r. w sprawie konsumentów o kredyt związanych z nieruchomościami mieszkalnymi i zmieniająca dyrektywę 2008/48/WE i 2013/36/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 1093/2010 (Dz. Urz. UE.L Nr 60, s. 34 ze zm.).

¹² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę Rady 87/102/EWG (Dz. Urz. UE.L Nr 133, s. 66 ze zm.).

¹³ J. Jacyszyn, *Przedsiębiorca w regulacjach prawnych*, cz. I, „Edukacja Prawnicza” 2015, nr 4, s. 28.

sumenta¹⁴. Sposób zredagowania ustawowej definicji pośrednika kredytowego nie wyłącza możliwości uzyskiwania przez niego korzyści majątkowej także od kredytodawcy, np. w postaci premii za doprowadzenie do zawarcia w danym okresie określonej liczby umów kredytu konsumenckiego. Wniosek ten potwierdzają postanowienia art. 28 ust. 1 pkt 2 u.k.k. nakładające na pośrednika kredytowego obowiązek przekazania konsumentowi, przed zawarciem umowy o kredyt, informacji o ewentualnym wynagrodzeniu otrzymywanym od kredytodawcy. W jednym i drugim przypadku, tzn. uzyskiwania korzyści majątkowej od konsumenta lub od kredytodawcy istnieje niebezpieczeństwo, że głównym motywem działania pośrednika kredytowego może stać się zamiar osiągnięcia jak największej korzyści majątkowej.

Zakres działania pośrednika kredytowego szczegółowo określa ustawa o kredycie konsumenckim. Obejmuje on dwie kategorie czynności (tzn. czynności faktyczne oraz prawne), które mogą być realizowane w trzech następujących obszarach: przygotowywania umowy o kredyt, jej oferowania lub zawierania. Pośrednik kredytowy może wykonywać czynności we wszystkich wyżej wymienionych obszarach lub tylko w niektórych z nich. Czynności (zadania) pośrednika kredytowego realizowane przed zawarciem umowy o kredyt konsumencki lub na etapie jej oferowania mogą polegać na:

- informowaniu konsumenta (np. o kosztach kredytu, czasie trwania umowy lub o nazwach kredytodawców, z którymi współpracuje);
- udzielaniu wyjaśnień o treści informacji przekazanych przed zawarciem umowy oraz postanowień zamieszczonych w umowie, która ma zostać zawarta, w sposób umożliwiający konsumentowi podjęcie decyzji dotyczącej umowy o kredyt konsumencki.

W trakcie zawierania umowy o kredyt czynności pośrednika kredytowego polegają m.in. na: niezwłocznym doręczeniu konsumentowi egzemplarza zawartej umowy o kredyt oraz wzoru oświadczenia o odstąpieniu od umowy (na trwałym nośniku). Czynności pośrednika kredytowego nie powinny obejmować późniejszych etapów, tzn. po zawarciu umowy o kredyt. Nie powinien on uczestniczyć w dokonywaniu zmiany zawartej umowy o kredyt lub zawieraniu ugody dotyczącej spłaty zaległych rat kredytu, a także ustanawianiu dodatkowego zabezpieczenia spłaty kredytu w przypadku zagrożenia wypłacalności kredytobiorcy. Pośrednik kredytowy nie może wykonywać czynności polegającej na „udzielaniu kredytów” utożsamianym ze składaniem oświadczeń woli w celu zawarcia umowy kredytowej¹⁵. Obszar działania pośrednika kredytowego jest wyraźnie odmienny od obszaru działania zastrzeżonego dla kredytodawcy. Pośrednik kredytowy nie jest stroną umowy o kredyt, a jego działalność różni się od typowych świadczeń umownych wykonywanych przez strony tej umowy. W istocie pośrednictwo jest usługą świadczoną na rzecz strony umowy, za które wypłaca ona wynagrodzenie, jako za odrębną działalność

¹⁴ Z. Ofiarski, *Ustawa o kredycie konsumenckim. Komentarz*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 112.

¹⁵ W. Srokosz, *Status prawny pośredników kredytowych*, „Prawo Bankowe” 2001, nr 2, s. 56.

pośrednictwa. Celem takiej działalności jest doprowadzenie do zawarcia umowy, przy czym pośrednik nie ma żadnego interesu w zakresie jej treści¹⁶.

Pośrednictwo kredytowe może być wykonywane na podstawie różnych umów zawieranych przez pośrednika kredytowego z kredytodawcami, np. umowy zlecenia, umowy agencyjnej o charakterze pośredniczym¹⁷, umowy o współpracy, umowy afiliacyjnej, umowy marketingowej. W każdym przypadku pośrednik kredytowy oddziałuje na decyzję konsumenta dotyczącą zawarcia lub rezygnacji z zawarcia umowy o kredyt. Powinny być tworzone warunki zapewniające profesjonalne i rzetelne prowadzenie działalności przez pośredników kredytowych, ponieważ tylko wtedy możliwa jest optymalna ochrona interesów konsumentów. Tworzenie takich warunków jest zadaniem ustawodawcy, a przykładem mogą być obowiązujące od 2017 r. zasady prowadzenia rejestru pośredników kredytowych.

2. Ustawowe standardy formalne dotyczące pośrednika kredytowego

Przed nowelizacją z dniem 22 lipca 2017 r. ustawy o kredycie konsumenckim, w wyniku której został dodany rozdział 5AA „Wpis do rejestru pośredników kredytowych”, jedynym warunkiem formalnym odnoszącym się do pośrednika kredytu, był wymóg posiadania statusu przedsiębiorcy definiowanego w art. 43¹ k.c., czyli prowadzenia we własnym imieniu działalności gospodarczej lub zawodowej przez osobę fizyczną, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną nieposiadającą osobowości prawnej. Ustalenie, czy dany podmiot jest przedsiębiorcą wymaga w pierwszej kolejności stwierdzenia, że dokonana przez niego czynność prawna charakteryzuje się cechami uzasadniającymi uznanie jej za czynność prawną, związaną z prowadzoną przez ten podmiot działalnością gospodarczą lub zawodową, a ściślej – dokonaną w ramach takiej działalności tego podmiotu¹⁸.

W doktrynie akcentuje się, że użyty w treści art. 43¹ k.c. zwrot „prowadzi działalność” zakłada, że ma to być określony ciąg działań, a nie tylko pojedyncze czynności. Przedsiębiorcą jest tylko ten, kto wykonuje czynności powtarzalne i w taki sposób, że tworzą one pewną całość, a nie stanowią oderwanego świadczenia czy świadczeń określonych rzeczy lub usług. Każde takie działanie, o ile ma charakter gospodarczy lub zawodowy, będzie prowadziło do stwierdzenia, że podejmujący je podmiot jest przedsiębiorcą¹⁹. Jednocześnie wskazuje się, że status przedsiębiorcy

¹⁶ I. Kaczanowska, *Pojęcie pośrednictwa kredytowego do celów zastosowania zwolnienia od podatku VAT*, „Serwis Monitora Podatkowego” 2008, nr 1, s. 4.

¹⁷ Wyrok NSA z dnia 27 października 2010 r., I GSK 720/09, LEX nr 744867; wyrok NSA z dnia 28 października 2010 r., I GSK 725/09, LEX nr 744870.

¹⁸ P. Bielski, *Glosa do uchwały SN z dnia 16 września 2010 r.*, III CZP 44/10, „Glosa” 2012, nr 1, s. 62.

¹⁹ J. Frąckowiak, *Instytucje prawa handlowego w kodeksie cywilnym*, „Rejent” 2003, nr 6, s. 31.

nie jest zależny od uzyskania wpisu do rejestru przedsiębiorców²⁰, ale od podjęcia i wykonywania we własnym imieniu działalności gospodarczej lub zawodowej²¹.

Definicja przedsiębiorcy sformułowana w art. 43¹ k.c. ma szeroki zakres, ponieważ odwołuje się do prowadzenia każdego rodzaju działalności gospodarczej lub zawodowej²². Zakres przedmiotowy działalności przedsiębiorcy będącego pośrednikiem kredytowym został ograniczony w art. 5 pkt 3 u.k.k. i obejmuje dokonywanie czynności faktycznych lub prawnych związanych z przygotowaniem, oferowaniem lub zawieraniem umowy o kredyt konsumencki. Należy podkreślić, że z przepisów ustawy o kredycie konsumenckim nie można wywodzić zakazu prowadzenia przez pośrednika kredytowego także innej działalności gospodarczej, a w szczególności wykonywania innych usług finansowych, np. w zakresie kupna i sprzedaży walut obcych, prowadzenia doradztwa inwestycyjnego, przeprowadzania rozliczeń bezgotówkowych.

Nowym warunkiem formalnym, który powinien spełniać pośrednik kredytowy od dnia 22 lipca 2017 r., jest jego niekaralność za przestępstwo przeciwko wiarygodności dokumentów, mieniu, obrotowi gospodarczemu, obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi lub przestępstwo skarbowe. Warunek ten powinien spełniać każdy pośrednik kredytowy bez względu na formę organizacyjno-prawną wykonywania działalności gospodarczej w tym zakresie. Jeżeli pośrednikiem kredytowym jest osoba prawna, to wszyscy członkowie jej zarządu powinni spełniać wyżej wskazany warunek niekaralności. W przypadku prowadzenia pośrednictwa kredytowego przez spółkę nieposiadającą osobowości prawnej wszyscy jej wspólnicy albo członkowie zarządu powinni spełniać warunek niekaralności. Podmiotowy zakres warunku niekaralności ma wymiar minimalny, ponieważ nie obejmuje członków organu nadzoru (rady nadzorczej) utworzonego w ramach wewnętrznej struktury osoby prawnej.

Należy zwrócić uwagę na fakt, że w odniesieniu do pośredników kredytowych ustawodawca nie sformułował żadnych minimalnych wymogów kapitałowych oraz dotyczących odpowiedniego poziomu wykształcenia i doświadczenia zawodowego. Brak takich wymagań można ocenić krytycznie, ponieważ w odniesieniu do podobnych usług wykonywanych przez pośredników kredytu hipotecznego oraz ich agentów, wprowadzono wyższe wymagania formalne. Wynika to z większego ryzyka związanego z długoterminowym zadłużeniem kredytobiorcy, specyficznych cech zabezpieczenia hipotecznego oraz negatywnych doświadczeń związanych z udzielaniem w pierwszej dekadzie XXI wieku kredytów denominowanych lub indeksowanych do walut obcych. Niepełne zrozumienie istoty ryzyka walutowego może stanowić istotne niebezpieczeństwo dla kredytobiorców²³.

²⁰ M. Jasiakiewicz, *Jeszcze o pojęciu przedsiębiorcy – polemika*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2005, nr 5, s. 56.

²¹ K. Górka, *Forma pisemna w obrocie gospodarczym po nowelizacji kodeksu cywilnego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2004, nr 1, s. 119.

²² Wyrok SO w Nowym Sączu z dnia 6 listopada 2013 r., III Ca 742/13, LEX nr 1716532.

²³ K. Waliszewski, *Przewidywany wpływ dyrektywy hipotecznej na rynek pośrednictwa i doradztwa kredytowego w Polsce – studium teoretyczno-empiryczne*, „Finanse. Czasopismo Komitetu Nauk o Finansach PAN” 2016, nr 1 (9), s. 184.

Zgodnie z art. 49 u.k.h. pośrednik kredytu hipotecznego, obok warunku niekaralności, powinien mieć co najmniej wykształcenie średnie oraz złożyć z wynikiem pozytywnym egzamin na pośrednika kredytu hipotecznego przed Komisją Egzaminacyjną dla Pośredników Kredytu Hipotecznego, nie później niż 2 lata przed dniem złożenia wniosku o wpis do rejestru prowadzonego przez KNF. Ponadto pośrednik kredytu hipotecznego obowiązany jest zawrzeć umowę ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody wyrządzone w związku z wykonywaną przez siebie działalnością lub umowę gwarancji bankowej albo ubezpieczeniowej na wypadek odpowiedzialności wynikłej z niedochowania należytej staranności w związku z wykonywaniem tej działalności. Agent również powinien mieć co najmniej wykształcenie średnie oraz odbyć organizowane przez pośrednika kredytu hipotecznego szkolenie i złożyć z wynikiem pozytywnym egzamin przeprowadzony przez pośrednika kredytu hipotecznego. Z obowiązku szkolenia i złożenia egzaminu zwolnieni są kandydaci na agentów, którzy ukończyli wyższe studia ekonomiczne lub prawnicze i uzyskali tytuł magistra. Można postulować, w odniesieniu do pośredników kredytu konsumpcyjnego, wprowadzenie przynajmniej wymogu minimalnego poziomu wykształcenia oraz szkolenia zakończonego egzaminem. Odpowiedni poziom kwalifikacji pośredników kredytu konsumpcyjnego mógłby pozytywnie wpływać na prawidłowe wykonywanie tej działalności gospodarczej, która związana jest z określonym ryzykiem prawnym i ekonomicznym.

3. Istota i procedura wpisu do rejestru pośredników kredytu konsumenckiego

Z postanowień art. 59da ust. 1 i 3 u.k.k. wprost wynika, że pośrednik kredytowy może podjąć wykonywanie działalności pośrednictwa w zakresie kredytów konsumenckich po uzyskaniu wpisu w dziale drugim rejestru pośredników kredytowych. Za dzień rozpoczęcia działalności pośrednictwa w zakresie kredytów konsumenckich uważa się dzień dokonania wpisu do tego rejestru. Nie jest konieczne faktyczne podjęcie tej działalności polegające na dokonaniu pierwszej czynności faktycznej lub prawnej przez instytucję pośrednika kredytowego. W tym znaczeniu wpis do rejestru ma charakter konstytutywny, tzn. kształtujący status danego podmiotu, jako pośrednika kredytowego na legalnym rynku kredytów konsumenckich.

W związku z dokonaną w 2017 r. istotną zmianą pozycji prawnej na rynku pośredników kredytowych, wprowadzono sześciomiesięczny okres przejściowy w celu dostosowania się tych podmiotów do nowych wymagań formalnych. Zasady działania pośredników kredytowych w okresie przejściowym ustalał art. 90 u.k.h. Do dnia 22 stycznia 2018 r. pośrednicy kredytowi, którzy prowadzili działalność gospodarczą świadcząca usług związanych z kredytem konsumenckim w dniu wejścia w życie przepisów ustawy o kredycie hipotecznym, mogli kontynuować tę działalność bez wpisu do rejestru pośredników kredytowych. Jeżeli zamierzali kontynuować tę działalność, to musieli złożyć w tym okresie przejściowym do KNF wnioski o wpis

do rejestru. Złożenie wniosku o wpis do rejestru upoważniało do kontynuowania działalności bez wpisu do rejestru aż do momentu rozpatrzenia tego wniosku.

Obowiązek utworzenia i prowadzenia rejestru pośredników kredytowych wynika z art. 29 ust. 4 dyrektywy nr 2014/17/UE nakładającego na Państwa członkowskie obowiązek wpisywania do rejestru pośredników kredytowych, prowadzonym przez właściwy organ w państwie członkowskim, z którego pochodzi pośrednik. Państwa członkowskie powinny zapewniać, aby ten rejestr był aktualny i publicznie dostępny w internecie. W motywie nr 8 dyrektywy 2014/17/UE uznano, że konieczne są rozwiązania prawne tworzące warunki do poprawy jakości niektórych usług finansowych, w szczególności obejmujących dystrybucję i udzielanie kredytów przez kredytodawców i pośredników kredytowych, a także promowanie dobrych praktyk w tym zakresie. W piśmiennictwie akcentuje się, że celem rejestru pośredników kredytowych jest dostarczenie konsumentom prostej i łatwo dostępnej informacji o kręgu podmiotów, które prowadzą działalność pośrednictwa i które jednocześnie przeszły weryfikację KNF, towarzyszącą wpisowi do rejestru. Istnienie rejestru może także ułatwiać bieżącą kontrolę nad działalnością pośredników ze strony organów zajmujących się regulacją rynku usług finansowych i ochroną konsumenta²⁴.

Ustawowo uregulowany obowiązek wpisu pośredników kredytowych do rejestru publicznego oznacza, że ich działalność gospodarcza ma status działalności regulowanej. W tym zakresie jest ona podobna m.in. do działalności kantorowej lub działalności instytucji pożyczkowych. Można stwierdzić, że szczególny charakter działalności pośredników kredytowych oraz potrzeba zachowania określonego standardu usług wykonywanych przez takie podmioty, uzasadniają jej reglamentowanie. Prawnym instrumentem reglamentacji jest m.in. obowiązek wpisu do RPK. Postępowanie legalizacyjne w przypadku regulowanej działalności gospodarczej sprowadza się do uzyskania przez zainteresowanego przedsiębiorcę wpisu we właściwym dla danej działalności rejestrze.

Pośredników kredytowych podzielono na dwie odrębne kategorie, tzn. prowadzących działalność pośredniczącą w zakresie kredytu hipotecznego oraz w zakresie kredytu konsumenckiego. Podziałowi temu odpowiadają dwa odrębne działy rejestru publicznego. Do pierwszego działu są wpisywani pośrednicy kredytu hipotecznego, natomiast w dziale drugim ujawnia się pośredników kredytu konsumenckiego. Wpisu do rejestru dokonuje KNF na wniosek podmiotu zamierzającego podjąć wykonywanie działalności pośrednictwa w zakresie kredytów konsumenckich. We wniosku należy zamieścić informacje dotyczące: firmy przedsiębiorcy, jego siedziby lub miejsca zamieszkania i adresu, imion i nazwisk oraz numerów PESEL członków zarządu albo wspólników (w przypadku odpowiednio osoby prawnej albo spółki nieposiadającej osobowości prawnej), numeru w rejestrze przedsiębiorców albo w Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej²⁵. Do wniosku o wpis do RPK należy

²⁴ M. Grochowski, *Komentarz do art. 59da, [w:] Ustawa o kredycie konsumenckim. Komentarz*, red. K. Osajda, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2018 (System Informacji Prawnej Legalis).

²⁵ Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy (Dz.U. z 2018 r. poz. 647 ze zm.).

dołączyć zaświadczenie z Krajowego Rejestru Karnego o niekaralności w zakresie przestępstw przeciwko wiarygodności dokumentów, mieniu, obrotowi gospodarczemu, obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi lub przestępstw skarbowych.

W przypadku pozytywnej weryfikacji wniosku KNF dokonuje wpisu do rejestru w terminie 14 dni od dnia otrzymania wniosku. O wykonywaniu przez KNF funkcji weryfikacyjnej dowodzą postanowienia art. 59de ust. 1 u.k.k. Przepis ten stanowi podstawę do wydania decyzji odmownej w sprawie wpisu do RPK w sytuacji, w której wnioskodawca nie spełnia warunku niekaralności. Pośrednik kredytowy już wpisany do omawianego rejestru zostaje przez KNF niezwłocznie wykreślony w przypadku prawomocnego skazania za którekolwiek z wyżej wymienionych przestępstw. KNF dokonuje w ten sposób aktualizacji informacji zawartych w prowadzonym przez siebie rejestrze pośredników kredytowych. Możliwość prawidłowego wykonywania tej funkcji przez KNF zabezpieczają postanowienia art. 59dd u.k.k., który nakłada na pośrednika kredytowego obowiązek niezwłocznego informowania KNF o zmianie danych objętych wpisem do rejestru, nie później niż w terminie 7 dni od dnia zaistnienia tych zmian. Konkludując, KNF, odmawiając wnioskodawcy wpisu do rejestru, uniemożliwia nabycie przez niego statusu pośrednika kredytowego, natomiast wykreślając taki podmiot z rejestru, pozbawia go tego statusu. W każdym przypadku skutkuje to brakiem możliwości legalnego prowadzenia działalności pośredniczącej na rynku kredytów konsumenckich.

Rejestr pośredników kredytowych jest jawny i dostępny dla wszystkich zainteresowanych. Konsumenci mogą z niego czerpać podstawową wiedzę o podmiotach wykonujących działalność pośredniczącą, a w szczególności mogą weryfikować, czy dany podmiot został legalnie dopuszczony przez KNF na rynek kredytów konsumenckich. Sposób ujawniania treści rejestru pośredników kredytowych określa art. 62 u.k.h. Przepis ten stanowi o prowadzeniu przez KNF rejestru pośredników kredytowych w systemie teleinformatycznym i jego udostępnianiu na stronie internetowej tego organu nadzoru nad rynkiem finansowym w Polsce.

4. Opłaty i sankcje związane z funkcjonowaniem rejestru pośredników kredytowych

Wprowadzając opłaty związane z funkcjonowaniem publicznego rejestru pośredników kredytu konsumenckiego zachowano kształtującą się od kilku lat tendencję obciążania kosztami prowadzenia takich rejestrów podmiotów, które są do nich wpisywane. Podobne rozwiązania zastosowano m.in. w odniesieniu do pośredników kredytu hipotecznego oraz instytucji pożyczkowych.

W ustawie o kredycie konsumenckim uregulowano niezbędne elementy prawnej konstrukcji opłat pobieranych za wpis do rejestru pośredników kredytowych, tzn. przedmiot opłaty, podmiot zobowiązany do jej wniesienia oraz stawki. Zgodnie z art. 59dc u.k.k. podmiot składający wniosek o wpis do rejestru pośredników kredytowych jest obowiązany wnieść opłatę w wysokości 600 zł. Wniosek o zmianę wpisu w rejestrze oraz wniosek o wykreślenie wpisu z tego rejestru podlegają opłacie w

wysokości 200 zł. Przedmiotem opłaty jest zatem zdarzenie polegające na dokonaniu wpisu do rejestru, zmianie tego wpisu lub jego wykreśleniu z rejestru. Opłaty mają charakter jednorazowy i są związane z konkretnym zdarzeniem, a uzasadnieniem do ich poboru jest odpowiedni wniosek składany przez zainteresowany podmiot. Jeżeli ten sam podmiot najpierw złożył wniosek o dokonanie wpisu do rejestru, a następnie wniosek o aktualizację danych w rejestrze, to powinien wnieść dwie odrębne opłaty. W pierwszym przypadku w kwocie 600 zł, a w drugim w kwocie 200 zł. W ujęciu podmiotowym opłaty będą miały charakter wielokrotny (wnosi je ten sam podmiot), ale w aspekcie przedmiotowym pozostaną opłatami jednorazowymi, ponieważ w każdym przypadku są związane z odrębnymi zdarzeniami.

Opłaty mają charakter obligatoryjny, o czym wprost stanowi ustawodawca w art. 59 dc u.k.k. W treści tego przepisu użyto następujących zwrotów „obowiązany jest wnieść opłatę” oraz „podlegają opłacie”. Oznacza to, że wniesienie opłaty jest *condicio sine qua non* podjęcia działań przez KNF będącego podmiotem odpowiedzialnym za prowadzenie rejestru pośredników kredytowych.

Z art. 59dc u.k.k. wynika, że koszty prowadzenia rejestru są pokrywane z wyżej wymienionych opłat. Wysokość opłat powinna być ustalona przez ustawodawcę w sposób zapewniający pokrycie tych kosztów, a podmioty trzecie, w szczególności konsumenci korzystający z zasobów rejestru, nie mogą być obciążani żadnymi opłatami przy korzystaniu z rejestru. Z uwagi na bardzo wąski zakres informacji ujętych w RPK możliwe jest tylko sprawdzenie przez zainteresowanego, czy pośrednik kredytowy spełnił ustawowe warunki i został dopuszczony do legalnej działalności na rynku usług pożyczkowych.

Ustalenie statusu prawnego opłat pobieranych za wpis do rejestru pośredników kredytowych (zmianę wpisu lub wykreślenie z rejestru) nie jest zadaniem prostym. Można jednak takie opłaty zakwalifikować do kategorii opłat o charakterze publicznym. Za takim stanowiskiem przemawiają następujące argumenty. Zasady wymiaru tych opłat ustalono wprost w ustawie i nie wprowadzono żadnych możliwości kształtowania ich wysokości przez KNF, która jest podmiotem uprawnionym do poboru opłat. Beneficjentem wpływów z tytułu opłat jest KNF będący podmiotem prawa publicznego, realizującym zadania publiczne na rzecz rynku finansowego i podmiotów instytucjonalnych prowadzących na nim działalność. Ustawodawca wyposażył KNF w określone uprawnienia władcze. Wpływy z opłat są w całości przeznaczone na prowadzenie RPK, który jest rejestrem publicznym i jednocześnie narzędziem wykorzystywanym do tworzenia warunków bezpiecznego i stabilnego funkcjonowania rynku pożyczkowego w Polsce. Ochrona tych wartości leży w interesie publicznym.

Na marginesie można dodać, że ustawodawca nie zdecydował się na jednoznaczne określenie charakteru opłaty pobieranej od pośredników kredytowych. Uczynił to natomiast w innych podobnych przypadkach, np. od pośredników ubezpieczeniowych (tzn. agentów i brokerów)²⁶ za wpis do rejestru takich pośredników pobierana jest

²⁶ Ustawa z dnia 15 grudnia 2017 r. o dystrybucji ubezpieczeń (Dz.U. z 2018 r. poz. 2210 ze zm.).

opłata skarbową w wysokości ustalonej w ustawie²⁷. Za wpis do rejestru działalności kantorowej prowadzonego przez Prezesa NBP²⁸, która ma charakter działalności regulowanej, również jest pobierana opłata skarbową. Jest to opłata mająca status daniny publicznej i w zasadzie stanowi ona opłatę za różne czynności urzędowe²⁹. Wpływy z opłaty skarbowej są źródłem dochodów własnych gmin³⁰ i nie mają charakteru celowego, tzn. nie są przeznaczone na finansowanie z góry ustalonego zadania.

Pośrednicy kredytu konsumenckiego nie podlegają nadzorowi ze strony KNF, natomiast poddano takiemu nadzorowi pośredników kredytu hipotecznego oraz ich agentów³¹. Zgodnie z art. 75 ust. 1 u.k.h. pośrednicy kredytu hipotecznego są obowiązani do wnoszenia wpłat na pokrycie kosztów nadzoru w kwocie nieprzekraczającej 0,3% sumy przychodów z działalności pośrednictwa kredytu hipotecznego. Nie pobiera się opłat od pośredników kredytu hipotecznego oraz ich agentów za wpis do działu pierwszego rejestru prowadzonego przez KNF, natomiast takie opłaty są pobierane od pośredników kredytu konsumenckiego za wpis do działu drugiego tego rejestru. Różnicowanie zakresu obowiązków dwóch wyżej wymienionych kategorii pośredników kredytowych wynika z tego, że pośrednik kredytu hipotecznego może prowadzić działalność po uzyskaniu zezwolenia wydanego przez KNF i dokonaniu wpisu do rejestru pośredników kredytowych. Wpisu do rejestru dokonuje KNF z urzędu z dniem wydania zezwolenia. Z powyższych ustaleń wynika, że opłaty za wpis do rejestru pośredników kredytu konsumenckiego powinny być przeznaczane tylko na pokrycie kosztów prowadzenia działu drugiego rejestru pośredników kredytowych, natomiast koszty prowadzenia działu pierwszego tego rejestru powinny być pokrywane z innych źródeł.

Zgodnie z art. 59i u.k.k. prowadzenie działalności w zakresie pośrednictwa kredytu konsumenckiego bez wymaganego wpisu do rejestru zagrożone jest grzywną do 100 000 zł. Celem tej regulacji jest ochrona dobra prawnego w postaci bezpieczeństwa na rynku kredytów konsumenckich. Istota przestępstwa polega na działaniu (na pośredniczeniu) połączonym z zaniechaniem (nieuzyskaniem wymaganego wpisu w RPK)³².

²⁷ Ustawa z dnia 16 listopada 2006 r. o opłacie skarbowej (Dz.U. z 2018 r. poz. 1044 ze zm.).

²⁸ Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. Prawo dewizowe (Dz.U. z 2019 r. poz. 160).

²⁹ D. Antonów, *Opłata skarbową w polskim porządku prawnym*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 508.

³⁰ Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1530 ze zm.).

³¹ Por. art. 1 ust. 2 pkt 8 ustawy z dnia 21 lipca 2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym (Dz.U. z 2018 r. poz. 621 ze zm.).

³² T. Czech, *Kredyt konsumencki...*, op. cit., s. 643.

Podsumowanie

Wprowadzenie obowiązkowego wpisu pośredników kredytowych do rejestru publicznego, prowadzonego przez organ nadzoru nad rynkiem finansowym, jest kolejnym etapem działań zmierzających do podniesienia poziomu bezpieczeństwa konsumentów na rynku kredytów i pożyczek konsumenckich. W piśmiennictwie obowiązkowy wpis do rejestru pośredników kredytowych oceniany jest jako rozwiązanie o charakterze prokonsumenckim i stabilnościowym. W efekcie może prowadzić do poprawy ogólnego poziomu bezpieczeństwa na rynku usług pożyczkowych³³.

Wśród najistotniejszych zmian, których dokonano w ostatnim okresie, należy wymienić wprowadzenie w 2015 r. ustawowych standardów formalnych adresowanych do instytucji pożyczkowych oraz obowiązek ich wpisywania do rejestru instytucji pożyczkowych, natomiast w 2017 r. sformułowanie ustawowych wymagań formalnych skierowanych do pośredników kredytu hipotecznego i ich agentów i utworzenie dla nich odrębnego rejestru publicznego. Oznacza to, że działalność określonych podmiotów instytucjonalnych na rynku kredytów konsumenckich (instytucji pożyczkowych, pośredników kredytowych oraz ich agentów) jest działalnością regulowaną. Ponadto, działalność pośredników kredytu hipotecznego i ich agentów została objęta nadzorem ze strony KNF.

Wyżej wymienionych zmian dokonano w celu zwiększenia ochrony konsumenta, który w relacjach z podmiotem instytucjonalnym z reguły jest stroną „słabszą” pod względem zasobów fachowej wiedzy o rynku finansowym i ryzykach związanych z jego funkcjonowaniem. Zapewniono możliwość identyfikacji podmiotów prowadzących działalność pośrednictwa w zakresie kredytów konsumenckich. Przed nowelizacją ustawy o kredycie konsumenckim, dokonanej w 2017 r., podmioty prowadzące działalność w zakresie pośrednictwa kredytów konsumenckich nie były objęte obowiązkiem rejestracji. Taki stan prawny był krytycznie oceniany przez Rzecznika Finansowego, który wiązał brak rejestracji pośredników kredytowych z różnymi nieprawidłowościami pojawiającymi się na rynku pośrednictwa w zakresie kredytów konsumenckich³⁴. Podobne obawy formułowano w piśmiennictwie dostrzegając nie tylko zagrożenie dla interesów konsumentów, ale także interesów banków³⁵.

Rejestr publiczny zawiera tylko podstawowe informacje dotyczące podmiotów świadczących usługi pośrednictwa w zakresie kredytów konsumenckich, ale jednocześnie spełnia – obok funkcji informacyjnej – także funkcję selektywno-kształtującą,

³³ M. Fedorowicz, *Postanowienia ustawy z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami oraz rekomendacji S Komisji Nadzoru Finansowego a zapobieganie kryzysom bankowości hipotecznej*, „Studia Prawa Publicznego” 2017, nr 4 (20), s. 16.

³⁴ Ocena Rzecznika Finansowego zamieszczona w uzasadnieniu projektu ustawy o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami – Sejm RP VIII kadencji, druk nr 1210, cz. I, s. 48.

³⁵ K. Waliszewski, *Zmiany w pośrednictwie kredytowym w Polsce w wyniku implementacji dyrektywy hipotecznej*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” nr 24 (2/2017), s. 8.

ponieważ pośrednik kredytowy może podjąć wykonywanie działalności pośrednictwa w zakresie kredytów konsumenckich dopiero po uzyskaniu wpisu do rejestru.

Według stanu na dzień 20 sierpnia 2019 r. rejestr pośredników kredytu konsumenckiego obejmował 30 812 podmioty, natomiast rejestr pośredników kredytu hipotecznego zawierał 830 wpisy³⁶. Liczba podmiotów wykonujących działalność pośredniczącą na rynku kredytów i pożyczek konsumenckich, a także ich zróżnicowanie pod względem organizacyjnym, uzasadniały potrzebę wprowadzenia przejrzystego sposobu ich rejestrowania. Odpowiedzialnym za prowadzenie rejestru jest KNF, a więc podmiot dysponujący fachową wiedzą o rynku finansowym i poszczególnych jego segmentach. Konkludując, przeprowadzona nowelizacja regulacji prawnych, dotyczących zasad funkcjonowania różnych podmiotów instytucjonalnych na rynku kredytów konsumenckich, stwarza warunki poprawy świadomości konsumentów i w konsekwencji ochrony ich interesów.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

Antonów D., *Opłata skarbową w polskim porządku prawnym*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2017.

Czech T., *Kredyt konsumencki. Komentarz*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2018.

Grochowski M., *Komentarz do art. 59da, [w:] Ustawa o kredycie konsumenckim. Komentarz*, red. K. Osajda, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2018 (System Informacji Prawnej Legalis).

Ofiarski Z., *Ustawa o kredycie konsumenckim. Komentarz*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów (Departament Analiz Rynku), Raport z badania wysokości kredytów konsumenckich na rynku krajowym (wersja jawna), Warszawa 2009.

Związek Banków Polskich, Infokredyt, Raport Związku Banków Polskich, edycja 2, Warszawa grudzień 2017 r.

Artykuły

Bielski P., *Glosa do uchwały SN z dnia 16 września 2010 r., III CZP 44/10*, „Glosa” 2012, nr 1.

Fedorowicz M., *Postanowienia ustawy z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami oraz rekomendacji S Komisji Nadzoru Finansowego a zapobieganie kryzysom bankowości hipotecznej*, „Studia Prawa Publicznego” 2017, nr 4 (20).

Frąckowiak J., *Instytucje prawa handlowego w kodeksie cywilnym*, „Rejent” 2003, nr 6.

Górska K., *Forma pisemna w obrocie gospodarczym po nowelizacji kodeksu cywilnego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2004, nr 1.

Jacyszyn J., *Przedsiębiorca w regulacjach prawnych*, cz. I, „Edukacja Prawnicza” 2015, nr 4.

³⁶ Rejestry i ewidencje na stronie Komisji Nadzoru Finansowego, www.knf.gov.pl

Jasiakiewicz M., *Jeszcze o pojęciu przedsiębiorcy – polemika*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2005, nr 5.

Kaczanowska I., *Pojęcie pośrednictwa kredytowego do celów zastosowania zwolnienia od podatku VAT*, „Serwis Monitora Podatkowego” 2008, nr 1.

Mostowik P., *Uwagi dotyczące rozwoju prawa konsumenckiego na tle nowelizacji kodeksu cywilnego z 2003 r.*, „Radca Prawny” 2003, nr 4.

Naworski J.P., *Przedsiębiorca versus konsument w prawie polskim*, „Studia Prawa Prywatnego” 2018, nr 1.

Rejda M., *Definicja konsumenta w rozumieniu kodeksu cywilnego*, „Rejent” 2006, nr 1, s. 118–135.

Rządowski M., *Pojęcie konsumenta a umowy mieszanego użytku w prawie polskim*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 17.

Srokosz W., *Status prawny pośredników kredytowych*, „Prawo Bankowe” 2001, nr 2.

Waliszewski K., *Zmiany w pośrednictwie kredytowym w Polsce w wyniku implementacji dyrektywy hipotecznej*, „Rozprawy Ubezpieczeniowe. Konsument na rynku usług finansowych” nr 24 (2/2017).

Waliszewski K., *Przewidywany wpływ dyrektywy hipotecznej na rynek pośrednictwa i doradztwa kredytowego w Polsce – studium teoretyczno-empiryczne*, „Finanse. Czasopismo Komitetu Nauk o Finansach PAN” 2016, nr 1 (9).

Dokumenty prawne

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1025 ze zm.).

Ustawa z dnia 27 lipca 2002 r. Prawo dewizowe (Dz.U. z 2019 r. poz. 160).

Ustawa z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1530 ze zm.).

Ustawa z dnia 21 lipca 2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym (Dz.U. z 2018 r. poz. 621 ze zm.).

Ustawa z dnia 16 listopada 2006 r. o opłacie skarbowej (Dz.U. z 2018 r. poz. 1044 ze zm.).

Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. z 2018 r. poz. 993 ze zm.).

Ustawa z dnia 15 grudnia 2017 r. o dystrybucji ubezpieczeń (Dz.U. z 2018 r. poz. 2210 ze zm.).

Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej i Punkcie Informacji dla Przedsiębiorcy (Dz.U. z 2018 r. poz. 647 ze zm.).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę Rady 87/102/EWG (Dz. Urz. UE.L Nr 133, s. 66 ze zm.).

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/17/UE z dnia 4 lutego 2014 r. w sprawie konsumentów umów o kredyt związanych z nieruchomością mieszkalnymi i zmieniająca dyrektywę 2008/48/WE i 2013/36/UE oraz rozporządzenie (UE) nr 1093/2010 (Dz. Urz. UE.L Nr 60, s. 34 ze zm.).

Miscellanea

.....

Krzysztof Świeszczak*

ORCID: 0000-0002-2286-7778

Bank a *FinTech* – konkurencja czy współpraca?

Streszczenie

Zmieniające się potrzeby finansowe klientów oraz dynamiczny rozwój technologii informatycznych w ostatnich latach były bardzo istotnymi determinantami przemian, zachodzących w świecie finansów. Dotyczy to również sektora bankowego, dla którego coraz częściej tworzone podmioty implementujące innowacje technologiczne w procesach związanych ze świadczeniem usług finansowych (*FinTech*) oznaczają konieczność podjęcia działań pozwalających na kontynuowanie dotychczasowej działalności bankowej. W tym sensie fakt istnienia przedsiębiorstw, których działalność stanowi alternatywę dla banków (przynajmniej w wybranych obszarach prowadzonej aktywności gospodarczej) może z jednej strony oznaczać zagrożenie, zaś z drugiej szansę dla banków, pod warunkiem przedsięwzięcia odpowiednich kroków będących reakcją na dynamicznie zmieniające się otoczenie.

Celem niniejszej publikacji jest analiza relacji zachodzących pomiędzy podmiotami należącymi do sektora *FinTech* oraz bankami, ze szczególnym uwzględnieniem możliwych scenariuszy rozwoju sektora bankowego opartego na dotychczasowych obserwacjach.

Słowa kluczowe: banki, sektor bankowy, innowacje, *FinTech*.

JEL: G21, G28, G29, G41

* Doktor nauk ekonomicznych, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki.

Bank and *FinTech* – competition or cooperation?

Abstract

The changing financial needs of customers, and rapid development of information technology in recent years have been very important determinants of changes taking place in the financial world. This also applies to the banking sector, for which more and more developed entities implementing technological innovations in process of financial services (*FinTech*) mean the need to take steps to continue their existing banking operations. In this sense, the existence of businesses whose activity is an alternative to banks (at least in selected areas of economic activity) may, on the one hand, mean a threat, and on the other a chance for banks, provided appropriate measures are taken to respond to the dynamically changing environment.

The aim of this publication is to analyze the relationship between *FinTech* entities and banks, with particular reference to possible scenarios for the development of the banking sector based on past observations.

Key words: banks, banking sector, innovations, *FinTech*.

Wstęp

Dynamiczny rozwój nowych technologii coraz wyraźniej wpływa na sposób funkcjonowania przedsiębiorstw ze wszystkich sektorów. Dotyczy to również podmiotów bankowych, które stanęły przed koniecznością dostosowania swojej działalności (w tym oferowanych produktów i usług) do zmieniających się potrzeb klientów. Nabywcy oferty bankowej, stanowiąc istotną kategorię interesariuszy, w ostatnich latach coraz częściej poszukiwali alternatyw dla banków, którym wielokrotnie zarzucali m.in. nadmiernie rozbudowane i skomplikowane procedury oraz wysokie opłaty i prowizje towarzyszące poszczególnym produktom i usługom.

W tym kontekście warto zwrócić uwagę na rozwój sektora *FinTech* – przedsiębiorstwa do niego należące wykorzystują innowacyjne rozwiązania technologiczne w procesach związanych ze świadczeniem usług finansowych. Szybko rosnący udział wspomnianych podmiotów w rynku finansowym nakazuje przyrzeć się tym jednostkom gospodarczym pod kątem potencjalnego wypierania przez nie w przyszłości instytucji dotychczas na nim funkcjonujących. Sektorem bezpośrednio zagrożonym dynamicznym rozwojem przedsiębiorstw *FinTech* w perspektywie najbliższych lat jest bankowość. Nowoczesne technologie, które obecnie rewolucjonizują wiele obszarów związanych z finansami, stawiają pod znakiem zapytania przyszłość przedsiębiorstw bankowych, zwłaszcza w dotychczasowej formule prowadzonej działalności gospodarczej.

Niezwykle ciekawym aspektem wiążącym podmioty implementujące innowacyjne rozwiązania technologiczne w świecie finansów oraz sektor bankowy są relacje zachodzące pomiędzy reprezentantami obu grup. W artykule postawiono następującą hipotezę: przedsiębiorstwa *FinTech* nie stanowią istotnej konkurencji dla sektora bankowego w długim horyzoncie czasowym. Potwierdzenie tej hipotezy wiąże się

z koniecznością odpowiedzi na dwa pytania. Pierwsze z nich jest następujące: w jakim stopniu dynamiczny rozwój innowacji technologicznych pozostaje w relacji do regulacyjnych funkcji państwa? Drugie natomiast skłania do refleksji nad tym, czy technologia będzie wyprzedzać i tym samym omijać regulacje państwa tworząc nowe sytuacje rynkowe, czy też państwo w obliczu dynamizmu technologicznego zmieni reguły kształtowania swoich regulacji?

Przedsiębiorstwa *FinTech* z jednej strony mogą być postrzegane jako zagrożenie dla banków, zaś z drugiej mogą stanowić szansę na rozwój i ekspansję na tych rynkach, które dotychczas nie stanowiły przedmiotu działalności bankowej. Celem niniejszej publikacji jest analiza relacji zachodzących pomiędzy podmiotami należącymi do sektora *FinTech* oraz bankami, ze szczególnym uwzględnieniem możliwych scenariuszy rozwoju sektora bankowego na podstawie dotychczasowych obserwacji.

1. Bankowość 3.0 a *FinTech* – finanse dwóch prędkości

Zmieniające się potrzeby finansowe klientów oraz dynamiczny rozwój technologii informatycznych w ostatnich latach były bardzo istotnymi determinantami przemian, jakie dokonały się w świecie finansów. W zasadzie wszystkie segmenty rynku finansowego (m.in. ze względu na swoje znaczenie dla gospodarek na całym świecie), a co za tym idzie przedsiębiorstwa do nich należące, starały się realizować wiele projektów, których celem była implementacja innowacji w prowadzonej działalności gospodarczej.

W kontekście działalności innowacyjnej banków wielu ekspertów zaczęło używać terminu „bankowość 3.0”, nawiązującego do rozwoju sieci Internet *Web 3.0*¹, który jest równoznaczny z kompleksowym wspieraniem każdego klienta na wszystkich etapach korzystania przez niego z oferty bankowej. Systemy innowacyjnej bankowości mają za zadanie angażować i wchodzić w interakcje z klientami (budując w ten sposób relacje) poprzez spersonalizowane formy komunikacji oparte na synchronizacji kanałów dystrybucji oferty bankowej oraz optymalizacji wycucia czasu wysyłania komunikatów². Jest to zwrot w kierunku prognozowanym przez Bretta Kinga – bankowość przestała być związana z miejscem, do którego klient się udaje – stała się tym, co klient robi („bankowaniem”)³.

Z punktu widzenia klientów alternatywą dla działalności prowadzonej przez sektor bankowy jest oferta podmiotów należących do sektora *FinTech*. Przedsiębiorstwa te koncentrują się zazwyczaj na określonym obszarze, który może stać się płaszczy-

¹ M. Ragnedda, G. Destefanis, *Blockchain: a disruptive technology*, [w:] M. Ragnedda, G. Destefanis (red.), *Blockchain and Web 3.0: Social, Economic, and Technological Challenges*, Routledge, New York 2019, s. 12–14.

² M. Jurak, J. Nowakowski, *Bankowość 3.0, czyli jak być atrakcyjnym dla współczesnego klienta*, „Bank” 2016, nr 12; wersja elektroniczna: <http://alebank.pl/bankowosc-3-0-czyli-jak-byc-atrakcyjnym-dla-wspolczesnego-klienta-2/?id=221734&catid=958> (dostęp: 06.04.2019).

³ B. King, *Bank 4.0: Banking Everywhere, Never at a Bank*, John Wiley & Sons, Chichester 2019, s. 30.

zną rywalizacji konkurencyjnej pomiędzy nimi a bankami. Tym samym podmioty gospodarcze wykorzystujące innowacyjne technologie świadczą usługi finansowe, których charakter nie jest tak kompleksowy jak w przypadku instytucji bankowych, jednakże ich specyfika, związana np. z łatwością i szybkością przeprowadzania transakcji i operacji finansowych, uproszczonymi procedurami, a także ograniczonymi opłatami i prowizjami, powoduje, że klienci banków coraz częściej się nimi interesują⁴.

Jedną z istotnych charakterystyk sektora *FinTech* jest rozdrobnienie jednostek gospodarczych (zazwyczaj mikro- i małych przedsiębiorstw), wynikające z wąskiej specjalizacji. To z kolei sprawia, że podmioty te cechują się ograniczonym (w stosunku do banków) zakresem prowadzonej działalności. Należy przy tym zauważyć, iż nabywca produktów i usług bankowych korzystający z kompleksowej oferty jednego banku będzie w stanie znaleźć substytuty tych rozwiązań na rynku *FinTech*, ale pod warunkiem, że podejmie współpracę z co najmniej kilkoma podmiotami. W związku z tym np. pozyskiwanie finansowania, lokowanie i inwestowanie środków, a także przeprowadzanie rozmaitych transakcji, umożliwiają obie grupy przedsiębiorstw, jednakże finalnie to preferencje klienta są decydującą determinantą wpływającą na jego wybór⁵.

2. *FinTech* jako naturalna konkurencja banków

Podmiot gospodarczy, którego zakres działalności choćby po części pokrywa się z operacjami i transakcjami przeprowadzanymi przez banki, w sposób naturalny staje się konkurencją banków. Gdy dodatkowo uwzględni się jeszcze innowacyjny charakter podejmowanej aktywności oraz zaspokajanie potrzeb finansowych konsumentów często w sposób szybszy, lepszy, a do tego tańszy, podmioty z sektora *FinTech* stają się realnym zagrożeniem dla dalszego funkcjonowania przynajmniej części przedsiębiorstw bankowych⁶.

Elementem łączącym zarówno banki, jak i podmioty spoza sektora, wykorzystujące innowacje technologiczne w procesie świadczenia usług finansowych, są nabywcy określonych produktów i usług. Sytuacją najbardziej bezpieczną z punktu widzenia szeroko rozumianych interesów instytucji należących do sektora bankowego byłaby ta, w której ich klienci nie korzystaliby z rozmaitych aplikacji oferowanych przez *FinTech*, ewentualnie czyniliby to sporadycznie lub incydentalnie, co w efekcie nie skutkowałoby chęcią rezygnacji z dotychczasowej współpracy. Alternatywny scenariusz, który obecnie można zaobserwować, wskazuje, że wraz z rosnącą popularno-

⁴ P. Gupta, T.M. Tham, *Fintech: The New DNA of Financial Services*, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, Boston 2018, s. 335.

⁵ *Fintech – technologie finansowe zmieniające sektor bankowy*, 2016; wersja elektroniczna: <http://alebank.pl/fintech-technologie-finansowe-zmieniajace-sektor-bankowy/?id=220761&catid=630> (dostęp: 06.04.2019).

⁶ D. Blomstrom, *Emotional Banking: Fixing Culture, Leveraging FinTech, and Transforming Retail Banks into Brands*, Palgrave Macmillan, London 2018, s. 91.

ścią innowacji technologicznych w finansach, rośnie liczba klientów zainteresowanych produktami i usługami będącymi substytutem tych, które tradycyjnie od wielu lat stanowiły ofertę banków.

Przykładem może być obszar płatności reprezentowany wśród przedsiębiorstw należących do sektora *FinTech*, m.in. przez Revolut, podmiot specjalizujący się w szczególności w oferowaniu rachunków bankowych oraz procedowaniu transakcji przeprowadzanych w ponad 150 walutach po kursie międzybankowym. Revolut od 2015 roku pozyskał ponad 6 milionów klientów (w Polsce ponad 500 tys. osób), umożliwił dokonanie ponad 350 milionów transakcji o łącznej wartości przekraczającej 40 miliardów GBP. Potwierdzeniem ekspansji rynkowej analizowanego przedsiębiorstwa jest fakt, że zgodnie z ostatnimi informacjami dystrybuowanymi przez *FinTech*, polscy posiadacze kont i aplikacji dokonali w czerwcu 2019 r. transakcji o wartości 1 mld zł.⁷ Należy przy tym zwrócić uwagę, że w grudniu 2018 roku Revolut uzyskał europejską licencję bankową, co w perspektywie najbliższych miesięcy ma istotnie wpłynąć na rozwój oferowanych przez niego produktów i usług finansowych. Zgodnie z zapowiedziami analizowanego podmiotu w najbliższych miesiącach planowana jest sprzedaż m.in. produktów depozytowych oraz pożyczek konsumenckich, a także udostępnienie platformy do inwestowania w akcje bez pła- cenia prowizji⁸.

Tym samym, jak wskazują obserwacje rynków finansowych, rozwój przedsiębiorstw należących do sektora *FinTech*, choć niezwykle dynamiczny, okazuje się często ograniczony. Z jednej strony podmioty gospodarcze oferujące produkty i usługi oparte na innowacjach technologicznych, będąc nowością na rynku, mogą przejąć część rynku finansowego, z drugiej zaś rozmiar ich ekspansji jest determinowany określonymi przepisami, regulacjami oraz rekomendacjami. Interesującą ilustracją zmian w sposobie kształtowania relacji pomiędzy bankami oraz sektorem *FinTech* w ostatnich latach jest również Number26, podmiot założony w 2013 roku w Berlinie.

Działalność tego przedsiębiorstwa koncentruje się na innowacjach technologicznych powiązanych z rachunkiem bankowym. Motywem przewodnim aktywności gospodarczej Number26 od początku istnienia podmiotu na rynku było ułatwienie jego klientom korzystania z usług i produktów finansowych. Miało to swój wyraz już na etapie nawiązywania współpracy z tą instytucją – założenie rachunku odbywa się za pośrednictwem strony internetowej podmiotu, gdzie najpierw należy uzupełnić dane, następnie pracownik, nawiązując video połączenie, weryfikuje tożsamość osoby umieszczającej informacje w formularzu (warunkiem koniecznym jest pokazanie dowodu osobistego i/lub paszportu), po czym zadawanych jest kilka pytań. Należy zauważyć, że zarówno otwarcie rachunku, jak i pozostałe funkcjonalności, były oferowane przez analizowane przedsiębiorstwo od początku dzięki współpracy z Wirecard Bank, w którym formalnie produkty i usługi były otwiera-

⁷ <https://businessinsider.com.pl/technologie/nowe-technologie/revolut-liczba-klientow-w-polsce/phd1kpc> (dostęp: 27.07.2019).

⁸ <https://businessinsider.com.pl/firmy/strategie/revolut-otrzymal-europejska-licencje-bankowa/g81x58b> (dostęp: 27.07.2019).

ne⁹. Tym samym Number26 jako *FinTech* rozpoczynał swoją działalność opierając się na pośrednictwie w otwieraniu rachunków bankowych, usprawniając i optymalizując procesy zachodzące w Wirecard Bank.

Z punktu widzenia innowacyjności kluczowe są kolejne możliwości, jakie dają klientom implementowane innowacyjne rozwiązania technologiczne. Dotyczy to również obszaru, który jest uznawany za niezwykle istotny dla każdego przedsiębiorstwa z sektora *FinTech* – mowa o całokształcie doświadczeń użytkownika, jakie towarzyszą mu podczas korzystania z produktu czy usługi¹⁰. Na przykład w przypadku aplikacji mobilnej Number26 zdecydowanie silną stroną jest ewidencja transakcji dokonywanych kartą (MasterCard dedykowaną do rachunku bankowego) w czasie rzeczywistym. Operacja wydaje się prosta i faktycznie taka jest, przy czym dla banków wprowadzenie takiej innowacji wymagałoby daleko idących zmian w infrastrukturze.

Kolejne funkcjonalności związane z kartą pozwalają w bardzo prosty sposób ją zablokować i, co istotne, dają możliwość, w odróżnieniu od tradycyjnych instytucji bankowych, wykonać odwrotną operację (np. po kilku minutach, gdy właściciel karty znajdzie kartę, a tym samym zablokowanie jej jest bezprzedmiotowe). Interesującą możliwością jest również czasowe blokowanie wypłat z bankomatów – klient może np. ze względu na konieczność przemieszczenia się wyłączyć taką opcję. Szczególnie ważne w przypadku wszystkich funkcjonalności jest to, że wszelkie zmiany są rejestrowane oraz wprowadzane w czasie rzeczywistym.

Badacze wskazują, że dynamiczny rozwój oraz jasno określony i ambitny cel, jakim była chęć opuszczenia wciąż niszowego rynku *FinTech* oraz zaistnienia na arenie międzynarodowej w nowej formule (jako pełnoprawny reprezentant sektora bankowego), sprawiły, że po ponad 1,5 roku od rozpoczęcia działalności Number26 otrzymał niemiecką (oraz europejską) licencję bankową – już jako N26¹¹. Skalę popularności analizowanego podmiotu potwierdza liczba pozyskanych klientów – w ciągu pierwszych 10 miesięcy aktywności na rynku finansowym podpisano ponad 80 000 umów dotyczących otwarcia rachunku bankowego oraz korzystania z dedykowanej karty płatniczej¹². Należy przy tym wskazać, że obecnie (dane zaprezentowane przez N26 w czerwcu 2019 roku) analizowany *FinTech* może się pochwalić liczbą klientów przekraczającą 3,5 miliona osób oraz obecnością w 24 krajach¹³.

⁹ C. Skinner, *Three of Europe's most innovative banks are in Germany*, 2016; wersja elektroniczna: <http://thefinanser.com/2016/03/three-of-europes-most-innovative-banks-are-in-germany.html/> (dostęp: 07.04.2019).

¹⁰ S. Chishti, J. Barberis, *The FINTECH Book: The Financial Technology Handbook for Investors, Entrepreneurs and Visionaries*, John Wiley & Sons, Chichester 2016.

¹¹ G. Chazan, *German challenger bank receives full banking licence*, 2016; wersja elektroniczna: <https://www.ft.com/content/cb4d0aaa-4e74-11e6-88c5-db83e98a590a> (dostęp: 07.04.2019); A. Peyton, *Number26 gets banking licence and new name*, 2016; wersja elektroniczna: <http://www.bankingtech.com/537882/number26-gets-banking-licence/> (dostęp: 07.04.2019).

¹² I. Treija, *Fintech startup Number26 launches in 6 new European markets*, 2015; wersja elektroniczna: <http://www.eu-startups.com/2015/12/fintech-startup-number26-launches-in-6-new-european-markets/> (dostęp: 08.04.2019).

¹³ <https://n26.com/en-eu/blog/were-celebrating-3-5-million-customers> (dostęp: 28.07.2019).

Niezwykłe interesujące są też plany N26 na przyszłość. Podmiot ten zapowiada rozszerzenie oferty produktowej – będzie ona zawierać produkty kredytowe, ubezpieczeniowe, oszczędnościowe i inwestycyjne przeznaczone zarówno dla klientów indywidualnych, jak i instytucjonalnych¹⁴. Co ciekawe, w ten sposób instytucja ta zacznie przypominać bank, który jako *FinTech* na początku swojej działalności wielokrotnie krytykowała.

Innowacje technologiczne mają być również związane z kartami płatniczymi, przy czym tym razem będą dotyczyć bezpieczeństwa. W planach N26 jest wprowadzenie funkcjonalności, która wykorzystywałaby geolokalizację smartfona klienta dla porównania jego współrzędnych z lokalizacją transakcji wykonywanej za pośrednictwem karty dedykowanej do rachunku bankowego. W ten sposób będzie możliwe zidentyfikowanie podejrzanych zdarzeń, a w dalszej kolejności kontakt z konkretnym nabywcą produktów i usług bankowych w celu autoryzacji operacji lub jej zablokowania¹⁵.

Przykłady Revolut oraz Number26, a następnie N26, obrazują scenariusz, który z jednej strony może wskazywać na ryzyko kooperacji z tego typu podmiotami dla banków (nowo powstała instytucja może przejąć w krótkim okresie istotną część dotychczasowych klientów sektora bankowego), zaś z drugiej strony podaje w wątpliwość możliwość nieograniczonej ekspansji sektora *FinTech*. Tożsamość podmiotów *FinTech*, stanowiących alternatywę dla dotychczas funkcjonujących jednostek należących do sektora finansowego, opiera się dość często na odrzuceniu klasycznego sposobu prowadzenia działalności przy jednoczesnej implementacji licznych innowacji. Przedsiębiorstwa te oferują produkty i usługi często niedostępne dla klientów sektora bankowego, którego instytucje są ograniczone licznymi regulacjami tworzonymi m.in. ze względu na troskę o bezpieczeństwo deponowanych środków, a w szerszej perspektywie zachowanie ładu społeczno-gospodarczego. W tym sensie przytoczone przykłady (Revolut oraz N26) są niezwykle interesujące – oto jednostki, których działalność opierała się na innowacjach nie podlegających jurysdykcji regulatorów i nadzoru, dostosowując swoją aktywność gospodarczą do wymogów stawianych przez otoczenie sektora bankowego po to, aby stać się jego reprezentantem.

3. Bank a *FinTech* – współpraca na wielu płaszczyznach

W obliczu powszechnej już implementacji innowacyjnych rozwiązań technologicznych w działalności sektora finansowego coraz częściej można zauważyć również nawiązywanie współpracy przez banki oraz podmioty *FinTech*. Kooperacja zazwyczaj odbywa się na wielu płaszczyznach, przynosząc liczne korzyści obu stronom analizowanych relacji. Dla banków implementacja innowacji, która sama w sobie

¹⁴ P. Sowers, *The bank that fintech built: Number26 and TransferWise team up to re-invent banking*, 2016; wersja elektroniczna: <http://venturebeat.com/2016/02/25/the-bank-that-fintech-built-number26-and-transferwise-team-up-to-re-invent-banking/> (dostęp: 07.04.2019).

¹⁵ R. Dillet, *Number26 Is A Bank Designed For The 21st Century*, 2014; wersja elektroniczna: <https://techcrunch.com/2014/10/20/number26-is-a-bank-designed-for-the-21st-century/> (dostęp: 05.04.2019).

może stanowić element przewagi konkurencyjnej, w wielu przypadkach oznacza również możliwość obniżenia kosztów prowadzonej działalności, co dla instytucji bankowych może być impulsem do nawiązania relacji biznesowych. Oprócz współpracy nad nowoczesnymi rozwiązaniami, przy zachowaniu autonomii działania wszystkich stron, częstym sposobem realizacji przedsięwzięć jest nabywanie projektów na różnych poziomach ich zaawansowania lub też podmiotów *FinTech* w celu włączenia ich do struktury organizacyjnej¹⁶.

Z drugiej strony perspektywa przedsiębiorstw wykorzystujących innowacyjne technologie w procesie świadczenia usług finansowych wskazuje, że wśród najczęściej występujących problemów jest pozyskiwanie środków, a także zarządzanie działalnością operacyjną. W obu tych obszarach istotne wsparcie może przynieść współpraca z bankami, które mają bogate, wieloletnie doświadczenie związane z funkcjonowaniem na rynku finansowym¹⁷.

Kooperacja obu grup instytucji może przybierać różne formy, choć obecnie najbardziej popularne są wszelkiego rodzaju porozumienia dotyczące partnerstwa. Efektem tego typu porozumień zazwyczaj jest nabycie technologii lub też odpłatne jej wykorzystywanie w ramach prowadzonej działalności bankowej¹⁸. Przykładem takiej kooperacji może być ekosystem stworzony przez przedsiębiorstwo Matchi (przejęte w 2017 roku przez KPMG), którego aktywność gospodarcza koncentruje się na kojarzeniu partnerów biznesowych (banków oraz jednostek z sektora *FinTech*) zainteresowanych implementacją innowacji¹⁹. Wśród instytucji współpracujących z analizowaną platformą wymiany kontaktów biznesowych są m.in.: Citi, UBS, CaixaBank oraz The Royal Bank of Scotland.

Kolejną płaszczyzną współpracy banków oraz podmiotów wykorzystujących nowoczesne technologie w finansach są inkubatory przedsiębiorczości tworzone przez instytucje należące do sektora bankowego. Instytucjonalne formy wsparcia sektora *FinTech* są istotnym wsparciem, zwłaszcza na etapie pojawienia się pomysłu biznesowego i jego dalszej konceptualizacji. Oczywiście dalsze wsparcie związane chociażby z udostępnianiem powierzchni użytkowej na preferencyjnych warunkach cenowych, dostępem do ekspertów oraz możliwością uczestnictwa w szkoleniach i warsztatach również podnoszą wartość programu pomocy nowo tworzonego przedsiębiorstwom opartym na innowacjach. Przykładami tego typu inicjatyw mogą być np. Barclays Accelerator, który jest aktywny w obszarze udzielania pomocy finansowej podmiotom z sektora *FinTech* i/lub poszukiwania dla nich inwe-

¹⁶ K.J. Móraski, *Po co bankom fintechy? Po co fintechom banki?*, 2016; wersja elektroniczna: <http://alebank.pl/po-co-bankom-fintechy-po-co-fintechom-banki/?id=59040&catid=630> (dostęp: 09.04.2019); *IT@BANK 2016: Banki i rewolucja fintech*, 2016; wersja elektroniczna: <http://alebank.pl/it-bank-2016-banki-i-rewolucja-fintech/?id=219865&catid=20747> (dostęp: 09.04.2019).

¹⁷ PwC, *Sektor finansowy coraz bardziej #fintech*, 2016, s. 26; wersja elektroniczna: <https://www.pwc.pl/pl/pdf/sektor-finansowy-coraz-bardziej-fintech-raport-pwc.pdf> (dostęp: 09.04.2019).

¹⁸ PwC, *Banki i fintech-y – małżeństwo z rozsądku*, 2017, s. 16–18; wersja elektroniczna: <https://www.pwc.pl/pl/pdf/fintech-2017-raport-pwc.pdf> (dostęp: 27.07.2019).

¹⁹ <https://matchi.biz/> (dostęp: 28.07.2019).

storów²⁰, a także mAkcelerator, zainteresowany inwestycjami w już funkcjonujące przedsiębiorstwa. Ostatnia instytucja dysponuje budżetem w wysokości 50 mln EUR, natomiast, co ciekawe, wśród potencjalnych beneficjentów znaleźć się mogą jednostki prowadzące działalność gospodarczą z zakresu bezpieczeństwa cybernetycznego, telemedycyny oraz robotyki²¹.

Dynamiczny rozwój sektora *FinTech* wpłynął również na podjęcie inicjatyw realizowanych na poziomie wielu przedsiębiorstw bankowych należących do polskiego sektora bankowego. Jednym z bardziej istotnych przejawów tego typu aktywności jest powołanie Fundacji Polska Bezgotówkowa, której głównym zadaniem jest realizacja Programu Wsparcia Obrotu Bezgotówkowego, opracowanego we współpracy sektora finansowego z Ministerstwem Rozwoju. Wraz z wpisaniem Fundacji do Krajowego Rejestru Sądowego (co nastąpiło 14.06.2017 roku), sformalizowano współpracę podmiotów należących do szeroko rozumianego sektora finansowego, uczestniczących w krajowym rynku płatności kartowych. Do grona tych jednostek zalicza się banki, agentów rozliczeniowych, a także wiodące organizacje płatnicze (VISA i MasterCard), przy udziale Związku Banków Polskich, których celem jest upowszechnienie i promocja obrotu bezgotówkowego wśród obywateli w Polsce²². Jak wskazują podmioty zaangażowane w realizację inicjatywy, przedstawiony cel jest mierzalny i ściśle związany z instalacją dodatkowo nawet 500 tys. terminali płatniczych w ciągu 3 lat w punktach handlowo-usługowych, urzędach, instytucjach publicznych, itp.²³

Kolejną inicjatywą realizowaną we współpracy wielu banków należących do polskiego sektora bankowego jest system płatności mobilnych BLIK. Umożliwia on użytkownikom aplikacji mobilnej m.in. dokonywanie płatności w sklepach stacjonarnych i internetowych, wpłaty i wypłaty gotówki w bankomatach oraz wpłatomatach, a także natychmiastowe przelewy na numer telefonu pomiędzy klientami różnych banków (Przelew na telefon)²⁴. Sposób procedowania w przypadku przeprowadzania operacji przy wykorzystaniu systemu BLIK opiera się na generowanym jednorazowym, sześciocyfrowym kodzie, który jest aktywny, co oznacza, że można z niego skorzystać tylko przez dwie minuty. Klient potwierdza każdą transakcję w aplikacji mobilnej, mając dostęp do parametrów przeprowadzanej operacji (kwota i nazwa punktu akceptacji)²⁵.

Kooperacja może przyjmować także nieco bardziej ryzykowne (z punktu widzenia banków) formy. Należy do nich finansowanie działalności przedsiębiorstw implementujących innowacyjne rozwiązania w finansach lub też konkretnych produktów

²⁰ T. Andreasyan, *Barclays Accelerator open for applications from fintech start-ups*, 2016; wersja elektroniczna: <http://www.bankingtech.com/663092/barclays-accelerator-open-for-applications-from-fintech-start-ups/> (dostęp: 10.04.2019).

²¹ E. Twaróg, *mBank wchodzi w start-upy*, 2017; wersja elektroniczna: <https://www.pb.pl/mbank-wchodzi-w-start-upy-854853> (dostęp: 10.04.2019).

²² <https://polskabezgotowkowa.pl/o-fundacji> (dostęp: 29.07.2019).

²³ https://polskabezgotowkowa.pl/aktualnosci/fundacja_polska_bezgotowkowa_zacheca_przedsiębiorcow_do_korzystania_z_bezpłatnych (dostęp: 29.07.2019).

²⁴ <https://blikmobile.pl/> (dostęp: 29.07.2019).

²⁵ <https://polskistandardplatnosci.pl/> (dostęp: 29.07.2019).

i/lub usług, a także ich nabywanie. Z perspektywy banku podmioty z sektora *FinTech* stanowią swoiste projekty inwestycyjne, obarczone ryzykiem, aczkolwiek nakłady na nie najczęściej nie są zbyt wysokie w stosunku do możliwych do osiągnięcia przez nie przychodów w przyszłości. To sprawia, że sektor bankowy jest coraz częściej zainteresowany nabywaniem takich jednostek, czego przykładami mogą być przejęcie 25 przedsiębiorstw z sektora *FinTech* przez Citi Corp. oraz 15 jednostek przez JP Morgan²⁶.

Należy również wspomnieć o implementacji dyrektywy unijnej PSD2, zgodnie z którą banki udostępniają środowiska testowe przygotowane dla uprawnionych podmiotów trzecich. „Otwarta bankowość” w tym przypadku oznacza, że przedsiębiorstwa bankowe przekażą dostęp innym bankom oraz podmiotom należącym do sektora *FinTech* do w pełni funkcjonalnych API (dokumentacji i interfejsów) do 14 września 2019 roku. Tym samym dotychczas pilnie strzeżone cyfrowe dane posiadane i generowane przez poszczególne banki będą dostępne również dla uprawnionych podmiotów trzecich, które dzięki implementacji dyrektywy PSD2 będą mieć m.in. możliwość wglądu w rachunki bankowe klientów oraz realizacji zleceń i płatności w ich imieniu²⁷.

4. *FinTech* – ograniczona perspektywa rozwoju

Obserwując dynamiczny rozwój sektora *FinTech*, należy sformułować istotne pytanie badawcze, mianowicie, czy potencjał rozwojowy podmiotu gospodarczego, wykorzystującego innowacyjne technologie w procesie świadczenia usług finansowych, jest finalnie ograniczony?

Odpowiedź nie jest oczywista, aczkolwiek, obserwując wspomniany sektor przedsiębiorstw, należy zwrócić uwagę na potencjalne bariery, które mogą uniemożliwić zajęcie odpowiednio silnej pozycji konkurencyjnej w porównaniu z bankami. Pierwszym czynnikiem, który ogranicza rozwój sektora *FinTech*, są regulacje prawne. Podział instytucji finansowych na tradycyjne (reprezentowane przez podmioty należące do sektora *FinTech*) i nietradycyjne (omawiane na przykładzie banków) wprost wskazuje na atrybut innowacyjności, nowoczesności oraz oryginalność tych drugich. Dynamika rozwoju wielu przedsiębiorstw *FinTech* wynika z zastosowania rozwiązań technologicznych, których nie stosują np. banki. Należy więc zastanowić się nad powodem takiego stanu rzeczy, który pokazuje istotne różnice pomiędzy tymi podmiotami. Sektor bankowy podlega wielu regulacjom prawnym wprost ograniczającym zakres aktywności gospodarczej banków, który mogłyby doprowadzić do wzrostu ryzyka ich działalności, spadku zaufania na rynku finansowym do instytucji zaufania publicznego, a w dalszej perspektywie kolejnych kryzysów. Podmioty *FinTech* mogą sobie pozwolić na implementację wielu rozwiązań technolo-

²⁶ IT@BANK 2016: *Banki i rewolucja fintech*, 2016; wersja elektroniczna: <http://alebank.pl/it-bank-2016-banki-i-rewolucja-fintech/?id=219865&catid=20747> (dostęp: 09.04.2019).

²⁷ <https://www.gb.pl/trzy-wyzwania-dla-bankow-po-psd2-pnews-1911.html> (dostęp: 29.07.2019).

gicznych, które nie są zdefiniowane prawnie, a mechanizmy za nimi stojące nie są zbyt czytelne dla klientów tradycyjnych instytucji finansowych, aczkolwiek należy zauważyć, że te same regulacje prawne, które chronią banki przed nadmiernym ryzykiem, w pewnym stopniu ograniczają ekspansję sektora *FinTech*. Mogą być to np. czynności bankowe *sensu stricto*, które mogą być wykonywane wyłącznie przez banki. Stanowią one pewne ograniczenie rozwoju nietradycyjnych instytucji finansowych, co powoduje, że wybrane podmioty są skłonne rozszerzyć swoją działalność i ubiegać się o zezwolenie na prowadzenie działalności bankowej.

Należy również wspomnieć o Ustawie z dnia 5 lipca 2018 r. o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa, która definiuje szczegółowe obowiązki m.in. w zakresie szacowania ryzyka, zarządzania incydentami, wyodrębnienia w ramach struktur organizacyjnych jednostek odpowiedzialnych za cyberbezpieczeństwo, a także wdrażania koniecznych środków dla zapobiegania oraz ograniczania skutków incydentów. Wspomniane obowiązki są nałożone m.in. na szeroko rozumiane instytucje finansowe, które w Ustawie zostały włączone do sektora: Bankowość i infrastruktura rynków finansowych, co w dużym uproszczeniu oznacza, że regulacje te wprost dotyczą tradycyjnych instytucji finansowych. Należy zauważyć, że banki mając świadomość znaczenia cyberbezpieczeństwa dla możliwości bezproblemowego świadczenia usług na rynku finansowym, od lat inwestują środki pieniężne m.in. w infrastrukturę techniczną, tworzenie zespołów pracowników (działy i/lub departamenty) odpowiedzialnych za identyfikację i ograniczanie ryzyka, a także permanentną ocenę bezpieczeństwa procesów i procedur. Tym samym ustanowienie ram prawnych funkcjonowania operatorów tzw. usług kluczowych, będące pochodną implementacji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) w sprawie środków na rzecz wysokiego wspólnego poziomu bezpieczeństwa sieci i systemów informatycznych na terytorium Unii (tzw. Dyrektywa NIS), podkreśla znaczenie newralgicznych dla ładu społeczno-gospodarczego sektorów gospodarki, jednakże z punktu widzenia nakładanych obowiązków nie stanowi żadnego *novum* dla przedsiębiorstw bankowych.

Paradoksalnie kolejnym ograniczeniem w przypadku rozwoju sektora *FinTech* może być technologia. Istnieją wyraźne różnice pomiędzy technologią stosowaną przez analizowane przedsiębiorstwa a technologią, którą mogą obsługiwać ich klienci, co sprawia, że nie wszyscy nabywcy produktów i usług tych podmiotów mogą w takim samym stopniu korzystać ze wszystkich dostępnych funkcjonalności. Podobną barierę napotykają również banki (szerzej wszystkie instytucje finansowe), aczkolwiek przewaga konkurencyjna budowana wyłącznie na innowacjach technologicznych jest szczególnie ryzykowna dla sektora *FinTech*.

Ostatnia z przykładowych barier rozwoju analizowanych przedsiębiorstw może pojawić się w momencie nadejścia kolejnego kryzysu finansowego. W tym przypadku brak odpowiednich regulacji prawnych, efektywnego nadzoru i jakichkolwiek gwarancji może sprawić, że instytucje te w krótkim okresie stracą zaufanie dotychczasowych klientów, co doprowadzi do upadku wielu przedsiębiorstw należących do sektora *FinTech*. Może to doprowadzić do sytuacji, w której w długim horyzoncie

czasu bardziej istotną konkurencją dla banków będą inne banki, niż podmioty należące do sektora *FinTech*²⁸.

Przytoczone ograniczenia rozwoju nie wyczerpują listy obecnych i potencjalnych barier, ale ze względu na znaczenie dla wszystkich uczestników rynku finansowego wskazują na konieczność dalszej eksploracji badawczej.

Podsumowanie

Rozwój innowacyjnych technologii w obszarze finansów, a wraz z nim pojawienie się przedsiębiorstw *FinTech*, stanowią obecnie jedną z bardziej istotnych determinant przeobrażeń sektora bankowego. Podmioty implementujące nowoczesne rozwiązania w procesach związanych ze świadczeniem usług finansowych coraz częściej stają się alternatywą dla banków, czego wyrazem jest rosnąca popularność tych jednostek wśród klientów instytucji finansowych.

Obecnie prowadzony dyskurs w świecie finansów sprowadza się do próby rozstrzygnięcia tego, czy przyszłość finansów opierać się będzie na rywalizacji sektora bankowego oraz przedsiębiorstw *FinTech*, czy też możliwa jest kooperacja, która pozwoli rozwinąć działalność obu grupom podmiotów. Obserwacja rynku finansowego pozwala stwierdzić, że zarówno pierwszy scenariusz, oparty na próbie przejęcia części rynku przez jednostki innowacyjne technologicznie, jak i drugi, w ramach którego banki wykorzystują nowoczesne rozwiązania dostarczane przez te przedsiębiorstwa w swojej działalności, jest jak najbardziej realny. Co więcej, wskazane przykłady pokazują, że nie jest to projekcja dalekiej przyszłości, tylko analiza teraźniejszości.

Analizując sektor *FinTech* jako alternatywę dla banków należy zauważyć, że stanowi on konkurencję przede wszystkim dla tych instytucji bankowych, które opierają się na tradycyjnym podejściu do produktów i usług, a także ich dystrybucji. W związku z tym, w kontekście bankowości elektronicznej szczególnie w krajach, w których jest ona powszechnie wykorzystywana do komunikacji z klientami, możemy mówić raczej o rozszerzeniu zakresu jej działalności powodowanego rozwojem nowoczesnych technologii w finansach.

Świadomość ograniczonej konkurencji ze strony sektora *FinTech*, przy jednoczesnym uwzględnieniu korzyści płynących ze współpracy z jednostkami go reprezentującymi, stanowi istotny czynnik wpływający na podejmowanie współpracy przez analizowane grupy podmiotów. Bez względu na formę współpracy należy zauważyć, że kooperacja banków oraz przedsiębiorstw wdrażających innowacje technologiczne w procesach związanych ze świadczeniem usług finansowych może być owocna, a nowoczesne rozwiązania mogą stanowić element przewagi konkurencyjnej na rynku finansowym.

²⁸ Ovum, 2019 *ICT Enterprise Insights in the Retail Banking Industry*, 2019, s. 3.

Podsumowując, trudno w tym momencie stwierdzić, czy najbliższe lata będą okresem rewolucji, czy tylko ewolucji, aczkolwiek pewne jest to, że banki znajdują się w przededniu zmian, które będą musiały wprowadzić, aby móc kontynuować swoją działalność w zakresie porównywalnym do prowadzonej obecnie.

Bibliografia

Andreasyan T. (2016), *Barclays Accelerator open for applications from fintech start-ups*; wersja elektroniczna: <http://www.bankingtech.com/663092/barclays-accelerator-open-for-applications-from-fintech-start-ups/> (dostęp: 10.04.2019).

Blomstrom D. (2018), *Emotional Banking: Fixing Culture, Leveraging FinTech, and Transforming Retail Banks into Brands*, Palgrave Macmillan, London.

Chazan G. (2016), *German challenger bank receives full banking licence*; wersja elektroniczna: <https://www.ft.com/content/cb4d0aaa-4e74-11e6-88c5-db83e98a590a> (dostęp: 07.04.2019).

Chishti S., Barberis J. (2016), *The FINTECH Book: The Financial Technology Handbook for Investors, Entrepreneurs and Visionaries*, John Wiley & Sons, Chichester.

Dillet R. (2014), *Number26 Is A Bank Designed For The 21st Century*; wersja elektroniczna: <https://techcrunch.com/2014/10/20/number26-is-a-bank-designed-for-the-21st-century/> (dostęp: 05.04.2019).

Fintech – technologie finansowe zmieniające sektor bankowy (2016); wersja elektroniczna: <http://alebank.pl/fintech-technologie-finansowe-zmieniajace-sektor-bankowy/?id=220761&catid=630> (dostęp: 06.04.2019).

Gupta P., Tham T.M. (2018), *Fintech: The New DNA of Financial Services*, Walter de Gruyter GmbH & Co KG, Boston.

IT@BANK 2016: Banki i rewolucja fintech (2016); wersja elektroniczna: <http://alebank.pl/itbank-2016-banki-i-rewolucja-fintech/?id=219865&catid=20747> (dostęp: 09.04.2019).

Jurak M., Nowakowski J. (2016), *Bankowość 3.0, czyli jak być atrakcyjnym dla współczesnego klienta*, „Bank”, nr 12; wersja elektroniczna: <http://alebank.pl/bankowosc-3-0-czyli-jak-byc-atrakcyjnym-dla-wspolczesnego-klienta-2/?id=221734&catid=958> (dostęp: 06.04.2019).

King B. (2019), *Bank 4.0: Banking Everywhere, Never at a Bank*, John Wiley & Sons, Chichester.

Mórawski K. J. (2016), *Po co bankom fintechy? Po co fintechom banki?*; wersja elektroniczna: <http://alebank.pl/po-co-bankom-fintechy-po-co-fintechom-banki/?id=59040&catid=630> (dostęp: 09.04.2019).

Ovum, *2019 ICT Enterprise Insights in the Retail Banking Industry*, 2019.

Peyton A. (2016), *Number26 gets banking licence and new name*; wersja elektroniczna: <http://www.bankingtech.com/537882/number26-gets-banking-licence/> (dostęp: 07.04.2019).

PwC, *Banki i fintech-y – małżeństwo z rozsądku*, 2017, s. 16–18; wersja elektroniczna: <https://www.pwc.pl/pl/pdf/fintech-2017-raport-pwc.pdf> (dostęp: 27.07.2019).

PwC, *Sektor finansowy coraz bardziej #fintech*; wersja elektroniczna: <https://www.pwc.pl/pl/pdf/sektor-finansowy-coraz-bardziej-fintech-raport-pwc.pdf> (dostęp: 09.04.2019).

Ragnedda M., Destefanis G. (2019), *Blockchain: a disruptive technology*, [w:] M. Ragnedda, G. Destefanis (red.), *Blockchain and Web 3.0: Social, Economic, and Technological Challenges*, Routledge, New York.

Sawers P. (2016), *The bank that fintech built: Number26 and TransferWise team up to re-invent banking*; wersja elektroniczna: <http://venturebeat.com/2016/02/25/the-bank-that-fintech-built-number26-and-transferwise-team-up-to-re-invent-banking/> (dostęp: 07.04.2019).

Skinner C. (2016), *Three of Europe's most innovative banks are in Germany*; wersja elektroniczna: <http://thefinanser.com/2016/03/three-of-europes-most-innovative-banks-are-in-germany.html/> (dostęp: 07.04.2019).

Trejja I. (2015), *Fintech startup Number26 launches in 6 new European markets*; wersja elektroniczna: <http://www.eu-startups.com/2015/12/fintech-startup-number26-launches-in-6-new-european-markets/> (dostęp: 08.04.2019).

Twaróg E. (2017), *mBank wchodzi w start-upy*; wersja elektroniczna: <https://www.pb.pl/mbank-wchodzi-w-start-upy-854853> (dostęp: 10.04.2019).

<https://blikmobile.pl/> (dostęp: 29.07.2019).

<https://businessinsider.com.pl/firmy/strategie/revolut-otrzymal-europejska-licencje-bankowa/g81x58b> (dostęp: 27.07.2019).

<https://businessinsider.com.pl/technologie/nowe-technologie/revolut-liczba-klientow-w-polsce/phd1kpc> (dostęp: 27.07.2019).

<https://matchi.biz/> (dostęp: 28.07.2019).

<https://n26.com/en-eu/blog/were-celebrating-3-5-million-customers> (dostęp: 28.07.2019).

https://polskabezgotowkowa.pl/aktualnosci/fundacja_polska_bezgotowkowa_zacheca_przedsiębiorców_do_korzystania_z_bezpłatnych (dostęp: 29.07.2019).

<https://polskabezgotowkowa.pl/o-fundacji> (dostęp: 29.07.2019).

<https://polskistandardplatnosci.pl/> (dostęp: 29.07.2019).

<https://www.gb.pl/trzy-wyzwania-dla-bankow-po-psd2-pnews-1911.html> (dostęp: 29.07.2019).

Kacper Biedny*

ORCID: 0000-0001-7682-7520

Corporate Governance w spółkach akcyjnych – studium przypadków

Streszczenie

Studium przypadków przedstawione w artykule mają na celu prześledzenie historii jednych z największych skandali na świecie, związanych z *corporate governance* oraz potwierdzenie tezy, że stosowanie zasad *corporate governance* jest niezbędne do funkcjonowania rynków finansowych. Ukazane przykłady pozwalają przeanalizować krok po kroku, jak doszło do nadużyć finansowych oraz nierzadko strat oszczędności całego życia przez zwykłych obywateli. Przedstawione przypadki pozwalają na analizę błędów oraz wyciągnięcie wniosków przez instytucje nadzoru, odpowiedzialne za kontrolowanie rynków finansowych. Przykłady spółek świadczą o tym, że tematyka *corporate governance* jest aktualna, a problemy z nadzorowaniem oraz poprawnym zarządzaniem spółkami mają charakter ogólnosiwiatowy.

Słowa kluczowe: *corporate governance*, ład korporacyjny, nadużycia finansowe, rynek kapitałowy, Enron, Parmalat, GetBack S.A.

JEL: G11, G33, G34

Corporate Governance in public Corporation – case studies

Abstract

The presented cases of the studies in the article are aimed at tracing the history of some of the biggest scandals in the world related to *corporate governance* and confirmation of the thesis that observing the corporate governance rules is necessary for functioning of the financial markets. The examples presented allow to analyze step by step how fraud has occurred and sometimes led to the loss of life savings for ordinary citizens. The presented cases allow to analyze the errors and draw conclusions by the offices which are responsible for controlling financial markets. There are some examples of companies which show that the subject of *corporate governance* is up to date, and the problems with supervision and correct management of companies are of a global nature.

Key words: *corporate governance*, fraud, capital market, Enron, Parmalat, GetBack S.A

* Artykuł Kacpra Biednego to fragment pracy magisterskiej nagrodzonej w Konkursie BFG na najlepsze prace licencjackie, magisterskie i doktorskie z zakresu systemów gwarantowania depozytów, restrukturyzacji lub uporządkowanej likwidacji instytucji finansowych, infrastruktury regulacyjnej systemu finansowego, problematyki bezpieczeństwa finansowego banków oraz stabilności finansowej.

Wstęp

Tematyka *corporate governance* najczęściej dotyczy dużych spółek kapitałowych o rozproszonym akcjonariacie. Problematyka *corporate governance* jest w praktyce obecna od XVII wieku i swoje początki zawdzięcza rozwojowi rynku morskiego i podbojom nieznanym kontynentów. Do sfinansowania wypraw potrzebni byli wspólnicy. Często nakłady, jakie trzeba było ponieść w związku ze stworzeniem odpowiednich warunków do podróży, przekraczały możliwości jednego kupca, a nawet banków. Dlatego zaczęły powstawać towarzystwa handlowe składające się z kilku podmiotów. Miało to na celu zgromadzenie kapitału oraz dywersyfikację ryzyka związanego z niebezpiecznymi wyprawami. Od tamtego momentu zaczął się proces oddzielania własności od kontroli. Udziałowcy posiadający udziały lub akcje zaczęli być coraz bardziej rozproszeni, czyli ich wkład w spółkę miał coraz mniejszą liczbę głosów. W spółkach kapitałowych najczęściej mamy do czynienia z rozdzieleniem funkcji własności od zarządzania¹. Rozdzielenie ma miejsce, kiedy kapitałodawcy nie zarządzają przedsiębiorstwem bezpośrednio, ale za pośrednictwem innych osób. Osoby te nie powinny kierować się tylko swoim interesem, ale interesem właścicieli. Zdarza się, że w takiej sytuacji interesy obu grup mogą być rozbieżne. Zarządzający mogą kierować się prywatnymi potrzebami, nie zawsze zgodnymi z potrzebami akcjonariuszy, czasem nawet kosztem właścicieli, pracowników czy podmiotów powiązanych ze spółką. Od dłuższego czasu istnieje potrzeba uregulowania systemu nadzoru oraz ograniczenia możliwości zakłócenia obiegu informacji – asymetrii informacji. Aktualnie zagadnieniem *corporate governance* zainteresowane są wszystkie kraje na świecie. Globalizacja rynków finansowych, zmiany systemowe, kryzysy finansowe, wrogie przejęcia oraz afery w największych przedsiębiorstwach (np. Enron) pokazały, jak ważne jest zdefiniowanie oraz określenie światowego ładu korporacyjnego. W artykule pokazano, na przykładzie konkretnych firm, ich wstępu i spektakularnego upadku, potrzebę istnienia światowego *corporate governance*.

1. Enron

Historia Enronu ma wiele wątków, nie do końca wyjaśnionych. W swoim czasie była to jedna z największych firm na świecie, kreująca wizję niezniszczalnej potęgi. Przez stosunkowo długi czas cała Wall Street świeciła blaskiem Enronu, a osoby wskazujące nieścisłości w działalności firmy były dyskredytowane lub traciły pracę. Do momentu ujawnienia afery Enron był odbierany jako spółka z nienaganną reputacją wśród inwestorów. Gdy wartość przedsiębiorstwa spadła niemal do zera, reputacja w niedługim czasie przemieniła się w rozpacz.

¹ A. Słomka-Gołębiowska, *Corporate Governance – banki na straży efektywności przedsiębiorstw*, Cedewu, Warszawa 2012, s. 13–14.

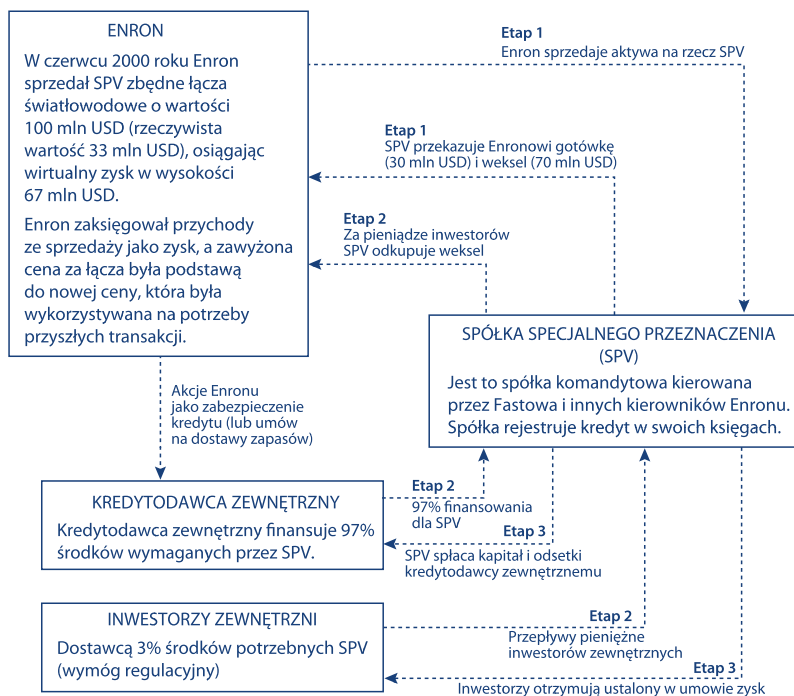
Początek firmy Enron to rok 1932, kiedy powstała pierwsza podwalina – Northern Natural Gas Company (Huston Natural Gas). W 1979 roku powstał inny holding w przemyśle gazowym – InterNorth Inc. W 1985 roku doszło do fuzji tych firm i powstania spółki HNG/InterNorth Inc, która po pewnym czasie zmieniła nazwę, stając się nową amerykańską marką dążącą do sukcesu – ENRON². Dotychczasowy biznes spółki opierał się na budowaniu rurociągów na terenie Stanów Zjednoczonych. W 1986 roku na stanowisko dyrektora generalnego został powołany Ken Lay; po trzech latach pracy dla Enronu jako konsultant do spółki dołączył Jeff Skilling. W filmie „*Enron: The Smartest Guys in the Room*” Skilling został przedstawiony jako sprytny, bardzo inteligentny finansista. Zwrócił na siebie uwagę Kena Laya pomysłem na zmianę profilu działalności przedsiębiorstwa. Od tamtej pory Enron zamienił swoją działalność podstawową z budowy gazociągów i przesyłu paliw na obracanie paliwami, ale w formie kontraktów terminowych. Do głównych zadań Skillinga należało przestawienie przedsiębiorstwa od podstaw na nową działalność. W 1990 roku Komisja Obrotu Kontraktami Terminowymi pozwoliła Enronowi na rozpoczęcie działalności na rynku obrotu energią. Trzeba zauważyć, że Enron funkcjonował w mało uregulowanym środowisku, co prowadziło do możliwości nieuczciwej konkurencji lub działań niezgodnych z prawem. W przywoływanym już filmie pokazany był pozytywny stosunek do Enronu późniejszego prezydenta USA Georga Busha, który chętnie fotografował się w towarzystwie władz firmy, co mogło wpłynąć na decyzję Kongresu oraz Komisji Papierów Wartościowych i Giełdy o wstrzymaniu nadzoru nad prowadzonym przez Enron funduszem hedgingowym. Fundusz ten cechował się bardzo ryzykownymi posunięciami na rynku paliw i energii. Duży wpływ na funkcjonowanie funduszu miały formy sekurytyzacji ryzyka na tak zwane spółki specjalnego przeznaczenia, co polegało na obarczeniu ryzykiem oraz kosztami specjalnej spółki, biorącej na siebie pełne ryzyko w sytuacji, gdy Enron zawierał ryzykowne transakcje. Kluczem do braku uwidocznienia ryzyka w sprawozdaniach finansowych Enronu była budowa i zadania specjalnych spółek. Enron dofinansowywał spółki swoimi akcjami, a w zamian otrzymywał gotówkę lub weksle. Pozwalało to na nieujmowanie w sprawozdaniach strat, zadłużenia zauważalnego dla analityków. Enron unikał również publikacji bilansów przedsiębiorstwa, gdyż cała wartość spółki kreowana była na podstawie rachunków zysków i strat.

Funkcjonowanie Enronu przedstawia rysunek 1, który pokazuje, w jak prosty sposób spółka potrafiła obejść zasady rachunkowości, wprowadzać w błąd opinię publiczną oraz inwestorów. Cała filozofia działalności Enronu została oparta na kolaboracji ze spółkami specjalnego przeznaczenia, które dawały Enronowi zysk na papierze. Duży wpływ na papierowe zyski spółki miała metoda, jaką wyceniane były kontrakty na gaz lub energię. Metoda ta pozwalała uwzględniać zyski w aktualnych sprawozdaniach, chociaż nie były one zrealizowane w opisywanym okresie³.

² Enron, <http://www.aferyfinansowe.pl/afery-finansowe-na-swiecie/enron/> (dostęp: 06.04.2018).

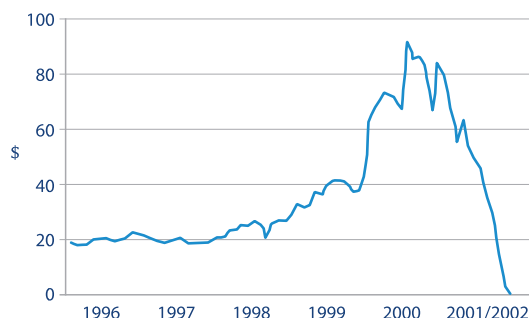
³ Enron – upadek giganta, <http://historiagospodarcza.blogspot.com/2012/05/enron-upadek-giganta.html> (dostęp: 06.04.2018).

Rysunek 1. Siatka połączeń Enronu

Źródło: K.A. Lis, H. Sterniczuk, *Nadzór korporacyjny*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2005, s. 155.

Rysunek 2. Notowania Enronu w latach 1996–2002 (w \$)

Źródło: <https://www.economist.com/node/954494>

Po fali procesów po bankructwie Enronu opinia publiczna mogła stwierdzić, że zarząd firmy świadomie przez lata ukrywał wszystkie niekorzystne fakty związane z przedsiębiorstwem, korzystając przy tym z hossy panującej na rynkach kapitałowych. Na jaw wyszła wysokość wynagrodzeń oraz inne sposoby wynagradzania

zarządu spółki, która *de facto* zyski przynosiła tylko na papierze. Organy zarządzające z pełną premedytacją promowały spółkę przekonując inwestorów do inwestowania w akcje przedsiębiorstwa. Kreatywna księgowość pozwoliła na ogromny wzrost wartości akcji w ciągu trzech lat (por. rysunek 2). Inwestorzy, nieświadomi prawdziwej sytuacji przedsiębiorstwa, inwestowali wszystkie swoje oszczędności oraz plany emerytalne w akcje Enronu⁴, po załamaniu kursu firmy tracąc miliony.

Jako pierwsza wewnętrzne problemy Enronu zauważyła Sherron Watkins (późniejszy główny świadek oskarżenia), która w firmie pracowała od 1996 roku. Szybko stwierdziła, że spółka prowadzi bardzo agresywną księgowość. Watkins zdecydowała się podjąć działania w krytycznym dla przyszłości Enronu momencie. Parę dni później ze stanowiska prezesa zrezygnował Jeff Skilling, jednak zdążył jeszcze sprzedać wszystkie posiadane akcje spółki o wartości 17,5 mln dolarów. Także około 600 menedżerów z wyższego kierownictwa zdołało pozbyć się swoich akcji, między innymi przewodniczący rady dyrektorów Kenneth Lay, który zarobił około 205 mln dolarów⁵. Był to jasny sygnał dla akcjonariuszy, że w Enronie nie dzieje się dobrze. Watkins postanowiła wysłać anonimową wiadomość do Kennetha Laya z informacją o nieprawidłowościach i oszustwach w księgach rachunkowych. W Enronie zostało przeprowadzone wewnętrzne śledztwo, które, jak można było się spodziewać, nic nie wykazało. W tym czasie Lay przekonywał inwestorów o wspaniałej sytuacji spółki, a odejście Skillinga uzasadniał problemami osobistymi⁶.

16 października 2001 roku do wiadomości publicznej wyciekł raport o tragicznej sytuacji Enronu. Spółka po latach dominacji i wypracowywaniu ogromnych zysków zaczęła przynosić straty, a aktywa zmalały o 1,2 mld dol.⁷ Enron zaczął sypać się jak domek z kart, a kulminacja nastąpiła 2 grudnia 2001 roku, kiedy Enron ogłosił bankructwo. Z relacji pracowników wynika, że nie było wcześniej żadnych przesłanek dotyczących możliwości bankructwa spółki. Musieli oni w ciągu 30 minut opróżnić biurka i opuścić miejsca pracy⁸. Pracę straciło ponad 20 tysięcy osób, a mnóstwo ludzi przekonanych o stabilności i rozwoju Enronu straciło oszczędności swojego życia.

Ogromną rolę w całym procesie rozwoju Enronu oraz manipulacji rynkiem kapitałowym odegrał ówczesny audytor spółki, firma Arthur Andersen, która uważana była za jednego z największych graczy w sektorze audytorskim. Po upadku Enronu na jaw wyszły konflikty interesów pomiędzy spółką a audytorem. Firma audytorska łączyła funkcje kontrolne z doradczymi. Pracownicy, którzy dokonywali okresowych audytów, odpowiedzialni byli również za świadczenie usług doradczych

⁴ B. Węglarczyk, B. Deans, *Upadek Cesarstwa Enronu*, <http://wyborcza.pl/1,76842,651718.html> (dostęp: 06.04.2018).

⁵ *Afery Finansowe*, <http://www.aferyfinansowe.pl/afery-finansowe-na-swiecie/enron/> (dostęp: 06.04.2018).

⁶ L. Curwen, *The Corporate Consience*, <https://www.theguardian.com/business/2003/jun/21/corporatefraud.enron> (dostęp: 06.04.2018).

⁷ *Anatomia Bankructwa*, <http://www.newsweek.pl/biznes/wiadomosci-biznesowe/anatomia-bankructwa,28431,1,1.html> (dostęp: 06.04.2018).

⁸ *Enron: The Smartest Guys in the Room*, Alex Gibney, 2005.

Enronowi. Firma audytorska, aby oczyścić się z zarzutów, niszczyła tony dokumentów dotyczących Enronu. Przedsiębiorstwo nie przetrwało upadku Enronu oraz ogromnej skazy na reputacji, i zakończyło swoją działalność niedługo po upadłości klienta. Zostało również pozwane o nietransparentne przeprowadzenie audytów oraz ukrywanie faktów przed inwestorami.

Rolę w tragedii inwestorów odegrali również Bank of America, który musiał zapłacić inwestorom 69 mln dolarów kary⁹, CityGroup, który poddał się karze i zapłacił na rzecz akcjonariuszy 2 mld dolarów¹⁰. W finansowaniu Enronu brały udział też inne podmioty: Deutsche Bank, Canadian Imperial Bank of Commerce, Barclays, Toronto-Dominion Bank, Royal Bank of Scotland, Merrill Lynch i Credit Suisse First Boston. Wszystkie te instytucje zostały również posądzone o współpracę z Enronem i pomoc w ukrywaniu fałszerstw księgowych. Wszystkie wyżej wymienione przedsiębiorstwa nastawione są na zyski, więc trudno uznać, że pożyczając duże kwoty pieniędzy nie były w stanie sprawdzić finansów spółki. Oczywiście trzeba zauważyć, że w interesie podmiotów finansujących spółkę był zysk, a nie pograżanie dochodowego klienta. Enron był również znany ze szczodrego opłacania analityków, którzy zajmowali się analizowaniem oraz ocenianiem potencjału wzrostowego akcji. Analitycy, którzy odmawiali wydawania pozytywnych opinii, byli szykanowani.

W 2006 roku Kenneth Lay oraz Jeffrey Skilling zostali uznani za winnych afery finansowej Enronu. Ken Lay zmarł na atak serca krótko po zapadnięciu wyroku, a Skilling został skazany na 24 lata więzienia oraz zapłatę 45 mln dolarów odszkodowania dla poszkodowanych inwestorów Enronu.

2. Włoski Enron – Parmalat

Europa, podobnie jak Stany Zjednoczone, przeżywała swoje kryzysy związane z aferami finansowymi. Jedną z najgłośniejszych afer finansowych była historia włoskiej firmy Parmalat.

Początki tego włoskiego przedsiębiorstwa sięgają lat 60-tych ubiegłego wieku. Spółka zajmowała się początkowo produkcją i przetwórstwem wędlin, ale po śmierci głównego założyciela stery przejął młody Calisto Tanzi, który uznał, że przedsiębiorstwo powinno rozwijać się w kierunku przetwórstwa mleka. Działalność spółki skupiała się w Parmie oraz okolicach. Dzięki sprawnej metodzie sprzedaży bezpośredniej przedsiębiorstwo szybko poszerzyło swoje rejony sprzedaży na Genuę, Florencję oraz Rzym. Kluczowym momentem dla rozwoju przedsiębiorstwa była współpraca ze szwedzkim Tetra Pak. Dzięki rewelacyjnemu odkryciu sposobu na

⁹ P. Domański, *Bank of America zapłaci 69 mln USD za manipulacje z Enronem*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Bank-of-America-zaplaci-69-mln-USD-za-manipulacje-z-Enronem-1179948.html> (dostęp: 06.04.2018).

¹⁰ M.D., *Citigroup zgodziło się zapłacić gigantyczne odszkodowanie akcjonariuszom Enronu*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Citigroup-zgodzilo-sie-zaplacic-gigantyczne-odszkodowanie-akcjonariuszom-Enronu-1308433.html> (dostęp: 06.04.2018).

wydłużenie terminu przydatności do spożycia mleka do 6 miesięcy bez potrzeby używania lodówki, przedsiębiorstwo zaczęło w szybkim tempie rozwijać się w sektorze mleczarskim, wkrótce stając się światowym potentatem mleczarskim. Właściciel przywiązywał wielką wagę do produkcji i innowacyjności, a także do promocji marki. W latach 70-tych włączył się w sponsoring zawodów narciarskich oraz wyścigów samochodowych, rewolucjonizując sponsoring sportowy. Wymagał, aby nazwa przedsiębiorstwa była eksponowana na kombinezonach, samochodach, kaszkach, naciskał też na udział kierowców w reklamach telewizyjnych¹¹.

Dzięki dążeniu do perfekcjonizmu oraz wytrwałości właściciela w latach 90-tych przedsiębiorstwo Parmalat handlowało już przetworami z warzyw i owoców, zupami, jogurtami, przetworami mlecznymi, sokami czy wodą mineralną. Swoje interesy prowadziło w 30 krajach świata, w tym w Brazylii i USA, zatrudniało ponad 36 000 pracowników¹².

Warto zauważyć, że właściciel, Calisto Tanzi, przez wszystkie lata sam stał za sterami przedsiębiorstwa, nie dopuszczając zewnętrznych menedżerów, gdyż uważał, że Parmalat jest firmą rodzinną i nie potrzeba w niej osób z zewnątrz.

W tym momencie kończy się pozytywna historia włoskiego Parmalatu. Przez ostatnie 13–14 lat funkcjonowania przedsiębiorstwo ukrywało swoje działania przed opinią publiczną. Od 1990 roku wyniki finansowe przedsiębiorstwa zaczęły systematycznie spadać. Kierownictwo, nie mogąc pozwolić sobie na upublicznienie słabych wyników, zaczęło za pomocą oszustw i sztuczek księgowych tworzyć aktywa, zwiększać przychody oraz poprawiać zdolność kredytową. Dochodziło nawet do zmów z firmami audytorskimi oraz przedstawicielami banków, aby móc dalej prowadzić działalność¹³.

Problemy przedsiębiorstwa zaczęły być widoczne w 2002 roku. Pierwszymi sygnałami o wątpliwej sytuacji finansowej spółki było zwiększenie spreadów kredytowych o 20%, co było spowodowane upadkiem konkurenta w Ameryce Południowej. Zaniepokojeni analitycy z Merrill Lynch w swoim raporcie skupili się na potrzebie emisji obligacji przez spółkę, która posiadała w bilansie duże zasoby gotówki. Zauważyli, że utrzymywanie dużych zasobów gotówki na nieoprocentowanych lub słabo oprocentowanych depozytach jest niewspółmierne do zaciągania długu z większym oprocentowaniem. Jak się później okazało, w bilansie sztucznie zawyżane były pozycje gotówkowe, a zaniżane pozycje ze zobowiązaniami. Sztuczki księgowe przez pewien czas były skuteczne, o czym świadczy statystyka wydawanych w 2002 roku rekomendacji, w której aż 70% stawiało na „kupu”. Wydaje się, że oceniający albo nie widzieli problemów, albo skutecznie byli zachęceni do wystawiania pozytywnych rekomendacji.

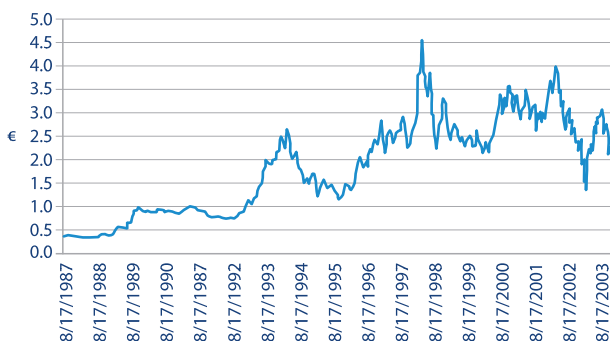
¹¹ M. Tran, *The milk sheikh whose dream culded*, [https://www.theguardian.com/business/2003/dec/31/italy.par malat1](https://www.theguardian.com/business/2003/dec/31/italy.par%20malat1) (dostęp: 08.04.2018).

¹² *Ibidem*.

¹³ R. Rimkus, *Parmalat*, <https://www.econcrises.org/2016/11/29/parmalat/> (dostęp: 08.04.2018).

Momentem przełomowym dla sytuacji spółki był spadek kursu akcji aż o 40% (por. rysunek 3) w pierwszym kwartale 2003¹⁴. Wówczas Merrill Lynch jako jedyny z grona audytorów postanowił wezwać Parmalat do złożenia wyjaśnień w sprawie konta w banku Bonlat na Kajmanach. W tym czasie sytuacja przedsiębiorstwa pogarszała się; zadziwiającym posunięciem było wprowadzenie informacji o emisji obligacji o wartości 300 mln euro, a następnie wycofanie się z niej. Po spadku kursu Parmalat przeszedł do ofensywy, zarzucając instytucjom finansowym działanie na niekorzyść firmy. Zarzucano im publikowanie fałszywych informacji o przestępstwach finansowych, czego skutkiem był spadek wartości akcji. Zarzuty oczywiście nie potwierdziły się. Zarządzający przedsiębiorstwem dla ratowania firmy posuwali się nawet do fałszerstw dokumentacji bankowej, udowadniających posiadane zasoby gotówki w Bank of America. Zagadką pozostaje, w jaki sposób firmy audytorskie sprawdzały konta bilansowe nie zwracając uwagi na różnice w sumach. Następnym elementem świadczącym na niekorzyść przedsiębiorstwa był brak zgody Deloitte & Touche na zatwierdzenie sprawozdania finansowego za dwa kwartały 2003 roku. Zysk wynoszący 135 mln euro opierał się w głównej mierze na spółce zależnej z siedzibą na Kajmanach. W grudniu 2003 roku spółka wykazała niewypłacalność w kwocie 150 mln euro, za co winę ponosił niepłacący klient spółki. Jak się później okazało, klientem tym była spółka zależna. Ta sytuacja pogrążyła rentowność obligacji spółki, a kurs dalej zniżkował.

Rysunek 3. Wykres kursu akcji Parmalat w latach 1987–2003 (w euro)

Źródło: B. Buchanan, T. Yang, *The benefits and costs of controlling shareholders: the rise and fall of Parmalat*, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0275531904000789> (dostęp: 07.04.2018).

Z posady dyrektora generalnego zrezygnował Calisto Tanzi; aby ratować ponad 45-letnie przedsiębiorstwo, zatrudnił Enrico Bondiego i powierzył mu zadanie restrukturyzacji przedsiębiorstwa. Bezskutecznie – po informacji o braku 3,95 mld euro w gotówce kurs akcji firmy osiągnął dno, a parę dni później spółka ogłosiła niewypłacalność. Tanzi, aby się ratować przed odpowiedzialnością karną, zniszczył

¹⁴ R. Rimkus, *Parmalat*, <https://www.econcrises.org/2016/11/29/parmalat/> (dostęp: 08.04.2018).

nośniki zawierające oszustwa księgowe. Jednak po ogłoszeniu bankructwa został postawiony w stan oskarżenia o oszustwa finansowe¹⁵.

Parmalat przez 13 lat oszukiwał wszystkich pokazując wspaniałe wyniki. Dużą rolę w tworzeniu wymagowanych wyników finansowych miał audytor GTI, który z czasem akceptował oszustwa Parmaltu i pomagał w ich tworzeniu. W swoich sprawozdaniach finansowych w grudniu 2002 roku spółka wykazywała tylko 1,8 mld euro zadłużenia. Jak później wykazało PWC, w badanym okresie spółka była zadłużona na 17 mld euro – 15,2 mld euro nie zostało ujętych w bilansie przedsiębiorstwa. Po zbadaniu sprawy przez organy ścigania prokurator wskazał na wiele zaniedbań ze strony stróżów prawa oraz instytucji finansowych. Kolejnym zaskakującym faktem było, w jaki sposób przedsiębiorstwo mleczarskie mogło uzyskiwać tak wysokie marże. W tamtym okresie Parmalat posiadał marże dwa razy wyższe od konkurencji.

Dokładne zbadanie sytuacji tak dużego przedsiębiorstwa dla inwestora indywidualnego jest niewykonalne. Parmalat przez sieć spółek zależnych na całym świecie potrafił ukrywać niechciane transakcje tak, aby ich odkrycie było praktycznie niemożliwe. W czasie rozprawy sądowej prokuratorzy mieli okazję przesłuchać wielu pracowników firmy. Jednoznacznie wskazywali oni na winę właściciela, który ze łzami w oczach próbował przekonać sąd o swojej niewinności i zrzucić odpowiedzialność na innych. Po przeprowadzeniu postępowania wyszło na jaw, że Tanzi oraz jego główni menedżerowie wykorzystali ponad 1 mld euro z majątku firmy na cele osobiste. Po zakończeniu rozprawy nowy szef Parmalatu złożył doniesienie na instytucje finansowe ukrywające straty inwestorów¹⁶. W 2011 roku zapadły wyroki uniewinniające instytucje finansowe od pomocy Parmalatowi w oszustwach finansowych¹⁷. Enrico Bondi doczekał się jedynie zadośćuczynienia w wysokości 149 mln euro od Deloitte & Touche, któremu zarzucano, że nie zrobił nic widząc pogarszającą się sytuację spółki¹⁸.

Calisto Tanzi został skazany na 18 lat pozbawienia wolności. Wskutek afery finansowej środki pieniężne straciło ponad 135 tys. osób, które zaufały marce i właścicielowi, inwestując w papiery wartościowe przedsiębiorstwa. Wiadomo, że Tanzi posiadał dzieła sztuki, które udało się odzyskać, ale pozostałe aktywa właściciela nie zostały odnalezione¹⁹.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ R. Rimkus, *Parmalat*, <https://www.econcrises.org/2016/11/29/parmalat/> (dostęp: 08.04.2018).

¹⁷ *Banki uniewinnione w sprawie bankructwa Parmalatu*, <http://biznes.interia.pl/swiat/news/banki-uniewinnione-w-sprawie-bankructwa-parmalatu,1626631,4201> (dostęp: 07.04.2018).

¹⁸ E. Snowacka, *Deloitte zapłaci 150 mln dolarów włoskiemu Parmalat*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Deloitte-zaplaci-150-mln-dolarow-wloskiemu-Parmalat-1538668.html> (dostęp: 07.04.2018).

¹⁹ *18 lat za afery Parmalatu*, <https://tvn24bis.pl/wiadomosci-gospodarcze,71/18-lat-za-afere-parmalatu,155245.html> (dostęp: 07.04.2018).

3. Polski Enron? – GetBack S.A.

Historia spółki GetBack zarządzającej wierzytelnościami zaczyna się w 2012 roku. W ciągu sześciu następnych lat przedsiębiorstwo przechodziło zmienne koleje, między innymi rozwijało działalność w Rumunii i Bułgarii. W 2016 roku zmieniło właściciela – pakiet 100% akcji o wartości 825 mln zł przeszedł z rąk Leszka Czarneckiego do Abris Capital Partners i konsorcjum funduszy PE. W 2017 roku spółka zadebiutowała na warszawskiej giełdzie²⁰. Przed debiutem, w latach 2014–2016, GetBack posiadał najwięcej zakupionych wierzytelności²¹, spółka zarządzała siedemnastoma funduszami sekurytyzacyjnymi o wartości 20 mld zł. Analitycy z Haitoing Bank szacowali nawet, że rok 2018 skończy się zyskiem do 477 mln zł.²² Debiut GetBack był najgłośniejszym debiutem 2017 roku, spółka pozyskała 370 mln zł.²³ Instytucje finansowe zachwycały się GetBack, o czym mogą świadczyć wydawane rekomendacje (rysunek 4).

Rysunek 4. Rekomendacje

Treść publikacji	Cena docelowa (zł)	Obecny kurs	Data wydania	Kurs w dniu wydania (zł)	Zwrot w ciągu 5 sesji (%)	Instytucja
kupuj	33,38	3,75	30.11.2017	23,30	-2	DM mBanku SA
przeważaj	35,30	3,75	06.11.2017	24,95	-5	J.P. Morgan
	31,84	3,75	02.10.2017	26,96	0	Związek Maklerów i Doradców
kupuj	30,00	3,75	27.09.2017	25,45	+9	Wood&Company
kupuj	30,00	3,75	11.09.2017	26,00	+1	Haitong Bank
trzymaj	29,20	3,75	06.09.2017	26,21	-3	Pekao Investment Banking
kupuj	34,00	3,75	04.09.2017	25,70	+1	Raiffeisen Centrobank AG
akumuluj	26,60	3,75	25.08.2017	22,49	+8	Vestor DM

Źródło: <https://www.stockwatch.pl/gpw/GetBack,rekomendacje,wskazniki.aspx>

²⁰ <https://www.getbacksa.pl/o-firmie/getback-s-a> (dostęp: 01.05.2018).

²¹ *Ibidem*.

²² J. Fryc, *Analiza oferty GetBack. Ruszyły zapisy dla drobnych graczy. Czy warto kupić akcje?*, <https://businessinsider.com.pl/gielda/wiadomosci/debiut-getback-czy-warto-kupic-akcje-spolki/t1bedvs> (dostęp: 01.05.2018).

²³ Ł. Pałka, D. Słomiński, *Słaby debiut GetBack na GPW. Maksymalnie 2% zysku*, <https://www.money.pl/gielda/wiadomosci/artykul/getback-debiut-na-gpw,146,0,2345618.html> (dostęp: 01.05.2018).

Wszystko szło po myśli analityków, nikt nie spodziewał się tego, co wydarzyło się w pierwszym kwartale 2018 roku. Pierwsze oznaki zachwiania stabilności finansowej firmy można zauważyć w marcu 2018 roku, kiedy podano do publicznej wiadomości informację o poszukiwaniu inwestora strategicznego w celu zapewnienia celów biznesowych²⁴. Kolejnym sygnałem o problemach GetBack był wniosek o emisję prywatną do 70 mln akcji, co stanowiło do 20% akcji notowanych na GPW. Na koniec sesji akcje spółki potaniały o ponad 20%²⁵. Spółki nie uratowały nawet deklaracje inwestorów z Izraela oraz Stanów Zjednoczonych dotyczące nabycia akcji polskiego windykatorka – wszystkie negocjacje w krótkim czasie zostały zaniechane.

Spółka w dniu 16 kwietnia 2018 roku podała informację o prowadzeniu negocjacji w sprawie finansowania z Polskim Funduszem Rozwoju oraz PKO BP, która po niespełna dwóch godzinach została zdementowana²⁶. Informacja ta wywołała lawinę zdarzeń. Po godzinie 12-tej na doniesienia o możliwej próbie dezinformacji zareagowała giełda, zawieszając notowania 28 instrumentami finansowymi. Kurs zatrzymał się na 3,75 (por. rysunek 5)²⁷. Prezes podał się do dymisji i odpowiedzialność za sytuację przedsiębiorstwa zrzucił na inwestora strategicznego – Abris Capital Partners, inwestor groził skierowaniem sprawy do sądu. W następstwie negatywnych wypowiedzi przedstawicieli Abrisu były prezes zapowiedział złożenie wniosku do sądu o zadośćuczynienie w wysokości 100 mln zł, które przeznaczyłby dla obligatariuszy²⁸.

17 kwietnia 2018 stało się to, czego rynek oczekiwał chyba od dłuższego czasu – rada nadzorcza odwołała ze stanowiska prezesa Konrada Kąkolewskiego²⁹. Po rozradach w zarządzie spółki do badania sprawy przystąpiła Komisja Nadzoru Finansowego, a następnie prokuratura. 16 czerwca 2018 roku były prezes GetBack został zatrzymany, przedstawiono mu zarzuty m.in.: działania na szkodę spółki, usiłowania oszustwa na szkodę Polskiego Funduszu Rozwoju S.A. oraz podawania do wiadomości publicznej nieprawdziwych informacji³⁰. Informacje te miały wpływ

²⁴ *Getback rozpoczął przegląd opcji strategicznych, rozważy poszukiwanie inwestora strategicznego*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Getback-rozpoczal-przegląd-opcji-strategicznych-rozwazy-poszukiwanie-inwestora-strategicznego-7575438.html> (dostęp: 01.05.2018).

²⁵ *Zarząd Getbacku zwrócił się do akcjonariuszy z wnioskiem o emisję do 70 mln akcji*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Zarząd-Getbacku-zwroci-sie-do-akcjonariuszy-z-wnioskiem-o-emisje-do-70-mln-akcji-7575443.html> (dostęp: 01.05.2018).

²⁶ *PFR i PKO BP nie prowadziły negocjacji z Getbackiem (akt.)*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Zarząd-Getbacku-zwroci-sie-do-akcjonariuszy-z-wnioskiem-o-emisje-do-70-mln-akcji-7575443.html> (dostęp: 01.05.2018).

²⁷ *GPW zawiesiła obrót akcjami i obligacjami Getback do godz. 17:30*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/GPW-zawiesila-obrot-akcjami-i-obligacjami-Getback-do-godz-17-30-7583497.html> (dostęp: 01.05.2018).

²⁸ *Konrad Kąkolewski chce ponad 100 mln zł zadośćuczynienia od Abrisu*, <https://obligacje.pl/pl/a/konrad-kakolewski-chce-ponad-100-mln-zl-zadosuczynienia-od-abrisu> (dostęp: 01.05.2018).

²⁹ *RN GetBacku odwołała Konrada Kąkolewskiego ze stanowiska prezesa*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/RN-GetBacku-odwolala-Konrada-Kakolewskiego-ze-stanowiska-prezesa-7583674.html> (dostęp: 01.05.2018).

³⁰ *A. Janczewski, Były prezes GetBack zatrzymany. Ma usłyszeć kilka zarzutów*, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/byly-prezes-getback-zatrzymany,204,0,2408908.html> (dostęp: 25.07.2019).

na zachowanie inwestorów giełdowych. Nowo wybrany zarząd dla dobra spółki nie komentował sytuacji przedsiębiorstwa, ale zadeklarował pełną współpracę z organami badającymi sprawę aktualnej sytuacji GetBack³¹.

Rysunek 5. Notowania GetBack S.A. od 17 lipca 2017 r. do 16 kwietnia 2018 r.

Źródło: <https://www.bankier.pl/inwestowanie/profile/quote.html?symbol=GETBACK>

Do 30 kwietnia każdego roku spółki notowane na giełdzie papierów wartościowych mają obowiązek ogłoszenia raportu rocznego za poprzedni rok. GetBack czekał do ostatniej chwili z ogłoszeniem raportu i przed północą spółka przesunęła publikację raportu – ze względu na brak opinii od audytora oraz brak czasu na zapoznanie się z finansową sytuacją spółki przez nowy zarząd³². W tym samym czasie spółka podała informację o przygotowaniach do procesu restrukturyzacji. Kolejną negatywną wiadomością dla akcjonariuszy i obligatariuszy było wypowiedzenie umowy nabycia portfeli z wierzytelnościami hipotecznymi z duńską instytucją finansową³³.

22 maja 2018 roku odbyło się walne zgromadzenie akcjonariuszy, na którym powołano nową radę nadzorczą oraz nowego prezesa zarządu. Drugim bardzo ważnym wydarzeniem z punktu widzenia *corporate governance* było zwiększenie uprawnień rady nadzorczej. Organ nadzorczy dzięki zmianom w statucie spółki nabył prawa między innymi do kontrolowania zadłużenia przez ustanawianie limitu zadłużenia oraz wyrażania zgody na zakup wierzytelności o wartościach większych niż 10 mln zł.³⁴

Pierwsze sygnały o nieuczciwych praktykach na rynku finansowym docierały do Rzecznika Finansowego już w kwietniu 2018 roku; wynikało z nich, że oferujący inwestycje w obligacje zapewniali o bezpieczeństwie ulokowanych środków oraz

³¹ Komentarz w sprawie zatrzymania byłego prezesa GetBack S.A., <https://www.getbacksa.pl/biuro-prasowe/informacje-prasowe/komentarz-w-sprawie-zatrzymania-bylego-prezesa-getback-s-a> (dostęp: 25.07.2019).

³² <https://www.stockwatch.pl/gpw/getback,komunikaty,wskazniki.aspx> (dostęp: 01.05.2018).

³³ Odstąpienie od umów przedwstępnych, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/GETBACK-S-A-Odstapienie-od-umow-przedwstepnych-7586967.html> (dostęp: 01.05.2018).

³⁴ Koniec bezkrólestwa w GetBacku. Spółka ma znów prezesa, <https://businessinsider.com.pl/firmy/zarzadzanie/nowy-zarzad-i-rada-nadzorcza-getbacku/y6rs3p2> (dostęp: 19.07.2019).

stabilności wypłaty odsetek i kapitału. Kolejnym zastrzeżeniem klientów instytucji finansowych było przysyłanie informacji o ryzyku dzień przed terminem nabycia obligacji. Często uniemożliwiała to podjęcie racjonalnej i rozsądnej decyzji. Skarżyli się głównie klienci Idea Banku oraz Lion's Banku³⁵.

Istotnym momentem w historii restrukturyzacji GetBack było jego sprawozdanie finansowe za 2017 rok, przekazane do publicznej wiadomości 3 lipca 2018 r. bez opinii audytora. Powodami, dla których Deloitte nie podjął się wystawienia opinii, były m.in:

- zastrzeżenia do wyceny portfeli wierzytelności,
- brak planu restrukturyzacyjnego,
- zmiany w polskim prawie,
- brak oceny ze strony UKNF za sprawozdanie finansowe za 2017 rok³⁶.

Zaskakująca może wydawać się wysokość wynagrodzenia zarządu w 2017 roku. Otrzymał on 15 160 421,51 zł w czasie, gdy spółka znajdowała się w złej sytuacji finansowej, o czym świadczą ujemne przychody oraz gigantyczna strata netto w 2017 roku – 1,3 mld zł.³⁷

4 października 2018 roku spółka poinformowała o „nadziei” dla inwestorów oraz obligatariuszy. Aktywami GetBacku zainteresowanych było 7 inwestorów, lecz tylko trzech złożyło konkretne oferty ich nabycia. Aby zaakceptować ofertę, potrzebna była zgoda Rady Wierzyteli³⁸. Z raportu z dnia 27 listopada 2018 r.³⁹ wynika, że wybranym inwestorem został Hoist Finance A.B. Inwestor wycenił aktywa spółki na sumę ponad jednego miliarda złotych. W tle pozytywnych informacji płynących ze spółki do mediów przedostała wiadomość o możliwości działania zarządu na szkodę spółki podczas zakupu portfela wierzytelności w 2017 roku. 6 grudnia 2017 r. GetBack zakupił za 148,5 mln zł wierzytelności od banku Pekao S.A. Nominalna wartość portfela wierzytelności to 1,2 mld zł. Jednakże zalecenia komitetu nabycia wierzytelności wprost pokazywały, że pakiet wart był tylko 66 mln zł.⁴⁰

Przełomowym momentem dla śledczych badających sprawę nadużyć w GetBack było dotarcie do korespondencji między ówczesnym prezesem oraz byłą wice-

³⁵ *Wystąpienie Rzecznika Finansowego do KNF i UOKiK w sprawie GetBack S.A.*, https://rf.gov.pl/sprawy-biezace/Wystapienia_Rzecznika_Finansowego_do_KNF_i_UOKiK_w_sprawie_GetBack_S_A_22804 (dostęp: 25.07.2019).

³⁶ R. Irzyński, *Getback opublikował wyniki za 2017 rok. Oto 7 zaskakujących informacji jakie się w nich znalazły*, <https://strefainwestorow.pl/artykuly/spolki/20180703/getback-raport-finansowy-2017> (dostęp: 25.07.2019).

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Trzy firmy zainteresowane inwestycją w GetBack*, <https://www.getbacksa.pl/biuro-prasowe/informacje-prasowe/trzy-firmy-zainteresowane> (dostęp: 25.07.2019).

³⁹ *27 listopada 2018, Numer raportu ESPI 126/2018 Wybór przez GetVack S.A. w restrukturyzacji oferty „na wyłączność”, przedstawienie propozycji rozliczenia oraz wpłata przez inwestora depozytu w wysokości 30 mln PLN – uzupełnienie raportu*, <https://www.getbacksa.pl/relacje-inwestorskie/raporty-biezace/raporty-biezace-espi> (dostęp: 25.07.2019).

⁴⁰ *Jedna firma chce przejąć aktywa GetBacku za miliard złotych. W tle wiadomość o nietypowej transakcji windykatorka*, <https://businessinsider.com.pl/gielda/wiadomosci/getback-hoist-finance-chce-przejac-aktywa/zec2m9h> (dostęp: 26.07.2019).

prezes – dyrektor finansową. Z korespondencji wynikało, że każdego miesiąca po debiucie spółka notowała 8 mln zł straty; ujawniły się też problemy ze znalezieniem inwestorów oraz przychody i koszty, które wynosiły odpowiednio: 24 mln zł i 32 mln zł. Oficjalnie GetBack przez pierwsze sześć miesięcy 2017 roku zarobił 111 mln zł, co zostało potwierdzone przez audytora⁴¹.

21 stycznia 2019 roku spółka poinformowała o zakończeniu procesu analizy zakupu aktywów GetBack S.A. przez Hoist A.B. Powodami dla jakich inwestor zrezygnował z zakupu wszystkich aktywów była sytuacja finansowa szwedzkiego przedsiębiorstwa. Na tym etapie upadł scenariusz inwestorski. W następstwie zaistniałych wydarzeń zarząd spółki zdecydował o wykonaniu tzw. opcji mieszanej. Zakłada ona kontynuowanie działalności spółki, systematyczne upływnianie aktywów, spłatę wierzycieli niezabezpieczonych na poziomie 25% przez 8 lat od 2020 roku oraz spłatę wierzycieli zabezpieczonych w 2019 roku⁴². Realizując tzw. opcję mieszaną, 29 kwietnia 2019 roku doszło do transakcji sprzedaży portfela kredytów konsumenckich o wartości ok. 398 mln zł pomiędzy Hoist a GetBack⁴³.

W maju 2019 roku spółka podała wstępne wyniki za 2018 rok. W porównaniu do roku poprzedniego strata netto powiększyła się o około 250 mln zł i wyniosła 1 554,9 mln zł. Największy udział w stracie miały przeszacowania wierzytelności, których ściągальność była ułamkiem ceny ich zakupu. Dodatnie przychody z zarządzania portfelami wierzytelności, które wyniosły 53 mln zł, były niczym w stosunku do kosztów⁴⁴.

Ponad 9 tys. osób fizycznych zakupiło obligacje GetBacku o wartości 2,6 mld zł.⁴⁵ Spółka oferowała bardzo dobre oprocentowanie i była rekomendowana przez instytucje finansowe. Aktualnie GetBack nie wykupił obligacji wartych 88,26 mln oraz nie wypłacił odsetek wartych 3,32 mln zł.⁴⁶ O istotności problemu świadczy poruszenie inwestorów zrzeszających się na grupach facebookowych – jedna z nich ma już 2000 członków. O skali problemu mogą świadczyć również statystyki Rzecznika Finansowego. Od kwietnia do grudnia 2018 r. do biura rzecznika napłynęło 455 wniosków o interwencję w stosunku do GetBack (rysunek 6).

⁴¹ *Sz dowody na oszustwa GetBacku*, <https://www.forbes.pl/finanse/getback-juz-po-debiucie-gieldowym-falszowal-sprawozdania-finansowe/1pvcv2n> (dostęp: 25.07.2019).

⁴² 21 stycznia 2019, *Numer raportu ESPI 5/2019 Decyzja Hoist AB w przedmiocie zakończenia prac nad transakcją nabycia aktywów GetBack S.A. w restrukturyzacji. Wybór przez GetBack S.A. w restrukturyzacji opcji mieszanej*, <https://www.getbacksa.pl/relacje-inwestorskie/raporty-biezace/raporty-biezace-espi> (dostęp: 26.07.2019).

⁴³ 29 kwietnia 2019, *Numer raportu ESPI 38/2019 Zawarcie umów przyrzeczonych z Hoist Finance AB*, <https://www.getbacksa.pl/relacje-inwestorskie/raporty-biezace/raporty-biezace-espi> (dostęp: 26.07.2019).

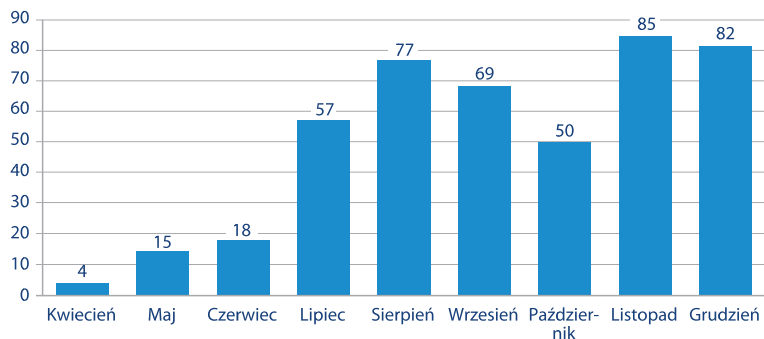
⁴⁴ J. Frączyk, *GetBack podał wyniki. Nawet przychody były ujemne*, <https://www.money.pl/gielda/getback-podal-wyniki-nawet-przychody-byly-ujemne-6381902504192129a.html> (dostęp: 29.07.2019).

⁴⁵ KNF ujawnia nowe informacje o GetBacku. Obligacje za 2,6 mld zł u ponad 9000 osób, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/KNF-ujawnia-nowe-informacje-o-GetBacku-Obligacje-za-2-6-mld-zl-u-ponad-9000-osob-7585094.html> (dostęp: 01.05.2018).

⁴⁶ *GetBack przerywa milczenie. Spółka nie wykupiła obligacji za 88,26 mln zł*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/GetBack-przerywa-milczenie-Spolka-nie-wykupila-obligacji-za-88-26-mln-zl-7585743.html> (dostęp: 01.05.2018).

Zarzuty padające pod adresem instytucji finansowej to stosowanie misselingu oraz nieuczciwych praktyk rynkowych⁴⁷. Do tej pory⁴⁸ 49 osób usłyszało zarzuty w związku ze śledztwem w sprawie GetBack⁴⁹.

Rysunek 6. Liczba wniosków w sprawie interwencji (2018 r.)

Źródło: https://rf.gov.pl/sprawy-biezace/Dzialania_Rzecznika_Finansowego_w_zwiazku_z_problema-mi_obligatariuszy_GetBack_22952

Decydującym momentem dla przyszłości spółki będzie publikacja raportu za 2018 rok. Zarząd spółki w oświadczeniach zapewnia, że będzie walczył o przyszłość spółki i postara się wyprowadzić przedsiębiorstwo „na prostą” za pomocą prowadzenia głównej działalności oraz dochodzenia swoich racji w sądach.

Podsumowanie

Okres ostatnich 25 lat był niezwykle istotny dla rozwoju aktywności jaką jest *corporate governance*. Rozwój rynków kapitałowych wymusił stworzenie zasad, które w jasny sposób określają oraz chronią interesy każdej z zainteresowanych stron przedsiębiorstwa. Światowe afery finansowe, jak Enron, Parmalat czy GetBack udowadniają, że rozwój dziedziny *corporate governance* jest konieczny. Trzy pokazane w artykule historie przedsiębiorstw wstrząsnęły filarami światowej gospodarki, udowadniając, że chciwość ludzka nie zna granic. Zarządzający nie cofali się nawet przed przekupstwami instytucji finansowych, aby ukrywać swoje zaniedbania oraz oszustwa finansowe. Rozwój zasad i dostosowywanie się regulatorów oraz przed-

⁴⁷ A. Torchala, *Obligatariusze GetBacku łączą siły*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Obligatariusze-GetBacku-lacza-sily-7585523.html> (dostęp: 01.05.2018); K. Kolany, *Ubrani w GetBack. Jak mogło do tego dojść?*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ubrani-w-GetBack-Jak-moglo-do-tego-dojsc-7585770.html> (dostęp: 01.05.2018).

⁴⁸ 25.07.2019.

⁴⁹ Ł. Stefaniak, *Kolejne zatrzymania w aferze GetBack S.A.*, <https://comparic.pl/kolejne-zatrzymania-w-aferze-getback-s-a/> (dostęp: 25.07.2019).

siębiorstw do zmian zachodzących w gospodarce jest konieczny, aby utrzymywać zaufanie inwestorów do rynków finansowych. Celem artykułu było wykazanie, że stosowanie zasad nadzoru korporacyjnego jest niezbędne do funkcjonowania rynków finansowych. Przeprowadzone analizy potwierdzają słuszność postawionej hipotezy. Stosowanie zasad *corporate governance* jest niezbędne do właściwego funkcjonowania spółek akcyjnych, a ich brak może prowadzić do takich skandali finansowych jak Enron, Parmalat czy GetBack.

Bibliografia

Afery Finansowe, <http://www.aferyfinansowe.pl/afery-finansowe-na-swiecie/enron/> (dostęp: 06.04.2018).

Anatomia Bankructwa, <http://www.newsweek.pl/biznes/wiadomosci-biznesowe/anatomia-bankructwa,28431,1,1.html> (dostęp: 06.04.2018).

Banki uniewinnione w sprawie bankructwa Parmalatu, <http://biznes.interia.pl/swiat/news/banki-uniewinnione-w-sprawie-bankructwa-parmalatu,1626631,4201> (dostęp: 07.04.2018).

Curwen L., *The Corporate Consience*, <https://www.theguardian.com/business/2003/jun/21/corporatefraud.enron> (dostęp: 06.04.2018).

D.M., *Citigroup zgodziło się zapłacić gigantyczne odszkodowanie akcjonariuszom Enronu*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Citigroup-zgodzilo-sie-zaplacic-gigantyczne-odszkodowanie-akcjonariuszom-Enronu-1308433.html> (dostęp: 06.04.2018).

Domański P., *Bank of America zapłaci 69 mln USD za manipulacje z Enronem*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Bank-of-America-zaplaci-69-mln-USD-za-manipulacje-z-Enronem-1179948.html> (dostęp: 06.04.2018).

Enron – upadek giganta, <http://historiagospodarcza.blogspot.com/2012/05/enron-upadek-giganta.html> (dostęp: 06.04.2018).

Enron: The Smartest Guys in the Room, Alex Gibney, 2005.

Enron, <http://www.aferyfinansowe.pl/afery-finansowe-na-swiecie/enron/> (dostęp: 06.04.2018).

Frączyk J., *GetBack podał wyniki. Nawet przychody były ujemne*, <https://www.money.pl/giela/getback-podal-wyniki-nawet-przychody-byly-ujemne-6381902504192129a.html> (dostęp: 29. 07.2019).

Fryc J., *Analiza oferty GetBack. Ruszyły zapisy dla drobnych graczy. Czy warto kupić akcje?*, <https://businessinsider.com.pl/giela/wiadomosci/debiut-getback-czy-warto-kupic-akcje-spolki/t1bedvs> (dostęp: 01.05.2018).

GetBack przerywa milczenie. Spółka nie wykupiła obligacji za 88,26 mln zł, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/GetBack-przerywa-milczenie-Spolka-nie-wykupila-obligacji-za-88-26-mln-zl-7585743.html> (dostęp: 01.05.2018).

Getback rozpoczął przegląd opcji strategicznych, rozważy poszukiwanie inwestora strategicznego, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Getback-rozpoznal-przeglad-opcji-strategicznich-rozwazy-poszukiwanie-inwestora-strategicznego-7575438.html> (dostęp: 01.05.2018).

GPW zawiesiła obrót akcjami i obligacjami Getback do godz. 17:30, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/GPW-zawiesila-obrot-akcjami-i-obligacjami-Getback-do-godz-17-30-7583497.html> (dostęp: 01.05.2018).

<https://www.getbacksa.pl/o-firmie/getback-s-a> (dostęp: 01.05.2018).

<https://www.stockwatch.pl/gpw/getback,komunikaty,wskazniki.aspx> (dostęp: 01.05.2018).

Irzyński R., *Getback opublikował wyniki za 2017 rok. Oto 7 zaskakujących informacji jakie się w nich znalazły*, <https://strefainwestorow.pl/artykuly/spolki/20180703/getback-raport-finansowy-2017> (dostęp: 25.07.2019).

Janczewski A., *Były prezes GetBack zatrzymany. Ma usłyszeć kilka zarzutów*, <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artykul/byly-prezes-getback-zatrzymany,204,0,2408908.html> (dostęp: 25.07.2019).

Jedna firma chce przejąć aktywa GetBacku za miliard złotych. W tle wiadomość o nietypowej transakcji windykatorka, <https://businessinsider.com.pl/gielda/wiadomosci/getback-hoist-finance-chce-przejac-aktywa/zec2m9h> (dostęp: 26.07.2019).

KNF ujawnia nowe informacje o GetBacku. Obligacje za 2,6 mld zł u ponad 9000 osób, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/KNF-ujawnia-nowe-informacje-o-GetBacku-Obligacje-za-2-6-mld-zl-u-ponad-9000-osob-7585094.html> (dostęp: 01.05.2018).

Kolany K., *Ubrani w GetBack. Jak mogło do tego dojść?*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Ubrani-w-GetBack-Jak-moglo-do-tego-dojsc-7585770.html> (dostęp: 01.05.2018).

Komentarz w sprawie zatrzymania byłego prezesa GetBack S.A., <https://www.getbacksa.pl/biuro-prasowe/informacje-prasowe/komentarz-w-sprawie-zatrzymania-bylego-prezesa-getback-s-a> (dostęp: 25.07.2019).

Koniec bezkrólewia w GetBacku. Spółka ma znów prezesa, <https://businessinsider.com.pl/firmy/zarzadzanie/nowy-zaradz-i-rada-nadzorcza-getbacku/y6rs3p2> (dostęp: 19.07.2019).

Konrad Kąkolewski chce ponad 100 mln zł zadośćuczynienia od Abrisu, <https://obligacje.pl/pl/a/konrad-kakolewski-chce-ponad-100-mln-zl-zadoszczynienia-od-abrisu> (dostęp: 01.05.2018).

Odstąpienie od umów przedwstępnych, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/GETBACK-S-A-Odstapienie-od-umow-przedwstepnych-7586967.html> (dostęp: 01.05.2018).

Pałka Ł., Słomiński D., *Słaby debiut GetBack na GPW. Maksymalnie 2% zysku*, <https://www.money.pl/gielda/wiadomosci/artykul/getback-debiut-na-gpw,146,0,2345618.html> (dostęp: 01.05.2018).

PFR i PKO BP nie prowadziły negocjacji z Getbackiem (aktl.), <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Zarzadz-Getbacku-zwroci-sie-do-akcjonariuszy-z-wnioskiem-o-emisje-do-70-mln-akcji-7575443.html> (dostęp: 01.05.2018).

RN GetBacku odwołała Konrada Kąkolewskiego ze stanowiska prezesa, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/RN-GetBacku-odwolala-Konrada-Kakolewskiego-ze-stanowiska-prezesa-7583674.html> (dostęp: 01.05.2018).

Rimkus R., *Parmalat*, <https://www.econcrises.org/2016/11/29/parmalat/> (dostęp: 08.04.2018).

Słomka-Gołębiowska A., *Corporate Governace-banki na straży efektywności przedsiębiorstw*, Cedewu, Warszawa 2012.

Są dowody na oszustwa GetBacku, <https://www.forbes.pl/finanse/getback-juz-po-debiucie-gieldowym-falszowal-sprawozdania-finansowe/1pvcv2n> (dostęp: 25.07.2019).

Snowacka E., *Deloitte zapłaci 150 mln dolarów włoskiemu Parmalat*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Deloitte-zaplaci-150-mln-dolarow-wloskiemu-Parmalat-1538668.html> (dostęp: 07.04.2018).

Stefaniak Ł., *Kolejne zatrzymania w aferze GetBack S.A.*, <https://comparic.pl/kolejne-zatrzymania-w-aferze-getback-s-a/> (dostęp: 25.07.2019).

Torchała A., *Obligatariusze GetBacku łączą siły*, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Obligatariusze-GetBacku-lacza-sily-7585523.html> (dostęp: 01.05.2018).

Tran M., *The milk sheikh whose dream cuddled*, <https://www.theguardian.com/business/2003/dec/31/italy.parmalat1> (dostęp: 08.04.2018).

Trzy firmy zainteresowane inwestycją w GetBack, <https://www.getbacksa.pl/biuro-prasowe/informacje-prasowe/trzy-firmy-zainteresowane> (dostęp: 25.07.2019).

Węglarczyk B., Deans B., *Upadek Cesarstwa Enronu*, <http://wyborcza.pl/1,76842,651718.html> (dostęp: 06.04.2018).

Wystąpienie Rzecznika Finansowego do KNF i UOKiK w sprawie GetBack S.A., https://rf.gov.pl/sprawybiezace/Wystapienia_Rzecznika_Finansowego_do_KNF_i_UOKiK_w_sprawie_GetBack_S_A__22804 (dostęp: 25.07.2019).

Zarząd Getbacku zwróci się do akcjonariuszy z wnioskiem o emisję do 70 mln akcji, <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Zarzad-Getbacku-zwroci-sie-do-akcjonariuszy-z-wnioskiem-o-emisje-do-70-mln-akcji-7575443.html> (dostęp: 01.05.2018).

27 listopada 2018, Numer raportu ESPI 126/2018 Wybór przez GetVack S.A. w restrukturyzacji oferty „na wyłączność”, przedstawienie propozycji rozliczenia oraz wpłata przez inwestora depozytu w wysokości 30 mln PLN – uzupełnienie raportu, <https://www.getbacksa.pl/relacje-inwestorskie/raporty-biezace/raporty-biezace-espi> (dostęp: 25.07.2019).

18 lat za aferę Parmalatu, <https://tvn24bis.pl/wiadomosci-gospodarcze,71/18-lat-za-aferę-parmalatu,155245.html> (dostęp: 07.04.2018).

21 stycznia 2019, Numer raportu ESPI 5/2019 Decyzja Hoist AB w przedmiocie zakończenia prac nad transakcją nabycia aktywów GetBack S.A. w restrukturyzacji. Wybór przez GetBack S.A. w restrukturyzacji opcji mieszanej, <https://www.getbacksa.pl/relacje-inwestorskie/raporty-biezace/raporty-biezace-espi> (dostęp: 26.07.2019).

29 kwietnia 2019, Numer raportu ESPI 38/2019 Zawarcie umów przyrzeczonych z Hoist Finance AB, <https://www.getbacksa.pl/relacje-inwestorskie/raporty-biezace/raporty-biezace-espi> (dostęp: 26.07.2019).

BANKOWY FUNDUSZ GWARANCYJNY

zaprasza do udziału

w KONKURSIE

na najlepsze prace licencjackie, magisterskie i doktorskie z zakresu systemów gwarantowania depozytów, restrukturyzacji lub uporządkowanej likwidacji instytucji finansowych, infrastruktury regulacyjnej systemu finansowego, problematyki bezpieczeństwa finansowego banków oraz stabilności finansowej.

Do udziału w Konkursie zachęcamy autorów prac licencjackich, magisterskich i doktorskich z powyższej tematyki, obronionych w 2019 roku, napisanych w języku polskim.

Autorom najlepszych prac w każdej kategorii zostaną przyznane następujące nagrody:

Za pracę licencjacką:

Nagroda Prezesa Zarządu BFG: **5.000 zł**

II Nagroda: **2.500 zł**

Za pracę magisterską:

Nagroda Prezesa Zarządu BFG: **10.000 zł**

II Nagroda: **6.000 zł**

Za pracę doktorską:

Nagroda Prezesa Zarządu BFG: **15.000 zł**

II Nagroda: **8.000 zł**

Ponadto Jury Konkursu może przyznać nagrody dodatkowe: odpłatną praktykę w BFG lub możliwość publikacji artykułu naukowego w czasopiśmie „Bezpieczny Bank”.

Prace można nadsyłać w terminie do 31 stycznia 2020 roku na adres:

Bankowy Fundusz Gwarancyjny
ul. ks. Ignacego Jana Skorupki 4
00-546 Warszawa
z dopiskiem „Konkurs”.

O przyjęciu pracy do konkursu decyduje data stempla pocztowego.

Wyniki Konkursu zostaną ogłoszone nie później niż do końca maja 2020 roku. Lista laureatów oraz termin wręczenia nagród zostaną ogłoszone na stronie internetowej Bankowego Funduszu Gwarancyjnego.

Organizator zastrzega sobie możliwość odwołania Konkursu w każdym momencie bez podania przyczyn.

Szczegółowe warunki zgłaszania prac do Konkursu określa Regulamin.

więcej informacji: www.bfg.pl/konkurs